

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE, INNOVATIONS AND
EDUCATION: PROBLEMS
AND PROSPECTS**

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
SEPTEMBER 15-17, 2021**

**TOKYO
2021**

SCIENCE, INNOVATIONS AND EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

Tokyo, Japan

15-17 September 2021

Tokyo, Japan

2021

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects” (September 15-17, 2021) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2021. 499 p.

ISBN 978-4-9783419-3-8

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-15-17-sentyabrya-2021-goda-tokio-yaponiya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: tokyo@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 CPN Publishing Group ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Dmytryshyn R., Kot T., Vdovenko N.* 12
THE ESSENCE OF THE METHOD OF APPLYING AQUAPONICS AS FISH AND PLANT ECOSYSTEMS ACCORDING TO THE IDEAS OF THE STUDENT SELF-GOVERNMENT COUNCIL "NADIYA".
2. *Duisebayev S. Ye., Satayev M. I., Smailov B. M., Azimov A. M., Myrkhalykov Z. U., Berdikulov M. A., Alekseyeva N. V., Baiysbay O. P., Ashirbayev Z. S.* 16
DEVELOPMENT OF INFRARED DRYER TECHNOLOGY FOR DRYING HIGH-MOISTURE MATERIALS.

BIOLOGICAL SCIENCES

3. *Голунова Л. А., Баярко Н. В., Олійник М. В.* 23
ІНТРОДУКЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗБІЛЬШЕННЯ ВИДОВОГО БІОРІЗНОМАНІТТЯ.
4. *Кравець О. О., Ходаницька О. О., Багрій Д. С.* 26
ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ НА АНАТОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ ФОТОСИНТЕТИЧНОГО АПАРАТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОСЛИН.
5. *Телепнева Л. Г.* 33
СОЗДАНИЕ МИКРОГЕНА, И ПОСЛЕДСТВИЯ ЕГО РАСПАДА ГИПОТЕЗА.
6. *Фіщук О. С.* 47
ПОРІВНЯЛЬНА МОРФОЛОГІЯ КВІТКИ *HIPPEASTRUM PSITTACINUM* (KER GAWL.) HERB.(AMARYLLIDACEAE J. ST. - NIL.).

MEDICAL SCIENCES

7. *Гаврюшов Д. Н., Сенчук А. Я., Калюжная В. Н., Зорик В. А.* 50
ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ТЕРАПИИ У БЕРЕМЕННЫХ С ПИЕЛОНЕФРИТОМ.
8. *Курочкин В. А., Лысенко Т. И.* 62
НАНОМЕТАЛЛЫ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ ТРАВМ И ЗАБОЛЕВАНИЙ ОПОРНО-ДВИГАТЕЛЬНОГО АППАРАТА.
9. *Наривська В. М., Руденко О. В.* 70
ВПЛИВ ХІМІЧНИХ ТА ФІЗИЧНИХ ЧИННИКІВ НА ОРГАНІЗМ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР.

CHEMICAL SCIENCES

10. *Amirov F. A.* 79
OBTAINING ENVIRONMENTALLY CLEAN COMPOSITIONS
BASED ON POLYVINYL CHLORIDE AND BENZYL
NAPHTHENATE ETHER OBTAINED FROM BAKIN OIL.
11. *Emirov S., Alizade A., Shikhaliev K.* 91
DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION IN PRODUCTION
OF A TECHNOLOGY FOR OBTAINING COMPOSITE
MATERIALS AND PRODUCTS BASED ON VARIOUS
POLYMERS.
12. *Tagieva L. T.* 102
KINETICS OF GALLIUM EXTRACTION.

TECHNICAL SCIENCES

13. *Gurynenko S. O., Potapova E. R.* 106
UNIVERSAL INFORMATION TRANSDUCER AS PART OF
MULTI-PURPOSE CONTROL SYSTEM.
14. *Климчук О. А., Дорошенко Ж. Ф., Шевчук В. І., Худяк Е. В.,
Аксьонова І. М.* 110
АНАЛІЗ РОБОТИ КОМБІНОВАНОЇ СХЕМИ
ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КОТЛІВ ТА
ПОНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ.
15. *Климчук О. А., Лужанська Г. В., Шевчук В. І., Бабаєв Є. С.,
Котяш Д. І.* 116
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОБОТИ АКУМУЛЯТОРІВ
ТЕПЛОТИ ПРИ РІЗНИХ СХЕМАХ ВКЛЮЧЕННЯ.
16. *Ткачов В. Н., Кривобоков Ю. А.* 121
МЕТОД АВТО ЮСТИРОВКИ АНТЕНН УЗЛОВ FANET-СЕТИ
ПРИ ПЕРЕДАЧЕ BIG DATA.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

17. *Santoniy V., Budiianska L., Lepikh Ya.* 130
AUTONOMOUS LASER GUIDANCE SYSTEM, ORIENTATION
AND MANAGING LARGE-TONNAGE HIGH-SPEED OBJECTS
AT THE FINAL STAGE OF MOVEMENT.
18. *Курилко А. Б., Улитко И. А.* 134
АДВЕКЦИЯ ИДЕАЛЬНОЙ ЖИДКОСТИ ПОД ДЕЙСТВИЕМ
ВРАЩАЮЩЕГОСЯ И ПЕРИОДИЧЕСКИ ДВИЖУЩЕГОСЯ
ЦИЛИНДРА.

PEDAGOGICAL SCIENCES

19. *Avierin D. I., Zavizion V. F., Davlietova N. O.* 139
PROBLEMS AND RELEVANCE OF THE USE OF PODCASTS IN
POSTGRADUATE EDUCATION OF DOCTORS.

20.	<i>Kassymova A. A.</i> DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION IN SCHOOL EDUCATIONAL SYSTEM.	144
21.	<i>Liu Meihuan</i> INHERITANCE OF NATIONAL CULTURE IN MUSIC EDUCATION MAJORS IN CHINESE UNIVERSITIES - TAKE PIANO TEACHING ACTIVITIES AS AN EXAMPLE.	149
22.	<i>Loiuk O., Hritchenko T.</i> PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S CREATIVE IMAGINATION DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF STUDYING THE INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD".	157
23.	<i>Окопна Ya.</i> THE COGNITIVE ASPECT OF LEARNING STYLE IN DIFFERENTIATED ESP INSTRUCTION FOR THE FUTURE TOURISTIC MANAGERS.	161
24.	<i>Альошина В. О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІЗНАВАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.	166
25.	<i>Апухтіна В. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ДІТЕЙ ПРИ ПОРУШЕННІ СПРИЙМАННЯ МОВЛЕННЯ НА СЛУХ.	170
26.	<i>Бозіак О. А.</i> ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.	173
27.	<i>Віцько С. М., Щетина В. О.</i> ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.	179
28.	<i>Годун В. П.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ.	189
29.	<i>Гордєєва К. С., Лісова М. М., Зайцева Х. С.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ЦІННОСТІ» ТА «ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ» У НАУКОВО-ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ.	195
30.	<i>Заверико Н. В., Соловійова Т. Г.</i> ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ СИСТЕМНИХ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ.	202
31.	<i>Іващенко Г. В.</i> ВНЕСОК ПИСЬМЕННИКІВ-МЕДИКІВ У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.	204
32.	<i>Клокар Н. І.</i> ПІДГОТОВКА РЕЗЕРВУ ДИРЕКТОРІВ ШКІЛ ЯК ВИКЛИК ЧАСУ.	212

33. **Косо́вець О. П., Со́я О. М.** 220
ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.
34. **Курчатова А. В., Левкович С. Ю.** 224
ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.
35. **Кучер С. Л., Гриняєва Н. М.** 229
ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ.
36. **Лахтадир Т. В., Камінський Р. Ф., Турбал Л. В.** 238
ЕЛЕКТРОННИЙ РОЗВИТОК МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.
37. **Пакулин С. Л., Перебейнос В. Б., Калмыкова Ю. С., Феклистова И. С., Пакулина А. С.** 241
УЛУЧШЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И КВАЛИФИКАЦИОННОГО УРОВНЯ САМБИСТОВ.
38. **Полевікова О. Б., Даневич О. В.** 252
ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ РИСИ МЕТОДИКИ РАННЬОГО РОЗВИТКУ ГЛЕНА ДОМАНА.
39. **Тищенко Т. Г.** 256
ФУНКЦІОНАЛЬНІ НАВИЧКИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ.
40. **Ткаченко Т. В.** 259
ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО МИТЦЯ.
41. **Хворостенко Ю. М., Кіхтенко І. М., Завізіон В. Ф.** 262
ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: РОЗДУМИ.
42. **Шетеля Н. І.** 267
ТЕОРІЯ ЦІННОСТЕЙ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВНА АКсіОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ.
43. **Щоголева Н. П.** 273
ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ.
44. **Ян Ян** 277
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ КНР.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

45. *Бабатіна С. І.* 282
ТЕМПОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ.
46. *Ветрова Н. В.* 289
МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В ТЕОРІЯХ МОТИВАЦІЇ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
47. *Мелоян А. Е., Іванкович А. О.* 294
ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ХАРЧОВУ
ПОВЕДІНКУ ДІВЧАТ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

48. *Ядловська О. С., Грисенко С. О.* 301
ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО
ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ (НА ПРИКЛАДІ ГО ЦЕНТР
«ЖІНОЧІ ПЕРСПЕКТИВИ», М ЛЬВІВ).

ART

49. *Гнатюк Л. Р., Гнейм Д. Р.* 307
ШИТВО В САКРАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ.
50. *Чєн Н. В., Колаєва О. Р.* 311
ВИКОРИСТАННЯ ЕТНІЧНИХ МОТИВІВ У РОЗПИСІ
ТКАНИНИ.

HISTORICAL SCIENCES

51. *Поцулко О. А., Бойко А. Д.* 315
БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ НА ТЛІ ІСТОРІЇ (ДО 80-РІЧЧЯ З ДНЯ
ТРАГЕДІЇ).
52. *Чмихало Г. Г., Квятковський Р. В.* 325
ВІТАЛІЙ ГАВРИЛОВИЧ БОРОВИК: ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО
ІНТЕЛІГЕНТА НА ЗЛАМІ ЕПОХ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК
ХХ СТ.).

CULTUROLOGY

53. *Сінькова Ю. С., Остапович М. О.* 332
РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: ВОЛОДИМИР
ІВАСЮК – ГЕНІЙ МУЗИЧНОГО «ШІСТДЕСЯТНИЦТВА» НА
МАПІ БУКОВИНИ.

LITERATURE

54. *Załęska-Olszewska I.* 337
THE FACE OF HUNGER ORZESZKOWA'S OBRAZEK Z LAT
GŁODOWYCH.

55. *Дубравська З. Р.* 341
ОБРАЗ АВТОРА В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ.

POLITICAL SCIENCES

56. *Basharova D. D.* 347
INFORMAL FORM OF POLITICAL INVOLVEMENT OF YOUTH OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.
57. *Мішин С. І.* 353
ПАРАДИГМИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН.

PHILOLOGICAL SCIENCES

58. *Вракіна В. В., Танько Є. В., Беркутова Т. І.* 358
PRAGMATIC ASPECT OF THE SEMANTICS OF INSTRUMENTALITY VERBS IN MODERN ENGLISH.
59. *Дрощенко Т. Ю., Духненко Д. А.* 361
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТОЛОГИИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

60. *Осетрова О. О.* 371
ДЖАЙНИЗМ: «ТРИ ПЕРЛИНИ» СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ.

ECONOMIC SCIENCES

61. *Dryhola K. V.* 377
GREEN INTELLECTUAL CAPITAL AS THE BASIS OF GREEN GROWTH.
62. *Ivanov S.* 382
ANALYSIS AND CONSTRUCTION OF A MARKETING ANALYTICAL SYSTEM.
63. *Ostapenko T., Popova D.* 388
MODELS OF ECONOMIC BEHAVIOR IN THE SYSTEM OF FACTORS OF ADAPTIVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE GLOBAL ENVIRONMENT.
64. *Ostapenko T., Sapsai O.* 395
THE NANOSECTOR OF THE ECONOMY IS A SET OF SOCIAL TIES, RELATIONS AND INSTITUTIONS.
65. *Попович Н.* 399
BUSINESS CLUSTERS IN UKRAINE.
66. *Антошкіна Л. І., Антошкін В. К.* 404
СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК МОДЕЛЬ АГРАРНИХ ВІДНОСИН.
67. *Власенко О. О., Зільберблат Г. М.* 408
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.

68. *Гагалюк О. І.* 411
ШЛЯХИ І ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕРМІНАТИВНОГО
(СТАЛОГО) РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В
УКРАЇНІ. (ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ МОМЕНТИ
ВИРШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ).
69. *Демченко Т. А.* 416
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ
ИНВЕСТИЦИОННОЙ КОМПАНИЕЙ.
70. *Дещенко А. Ю.* 420
ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ЗАКОНОМЕРНЫЙ ЭТАП
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЖИЗНИ.
71. *Дяченко Т. О.* 428
ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТРАНСПОРТНОГО
ПІДПРИЄМСТВА В СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ.
72. *Євсєєва О. О.* 433
ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ
ПОСЛУГ.
73. *Заїка О. О.* 438
МІЖНАРОДНИЙ ЛІЗИНГ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРОГРЕСИВНИЙ ФАКТОР ЗРОСТАННЯ
ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ.
74. *Кліпкова О. І.* 445
ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ
ПОБУДОВІ НЕЙРОМЕРЕЖЕВИХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ.
75. *Княженко І. І., Рунчева Н. В., Горяча О. Л., Бритвенко А. С.* 449
НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.
76. *Сучек С. І.* 453
ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ – РЕАЛЬНА МОЖЛИВІСТЬ ПОЖВАВИТИ
«ОЗЕЛЕНЕННЯ» ЕКОНОМІКИ.
77. *Яковенко Р. В., Алексеєва Л. М., Павлова О. В.* 459
ДЕІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО СЕКТОРУ СФЕРИ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК НАСЛІДОК ІСНУЮЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ У
СИСТЕМІ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.

LEGAL SCIENCES

78. *Губенко В. В.* 462
РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА РІВЕНЬ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ
СЛУЖБОВЦІВ.

79.	<i>Заборовський В. В., Змикало О. І.</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВочИНІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.	466
80.	<i>Коваленко І. А., Алізаде І.</i> СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: МЕТА І ЗАВДАННЯ.	473
81.	<i>Леонов Б. Д.</i> НАСИЛИЕ И КУЛЬТУРА.	476
82.	<i>Соколецкая К. М.</i> ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ БАНКІВСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.	482
83.	<i>Черкас В. М.</i> ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЙНА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ У РОЗРІЗІ РИЗИКІВ ЇЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	491

AGRICULTURAL SCIENCES

UDC 639.2:639.64

THE ESSENCE OF THE METHOD OF APPLYING AQUAPONICS AS FISH AND PLANT ECOSYSTEMS ACCORDING TO THE IDEAS OF THE STUDENT SELF-GOVERNMENT COUNCIL "NADIYA"

Dmytryshyn Roman

Full member of KPNZ «Kyivska Mala Academy
of Sciences of Student Youth»,
Department of Philosophy and Social Sciences

Kot Tatiana

Head of the Department of Philosophy and Social Sciences,
KPNZ «Kyivska Mala Academy of Sciences of Student Youth»

Vdovenko Nataliia

Doctor in Economics, Professor,
Head of the Department of Global Economics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Summary. The article focuses on the implementation of all possible methods of ecosystem formation in fish farming is of particular importance, taking into account the impact of fish on aquatic ecosystems and the human body. Providing the population with ecologically clean fish should be decided at the stage of fish farming using the most effective methods of fish farming using fish waste as a nutrient medium for plants. As a result of our research, we came to the conclusion that we need to take into account the practical application of a specific ecosystem in LLC "Aqua Systems Organic", which created ideal conditions for growing ecologically clean fish: clary catfish and tilapia in recirculating aquaculture systems using aquaponics. At the same time, we found that aquaponics is based on the natural relationship between aquatic animals and plants, which is favorable for the preservation of the environment. Therefore, the provision of ecologically clean fish to

the population should be addressed at the stage of fish farming using the most effective methods of fish farming in aquatic ecosystems when using fish waste as a nutrient medium for plants and realize according to the ideas of the student Self-Government Council "Nadiya". Our research has shown that it is possible to grow ecological products in Ukraine, and that work in these areas is very necessary for the environment.

Keywords: environment, method, mechanism, regulation, law, resources, recirculation aquaculture system, Self-Government Council.

In the process of research, we found that fish is an important source of protein on the planet. At the same time, the resources of marine fish are constantly declining. The process of pollution of natural reservoirs is currently becoming increasingly large, resulting in reduced fish stocks. And this is the result of human activity. In addition, in recent years there have been changes in the climate, when droughts are often observed in summer, and the water level drops sharply, leading to mass deaths of fish. Therefore, people began to look for other environmentally friendly ways to grow fish. One of the ecological ways is to use aquaponics. It works on the principle of symbiosis of fish and plants: fish provide nutrition to plants, and plants purify water. Three types of living organisms are key in this system: aquatic animals (usually fish), plants, and bacteria.

During observations, we found that antibiotics, growth stimulants and hormones are not used here. The fish farming system is closed, so fish meat does not contain pathogenic bacteria and parasites that could pose a danger to humans. Fish grow healthy and useful for consumption. There is a certain symbiosis - plants feed on ammonia and nitrogen from water, and fish live in a clean, oxygen-rich environment - thanks to plants. The essence of the method of using aquaponics as an ecosystem of fish and plants is to use fish waste as a nutrient medium for plants. Aquatic animals emit toxic products of life for themselves: nitrogen, potassium, phosphorus compounds, carbon dioxide. The accumulation of these substances in water is a problem both in a closed system and in a simple aquarium. No wonder the

ancients noticed that anything can be both a poison and a medicine. The fact that for fish - toxic substances, agronomists can use them for hydroponic nutrient solution for plants. In aquaponics, it would seem, the insurmountable problem of aquaculture is solved by itself: the products of fish life are disposed of by bacteria and plants. Plants absorb these substances, which provides them with the necessary nutrition, and thus purify the water for fish (while plants and fish grow more actively). The purified water is returned to the fish, then the cycle is repeated. The soil for plants in this case is expanded clay or gravel. Because plants and expanded clay act as biological filters, it is possible to increase the number of fish in the tank without the risk of disease or food poisoning. Water is added only as plants absorb it, evaporate it into the air, or remove biomass from the system. Fish waste is a natural fertilizer for vegetables. Significantly increases yields, accelerates fruit ripening. And nothing but organic gets into the roots of plants. Plants are grown organically. The system is two containers located one above the other. Fish live in the lower tank, and plants grow in the upper tank.

Therefore, water to plants is supplied from fish by means of the pump (pump). That is, with this method of fish farming there is no influence of weather conditions on the process of fish breeding. Fish will not depend on sun exposure, precipitation and other natural phenomena. Accordingly, these parameters are not related to fish activity, spawning, reproductive intensity and quality of the meat itself. As a result of our research, we came to the conclusion that we need to take into account the practical application of a specific ecosystem in LLC "Aqua Systems Organic", which created ideal conditions for growing ecologically clean fish: clary catfish and tilapia in recirculating aquaculture systems using aquaponics. At the same time, we found that aquaponics is based on the natural relationship between aquatic animals and plants, which is favorable for the preservation of the environment. You need to consider the possibility of growing tomatoes on aquaponics. This method shows a low content of nitrates. Our research has shown that it is possible to grow ecological products in Ukraine, and that work in these areas is very necessary for the environment.

Therefore, the provision of ecologically clean fish to the population should be addressed at the stage of fish farming using the most effective methods of fish farming in aquatic ecosystems when using fish waste as a nutrient medium for plants and realize according to the ideas of the student self-government council "Nadiya". Thus, it is established that due to the ever-increasing human needs for food, with the deterioration of the ecological condition of many reservoirs, the improvement of fishing methods and tools, fish stocks have decreased significantly and continue to decline. Therefore, the implementation of all possible methods of ecosystem formation in fish farming is of particular importance, taking into account the impact of fish on aquatic ecosystems and the human body. Providing the population with ecologically clean fish should be decided at the stage of fish farming using the most effective methods of fish farming using fish waste as a nutrient medium for plants.

REFERENCES:

1. Karpenko L., Zalizko V., Vdovenko N., Starynets O., Mienailova H. Entrepreneurship as a basis for promotion of the strategy of development of polish industrial enterprises. Journal of Entrepreneurship Education. 2019. Vol. 22. Issue 3.
2. On aquaculture: Law of Ukraine of 18.09.2012 № 5293-VI (effective from 01.07.2013). Official Bulletin of Ukraine. 2012. № 79. S. 26.
3. Kozlovskyi S., Mazur H., Vdovenko N., Shepel T., Kozlovskyi V. Modeling and Forecasting the Level of State Stimulation of Agricultural Production in Ukraine Based on the Theory of Fuzzy Logic. Montenegrin journal of economics. 2018. Vol. 14. № 3. P. 37–53. DOI: 10.14254/1800-5845/2018.14-3.3
4. Kurmaiev P., Vdovenko N., Pavlenko M., Kolisnichenko P. Competitiveness of the agrarian sector: a comparative analysis of Poland and Ukraine. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). Advances in Economics, Business and Management Research. 2019. Vol. 95. P. 235–238.
5. Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment" dated 18.12.2017 № 2059-VIII.

DEVELOPMENT OF INFRARED DRYER TECHNOLOGY FOR DRYING HIGH-MOISTURE MATERIALS

Dusebayev Shyngiskan Yergaliyevich

Satayev Marat Isakovich

Smailov Bakyt Matkarimovich

Azimov Abdugani Mutalovich

Myrkhalykov Zhumakhan Ushkempirovich

Berdikulov Maksat Amanbekovich

Alekseyeva Nina Vadimovna

Baiysbay Omirbek Pernebaiuly

Ashirbayev Zhandos Seidakhanovich

InnovTechProduct LLP, Republic of Kazakhstan, Shymkent city

NPJSC M. Auezov South Kazakhstan University

Republic of Kazakhstan, Shymkent city

Abstract: This article provides information on the development of technology and design of an infrared dryer for drying high-moisture materials. A comparative review of analogs of infrared dryers is made. It also provides information on the advantages of the principle of operation of an infrared dryer.

The developed infrared dryer has the ability to turn on only two IR radiators of one section – section by section, to create a uniform field of IR radiation simultaneously on two screen trays with a material for protecting the surface of the IR radiators from dusty spills that absorb radiation energy, and automatic regulation of the drying process.

Key words: dryer, infrared dryer, IR radiation, high-moisture materials.

Introduction One of the most important tasks of agricultural production is to obtain food products of plant origin, which include grain legumes, vegetables, fruits, etc. Long-term storage of many plant species in their natural form under normal conditions is impossible and requires processing, such as drying [1].

Infrared drying is a type of radiation drying. The dehydration process is carried out by direct action of IR rays directly on the product. The radiation is carried out

using infrared lamps or heated surfaces, without the participation of media such as air or water. IR drying has a number of advantages: no direct contact with the product, which must be heated or dried; high speed of heating and drying; IR radiation can be focused in a specific area where it is needed; infrared radiators can be set to certain modes, depending on the type of product; it is possible to get cost savings due to high efficiency and optimal operating time of infrared radiators [2].

It is believed that infrared radiation is a more efficient means of delivering energy for heating the inner layers of the product than traditional methods, however, in practice, traditional methods allow to level the difference due to correctly selected drying modes [2]. Most to the proposed infrared dryer is an infrared dryer according to the patent RU 2352880 C2 dated 20.04.2009, Bulletin No. 11 for dehydration of high-moisture materials, which has a drying chamber in the body, into which two screen trays with the material to be dried, two IR radiators, a fan and an automatic regulation unit are inserted [3].

The disadvantage of this dryer is the ratio of work and pause of the IR radiator as 1:3. For this reason, 2/3 of the operating time of the dryer is lost during the pause, which reduces the amount of the material to be dried at the same time. The objective of the development is to improve the technology of infrared dryer for drying high-moisture materials such as vegetables, fruits, berries, vegetable and wild-growing greens, mushrooms, meat, etc. The problem is solved by the fact that the technology considers an increase in the amount of simultaneously dried material without increasing the power simultaneously supplied to the IR radiators with the IR radiation energy characteristics stability, excluding the ingress of dusty particles of material and moisture drops on the IR radiators surface, creating a uniform radiation over the surface material, ensuring continuous blowing of the material to be dried on all trays, automatic regulation of the drying process of various materials. This is achieved by the fact that the dryer is infrared for dehydrating high-moisture materials, including a body with a drying chamber, into which there are inserted twelve screen trays with dried material, IR radiators, two intermediate trays and a lower one, a fan and an automatic regulation unit. In the rear wall of the body, there are inlets for air supply

and upper outlets and a lower slot for air removal together with the evaporated moisture. The drying chamber is divided by intermediate trays into two sections and three levels, containing two screen trays at the top and bottom of each level, between which a temperature sensor is installed, connected to an automatic regulation unit having a setter for setting the maximum heating temperature, two IR radiators, each installed in a profile of twenty side walls at equal distances from screen trays, while the IR radiators are turned on in series along the sections of the drying chambers, observing a cycle of 1:3 on, the condensate flows into the condensate accumulator during drying.

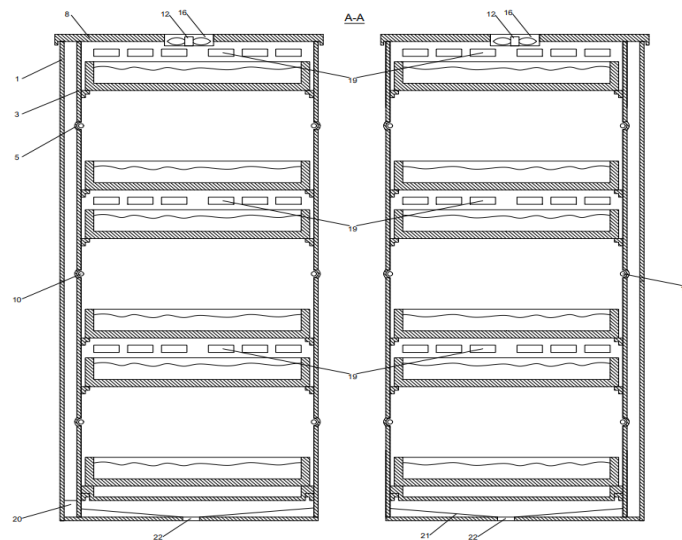

Figure 1 – Cross-section (A-A) of the infrared dryer

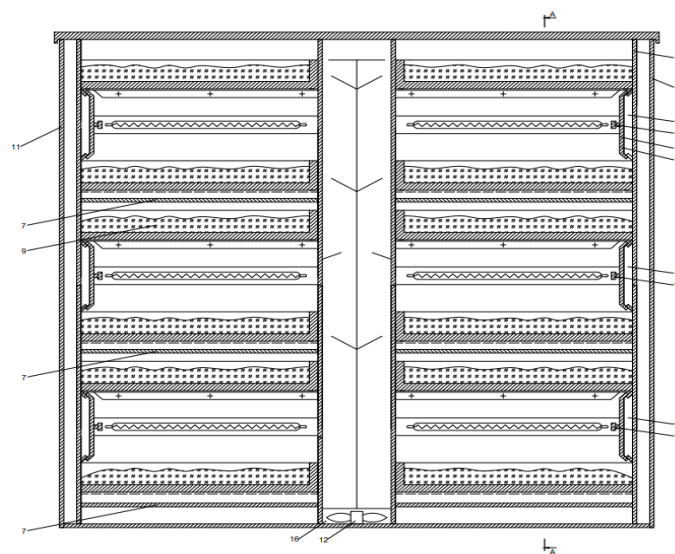

Figure 2 – Longitudinal section of the infrared dryer

The infrared dryer for dehydrating high-moisture materials consists of the body

1 with six rectangular holes 2, forming the drying chamber of the side walls 3, 4 with the special profile 5, the front walls 6 and the trays for collecting spills 7, dividing the drying chamber into three sections, the cover 8, the screen trays 9, the IR radiators 10, installed in the profile 5, the rear wall 11, the fans 12, the automatic regulation unit of the drying process 13. On the front walls 6, at an equal distance from the side walls 3, 4 and two screen trays 9, the temperature sensors 14 are installed in each section, connected to the unit 13, to which the setter 15 is also connected for setting the maximum heating temperature, which limits the temperature in the drying chamber at which the IR radiators 10 operate in a pulsed mode. For air supply, in the body 1, opposite the fans 12, there are round inlets 16, for air passage, in the side wall 4, there are three channels 17, in the front walls 6, there are holes 18 in the form of perforation, for air egress, in the rear wall 11, opposite five screen trays, there are outlets 19, and the lower edge of the rear wall 11 with the lower spill collection tray 7 form the lower slot 20 opposite the lower screen tray for air removal together with the evaporated moisture, the condensate accumulator 21, the condensate outlet 22.

The dryer works as follows. The screen trays 9 are loaded with the crushed material to be dried and inserted into the drying chamber through the rectangular holes 2 in the body 1 along the guides of the side walls 3, 4. The setter 15 sets the maximum temperature for this type of material to be dried. The IR radiators 10 in the upper section of the drying chamber and the fans 12 are turned on. The material on the screen trays is radiated by direct rays reflected from the profile of the side walls until the temperature in the section reaches the maximum set. For each type of material, this temperature is determined experimentally.

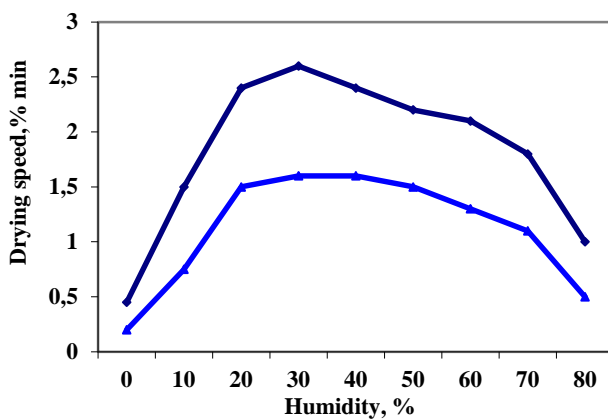
After reaching the maximum set drying temperature, the IR radiators are turned off by a signal from the sensor and transferred to the pulse switching mode. The durations of the pulse switching and the pause are in the ratio of 1:3 and depend on the type of material and the maximum temperature set in the drying chamber by the setter. The ratio 1:3 allows at the beginning to turn on two IR radiators in the upper section, and not to turn on two in the middle section and two in the lower section, then two middle IR radiators are turned on at the command of the sensor of the

middle section, simultaneously two upper IR radiators are turned off, then two lower IR radiators are turned on at the command of the sensor of the lower section, simultaneously two middle IR radiators are turned off. Then, at the command of the upper sensor, two upper IR radiators are turned on again, and two middle and two lower IR radiators are turned off. This cycle is repeated until the end of the drying process. In this case, the fan is constantly on. The evaporated moisture mixed with air blown through the crushed material is removed to the outside through the channels 19 in the rear wall and the slot 20. At the end of the drying process, the automatic regulation unit turns off the IR radiators and the fan, and a new batch of material is loaded into the dryer.

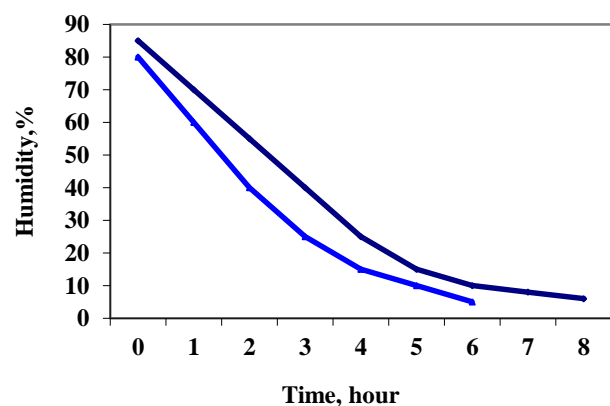
Conclusion The developed infrared dryer allows, without increasing the power simultaneously supplied to the IR radiators, to triple the amount of processed material by filling the pause time with IR radiation, while not increasing the simultaneous load on the electric current network, by the IR radiators installation in the side wall profiles eliminate energy losses due to the ingress of dusty spills of material and moisture drops on the outer surface of the radiators, reduce the energy consumption of the process by using the energy of reflected rays transferred to the screen trays, improve the quality of the product due to the uniformity of radiation distribution formed by the side wall profiles, reduce the energy consumption by automatically maintaining the ratio of pulse and pause for each type of product. A distinctive feature of the developed infrared dryer is the installed fans at the top and bottom to increase the amount of simultaneously dried material, the condensate during drying enters the condensate accumulator, the drying chamber is divided by intermediate trays into two sections and three levels, containing two screen trays at the top and bottom of each level, between which the temperature sensor is installed, connected to the automatic regulation unit, which has the setter for setting the maximum heating temperature, two IR radiators, each installed in the profile of twenty side walls at equal distances from the screen trays, while the IR radiators are turned on sequentially in sections of the drying chamber, observing the cycle 1:3. The technical result of the developed technology is the ability to turn on only two IR radiators of

one section – sequentially section by section, to create a uniform field of the IR radiation simultaneously on two screen trays with the material for protecting the IR radiators surface from dusty spills that absorb the radiation energy, and the automatic regulation of the drying process.

During the experiments, an active hydrodynamic mode of the fluidized bed was created. According to the obtained experimental data, curves of drying and curves of drying speed of grapes were constructed (Fig. 3, 4). Analyzing the results obtained on the kinetics of potato drying with a combined power supply in the fluidized bed mode and the IR radiation, it is possible to note the general regularities of the process. The higher the drying agent temperature and the IR radiation power, as well as the smaller the size of individual particles of the product, the faster the drying process proceeds. However, an excessive increase in temperature (over 80°C) does not give a significant gain in the drying speed, but increases the probability of product scorching and accelerates the destruction of vitamins [6]. The temperature range of 60 ... 70°C is optimal in terms of energy consumption and the drying process speed. At the specified temperature mode, a high quality of the finished product is achieved. The drying agent speed should provide an active and stable hydrodynamic mode of the fluidized bed, i.e. particles of the product suspended by the ascending air flow must be intensively mixed, but not carried out of the working chamber of the apparatus [7].

▲ – at a temperature of 50°C;
 ◆ – at a temperature of 60°C
Figure 3 – Grape drying speed curves

▲ – at a temperature of 50°C;
 ◆ – at a temperature of 60°C
Figure 4 – Grape drying speed curves

REFERENCES

1. L.A. Lyagin “Increasing the efficiency of drying products of plant origin due to infrared-convective exposure”. Abstract for the degree of candidate of technical sciences, RF, 2010. – P. 145.
2. <http://dry-food.ru/infrakrasnaya-sushka/11.05.2021>
3. Patent RF No. 2352880 C2, Bulletin No. 11 dated 20.04.2009.
4. V.A. Afonkina. Infrared drying of thermolabile raw materials on the example of green crops. Abstract for the degree of candidate of technical sciences, RF, 2014. – P. 170.
5. M.V. Votinov. Intensification of the process of drying pasta. Murmansk, 2015. – P. 69-75.
6. Akulich A.V., Temruk A.V. Investigation of the process of drying pomace of berries in a microwave field // Bulletin of Mogilev State University of Food. 2008. No. 1 (4). P. 87-92.
7. Akulich A.V., Temruk A.V. Method of drying dispersed materials with a combined power supply / Abstracts of VI International scientific and technical conference “Technique and technology of food production”. – Mogilev: UO MGUP, 2007.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 581.52

ІНТРОДУКЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗБІЛЬШЕННЯ ВИДОВОГО БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Голунова Людмила Андріївна

к.б.н, доцент

Баюрко Наталія Василівна

к.п.н, доцент

Олійник Михайло Володимирович

студент

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація Здійснено перинний моніторинг стану інтродукованих рослин представників роду *Nymphaea* з метою обліку, розповсюдження, акліматизації та співжиття з іншою автохтонною рослинністю водойми.

Ключові слова: інтродукція, рід Латаття (*Nymphaea*), біорізноманіття.

Більшість рослинних життєвих форм і представників річкового басейну Південного Бугу (в межах міста) пов'язані з соціокультурним компонентом. Інтродукція здавна є засобом відновлення та впровадження нових організмів. Її історія у світі нараховує не одне століття, однак в Україні широке впровадження водних рослин почалося порівняно недавно [2, 3].

Відомо, що певні рослини-інтродуценти здатні негативно впливати на рослини місцевої флори, через швидке їх розселення та пригнічення аборигенної. Розселення деяких інтродукованих видів проходить за участю алелопатичних взаємовідносин з іншими рослинами. Так, виділення різних органів рослини одного виду можуть викликати відповідну реакцію у інших

видів рослин: при цьому у одних – спостерігається активізація життєвих процесів, у інших – гальмування, деякі види не реагують. Тому, варто розуміти, що інтродукція повинна базуватися на вивченні біології та екології кожного виду зокрема. Неможливо введення в існуючу екосистему рослин, якщо не вивчено їх здатність до розмноження, тривалості життя, умов відновлення, сезонних ритмів розвитку тощо.

Південний Буг є водною «артерією» Вінниччини зі сталим численним різноманіттям видів. На досліджуваній ділянці водойми, що розташована в межах річки Південний Буг (уздовж вул. Київська, м. Вінниці) рослинність утворює неширокі прибережні смуги сформовані типовими квітковими прибережно-водними рослинами: рогіз широколистий (*Typha latifolia* L.), рогіз вузьколистий (*Typheta angustifoliae* L.), очерет звичайний (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. Ex Steud.), аїр болотний (*Acorus calamus*), куга озерна (*Scirpus lacustris*), ірис болотний (*Iris pseudacorus*), шоломник звичайний (*Scutellaria galericuata*), зніт шорсткий (*Epilobium hirsutum*), сусак зонтичний (*Butomus umbellatus*), осока берегова (*Carex riparia*), хвощ річковий (*Equisetum fluviatile*), м'ята водяна (*Mentha aquatica*), вовконіг європейський (*Lycopus europaeus* L.), паслін солодко-гіркий (*Solanum dulcamara* L.), вербозілля лучне (*Lysimachia nummularia* L.), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris* L.), розрив-трава залозиста (*Impatiens glandulifera* Royle), череда трироздільна (*Bidens tripartita* L.), гірчак земноводний (*Persicaria amphibia* (L.) Delarbre) [1].

Мілині «острівці» вкриті характерними для регіону гідрофітними квітковими водними рослинами: глечики жовті (*Nuphar lutea* (L.) Smith), горіх водоплаваючий (*Trapa natans* L.), ряска мала (*Lemna minor* L.), латаття дрібноквіткове (*Nymphaea minoriflora*) (поодинокі), кушир занурений (*Ceratophyllum demersum*), рдесник пронизанолистий (*Potamogeton perfoliatus*), різуха хвиляста (*Najas undulatis* L.), водокрас звичайний (*Hydrocharis morsus-ranae*) та ін.

Серед іншої флори водойми, висаджені у 2021 році (16 видів латаття) вирізняються високими декоративно-естетичними якостями, а габітус цих

рослин є досить різноманітним у своїй кольоровій гаммі, що робить їх привабливими для збагачення біорізноманіття природних водойм та створює неповторний колорит. Позитивним в інтродукції є збільшення видового різноманіття вищої водної рослинності, що істотно впливає на зниження рівня евтрофікації, через їх здатність до поглинання та утилізації значної кількості біогенних елементів. Однак, важливим аспектом, що варто враховувати при інтродукції, є життєвий цикл. Походження досліджуваних представників є різноплановим та представлено трьома біоморфами: кореневищні, умовно-кореневищні, умовно-столонні, що обумовлює різницю тривалості фаз та періодів розвитку в їх онтогенезі. Результати сезонного росту та розвитку 16 видів латаття та попередня їх інтродукція 2018 року вказує на органічне співіснування цих видів з аборигенною рослинністю.

Отже, для детального наукового обґрунтування та визначення інтродукційного потенціалу рослин роду *Nymphaea* та акліматизації їх у річці Південний Буг, необхідно провести тривалий експеримент, що потребує періодичного спостереження, обліку розповсюдження та співжиття з іншою нативною рослинністю водойми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голунова Л.А., Шевчук О.А. Природа Вінниччини. Рослини. Ч. 1: Вінниця: ПрАТ Вінницька обласна друкарня, 2019. 352 с.
2. Мазур Т.П., Дідух М.Я. Біогеографія рослин родини *Nymphaeaceae* Salisb. колекції ботанічного саду ім. О. В. Фоміна КНУ. Інтродукція, селекція та захист рослин: матеріали Другої міжнародної конференції. Донецьк, 2009. Том 2. С. 44–51.
3. Чіков І.В. Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України Історія інтродукції тропічних та субтропічних гігро- та гідрофітів в Європі та Україні. Автохтонні та інтродуковані рослини. Випуск 6. 2010. С.103–107.

УДК 581.132.1:[661.162.6:581.821.1]

**ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ НА АНАТОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ
ФОТОСИНТЕТИЧНОГО АПАРАТУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОСЛИН**

Кравець Оксана Олексіївна

к.б.н., старший викладач

Ходаніцька Олена Олександрівна

к.с-г.н., доцент

Багрій Дмитро Степанович

магістр

Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського, Україна

Анотація: Важливими показниками продукційного процесу є кількість листя на рослині, їх загальна площа, маса, особливість будови та тривалість життя листків. Відомо, що ріст листків відбувається завдяки активності їх маргінальної меристеми. Отримані результати свідчать про суттєвий вплив препаратів на формування листкового апарату сільськогосподарських рослин. Аналіз мезоструктурної будови листка цукрового буряка, картоплі, озимого ріпаку за дії ССС, декстрелу, паклобутразолу свідчить, про збільшення товщини листка за рахунок потовщення шару фотосинтетичної тканини – хлоренхіми, збільшення розмірів та об'єму клітин стовпчастої й губчастої паренхіми в ній. Спостерігалось збільшення об'єму клітин стовпчастої паренхіми майже у 1,5 рази. Застосування хлормекватхлориду сприяє також зростанню об'єму хлоропластів у клітинах стовпчастої паренхіми льону олійного на 14-15 %, в клітинах губчастої паренхіми – на 21-27 % порівняно з контролем. За дії ретардантів відмічалось достовірне збільшення кількості листків, їх маси та загальної листкової поверхні внаслідок посиленого галуження стебла томатів за дії триазолпохідного препарату та етиленпродуценту. Таким чином, ключову роль у продукційному процесі сільськогосподарських культур відіграє листковий апарат, який виконує

фотосинтетичну функцію і є центральною складовою донорно-акцепторної системи рослини.

Ключові слова: ретарданти, мезоструктура, листковий апарат, морфогенез, продуктивність

Вступ Застосування регуляторів росту дозволяє штучно змінювати морфогенез, активність ростових та фотосинтетичних процесів, регулювати навантаження рослин плодами та насінням [1, 2, 3]. Серед сучасних регуляторів росту і розвитку рослин важливе місце займають не лише стимулятори, але й інгібітори ростових процесів - ретарданти. Вони блокують синтез гіберелінів в рослині або запобігають утворенню гормон-рецепторного комплексу, чим нівелюють ефект вже синтезованих фітогормонів [4]. При цьому зниження запиту на асиміляти на процеси росту вегетативних органів зумовлює накопичення надлишку пластичних речовин з наступним їх перерозподілом на процеси формування резервних речовин у насінні, плодах і органах запасання [5]. Тому вплив ретардантів на рослини не обмежується гальмуванням лінійного росту, а часто виявляється в змінах інтенсивності фізіологічних процесів, покращенні продуктивності рослин, підвищенні якості врожаю, стійкості рослинного організму до стресових факторів тощо [6].

Мета дослідження – встановити вплив регуляторів росту на особливості формування листкової поверхні листка та анатомічні параметри фотосинтетичного апарату сільськогосподарських рослин.

Результати та їх обговорення Ретарданти здатні регулювати плодоношення [7], прискорювати процеси дозрівання культур [8], змінювати напрямок потоку асимілятів і метаболітів в рослинах в бік посиленого відкладання їх у запасуючих органах, що призводить до збільшення врожайності культур [9]; впливали на якість урожаю [10]; мають значний вплив на насіннєву продуктивність рослин [11].

У разі застосування хлормекватхлориду на культурі льону олійного кількість листків на рослині збільшувалась без відчутного зростання площі

листкової поверхні через менші розміри окремих листків [10]. У рослин сої збільшувались як кількість листків, так і їх сумарна площа [1], у соняшнику під впливом хлормекватхлориду кількість листків зменшувалась, однак унаслідок істотного зростання їх площі загальна площа листкової поверхні збільшувалась [12]. У рослин ріпаку озимого сумарна площа листкової поверхні зменшувалась, однак листки потовщувалися [13]. У рослин маку олійного за дії триазолпохідного препарату фолікуру збільшувались площа листкової поверхні, маса сирої та сухої речовини листків, подовжувалася тривалість життя [14]. У разі застосування ретардантів на олійних культурах загальна площа їх листкової поверхні може збільшуватися без змін або навіть при зменшенні площі окремих листків через інтенсивніше галуження стебла й закладання більшої кількості листків [15].

Аналіз мезоструктурних показників фотосинтетичного апарату рослин кормових бобів підтвердив, що під впливом препарату групи четвертинних амонієвих сполук хлормекватхлориду (1 %) та стимулятора росту Емістим С (0,1 мл/л) формується потужніший фотосинтетичний апарат: збільшується кількість продихів, площа одного продиху, товщина листка за рахунок розростання хлоренхіми. Відмічено накопичення хлорофілів у асиміляційних клітинах листків бобів кормових за використання препарату хлормекватхлорид, що вказує на посилення фотосинтетичних процесів [16]

На прикладі рослин малини показано, що інгібування активності маргінальних меристем ретардантами призводить до зменшення маси і загальної площі листків пагону, перебудови мезоструктури листка, однак відносна маса листків пагону під впливом цих ретардантів збільшувалася [17].

Отримані результати аналізу анатомічної будови листків сої підтвердили аналогічні зміни й у цієї культури. Зокрема, об'єм клітин верхнього шару стовпчастої паренхіми листків у варіантах досліду був максимальним за сумісного застосування штаму 71 т і паклобутразолу, тобто зменшення площі листкової поверхні за дії ретарданту частково компенсувалося формуванням потужнішої стовпчастої асиміляційної тканини листка, яка відіграє основну

роль у фотосинтетичних процесах [11].

Обробка рослин перцю солодкого у фазу бутонізації 0,025%-ним розчином триазолпохідного ретарданту тебуконазолу призводила до зростання площі листкової поверхні рослини та листкового індексу, кращого розвитку асиміляційної паренхіми внаслідок збільшення об'єму та лінійних розмірів її клітин, підвищення вмісту хлорофілів у них. Наслідком такої перебудови було зростання показника чистої продуктивності фотосинтезу [18].

Отримані дані по вивченню особливостей морфогенезу рослин томатів за дії антигіберелінових препаратів свідчать про суттєві зміни у гістогенезі та формуванні листкового апарату рослини. Зокрема, за дії ретардантів відмічалось достовірне збільшення кількості листків, їх маси та загальної листкової поверхні внаслідок посиленого галуження стебла за дії триазолпохідного препарату та етиленпродуценту. За дії фолікуру відбувалася оптимізація мезоструктури листків рослини томатів, тоді як застосування есфону призводило до погіршення анатомічних характеристик листка у порівнянні з контролем [4].

Висновки Ключову роль у продуктивності рослин відіграє фотосинтетична активність, яка великою мірою визначається площею листкової поверхні, кількістю і тривалістю життя листків, мезоструктурною організацією листка. Роботи останніх років підтвердили, що штучне гальмування ростових процесів рослин за допомогою ретардантів різних класів супроводжується істотними змінами морфогенезу, які стосуються формування різних рівнів організації фотосинтетичного апарату рослин.

Отже, аналіз літературних даних свідчить про різні шляхи реалізації рістрегулюючого впливу препаратів з антигібереліновим механізмом дії на анатомічні показники, морфогенез та продукційний процес сільськогосподарських культур. У зв'язку з цим, з'ясування особливостей впливу різних за механізмом дії ретардантів на формування і функціонування донорно-акцепторної системи рослин є важливим теоретичним і практичним завданням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голунова Л. А. Дія хлормекватхлориду на продуктивність та якість насіння *Glycine max* L./ Л. А. Голунова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Біологія. – Тернопіль, 2015. – №1. (62) – 206 с. – С. 66-71.
2. Кравець О. О. Вплив триазолпохідного препарату фолікуру на вміст вуглеводів у рослин томатів / О. О. Кравець, В. Г. Кур'ята // Materiály XIII Mezinárodní vědecko - praktická konference, «Věda a vznik -2017», Věda a vznik - 2017. Biologické vědy. Ekologie. Zemědělství. Moderních informačních technologií. Chemie a chemické technologie. – 2017. – 11. – С. 44-47.
3. Кравець О. О. Застосування регуляторів росту рослин у сільському господарстві / О. О. Кравець // Матеріали VIII Всеукраїнської студентської наукової конференції "Сучасні проблеми природничих наук". – 2013. – 4. – С. 19.
4. Kravets O. O. Physiological bases of growth regulation and morphogenesis of tomatoes under gibberellin and retardants treatment / O.O. Kravets, V.G. Kuryata // Noisiel, France. – 2020. – 124 p.
5. Shevchuk O.A. Features of leaf photosynthetic apparatus of sugar beet under retardants treatment / O.A. Shevchuk, O.O. Tkachuk, V.G. Kuryata, O.O. Khodanitska, S.V. Polyvanyi (2019). // Ukrainian Journal of Ecology. – 2019. – 9 (1). – 115-120.
6. Poprotska I. V. Features of gas exchange and use of reserve substances in pumpkin seedlings in conditions of skoto- and photomorphogenesis under the influence of gibberellin and chlormequat-chloride / I. V. Poprotska, V. G. Kuryata // Regul. Mech. Biosyst. – 2017. – 8(1). – P. 71-76.
7. Kuryata V.G. Features of leaf mesostructure rearrangement and redistribution of assimilates of sweet pepper plants under action of gibberellic acid in connection with crop productivity / V.G. Kuryata, O.V. Kushnir, O.O. Kravets, I.V. Poprotska, L.A. Golynova, O.A. Shevchuk, O.O. Khodanitska, O.O. Tkachuk, N.V. Baiurko // Ukrainian Journal of Ecology. – 2021. – 11 (3). – P. 46-51.

8. Моя стаття

9. Рогач В. В. Дія гібереліну і ретардантів на морфогенез, фотосинтетичний апарат та продуктивність картоплі / В. В. Рогач, І. В. Попроцька, В. Г. Кур'ята // Вісник Дніпропетровського університету. Біологія, екологія. – 2016. – Т. 24 (2). – С. 416-420.

10. Кур'ята В. Г. Особливості анатомічної будови і функціонування листкового апарату та продуктивність рослин льону олійного за дії хлормекватхлориду / В. Г. Кур'ята, О. О. Ходаніцька // Ukrainian journal of ecology. – 2018. – Том 8, № 1. – С. 918-926.

11. Kuryata V. G. Peculiarities of the formation and functioning of soybean-rhizobial complexes and the productivity of soybean culture under the influence of retardant of paclobutrazol / V. G. Kuryata, L. A. Golunova // Ukrainian Journal of Ecology. – 2018. – 8 (3). – P. 98-105.

12. Рогач Т. І. Вплив хлормекватхлориду на анатомічну будову і продуктивність рослин соняшнику (*Helianthus annuus* L.) / Рогач Т. І., Кур'ята В. Г. // Основи формування продуктивності сільськогосподарських культур за інтенсивних технологій вирощування: Зб. наук. праць УДАУ. – Умань, 2008. – С. 71-77.

13. Рогач В. В. Вплив хлормекватхлориду на морфогенез та продуктивність озимого ріпаку/ В. В. Рогач // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Біологія. – 2011. – № 4 (49). – С. 70-76.

14. Кур'ята В. Г. Потужність фотосинтетичного апарату та насіннева продуктивність маку олійного за дії ретарданту фолікуру / В. Г. Кур'ята, С. В. Поливаний // Физиология растений и генетика. – 2015. – 47, № 4. – С. 313-320.

15. Поливаний С. В. Вплив фолікуру на морфогенез та продуктивність рослин маку олійного/ С. В. Поливаний, В. Г. Кур'ята // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. – 2014. – Вип. 36. – С. 64-67.

16. Shevchuk O.A. Features of leaf mesostructure organization under plant growth regulators treatment on broad bean plants / O.A. Shevchuk, O.O. Kravets,

V.V. Shevchuk, O.O. Khodanitska, O.O. Tkachuk // *Modern Phytomorphology*. – 2020. –14. – P. 104–106.

17. Kuryata V.G. Effect of ethylene releasing compound esphon on the anatomical structure, yield and product quality of gooseberry (*Grossularia Reclinata* (L.) Mill.) / V.G. Kuryata, H.S. Shataliuk, O.O. Kravets, I.V. Poprotska, S.V. Polyvanyi, O.O. Khodanitska, L.A. Golynova, O.A. Shevchuk, O.O. Tkachuk // *Ukrainian Journal of Ecology*. – 2021. – 11 (2). – P. 47-51.

18. Kuryata V.G. Influence of tebuconazole on leaf apparatus formation, accumulation and redistribution of nutrients in relation with sweet pepper (*Capsicum annuum* L.) crop productivity / V.G. Kuryata, O.V. Kushnir, I.V. Poprotska, O.O. Kravets // *Fiziol. rast. genet.* – 2020. – 52 (4). – P. 353-364.

СОЗДАНИЕ МИКРОГЕНА, И ПОСЛЕДСТВИЯ ЕГО РАСПАДА ГИПОТЕЗА

Телепнева Людмила Георгиевна

Научный сотрудник

Института микробиологии и иммунологии

им. И.И. Мечникова

Харьков

Аннотация: Поиск биоструктуры, сформировавшей генетический код, привел к созданию единицы микрогена – «БСОЛ-2012». Защита БСОЛ от воздействия внешней среды с помощью магния и дополнительных нуклеотидов создала микроген, содержащий 49-ть нуклеотидов. Последний распадается на пять подсистем, которые, объединившись попарно, создавали различные виды повторов, в том числе клеточные и внеклеточные микроРНК.

Ключевые слова: нуклеотиды, магний, БСОЛ, прямые и инвертированные повторы, микроген, клеточные и внеклеточные микроРНК, стволовые клетки, ген, геном, фрактал.

Введение. 21 февраля 1953 года Джеймс Уотсон и Фрэнсис Крик предложили вторую свою структурную модель ДНК — двойную спираль, ставшую на многие годы одним из классических символов науки. Эту же предполагаемую структуру двойной спирали ДНК они опубликовали в журнале «Nature» 25 апреля 1953 г. В ней её авторы мельком упомянули о том, что их «вдохновили неопубликованные результаты и идеи» Мориса Уилкинса и Розалинд Франклин».

Действительно, благодаря такому заимствованию знаний этих двух ученых, модель структуры ДНК Уотсона и Крика смогла объяснить четыре главных функции ДНК: репликацию генетического материала, его специфику, хранение информации в молекуле и ее способность мутировать.

Однако до сих пор данная модель не способна логически пояснить ни причины чрезвычайно стремительного появления жизни на Земле, ни выбора именно 20 аминокислот для создания генетического кода, ни наличия в нем 64 кодонов, а также разбивки аминокислот на группы, имеющие одинаковое число кодонов-синонимов – 1, 2, 3, 4 и 6), добытые опытным путем учеными разных стран. Не объясняет данная модель и причину появления различных видов микроРНК и двух классов аминоацил-тРНК-синтетаз, а также возможность создания антипараллельных цепей, не говоря уже, о создании гена и генома.

В силу изложенного выше, был начат поиск новой структуры нуклеиновой цепи, приведший к созданию «единицы микрогена», получившей название «Биологическая структура «Одесса-Лондон -2012»» или «БСОЛ-2012», по месту и году её первого представления на конференциях ГИСАП и имеющей в своем составе 9 нуклеотидов, собранных вместе с помощью ионов магния [1, с. 265], ответившей на перечисленные выше вопросы.

Создание единицы микрогена Полагают, что в первичном океане, где и возникла жизнь, была высока концентрация ионов K^+ и Mg^{2+} . Вследствие этого ферментативные реакции и другие биологические процессы эволюционировали таким образом, что оптимальной для них стала именно такая среда. Поскольку впоследствии состав первичного океана стал постепенно изменяться, в нем стали преобладать ионы Na^+ и Ca^{++} , и предклеточные биоструктуры подверглись сильному давлению отбора. Благодаря этому эволюционному процессу клетка, а затем и многоклеточные организмы отгородились от новой чуждой окружающей среды биологическими мембранами [2, с. 104].

Поскольку ионы магния очень важны для создания БСОЛ – единицы микрогена, представленной на рис. 1, приведем краткую характеристику этого химического элемента и его дальнейшего влияния на организм.

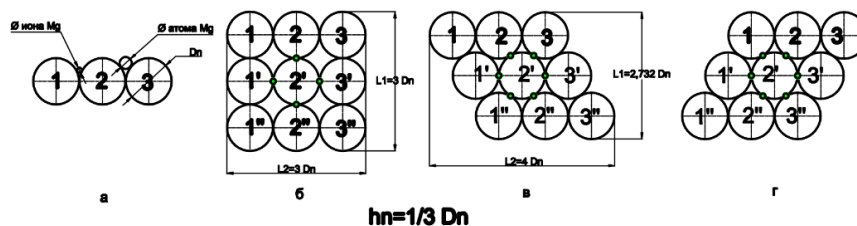

Рис 1. Сборка БСОЛ и три формы её плоскостного существования

Магний / Magnesium (Mg), 12. Радиус атома 160 пм, радиус иона - 66 (+2e) пм. Данное свойство магния не только помогает БСОЛ изменять площадь её биоканалов при изменении одной плоскостной формы существования на другую, но и не терять при этом атом магний. Плотность магния 1,738 г/см³, температура плавления - 650°C. Среди ионов химических элементов, способствующих созданию нуклеиновых кислот: ионов H⁺, Mn²⁺, Ca²⁺, Mg²⁺ - ион магния имеет самый большой заряд на фоне самого маленького радиуса. Это позволяет ему плотнее организовывать молекулы воды вокруг себя, а высокий заряд является более эффективным в стабилизации пространственной структуры рибонуклеиновой кислоты. Таким образом, для формирования нуклеотидной структуры потребуется меньше ионов при более низкой энергии гидратации.

Магний поглощает солнечный спектр в красном диапазоне волн, в то время как аминокислоты и нуклеиновые кислоты не поглощают видимый свет. В УФ-области поглощают все органические вещества. Как правило, «рабочая» область составляет интервал 190—730 нм, главным образом, от 200 до 380 нм.

Однако, скорее всего, окончательный выбор нуклеотидами был сделан в пользу магния не только из-за его линейных размеров, позволяющих ему не покидать пределы БСОЛ при любых формах её существования, но и потому, что сульфат магния входит в число основных соединений в морской воде, отвечающих за поглощение звука, при этом звуковая энергия преобразуется в тепловую. Это свойство магниевое соединения помогало биообъектам получать энергию не только в светлое, но и в темное время суток. Вероятно, именно этому свойству магниевое соединения обязаны жизнью прокариоты, археи и эукариоты, живущие в недрах Земли и в глубинах морей, подземных

водах, и даже цикличность работы тканей и органов. Факт ритмичности биологических процессов живых организмов по праву стал считаться одним из фундаментальных свойств живой материи и сущностью организации жизни.

Данная плоскостная компактная форма существования БСОЛ образовывалась следующим образом. Наличие в водной среде ионов магния позволяло двум отрицательно заряженным нуклеотидам приблизиться друг к другу с созданием двух зеркально расположенных биобухт, в которых на некоторое время могли задержаться сразу два иона магния (Mg^{2+}). Положительный заряд такой биоструктуры привлекал к ним еще один нуклеотид.

В свою очередь, положение этого третьего нуклеотида в пространстве приводило к созданию либо трехнуклеотидной цепи, создающей еще две дополнительные зеркально расположенные биобухты и состоящей из: нуклеотидов с номерами 1', 2', 3' (см. рис. 1б); из нуклеотидов с номерами 1'', 2', 3 (см. рис. 1в); из нуклеотидов с номерами 1, 2', 3' (см. рис. 1г), либо зеркальных трехнуклеотидных биоструктур, создающих биоканалы с тремя внутренними биобухтами. Последние подструктуры БСОЛ также хорошо просматриваются на рис. 1. Примерами описываемых биоканалов, могут служить подструктура из нуклеотидов с номерами 1, 2, 1' и зеркально расположенный ему биоканал из нуклеотидов с номерами 2'', 3', 3''.

Следовательно, данные плоскостные ромбические формы существования БСОЛ могут собираться либо из трех линейных биоструктур, сдвинутых относительно друг друга (рис. 1б), либо из одной линейной и двух, образующих зеркальные биоканалы (рис. 1в и рис. 1г). Вполне возможно, что именно способ сборки БСОЛ в дальнейшем и привёл к делению живых организмов на прокариотов (археев и бактерий) и эукариотов. Однако, при любом случае сборки БСОЛ в ней всегда имеется одна «главная трехнуклеотидная цепь» - «главная цепь жизни», собранная из нуклеотидов под номерами 1', 2', 3', образующая 4-ре бухты, в которых надолго могли задерживаться двухвалентные, положительно заряженные ионы магния, способствуя

образованию данной биоструктуры. При этом последний (9-й) нуклеотид БСОЛ как бы добавляется к этой системе для создания идеальной ромбоподобной формы существования БСОЛ, необходимой для лучшего её перемещения в пространстве, и получения ею отрицательного заряда, что сразу делает данную биоструктуру открытой.

Помимо этого, «главная цепь жизни» БСОЛ обязательно содержит «супер-элемент БСОЛ» – нуклеотид, имеющий максимальное количество связей с другими нуклеотидами данной биоструктуры. При этом данный нуклеотид участвует в образовании 6-ти треугольных (трехбуктовых) нуклеотидных каналов, в которых могут надолго задерживаться ионы и атомы магния.

Как известно, для БСОЛ характерны три плоскостные формы существования (при переходе которых она может осуществлять свои ферментативные действия), так и одна объемная. Кубоподобные (объемные и неактивные) формы существования БСОЛ возникли из-за стремления к большей защите генной информации, находящейся на «главной линии жизни» объекта и её еще большей концентрации нуклеотидов в одной и той же единице объема. Так 9-ти нуклеотидный плот – единица гена - БСОЛ, ставший первым переносчиком неорганических (и, в первую очередь, органогенных химических элементов) и различных органических молекул, попавших в её внутренние каналы, испытал различные способы защиты своей «главной линии жизни» от воздействий внешней среды [3, с. 30].

Образование и распад микрогена Поскольку в природе наиболее распространены нуклеотиды, являющиеся β -N-гликозидами пуринов или пиримидинов и пентоз — D-рибозы или D-2-дезоксирибозы, из них и стали формироваться первые единицы гена – БСОЛ. Вначале они состояли только из идентичных рибонуклеиновых нуклеотидов, но затем в состав БСОЛ стали добавляться иные нуклеотиды, изменяющие их положение в пространстве. И, вероятнее всего, замена одной разновидности нуклеотидов на другую стала совершаться именно среди четырех дополнительных нуклеотидов пятой

составляющей микрогена (рис. 2б). Это, в свою очередь, могло привести к появлению комплементарных пар нуклеотидов в двух противоположно направленных БСОЛ, способствующих их более длительному контакту, чем у двух БСОЛ с идентичными нуклеотидами.

Следовательно, еще до появления аминокислот и липидов, имеющих значительно низкие значения температуры плавления, чем нуклеотиды, БСОЛ могли с помощью ионов магния привлекать к себе из внешней среды свободные нуклеотиды, создавая тем самым первый биологический фрактал – микроген, состоящий из 49-ти нуклеотидов и максимально защищающий «главную цепь жизни» с супер-элементом – нуклеотидом под номером 1 (рис. 2). Попадание даже одного иона двухвалентного магния в каждый из 8-ми внутренних каналов БСОЛ, окрашенной на рис. 2а в зеленый цвет, приводит к привлечению к ней дополнительных нуклеотидов, создающих трехбухтовые каналы, а, следовательно, и возможного кандидата на роль супер-элемента БСОЛ. Так, прибавка к БСОЛ трёх нуклеотидов под номерами 10, 11 и 12 (смотри пятую субъединицу микрогена на рис. 2б) преобразует её нуклеотид под номером 3 в кандидата на роль дополнительного супер-элемента такой биоструктуры. Это делает её более живучей, по сравнению с другими субъединицами распавшегося микрогена.

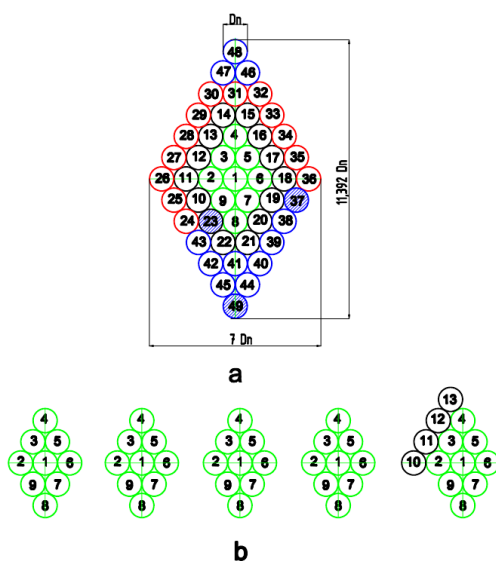

Рис. 2. Создание микрогена (а) и его распад на пять субъединиц (б).

Если в каждый из 8-ми внутренних каналов БСОЛ попадёт по три иона

магния, по её периметру соберётся два слоя защиты из нуклеотидов, поскольку 24 иона магния, попавшие в каналы такой БСОЛ, способны удержать вместе 48 нуклеотидов. В тоже время 49-й нуклеотид берется из внешней среды не только для создания минимального и первого в мире биологического фрактала (микрогена), но и для придания этой биоструктуре отрицательного заряда и симметрии. Таким образом, и 9-ти нуклеотидная БСОЛ (представленная на рис. 2 зеленым цветом), и биоструктура, состоящая из 49-ти нуклеотидов и созданная для её защиты от влияний внешней среды, являются открытыми биосистемами.

Помогало такому объединению то, что на границе плоскостной, активной формы существования БСОЛ создается поверхностное (линейное) натяжение, а, значит, там присутствует избыточная, свободная энергия. Снизить величину этой энергии способно слияние нескольких таких биоструктур в одну, образуя тем самым биоплот с большими размерами.

Но самое главное состоит в том, что в данной 49-ти нуклеотидной структуре, максимально защищающую данную цепь жизни со всех сторон, появляются многочисленные претенденты на роль супер-элемента БСОЛ.

Данное обстоятельство сразу же увеличивает время жизни биоструктуры, представленной на рис. 2а, с одной стороны, а, следовательно, и появления резистентности ко многим воздействиям внешней среды, с другой.

Результаты разбивки микрогена на отдельные составляющие
Разбивка микрогена на части, представленная на рис. 2б, способствовала безудержному распространению жизни на Земле, поскольку каждая из таких БСОЛ при благоприятных условиях могла создать свой 49-ти нуклеотидный микроген и разбиться, в свою очередь, на пять его составляющих, четыре из которых абсолютно идентичны, а пятая содержит по сравнению с ними еще дополнительно четыре нуклеотида. В силу этих обстоятельств, содержание микрогенов и БСОЛ, а также их мутаций в окружающей среде резко возрастало, значительно увеличивая возможность взаимодействовать друг с другом. Благодаря этому обстоятельству, защищая свою «трехнуклеотидную

цепь жизни» от внешнего воздействия, каждая из этих новоявленных БСОЛ могла объединяться с аналогичной БСОЛ, образуя тем самым разные формы существования участков гена (см. рис. 3), образуя нуклеотидные повторы.

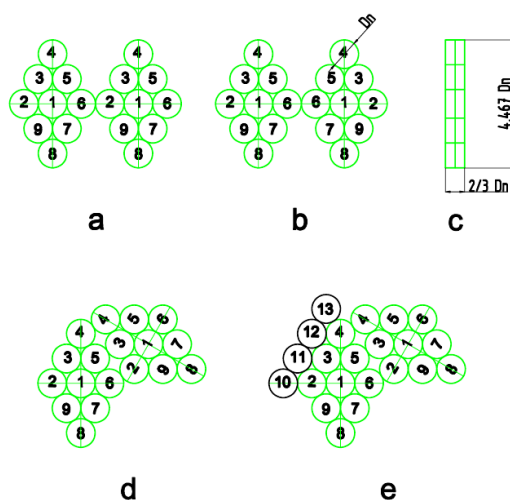

Рис. 3. Создание различных видов микроРНК из БСОЛ, образующихся при распаде микрогена.

Благодаря объединению попарно, данные пять единиц микрогена – БСОЛ - образовывали как прямые повторы (DR), представленные на рис. 3а, так и инвертированные (обращённые, IR), представленные на рис. 3б, создавая тем самым самые разнообразные плоскостные формы существования микроРНК (англ. *microRNA*, *miRNA*). Они обнаружены у растений, животных, некоторых вирусов и принимают участие в транскрипционной и посттранскрипционной регуляции экспрессии генов путём РНК-интерференции. Помимо внутриклеточной обнаружена внеклеточная (циркулирующая) микроРНК (*circulating miRNA*, *c-miРНК*) - новый тип переносчика сигнала между различными клетками и органами.

МикроРНК - малые некодирующие молекулы РНК, содержащие в своем составе 18—25 нуклеотидов (в среднем 22). Попутно отметим, что биоструктуры, представленные на рис. 3а, рис.3б и рис. 3д, состоят их 18 нуклеотидов. В тоже время биоструктура из 22-х нуклеотидов представлена на схеме рис. 3е. Она же объясняет и появление интронов в «главной цепи жизни» БСОЛ (в данном случае, состоящем из дополнительного и некодирующего нуклеотида под номером 10), и экзонов, составляющих кодирующие участки

нуклеиновых цепей и состоящих из нуклеотидов под номерами 2, 1, 6.

Общеизвестно, что тринуклеотидные повторы были определены первыми (1991 г.) среди повторов в соматических и половых клетках (в том числе у представителей разных поколений). К настоящему времени выявлены следующие тринуклеотидные повторы, способные к экспансии: (CGG)_n, (CCG)_n, (CAG)_n, (GAA)_n, (CTG)_n и (TTC)_n [5, с. 220].

Этот факт - невольное свидетельство того, что длительность жизни единицы гена достаточно продолжительна и во многом связана с открытостью этой биологической структуры, способствующей её самовосстановлению при незначительных нарушениях её состава. Благодаря этому первичная БСОЛ способна соединиться и с единицей гена, полученной из аналогичной ей БСОЛ, уже собравшей свой геном и разбившийся после этого на части. В свою очередь, это позволяло включать в состав гена идентичные единицы первичного и вторичного микрогена, что в последствии сказывалось на увеличении числа повторов единиц гена, с одной стороны. Это также объясняет возможность довольно длительной сохранности не только клеточных и внеклеточных микроРНК, но и виридов — инфекционных агентов растений, состоящих только из кольцевой РНК), а также различных вирусов в окружающих их внеклеточных средах, с другой.

По разным оценкам, мишенями микроРНК являются от 30 до 60 % генов человека, кодирующих белок [4, с. 101.]. Поскольку микроРНК показали себя не только очень чувствительными биомаркерами, позволяющими выявить заболевание на самых дальних подступах, когда ещё никаких симптомов и патологических изменений не видно, но и могут использоваться в качестве терапевтических мишеней при лечении болезней, рассмотрим более подробно способы их создания в доклеточный период жизни на Земле.

Первая форма существования микроРНК - участка гена с повторами и образованием «общей прямой «главной линии жизни» получалась, когда две БСОЛ располагались одна за другой, а их объединение проходило на месте встречи боковой поверхности третьего нуклеотида «главной линии жизни»

одной единицы гена с боковой поверхностью первого нуклеотида «главной линии жизни» другой БСОЛ. В результате этого объединения двух БСОЛ образовывались микроРНК одного из нескольких их типов (см. рис. 2а), которых открыто уже более 5 000.

Невысокая прочность такого объединения, вызванного одной лишь точкой контакта двух БСОЛ, привела в дальнейшем, к появлению репликативных точек ДНК - ориджинов - точек начала репликации (англ. origin of replication), которых может быть от 1-й (у бактерий с замкнутой (кольцевой) ДНК) до 50-ти и более на одной молекуле ДНК. Так, несмотря на то, что геном архей содержит единственную кольцевую ДНК, в нем выявляют несколько ориджинов репликации. Общий геном млекопитающих, содержит их около 40 тыс. [6, с.400]. Общая закономерность структуры таких участков – обогащенность АТ-парами.

Вторая форма существования участка гена с повтором нуклеотидов и «общей изогнутой «главной линией жизни»» (т. е. микроРНК другого типа, см. рис. 3д и рис. 3е) образовывалась, когда две БСОЛ соединяются друг с другом боковыми поверхностями нуклеотидов, образующих стороны взаимодействующих ромбообразных БСОЛ. Данная форма существования сдвоенной БСОЛ была более прочной, чем первая её форма, а их объединение в микроген и ген, привели к винтообразности «главной линии жизни» их обладателей.

Особо подчеркнем, что именно винтообразность «главной линии жизни» не только приводит к компактизации генетической информации, но и к повышению концентрации веществ, находящихся в каналах БСОЛ, по сравнению с окружающей средой. Это обстоятельство и внутренний вакуум четырех больших каналов БСОЛ, позволяют стать им прекрасными биокатализаторами, а также использовать продукты одной биореакции в качестве исходного материала для последующих.

Третья (объемная) форма существования микроРНК возникала при параллельном взаимодействии двух противоположно направленных БСОЛ с

нуклеотидами разной величины плотности (см. рис. 3с), поскольку: G (2,2 г/см³), A (1,6 г/см³), U (1,32 г/см³), C (1,55 г/см³) и T (1,23 г/см³). Благодаря этому в таких сдвоенных БСОЛ образовывались нуклеотидные пары: А-Т или А-У и С-Г. При этом микроРНК, благодаря разному количеству этих нуклеотидных пар в своем составе, могли принимать различное положение в пространстве.

Прямые повторы (нуклеотиды под номерами 2, 1, 6 и 2, 1, 6) способствуют наложению одной РНК-овой единицы гена на другую при развороте первого из них на другой на 180 градусов. При этом образуется двуцепочечный участок нуклеиновой цепи, а эти единицы гена приобретают разнонаправленность, т. к. нуклеотид под номером 2 первой единицы гена накладывается на нуклеотид под номером 6 второй единицы гена.

Такой способ объединения единиц гена сразу же приводил к уменьшению площади поверхности гена, на которую попадали солнечные лучи, с одной стороны. Поскольку это новшество приводило не только к большей компактизации генетической информации, но и защищало часть генетической информации от воздействия солнечной радиации, а также помогало восстанавливать утраченную генетическую информацию при нарушении одной из единиц микрогена или замены одного вида нуклеотидов на другой, оно было подхвачено вскоре не только в РНК-овом, но и в ДНК-овом мире.

Следует также заметить, что в последствии, наложение друг на друга двух разнонаправленных нуклеотидных цепей приводило к лучшему удержанию аминокислот в сдвоенных их биоканалах. При этом аминокислоты не только скрепляли БСОЛ своими связями с нуклеотидами и изменяли их положение в пространстве, но и становились поставщиками солнечной энергии в диапазоне, отличном от диапазона поглощения нуклеиновых молекул, что также укрепляло «общую «главную линию жизни» нуклеотидного биообъекта.

Общеизвестно, что обычно прямые повторы в нуклеиновых цепях современных организмов стимулируют делеции, дупликации и транслокации, а инвертированные повторы – инверсии. Поскольку локализация, количество и

тип повторов в геномах в существенной мере видоспецифичны, соответственно, характер и частоты геномных перестроек являются относительно видоспецифичными [7, с. 18].

В этой связи особо подчеркнем, что в обычной БСОЛ в роли супер-элемента биоструктуры выступает нуклеотид под номером 1. В тоже время в пятой биоструктуре, представленной на рис 2б, – дополнительные нуклеотиды позволяют стать в роли претендента на супер-элемент данной БСОЛ нуклеотиду под номером 3, что сразу же повысит её жизнеспособность по сравнению с остальными четырьмя БСОЛ, представленными на рис. 1б.

В связи с тем, что БСОЛ с дополнительными нуклеотидами была очень ценным достоянием микрогена, её для лучшего сохранения желательно было окружать с обеих сторон остальными единицами микрогена, объединившимися по две и образующими прямые (рис. 3а) или инвертируемые (рис. 3б) повторы. Она же объясняет и появление интронов, состоящих из дополнительных и некодирующих нуклеотидов (в их роли выступает нуклеотид с номером 10 пятой подструктуры микрогена), и экзонов, составляющих кодирующие участки нуклеиновых цепей – нуклеотиды с номерами 2, 1, 6, 2, 1, 6 на рис. 3е.

В тоже время, поскольку у 5-й биоструктуры, представленной на рис.1б, минимальный ген будет собираться быстрее, чем у материнской БСОЛ, она способна стать в дальнейшем прародительницей всех разновидностей стволовых клеток. Но, в зависимости от значений рН, такая структура способна также стать и истоком доброкачественных и злокачественных опухолей.

Выводы БСОЛ – единица микрогена - стоит у истоков единого генетического кода, поскольку конечное её создание разными типами организмов с помощью трех тринуклеотидных цепей со сдвигом либо с помощью одной цепи и двух зеркальных биоканалов образуют идентичную ромбоподобную биоструктуру.

Создание БСОЛ с её 20 каналами, содержащими 64 биобухты, способствовало превращению данной биоструктуры в переносчика химических элементов и органики, которые, в свою очередь, могли не только укреплять её

своими связями с нуклеотидами, но и подпитывать её солнечной энергией, поглощенной ими в определенном диапазоне излучения. Например, кальций поглощает рентгеновское излучение, а магний - в красном диапазоне.

Привлечение в БСОЛ разных нуклеотидов способствовало проявлению комплементарности между нуклеотидами разных цепей и более длительному их совместному взаимодействию, а также восстановлению одной цепи по другой.

Для еще большей сохранности «главной линии жизни» линейная нуклеотидная цепь замыкалась в кольцо. Последнее характерно для генома многих бактерий и плазмид. Однако, это возможно только при объединении всех описанных видов микроРНК не одного, а сразу нескольких микрогенов, объединившихся в ген и геном. Таким образом, использование объединений БСОЛ оказалось полезным и для объяснения возникновения микроРНК, микрогенов, генов и геномов, а способы выхода циркулирующих микроРНК за клеточные пределы, использовались в дальнейшем для горизонтального переноса генов виридами, плазмидами, а также вирусами с РНК- и ДНК-цепями. Поскольку цепь ДНК оказалась более пластичной, чем РНК, что особо важно для создания винтообразной «общей «главной линии жизни»», происходило частое взаимодействие комплементарных РНК-ДНК-овых цепей. Позднее это привело к созданию биообъектов с двойной цепью ДНК.

Переход от РНК-ового мира к ДНК-овому также связан с тем, что тимин имеет меньшую величину плотности ($1,23 \text{ г/см}^3$), чем урацил ($1,32 \text{ г/см}^3$), что позволяет его нуклеиновой цепи лучше взаимодействовать с липидами ($0,88—1,06 \text{ г/см}^3$) и белками ($1,30—1,35 \text{ г/см}^3$), образующими клеточную мембрану. Образование последней не только разделило пространство на клеточное и внеклеточное, но и способствовало значительно большей защите генетической информации, находящейся как в активной (плоскостной), так и неактивной (объемной) формах существования БСОЛ (но, чаще, в их различных сочетаниях).

Распад первой защиты БСОЛ от внешнего мира - микрогена - на пять

составляющих способствовал чрезвычайно быстрому распространению жизни на Земле и её невероятному разнообразию. Отметим также, что при рассмотрении такой 49-ти нуклеотидной биоструктуры отчетливо видно, что её цепь, содержащая супер-нуклеотид под номером 1 (рис. 2а), фрактально повторится в нуклеотидной цепи гена эукариот, вириодов и вирусов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Телепнева Л.Г. Предпосылки развития жизни на Земле и её первые биоструктуры // Вопросы. Гипотезы. Ответы. Наука XXI века: Монография. – Краснодар, 2013. Книга 4. – С. 239-270.

2. Столяр О. Б. Біологічна хімія: навчальний посібник / О. Б. Столяр. – Вид. 3-тє, перероблене і доповнене. – Тернопіль: ТНПУ, 2019. – 374 с.

3. Телепнева Л.Г. Внутренний вакуум биологических систем и его влияние на свойства живого мира // LIFE AND HEALTH OF THE PERSON THROUGH THE PRISM OF THE DEVELOPMENT OF MEDICINE, FOOD SAFETY POLICY AND PRESERVATION OF THE BIODIVERSITY. London, 26–31 августа 2015 года, 29-32.

4. Friedman R. C., Farh K. K., Burge C. B., Bartel D. P. Most mammalian mRNAs are conserved targets of microRNAs // Genome Res. journal. 2009. — January (vol. 19, no. 1) — P. 92—105.

5. Сиянова Е.Ю, Миркин С.М. Экспансия тринуклеотидных повторов // Молекулярная биология. 2001, Т. 35, №2. С. 208-223.

6. Kelman LM, Kelman Z (2004). «Multiple origins of replication in archaea» // Trends Microbiol. 12 (9): 399–401.

7. Смирнов Г. Б. Повторы в геномах бактерий; связь с эволюцией // Молекулярная генетика, микробиология и вирусология, 2010, №2, С. 11-20.

**ПОРІВНЯЛЬНА МОРФОЛОГІЯ КВІТКИ *HIPPEASTRUM PSITTACINUM*
(KER GAWL.) HERB. (AMARYLLIDACEAE J. ST. - NIL.)**

Фіщук Оксана Сергіївна

к.б. н., доцент

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Анотація Проведено дослідження мікоморфології квітки *Hippeastrum psittacinum* (Ker Gawl.) Herb. для використання ознак квітки в систематиці родини Amaryllidaceae. У гінцеї *Hippeastrum psittacinum* досліджено такі структурні зони: фертильну симплікатну зону 1280 мкм з насінними зачатками та гемісимплікатну зону, яка займає верхню частину гнізд і у два з половиною рази перевищує симплікатну зону, її висота у зав'язі близько 2980 мкм. Асимплікатна зона відсутня. Стовпчик, сформований гемісимплікатною зоною. Септальні нектарники з'являється на рівні гемісимплікатної зони та містять одну зону "ліліоїдного" об'єднаного нектарника.

Ключові слова: квітка, морфологія, гінцей, андроцей.

Молекурними дослідженнями родини Amaryllidaceae інтенсивно займається американський ботанік Алан Міроу [2, 3, 5, 6]. Система триби Hippeastreae була розроблена N. García та A. Meerow з колегами [3], вона включає шість родів: *Eremolirion* gen. nov., *Hippeastrum*, *Phycella* s.l., *Rhodolirium* s.str., *Traubia* and *Zephyranthes* s.l.

Рід *Hippeastrum* відносяться до підродина Amaryllidoideae родини Amaryllidaceae J. St.-Nil. триби Hippeastreae, субтриби Hippeastrinae [1, 3].

Квітки *Hippeastrum psittacinum* до 13 см завдовжки, злегка зигоморфні червоні з білими вертикальними полосами. Квітконіс 41 см, 5 квіток у суцвітті. Приквітки дві конусоподібні, близько 7,8 см та 8 см завдовжки, 3,5 см та 4 см

завширшки і 2,5 та 2,9 см біля основи, шкірясті, світло-зелені. Квітконіжка до 2 см завдовжки, близько 0,6 см в діаметрі.

Квіткова трубка лійкоподібна, близько 1,5 см завдовжки, 0,8 см в діаметрі. Вільні зовнішні листочки оцвітини до 10,3 см, 10,4 см, 10,3 см завдовжки та 4,4 см шириною, а внутрішні листочки оцвітини 10,2 см, 10,1 см, 10,2 см завдовжки та 4,6 см, 4,6 см, 3,8 см шириною відповідно.

Тичинки різної довжини, тичинки зовнішнього кола 9-9,2 см, 0,2 см в діаметрі, тичинки внутрішнього кола 9,2-9,6 см, 0,25 см в діаметрі, загнуті в один бік. Пиляки дугоподібні, довжиною до 0,7 см, шириною 0,1 см, прикріплюються трохи вище середини висоти пиляка у зовнішніх тчинок і по середині у внутрішніх тчинок. Зав'язь яйцеподібна, трьохгранна, 0,9 см в діаметрі і 1,2 см висотою. Стовпчик має центральне розміщення, злегка зигоморфний з трилопатевою приймочкою, довжиною 9,6 см і 0,2 см в діаметрі. Лопаті приймочки відігнуті, 0,2 мм завдовжки.

У квітконіжці, в основі квітколожа, в основі квіткової трубки, у вільних верхівках листочків оцвітини, і по всій висоті зав'язі, тичинкових нитках, в'язальці та стовпчику наявна велика кількість рафід.

У *Hippeastrum psittacinum* зональність гінецея за В. Ляйнфельнером [4] є такою: фетрильна симплікатна зона 1280 мкм, з насінними зачатками. Вище розміщуються гемісимплікатна зона, яка займає верхню частину гнізд. Ця зона у два з половиною рази перевищує симплікатну, її висота у зав'язі близько 2980 мкм. Асимплікатна зона відсутня. Сертальний нектарник з'являється нарівні гемісимплікатної зони та містить одну зону "ліліоїдного" об'єданого нектарника. Загальна довжина септального нектарника близько 3620 мкм. Дах зав'язі близько 640 мкм. Основа зав'язі 80 мкм.

Дослідження мікроморфологічних ознак квітки, зокрема будови гінецею, септального нектарника та виявлення структурних зон зав'язі дозволить створити морфологічну систему родини та накласти її на молекулярну, щоб виявити схожі та відмінні риси.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Chase M. W., Christenhusz, M. J. M., Fay, M. F., Byng, J. W., Judd, W. S., Soltis, D. E., Mabberley, D. J., Sennikov, A. N., Soltis, P. S., & Stevens, P. F. The angiosperm phylogeny group. An update of the angiosperm phylogeny group classification for the orders and families of flowering plants APG IV // *Botanical Journal of the Linnean Society*. – 2016. – 181. – p.15.
2. Chase M. W., Reveal J. L., Fay M. F. A subfamilial classification for the expanded asparagalean families Amaryllidaceae, Asparagaceae and Xanthorrhoeaceae // *Botanical Journal of the Linnean Society*. – 2009. – 161(2) – 133 p.
3. García N., Meerow A. W., Arroyo-Leuenberger S., Oliveira R. S., Dutilh J. H., Soltis P. S., Judd, W. S. Generic classification of Amaryllidaceae tribe Hippeastreae // *Taxon*. – 2019. – 68. – 481–498.
4. Leinfellner W. Der Bauplan des syncarpen Gynoeceums // *Oesterreichische. Botanische Zeitschrift*. – 1950. – 97(3-5). – 424 c.
5. Meerow A. W., Reed S. T., Dunn C., Schnell E. Fragrance Analysis of Two Scented *Hippeastrum* Species // *HortScience*. – 2017. – 2(12). – p. 1853–1860.
6. Meerow A.W., *Francisco-Ortega J., Schnell R.J. Phylogenetic relationships and biogeography within the Eurasian clade of Amaryllidaceae based on plastid ndhF and nrDNA ITS sequences: lineage sorting in a reticulate area?* // *Systematic Botany*. – 2006. – 31 (1). – p. 42–60.

MEDICAL SCIENCES

УДК 618.3: 616.6 – 022

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ТЕРАПИИ У БЕРЕМЕННЫХ С ПИЕЛОНЕФРИТОМ

Гаврюшов Д. Н.

к.мед.н.

Сенчук А. Я.

проф., д.мед.н

Калюжная В. Н.

к.мед.н.

Зорик В. А.

врач -ординатор

Кафедра акушерства и гинекологии

ЧВУЗ «Киевский медицинский университет»

Инфекция мочевыводящих путей (ИМП) — группа заболеваний инфекционно-воспалительного происхождения одного или нескольких сегментов мочевого тракта от периренальной фасции до наружного отверстия уретры без конкретной локализации патологического процесса. Предрасполагающие факторы развития инфекции включают аномалии развития мочевого тракта, нарушения пассажа мочи, незрелость иммунитета. Инфекция мочевыводящих путей при беременности остается по сей день одной из важнейших проблем акушерства, урологии и нефрологии. Этот факт обусловлен изменением клинических признаков ИМП в период беременности, подходов к диагностике и лечению, а также риском развития урологических, акушерских и неонатальных осложнений [1]. Актуальность этой проблемы подтверждает тот факт, что ИМП остаются по сей день одними из наиболее распространенных заболеваний во время беременности и не имеют тенденции к снижению [2]. На протяжении последних 20 лет количество беременных с

заболеваниями почек возросло в 4 раза [3].

Наиболее частые осложнения беременности у пациенток с ИМП – преэклампсия, которая достигает 80 %. Она характеризуется ранним началом и тяжелым течением. Анемия беременных встречается в 35-42% случаев, которая плохо поддается медикаментозной коррекции. Также, в 15—20% случаев отмечаются преждевременные роды, в 12—15% случаев наблюдается гипотрофия плода, в 25—30% — хроническая внутриутробная гипоксия плода. У большинства женщин наблюдается осложнения течение родов: происходит несвоевременное излитие околоплодных вод (10% случаев), отмечаются аномалии сократительной деятельности матки (15%), кровотечения (8%), преждевременная отслойка нормально расположенной плаценты (5%). В послеродовом периоде наблюдается субинволюция матки — 13%, эндометрит — 8%, послеродовой пиелонефрит — 25—30% [4, 5].

Рождения недоношенных детей с массой тела ниже 2500 г у беременных с бессимптомной бактериурией также возрастает в 1,5—2 раза, достигая 24 [6]. Адекватное лечение бактериурии снижает риск преждевременных родов до 10%, что приближается к среднепопуляционному — 9,5% [7]. Учитывая эти факты профилактике ИМП с ранних сроков беременности в современном акушерстве должна отводиться особая роль.

Классификация Как правило в медицине в зависимости от уровня поражения мочевых путей ИМП разделяют на инфекцию нижних мочевых путей (цистит, бессимптомная бактериурия, уретрит) и инфекцию верхних мочевых путей (пиелонефрит, карбункул почки, абсцесс почки) [2, 8, 9]. Разграничить ИМП нижнего (уретра, мочевого пузыря) и верхнего (почка) мочевого тракта очень важно, поскольку инфицирование почки связано с более тяжелыми осложнениями. По состоянию мочевыводящих путей ИМП подразделяются на неосложненную и осложненную. Неосложненные ИМП развиваются при отсутствии обструктивных уропатий и структурных изменений в почках и мочевыводящих путях (разные формы мочекаменной болезни, поликистоз почек, аномалии развития и расположения почек,

стриктуры мочеочника, стриктуры уретры, пузырьно-мочеочниковый рефлюкс и т.д.), а также у пациенток без серьезных сопутствующих заболеваний [10].

Эпидемиология Согласно литературным данным, острый цистит встречается у 1—2% беременных, составляя от 20 до 40% случаев в структуре инфекций нижних отделов мочевыводящих путей [9]. Бессимптомная бактериурия встречается примерно у 6% беременных (от 2 до 13% в зависимости от социально-экономических условий) [3, 12]. При отсутствии лечения у 20—40% из них развивается пиелонефрит [2, 7, 9]. Частота пиелонефрита среди беременных составляет, по данным различных авторов, от 1—2,5 до 10%, у 10—30% беременных отмечаются рецидивы [2, 9]. У каждой 3-й беременной пиелонефрит возникает впервые во время беременности или в послеродовом периоде [9].

Этиология

Среди наиболее частых возбудителей ИМП выделяют:

- представители семейства *Enterobacteriaceae* (около 90% всех случаев ИМП): *Klebsiella spp.*, *Proteus spp.*, *Enterobacter spp.*, доминирующий возбудитель — *Escherichia coli* (около 86%);
- *Staphylococcus epidermidis*, *Staphylococcus saprophyticus*, *Enterococcus faecalis*, *Pseudomonas aeruginosa* — примерно в равных долях (10—15%);
- β -гемолитический стрептококк группы В (1—5%);
- реже обнаруживаются другие микроорганизмы: *Candida spp.*, *Chlamydia trachomatis*, микоплазмы [2, 9].

Патогенез Достоверно установлено, что большинство уропатогенных микроорганизмов, таких как, например, *E. coli*, обитает в кишечнике, перианальной области, а у женщин еще и в преддверии влагалища и периуретральной области. Развитие ИМП определяется взаимоотношением уропатогенной флоры и макроорганизма. Наиболее часто возникает восходящая инфекция. Даже в момент опорожнения мочевого пузыря в уретре женщины возникает турбулентный ток, способствующий забросу микроорганизмов в мочевой пузырь. Значительная частота инфицирования

мочевых путей у женщин в период гестации объясняется различными факторами [12, 13]:

- особенностями анатомического строения и топографии мочевых путей у женщин: короткая уретра, близкое расположение уретры к влагалищу и прямой кишке, которые в высокой степени колонизированы микроорганизмами;

- нарушением уродинамики мочевых путей вследствие:

- функциональных причин, обусловленных гормональными изменениями на фоне беременности, где ведущая роль отводится релаксирующему действию прогестерона;

- механических факторов (сдавление мочеточников беременной маткой, расширение верхних отделов мочевого тракта — гидроуретер беременности, аномалий расположения почек и их развития и др.), приводящих к застою инфицированной мочи и массивной колонизации бактерий;

- инфекционными поражениями гениталий;

- увеличением рН мочи, глюкозурией;

- снижением иммунитета, обусловленным гестационным процессом и наличием очагов хронической инфекции в организме [9].

Одним из факторов, характеризующих вирулентность бактерий, поражающих мочевые органы, наиболее существенным считается способность бактерий к адгезии с уроэпителиальными клетками и с возможной их последующей инвазией.

Диагностика Цистит беременных. Острый цистит может быть диагностирован на основании клинических данных [19]. Симптомы острого цистита включают рези при мочеиспускании, частое мочеиспускание, императивные позывы и боли над лобком. При лабораторной диагностике определяется пиурия (≥ 10 лейкоцитов в 1 мкл нецентрифугированной мочи) и бактериурия ($\geq 10^2$ КОЕ/мл для колиформных микроорганизмов и $\geq 10^5$ КОЕ/мл для других уропатогенов). Если при описанной клинической картине острого цистита нет бактериологического подтверждения, то речь идет об

остром уретральном синдроме. И в большинстве случаев это будет хламидийный уретрит [6].

Бессимптомная бактериурия. Традиционно выраженность бактериурии в диагностике ИМП основана на представлении о том, что количественный подсчет бактерий в моче составляет $\geq 10^5$ колонийобразующих единиц в 1 мл (КОЕ/мл) [7, 9]. При инфекциях, вызванных *S. saprophyticus* и разновидностями *Candida*, нижней границей признается $\geq 10^4$ КОЕ/мл по причине их более медленного роста на питательных средах [14]. Культуральное исследование образцов мочи в силу самой высокой чувствительности и специфичности остается самым точным и достоверным методом диагностики бессимптомной бактериурии. Данное исследование принято считать «золотым» стандартом диагностики бессимптомной бактериурии [20]. Ряд авторов [7, 9] рекомендуют исследовать не менее 2 последовательных образцов мочи, взятых с интервалом ≥ 24 ч (3—7 дней), и при выявлении бактерий в количестве $\geq 10^5$ КОЕ/мл выставлять диагноз бактериурии. Также для постановки диагноза необходимы принадлежность микроорганизмов к одному виду, отсутствие клинических признаков инфекции. Наличие пиурии не обязательно [9].

Пиелонефрит беременных. Проблема пиелонефрита беременных исходит из высокой распространенности (до 10%) и нерешенности многих вопросов патогенеза, ранней диагностики, профилактики и предотвращения рецидивов заболевания. Анатомические и физиологические изменения в организме во время беременности заведомо осложняют течение инфекции мочевыводящих путей и делают особенно важным назначение эффективной терапии. Пиелонефрит относится к одним из самых частых заболеваний почек у беременных. Это экстрагенитальная патология, которая представляет собой воспалительный процесс с преимущественным поражением интерстициальной ткани, обусловленная специфической бактериальной инфекцией, с вовлечением в процесс лоханок и чашечек [1].

При отсутствии лечения инфекций нижних мочевыводящих путей у беременных в 20–40% случаев развивается пиелонефрит. Данное заболевание

может привести к таким осложнениям течения беременности и родов, как преэклампсия (44%), анемия беременных (64%), преждевременные роды (17%) и внутриутробное инфицирование плода (8,4%). По данным различных авторов, среди беременных частота пиелонефрита может варьировать от 1–2,5 до 10%, у 10–30% пациенток отмечаются рецидивы. В каждом третьем случае пиелонефрит возникает впервые во время беременности или в послеродовом периоде [2, 3].

Пиелонефрит в I триместре беременности встречается относительно редко (до 5%), в большинстве случаев характерно его развитие во II и в III триместрах (65–80%) или в послеродовом периоде (до 25% случаев); при этом в 65–75% случаев поражается правая почка [4, 5].

Вопросы выбора тактики до сих пор остаются дискуссионными. За последние несколько лет отмечается устойчивая тенденция к повышению резистентности возбудителей инфекций мочевыводящих путей к антибактериальным препаратам. Антибиотикорезистентность диктует необходимость динамического мониторинга процессов лечения и профилактики инфекций мочевыводящих путей [6].

Исследования последних лет убедительно доказывают, что нарушение гуморального и клеточного иммунитета является важным звеном патогенеза гестационного пиелонефрита и становления хронического пиелонефрита. Иммунодепрессия, наблюдающаяся при нормально протекающей беременности, усугубляется при пиелонефрите. Иммунодефицит определяется у абсолютного большинства беременных с пиелонефритом. Отмечается выраженное снижение Т-лимфоцитов и увеличение В-лимфоцитов. Снижается иммунная реактивность (фагоцитарная активность лейкоцитов), угнетаются неспецифические факторы защиты (содержание комплемента и лизоцима). Отмечается повышение уровня циркулирующих в крови иммунных комплексов. Возможно, именно нарушения иммунитета обуславливают встречающееся упорное течение пиелонефрита даже при отсутствии предшествующей урогенитальной патологии [7].

После своевременного лечения пиелонефрита беременных частота преждевременных родов и рождения детей с низкой массой тела достоверно снижалась [14].

Для острого пиелонефрита характерно внезапное начало, высокая температура, озноб, выраженная интоксикация с наличием характерных локальных симптомов: боли в поясничной области, соответствующей стороне поражения, иррадиирующие в верхнюю часть живота, паховую область, половые губы, бедро. Для острого пиелонефрита характерна пиурия (≥ 10 лейкоцитов в 1 мкл нецентрифугированной мочи), бактериурия $\geq 10^4$ КОЕ/мл, протеинурия менее 1 г/л (если более 1 г/л, надо исключать присоединившийся гестоз), микрогематурия, лейкоцитоз с палочкоядерным сдвигом нейтрофилов, анемия, гипопротеинурия, диспротеинемия, возможно незначительное повышение концентрации мочевины и креатинина в сыворотке крови [15]. В 75% поражается правая почка, 10 -15% - левая почка, в 10-15% - процесс носит двусторонний характер [9].

Скрининг беременных на ИМП. Культуральное исследование мочи необходимо использовать как скрининговый тест при беременности, для подтверждения бактериурии, определения чувствительности бактерий к антибактериальным препаратам, подбора соответствующей антибактериальной терапии и контроля эффективности лечения [16, 17].

У беременных бактериурия имеет тенденцию к упорному течению с низким уровнем спонтанного излечения. В половине всех случаев в процесс вовлекаются верхние отделы мочевого тракта, когда вследствие дилатации мочевых путей и гестационной иммунодепрессии происходит восходящее инфицирование.

Рациональный подход к своевременной диагностики бессимптомной бактериурии у беременных – трехкратное культуральное исследование, которое проводится в I, II и III триместре беременности [18].

Лечение. При проведении терапии мочевой инфекции во время беременности необходимо акцентировать внимание на вопросе безопасности

применения антибактериальной терапии для здоровья женщины и плода.

Основные требования к современным антибактериальным препаратам, которые применяются для терапии ИМП:

1. Доказанная в клинических исследованиях клиническая и микробиологическая эффективность.
2. Высокая активность антибактериального препарата в отношении основных уропатогенов.
3. Способность создавать высокие концентрации в моче при приеме внутрь.
4. Высокий профиль безопасности.
5. Удобство приема.

Современная антибактериальная терапия ИМП у беременных должна проводиться с учетом данных об антибиотикорезистентности [10, 19].

При неосложненных ИМП предпочтителен пероральный путь введения антибиотика. Следует учитывать фармакокинетику антибактериального препарата и использовать те, которые позволяют обеспечить высокие концентрации в моче при приеме 1 -2 раза в сутки. Парентеральное введение антибактериальных препаратов применяется при тяжелом течении острого пиелонефрита и отсутствие возможности приема препарата внутрь [10].

Бессимптомная бактериурия. Опираясь на последние данные многих авторов относительно микробиологической картины бессимптомной бактериурии и спектра антибиотикорезистентности, препаратом выбора для терапии бессимптомной бактериурии и острого цистита у беременных является Фосфомицин [11, 20], а препаратами альтернативы – амоксициллин/клавуланат, цефураксим и нитрофурантоин [20].

Рекомендуемые схемы лечения:

1. Фосфомицина трометарол 3 г. Однократно
2. Цефалоспорины II-III поколения: Цефураксим аксетил 250-500 мг 2-3 раза в сутки в течение 7 дней или Цефтибутен 400 мг 1 раз в сутки в течение 7 дней.

3. Амоксициллин/клавуланат 375 мг 3 раза в сутки или 625 мг 2 раза в сутки в течение 7 дней.

В случае отсутствия эффекта от двух последовательных курсов этиотропного антибактериального лечения показана супрессивная терапия вплоть до родов и 2 недель в послеродовом периоде. Необходимо исключить осложненные формы ИМП, прежде всего обструктивные уропатии.

Супрессивная терапия включает в себя:

Фосфомицина трометарол 3 г однократно каждые 10 дней или Нитрофурантоин 50 -100 мг 1 раз в сутки.

К преимуществам коротких курсов (Фосфомицина трометарол) относят высокую эффективность, простоту, низкую стоимость, меньший риск развития нежелательных явлений, высокую приверженность терапии [8, 10].

Учитывая все разногласия относительно тактики антимикробной терапии авторы единогласно приходят к выводу, что лечение ИМП необходимо начинать с антибактериальных средств. Тактика выжидания может привести к преждевременным родам и увеличивает риск рождения ребенка с низкой массой тела [21].

Нелеченная бактериурия повышает риск развития инфекций мочевыводящих путей, в том числе пиелонефрит, особенно на поздних сроках беременности (до 30-60%) [22].

Острый пиелонефрит. При остром пиелонефрите требуется более длительное назначение антибиотиков, чем при остром цистите. Когда легкое течение без выраженных симптомов интоксикации назначают антибиотики перорально в течение 10 – 14 дней [23].

При среднетяжелом течении длительность антимикробной терапии составляет не менее 14 дней (5 дней парентерально, далее per os) [9].

Когда неэффективный 14-дневный курс назначают более длительный прием антибиотиков – в течение 4 – 6 нед. При тяжелом течении острого пиелонефрита, наличие выраженных симптомов интоксикации необходимо внутривенное введение антибиотиков до исчезновения лихорадки, потом

переходят на пероральный прием в течение 10-14 дней. В случае развития рецидивов применяют профилактическое лечение в течение 6-12 месяцев [10].

Рекомендуемые схемы

1. Амоксициллин /клавуланат 1,2 г в/в 3-4 раза в сутки, или
2. Цефтриаксон 1-2 г. в/в 1 раз в сутки.

Если наблюдается отсутствие признаков клинического улучшения в течение 48-72 ч после начала терапии необходимо уточнить диагноз с целью исключения обструкции мочевых путей.

Следует учитывать, что рецидивы острого пиелонефрита у беременных встречаются с частотой – 10 – 30 %. Для этого в качестве профилактики применяют либо супрессивную терапию, либо культуральное исследование мочи каждые 2 недели вплоть до родов [8].

Рецидивы и профилактика. При проведении соответствующей терапии мочевой тракт может быть повторно инфицирован микрофлорой из резервуара прямой кишки. Согласно данным L.C. Gilstrap и соавт. Персистенция ИМП у беременных составляет около 4-5 % [24]. В послеродовом урологическом обследовании нуждаются пациентки с рекуррентными ИМП, так как у них наиболее вероятны структурные аномалии мочевыводящей системы [25]. Пациентки с мочекаменной болезнью, имевшие более одного эпизода ИМП или рекуррентную ИМП во время курса супрессивной антимикробной терапии, должны быть обследованы в послеродовой период [25]. Рациональным подходом к персистенции бессимптомной бактериурии должен быть повторный курс лечения другим антибактериальным препаратом. Одним из показателей урологической патологии в течение беременности служат вторичная персистенция бессимптомной бактериурии или невозможности добиться стерильной культуры мочи после проведенной антибактериальной терапии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Delzell J.E.Jr., Lefevre M.L. Urinary tract infections during pregnancy. Amer. Fam. Physician. 2000; 61 (3): 713-21.

2. Гуртовой Б.Л., Емельянова А.И., Пустотина О.А. Инфекции мочевыводящих путей у беременных и родильниц. Трудный пациент. 2005; 9: 20-3.
3. Шехтман М.Н. Руководство по экстрагенитальной патологии у беременных. М.: Триада. 2005; 816 с.
4. Jepson R.G., Mihaljevic L., Craig J. Cranberries for treating urinary tract infections. (Cochrane Review). In: The Cochrane Library. 2001; 3.
5. Wing D.A., Park A.S., Debuque L., Millar L.K., Limited clinical utility of blood and urine cultures in the treatment of acute pyelonephritis during pregnancy. Amer. J. Obstet. Gynec. 2000; 182 (6): 1437-40.
6. Kass E.H. Bacteriuria and pyelonephritis of pregnancy. Arch. Intern. Med. 1960; 205: 194-8.
7. Beard R.W., Roberts A.P. Asymptomatic bacteriuria during pregnancy. Brit. Med. Bull. 1969, 24: 44-9.
8. Никонов А.П., Асцатурова О.Р. Инфекции в акушерстве и гинекологии. Практическое руководство по диагностике и антимикробной химиотерапии. Инфекции и антимикробная терапия. 2004; 6 (3): 176-8.
9. Никонов А.П. Инфекции мочевыводящих путей у беременных. Гинекология. 2003; 5 (1): 35-6.
10. Лопаткин Н.А., Страчунский Л.С., Рафальский В.В. и др. Выбор антимикробных препаратов при неосложненных инфекциях мочевыводящих путей внебольничного происхождения. Пособие для врачей. М., 2002; 145 с.
11. Reeves D.S. Treatment of bacteriuria in pregnancy with single-dose fosfomycin trometamol. An overview. Bristol, Great Britain; 1998.
12. Левин Е.И. Цистит у женщин: диагностика и лечение. Автореф. дис. ... канд. мед. наук. М., 1991.
13. Zinner S.H. Management of Urinary tract infection in pregnancy: a review with comments on single dose therapy. Infection. 1992; 20 (4): 280-5.
14. Smaill F. Antibiotics for asymptomatic in pregnancy. Cochrane Database Syst. Rev. 2001; 2: CD000490.

15. Гуртовой Б.Л., Емельянова А.И., Пустотина О.А. Инфекции мочевыводящих путей у беременных и родильниц. Трудный пациент. 2005; 9: 20-3.
16. Kass E.H. Bacteriuria and pyelonephritis of pregnancy. Arch. Intern. Med. 1960; 205: 194-8.
17. Wadland W., Plante D. Screening for asymptomatic bacteriuria in pregnancy. J. Fam. Pract. 1989; 29(4):372-6.
18. Latysheva E.V., Nikonov A.P., Petukhova O.K., Astsaturova O.R. Effect of bacteriuria for pregnancy and possible outcomes. In: Materials RussianForum «Mother and Child». Moscow; 2001: 225-7.
19. Страчунский Л.С., Рафальский В.В., Кулаков В.И. и др. Антибактериальная терапия уроинфекций у беременных: компромис между активностью, эффективностью и безопасностью антибиотика. Акушерство и гинекология. 2005; 2 :16.
20. Strachunskiy L.S., Rafal`skiy V.V., Kulakov V.L. et al Antibiotic therapy of urinary tract infection during pregnancy: a compromise between the activity, efficacy and safety of the antibiotic. Akusherstvo i ginecologia 2005; 2:16.
21. Romero R, Oyarzum E, Mazor M et al. Meta-analysis of the relationship between asymptomatic dacteriuria and preterm delivery/low birth weight. Obstet. and Gynecol. 1989; 73(4):576-82.
22. Локшин К.Л. Современные представления о диагностике и лечении неосложненного острого цистита. Русский медицинский журнал. 2006; 14 (12): 26-8.
23. Kass E.H. Bacteriuria and pyelonephritis of pregnancy. Arch. Intern. Med 1960; 205:194-8.
24. Gilstap L.C., Cunningham F. G., Whalley P.J. Acute pyelonephritis in pregnancy: an anterospective study. Obstet.and Gynec. 1981; 57: 409-13.
25. Loughlin K.R. Management of urologic problems during pregnancy. J. Urology. 1994;44:159-69.

УДК 616-001+620.3

НАНОМЕТАЛЛЫ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ ТРАВМ И ЗАБОЛЕВАНИЙ ОПОРНО-ДВИГАТЕЛЬНОГО АППАРАТА

Курочкин Василий Александрович

врач-травматолог-ортопед БУЗ ВО «ВГП №2»

г. Вологда, Российская Федерация

Лысенко Тамила Ивановна,

специалист отдела научно-методической информации

предприятия «Фармасайнс Украина Инк»

г. Киев, Украина

Аннотация: Некоторые типы повреждений костной ткани (например, тяжёлые травмы, пороки развития, резекция опухоли и т.д.) являются критическими, поэтому трудно поддаются стандартным методикам лечения. Вследствие этого с целью эффективного и безопасного клинического вмешательства в современной медицине развивается изучение и практическое применение нанотехнологий для костно-тканевой инженерии. Это позволяет успешно устранять не только эстетические дефекты, но и последствия серьёзных повреждений.

Ключевые слова: наночастицы металлов, нанокompозиты, полимерные матрицы, регенерация, инженерия костной ткани (bone tissue engineering (BTE)), биосовместимость.

Согласно данным современных исследований, одними из наиболее перспективных нанометаллов в регенеративной медицине костной ткани являются наночастицы диоксида титана (nanoparticles titanium dioxide (TiO₂ NPs)), наночастицы серебра silver nanoparticles (AgNPs), которые часто используются в комбинации с такими полимерными матрицами, как поликапролактон (polycaprolactone (PCL)), сополимер молочно-гликолиевой кислоты (poly (lactic-co-glycolic) acid (PLGA)), полиэтиленгликоль (polyethylene glycol (PEG)) и полиуретан (polyurethane (PU)). Также в исследованиях

распространено применяются природные биополимеры, такие как хитозан (chitosan), коллаген (collagen), целлюлоза (cellulose), фиброин шелка (silk fibroin), альгинат (alginate) и фукоидан (fucoidan). Важную роль в исследованиях биосовместимых наноматериалов, используемых для регенерации костной ткани, играют многие параметры, среди которых наиболее существенны: площадь поверхности, размеры наночастиц, показатели механической прочности, стабильность, эффективность относительно адгезии клеток (в том числе относительно пролиферации и дифференциации), безопасность, биодegradация и т.д. [1].

Биомиметические каркасы Трабекулярная сеть кости является естественным примером каркаса, содержащая в себе сосуды и костный мозг. При этом важно отметить, что костный мозг, в свою очередь, является источником гемопоэтических стволовых клеток (hematopoietic stem cells (HSCs)) и мезенхимальных стволовых клеток (mesenchymal stem cells (MSCs)). Собственно, мезенхимальные стволовые клетки отвечают за формирование остеобластов, хондробластов, адипоцитов и др. Следовательно, этот пример является шаблоном для построения искусственных биомиметических костных каркасов. А также является важным ориентиром в сфере создания нанокompозитных материалов, что способствуют повышенной дифференциации мезенхимальных стволовых клеток. Поэтому за период последних двух десятилетий набирает обороты разработка нанокompозитных каркасов, что широко внедряются в области инженерии костной ткани (bone tissue engineering (BTE)). В общем понимании нанокompозитный каркас обеспечивает клетки субстратом для адгезии, пролиферации, миграции и дифференцировки. Это разрешает более эффективно устранять области критических дефектов и заживлять повреждения костной ткани, которые плохо поддаются восстановлению в обычных условиях [2].

Биоразлагаемые нанокompозиты Также весьма перспективными в применении являются биоразлагаемые полимерные нанокompозиты. При этом изучают их морфологические, поверхностные, механические и физико-

химические свойства. Например, в случае биоразложения сополимера молочной-гликолиевой кислоты (poly (lactic-co-glycolic) acid (PLGA)) наблюдались процессы гидролитического распада и т.д. Мезенхимальные стволовые клетки костного мозга используются для изучения контролируемого высвобождения, в том числе, для внедрения эффективных взаимодействий со структурой, где поддерживаются свойства пролиферации и дифференциации [3].

Наночастицы титана Наноструктурированный TiO_2 – это многофункциональный материал, который используется для медицинских целей в разных морфологических формах: наночастицы, нанотрубки, наностержни и т.д. Установлено, что наночастицы TiO_2 характеризуются высоким сродством к связывающим белкам и клеточным компонентам, в то время как титановые нанотрубки обладают превосходной биосовместимостью и перспективны в области регулируемого высвобождения лекарств. Также биосовместимы каркасы на основе наночастиц TiO_2 , которые также обладают высокой механической прочностью и хорошими остеоиндуктивными свойствами [4].

Наночастицы цинка в комбинации с нанотрубками титана Одним из перспективных материалов являются нанотрубки TiO_2 в комбинации с наночастицами цинка (Zn-incorporated TiO_2 nanotube (TNT)), поскольку цинк способен регулировать пролиферацию, дифференциацию и апоптоз клеток. Наноразмерные частицы цинка (Zn) были включены в состав гидротермальным методом. Средние диаметры нанотрубок, наполненных цинком, составляли около 30 ± 5 нм, 70 ± 7 нм и 100 ± 12 нм соответственно. Сообщается, что использование TNT с наночастицами цинка позволяет создать остеогенное микроокружение и ускорить восстановление кости [5].

Наночастицы серебра Наночастицы серебра в составе композитов обладают не только антисептическими свойствами, но и привлекательны для современных ученых в области медицины за счёт уникальных оптических (рассеивают и поглощают свет с необычайной эффективностью – плазмонный эффект) и каталитических свойств. Это значительно расширяет возможности

применения подобных нанокompозитных матриц. По состоянию на сегодня, одним из наиболее важных аспектов применения является повышенная антибактериальная активность наночастиц серебра, что проявляется за счет большой площади поверхности материала. При этом достигается снижение роста бактерий с минимальным отрицательным воздействием на жизнеспособность других здоровых клеток пациента [3].

Собственно говоря, биоматериал с двойной функцией (регенерация плюс антибактериальное действие) является новым методом лечения инфицированной костной ткани. В случае открытого перелома инфицирование наблюдается в рамках от 20% до 50%, что значительно увеличивает термин госпитализации пациента. Существует исследование комбинированного материала на основе пористых каркасов титана (размер пор pTi (printed porous titanium) составлял $598,4 \pm 8,9$ мкм, что является благоприятным значением для клеточной адгезии, пролиферации и остеогенной дифференциации) в сочетании с наночастицами серебра, которые наносились на поверхность каркаса (чтобы решить проблему заражения). Установлено выраженное ингибирующее действие на бактериальную пролиферацию *S. aureus* в течение 36 часов по сравнению с образцами сравнения благодаря сильному антибактериальному эффекту наночастиц серебра. Важно отметить, поскольку частота выявления *S. aureus* при гнойном остеомиелите достигает 80-90%, применение подобных наноматериалов является одним из важных и перспективных методов лечения костной ткани. При этом сообщается, что локальное высвобождение наночастиц серебра может не только ограничивать рост бактерий, но и контролировать системное распространение инфекции [6].

Также сообщается об иммобилизованных на титане наночастицах серебра размером 4-19 нм, что стимулировали дифференциацию остеобластов в стволовых клетках котного мозга крысы. Известны исследования, где сообщается об эффективности применения наночастиц серебра относительно заживления ран, уменьшении образования рубцов и об уменьшении воспаления [4].

Наночастицы золота Наночастицы золота, как правило, обладают низкой токсичностью и высокой коллоидной стабильностью. Но одним из основных преимуществ рассматривают явление локального плазмонного резонанса, целенаправленную доставку генов для усиления остеогенной дифференциации, а также для улучшения биосовместимости синтетических полимеров. Наночастицы золота также являются одним из оптимальных вариантов выбора в сфере изготовления каркасов [4].

Наночастицы железа Наночастицы на основе оксида железа используются для визуализации, адресной доставки лекарств, белков, антител и нуклеиновых кислот, а также могут применяться для восстановления тканей. Поверхность наночастиц оксида железа обычно модифицируется биосовместимым покрытием для предотвращения возможного окисления. Наиболее популярными полимерными покрытиями считаются полиэтиленгликоль (ПЭГ) и декстран [7].

Наночастицы тантала, ниобия и циркония Известно большое количество методик применения тантала в ортопедической практике. Одна из них – это разработка российского производителя медицинских изделий ООО «Медэл» (г. Санкт-Петербург), получившая название "электретный стимулятор остеорепарации" (ЭСО). Данный имплантат является цилиндрическим танталовым стержнем, покрытым слоем диэлектрического анодного оксида толщиной около 0,3 мкм. Оксидная плёнка получена анодным окислением тантала в слабом водном растворе ортофосфорной кислоты. Она имеет на внешней поверхности отрицательный заряд не менее $(3,6 \pm 0,2) \times 10^{-2}$ Кл/м² и создаёт в окружающем пространстве электрическое поле. [8]

Применение этого ортопедического электрета в терапии деформирующего остеоартроза заключается в стимуляции регенерации костной и хрящевой тканей электрическим полем с последующим замедлением прогрессирования дегенеративно-дистрофического процесса или же прерыванием его развития (патент РФ № 2563107). Методика лечения получила название ИМПЛЭСО®. Клиническая эффективность и безопасность

применения электретов наиболее заметна при 1-2 стадиях артрозов [8].

Ещё одной методикой, улучшающей остеобластическую реакцию и как следствие, клинический успех реконструкции повреждённых костных тканей, является технология нанотопографического моделирования поверхности титан-ниобий-циркониевых сплавов (TNZ). Её суть заключается в придании поверхности металлических биоинтактных имплантатов наноразмерной шероховатости [9].

В новом исследовании для улучшения остеобластического ответа *in vitro* нанотопографические особенности поверхности изделий TNZ контролировались новой методикой ионно-плазменного распыления вещества цели – TIPS («target-ion induced plasma sputtering»). Представленная технология травления поверхности металлических биоимплантатов реализовалась с помощью катодного распыления мишени. При этом атомы наносились на подложку тонкими плёнками. Данная методика успешно показала себя в моделировании нанотопографии поверхностей TNZ-мишени путём изменения экспериментальных переменных (таких как энергия ионного травления и тип материала подложки или мишени). В итоге на поверхности сплава TNZ были получены различные наноструктуры в пределах от 10 до 210 нм. По сравнению с контрольной группой экспериментальные группы с шириной наноразмеров ≥ 130 нм (группы 130 и 210 нм) продемонстрировали лучшую адгезию, пролиферацию и дифференцировку клеток. Установлено, что TIPS является многообещающей технологией, улучшающая биологическое функционирование поверхностей металлических биоинтактных имплантатов [9].

Наночастицы кальция В дентальной имплантологии описано усиление активности поверхности титановых имплантатов после нанесения наноструктурированного кальция. В лабораторных условиях это увеличивало преципитацию гидроксиапатита на титановую поверхность, рост и адгезию остеобластоподобных клеток линии MG-63. При этом площадь адгезии клеток с имплантом увеличивалась на 10%. В итоге термоэлектрической обработки

макрошероховатой SLA-поверхности («Sand-blasted, Large grit, Acid-etched» – «крупнозернистая пескоструйная обработка и травление кислотой») титанового импланта ионами кальция образуется титанат кальция CaTiO_3 . Это покрытие более механически стойкое, нежели покрытие из гидроксиапатита кальция [10].

Выводы. Применение наночастиц металлов является перспективным методом лечения поврежденных костных тканей, так как обладают различными эффективными свойствами, к которым прежде всего можно отнести способность усиливать заживление, биосовместимость и прочность. Однако, нужны дальнейшие исследования нанотехнологий относительно применения в области регенеративной медицины.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Bharadwaz A., Jayasuriya A.C. Recent trends in the application of widely used natural and synthetic polymer nanocomposites in bone tissue regeneration. *Mater. Sci. Eng. C. Mater. Biol. Appl.* 2020;110:110698. doi:10.1016/j.msec.2020.110698
2. Zhu G., Zhang T., Chen M., et al. Bone physiological microenvironment and healing mechanism: Basis for future bone-tissue engineering scaffolds. *Bioact Mater.* 2021; 6(11):4110-4140. Published 2021 Apr 22. doi:10.1016/j.bioactmat.2021.03.043
3. Armentano I., Puglia D., Luzi F., et al. Nanocomposites Based on Biodegradable Polymers. *Materials (Basel)*. 2018;11(5):795. Published 2018 May 15. doi:10.3390/ma11050795
4. Kumar P, Saini M, Dehiya BS, et al. Comprehensive Survey on Nanobiomaterials for Bone Tissue Engineering Applications. *Nanomaterials (Basel)*. 2020;10(10):2019. Published 2020 Oct 13. doi:10.3390/nano10102019
5. Chen B., You Y., Ma A., et al. Zn-Incorporated TiO_2 Nanotube Surface Improves Osteogenesis Ability Through Influencing Immunomodulatory Function of Macrophages. *Int J Nanomedicine*. 2020;15:2095-2118. Published 2020 Mar 27. doi:10.2147/IJN.S244349

6. Qiao S., Wu D., Li Z., et al. The combination of multi-functional ingredients-loaded hydrogels and three-dimensional printed porous titanium alloys for infective bone defect treatment. *J Tissue Eng.* 2020;11:2041731420965797. Published 2020 Oct 23. doi:10.1177/2041731420965797
7. Dadfar S.M., Roemhild K., Drude N.I., et al. Iron oxide nanoparticles: Diagnostic, therapeutic and theranostic applications. *Adv Drug Deliv Rev.* 2019;138:302-325. doi:10.1016/j.addr.2019.01.005
8. Линник С.А., Хомутов В.П. Исследование эффективности электростатического поля в лечении остеоартроза. *РМЖ «Медицинское обозрение».* 2017. №1: С. 2-5 [Режим доступа: https://www.rmj.ru/articles/revmatologiya/Issledovanie_effektivnosti_elektrostaticheskogo_polya_v_lechenii_osteoartroza/#ixzz76KEk3NH1]
9. Lee M.K., Lee H., Kim H.E., Lee E.J., Jang T.S., Jung H.D. Nanotopographical Control of Ti-Nb-Zr Alloy Surfaces for Enhanced Osteoblastic Response. *Nanomaterials (Basel).* 2021;11(6):1507. Published 2021 Jun 7. doi:10.3390/nano11061507
10. Узунян Н.А. Обоснование применения новых отечественных сверхупругих сплавов титана в дентальной имплантологии (экспериментально-клиническое исследование) [Текст]: дис. доктора стомат. наук: 14.01.14. Москва, 2018: 179 с

УДК 614.253.52:613.63

**ВПЛИВ ХІМІЧНИХ ТА ФІЗИЧНИХ ЧИННИКІВ НА ОРГАНІЗМ
МЕДИЧНИХ СЕСТЕР**

Наривська Валентина Миколаївна

викладач акушерства та гінекології,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Комунальний заклад

«Бердянський медичний фаховий коледж»

Запорізької обласної ради

м. Бердянськ, Україна

Руденко Ольга Василівна

викладач догляду за хворими та медичної маніпуляційної техніки,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Комунальний заклад

«Бердянський медичний фаховий коледж»

Запорізької обласної ради

м. Бердянськ, Україна

Анотація: У статті вивчено вплив хімічних та фізичних чинників на організм медичних сестер. Вивчено наукову літературу щодо загальних відомостей про вплив хімічних та фізичних чинників на стан здоров'я медичного персоналу та проявів негативного хімічного та фізичного впливу на організм. Виявлено прояви негативної дії хімічних чинників, умови дотримання заходів профілактики шкідливого впливу хімічних та фізичних чинників.

Ключові слова: хімічні чинники, фізичні чинники, медична сестра, організм, здоров'я, профілактика.

Постановка проблеми. Здоров'я та безпечні умови праці медичної сестри на робочому місці в останні роки набувають особливого значення. Деякі групи медичних працівників середньої ланки в процесі професійної діяльності можуть піддаватися дії деяких факторів, небезпечних для здоров'я. Серед таких є фізичні та хімічні чинники, що можуть негативно вплинути на стан здоров'я

медичного персоналу. До фізичних чинників належать травми хребта та опорно-рухового апарату під час роботи медичних працівників, пов'язаної зі значними фізичними навантаженнями. До хімічних чинників належать дезінфікуючі засоби, антисептики, детергенти, окисники, медикаментозні препарати. Всі вони можуть мати токсичний вплив на організм людини.

Метою дослідження є виявлення впливу хімічних та фізичних чинників на стан здоров'я медичного персоналу.

Реалізація зазначеної мети вимагала постановки та вирішення наступних завдань: вивчити наукову літературу щодо загальних відомостей про вплив хімічних та фізичних чинників на стан здоров'я медичного персоналу; з'ясувати, які саме прояви негативного хімічного та фізичного впливу відчувають медичні працівники. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези, на різних етапах наукового дослідження було використано методи теоретичного пошуку, такі як: систематизація та аналіз наукової літератури, періодичних видань, вивчення нормативної документації, систематизація теоретичних даних, аналіз та узагальнення одержаної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фактори, що забезпечують здоров'я людини досліджують В. Салманов (гігієнічні умови праці медичного персоналу), Ю. Іщейкіна, В. Філатова (основи безпеки життєдіяльності людини), І. Федік (психологічні аспекти медичної праці) та інші науковці. Проблеми гігієни праці і стану здоров'я медичних працівників різних спеціальностей висвітлено в працях В. Баркевича, О. Шевченка та інших вчених. В. Апшай, Л. Бразалій, І. Губенко, І. Кизима, Н. Пасечко висвітлюють загальні питання медсестринського процесу, зокрема основи сестринської справи та клінічного медсестринства, зосереджуючи увагу на догляді за пацієнтом. Праця і здоров'я медичних працівників як проблема медицини праці досліджується В. Капцовим, О. Ковальновою, І. Костюком, В. Капусником, В. Лісовим, Т. Фроловою. Негативний вплив хімічних чинників на медичну сестру в умовах лікувального закладу та заходи щодо їх профілактики досліджено В.

Литвинюк, А. Нагорною, М. Соколовою, І. Кононою. О. Пивовар-Томалія описує якісний аналіз впливу фізичних факторів виробничого середовища лікувальних закладів на медичний персонал. Дослідження слугують підґрунтям для більш точного розуміння проблеми впливу хімічних та фізичних чинників на організм медичних сестер.

Результати та дискусії. Медичні працівники виконують складні й надзвичайно відповідальні функції, де, окрім знань і набутого досвіду, велику роль відіграють морально-етичні принципи. У процесі виконання трудових обов'язків медичним працівникам доводиться контактувати з багатьма професійними шкідливостями. Але на відміну від інших галузей, у медичній не завжди можна врахувати всі виробничі чинники, що впливають на організм лікарів і медичних сестер, та інтенсивність їх впливу [4, с. 58].

Робота медичних працівників пов'язана із впливом шкідливих і небезпечних чинників виробничого середовища: а) психофізіологічних (психоемоційне напруження, надмірне напруження аналізаторних систем тощо); б) фізичних (правильна біомеханіка тіла, дискомфортний мікроклімат, недостатня освітленість робочих місць, підвищені рівні шуму, вібрації, ультразвук, лазерного та іонізуючого випромінювання тощо); в) біологічних (збудники інфекційних хвороб та продукти їх життєдіяльності); г) хімічних (лікарські препарати, дезінфекційні засоби тощо) [2, с. 15].

Впровадження у медицину новітнього діагностичного, лікувального та іншого обладнання призвело до появи таких шкідливих чинників як шум, ультразвук, вібрація, іонізуюче і неіонізуюче випромінювання тощо [5, с. 37].

У процесі роботи з джерелами іонізуючого випромінювання можливе опромінення персоналу. Опромінення можливе при проведенні тривалих діагностичних маніпуляцій, наприклад, при рентгеноскопії, ангіографії та інших маніпуляціях [6, с. 64].

У сучасному світі, одним із головних фізичних чинників, який здійснює негативний вплив на медичну сестру, є надмірне фізичне навантаження та неправильна біомеханіка тіла. Біомеханіка тіла – це рухомі дії людини, як

системи взаємопов'язаних активних рухів і положень її тіла. Для забезпечення правильної біомеханіки тіла медичної сестри необхідний комплекс заходів, які забезпечують правильне положення тіла під час виконання процедур з застосуванням надмірної фізичної сили, при якому досягається максимальне розвантаження опорно-рухового апарату і таким чином знижується ризик травматизму хребта та колінних суглобів. Основними напрямками діяльності медичних сестер у лікувально-профілактичних закладах є дотримання санітарно-протиепідемічного, санітарно-гігієнічного режиму, застосування лікарських речовин тощо. Така діяльність передбачає використання хімічних речовин, які можуть спричинити токсичний вплив на здоров'я медичного працівника. В основі професійної патології у медичних сестер є передусім алергічна дія дезінфектантів та антисептиків, а також деяких лікарських речовин, особливо антибіотиків. Останні викликають порушення імунітету, що сприяє розвитку дисбактеріозу та іншої патології. Клінічно це проявляється змінами з боку шкірних покривів, внутрішніх органів і нервової системи [3, с. 48].

Також для медичного персоналу, що має безпосередній контакт із медикаментами та агресивними речовинами, характерні хвороби верхніх дихальних шляхів. Це насамперед зумовлено наявністю в повітрі виробничих приміщень багатокомпонентного медикаментозного пилу і парів агресивних реагентів, які негативно діють на органи дихання, що проявляється у вигляді алергічного кашлю, нежитю, підвищення температури та інших симптомів. Шкірні прояви відрізняються великою варіабельністю та поліморфізмом, реєструються, як правило, у вигляді дерматитів, екземи, кропив'янки тощо. Зміни з боку внутрішніх органів виражаються у вигляді бронхітів і бронхіальної астми, хронічних колітів, міозитів тощо. Патологія нервової системи проявляється у вигляді вегетосудинної дистонії, сенсорної поліневралгії [1, с. 42].

Хімічні препарати, які використовують для знезараження, передстерилізаційного очищення, стерилізації та дезінфекції виробів медичного

призначення мають різний ступінь місцевої і загальної токсичної дії. Їх виготовляють у рідкому, порошкоподібному та таблетованому вигляді, що має важливе значення для приготування робочих розчинів різних концентрацій. Такі речовини в обов'язковому порядку мають бути зареєстровані та занесені до Державного реєстру дезінфекційних засобів і тільки тоді можуть застосовуватись в лікувально-профілактичних закладах України [1, с. 40].

Несприятливими факторами гігієнічних умов праці процедурних і постових медичних сестер закладів охорони здоров'я є постійний контакт із лікарськими засобами, серед яких переважають антибактеріальні препарати, вітаміни, анальгетики тощо. Часто спостерігається зв'язок між забрудненням повітря цими речовинами і захворюваністю шкірних покривів у середнього медичного персоналу. Рівень її залежить від способу введення хворим медикаментів і від проведених маніпуляцій, що передбачають приготування розчинів лікарських препаратів, заповнення шприців, крапельниць, а також способів обробки інструментарію. Найбільш потенційно небезпечною для здоров'я медичних сестер є робота в аерозольно-інгаляційних і процедурних кабінетах, де застосовують високоактивні медикаменти. Надходження аерозолів, медикаментів чи продуктів їх розпаду в повітря лікарняного середовища відбувається при проведенні ін'єкцій, вливань, аерозольних інгаляцій, а також при митті та стерилізації медичного інструментарію, забрудненого ліками [5, с. 64].

Виконуючи свої професійні обов'язки, медична сестра для дотримання правил особистої гігієни використовує такі хімічні речовини, як спиртовмісні антисептики та детергенти, які мають здатність негативно впливати на слизові оболонки та шкірні покриви, викликаючи їх подразнення, пересушування, розтріскування з подальшим можливим виникненням дерматиту та екземи [4]. Аналіз поширеності професійних захворювань показав, що за період 2010-2019 роки, в Україні зареєстровано 760 випадків професійної патології серед працівників охорони здоров'я: 27 гострих отруєнь і захворювань і 733 - хронічне. Привертає увагу те, що, незважаючи на зменшення кількості

працівників у галузі охорони здоров'я, кількість професійних захворювань останніми роками зростає [4, с. 85]. Для проведення соціологічного дослідження була складена анкета та проведено опитування середнього медичного персоналу з різних за профілем відділень для того, щоб з'ясувати, який відсоток медичних сестер спостерігає негативний вплив хімічних та фізичних чинників на свій організм у процесі виконання ними своїх професійних обов'язків, визначити, які саме прояви негативного впливу вони відчувають та з'ясувати, чи має медичний персонал достатньо інформації про заходи профілактики професійних захворювань.

Всього було опитано 85 медичних сестер з різних за профілем лікувальних відділень Комунального некомерційного підприємства Бердянської міської ради «Бердянське територіальне медичне об'єднання» та Комунального некомерційного підприємства «Первинний центр медико-санітарної допомоги» Бердянської міської ради. Всі опитані медичні працівники були жіночої статі віком від 20 до 45 років (середній вік 32 роки, що за класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я належить до молодого віку).

Серед опитаних медичних сестер 40 осіб (47%) працюють у відділеннях хірургічного профілю, 13 осіб (15%) – в неврологічному, 20 осіб (24%) – у терапевтичному, 4 особи (5%) – у відділенні реанімації, 5 осіб (6%) – у дитячому та 3 особи (3%) – у центральному стерилізаційному відділенні. Зі слів опитаних, негативну дію до хімічних чинників на свій організм вже відчули більшість – 67% медичних сестер, не відчули такого впливу 33%. Негативна дія хімічних чинників на здоров'я медичних працівників проявлялася у 10% опитаних у вигляді запаморочення, у 31% – головного болю, у 19% – в нападах роздратованості, у 12% – сльозотечі, у 23% – ураження шкіри та слизових оболонок та 5% осіб мали інші прояви (рис. 1).

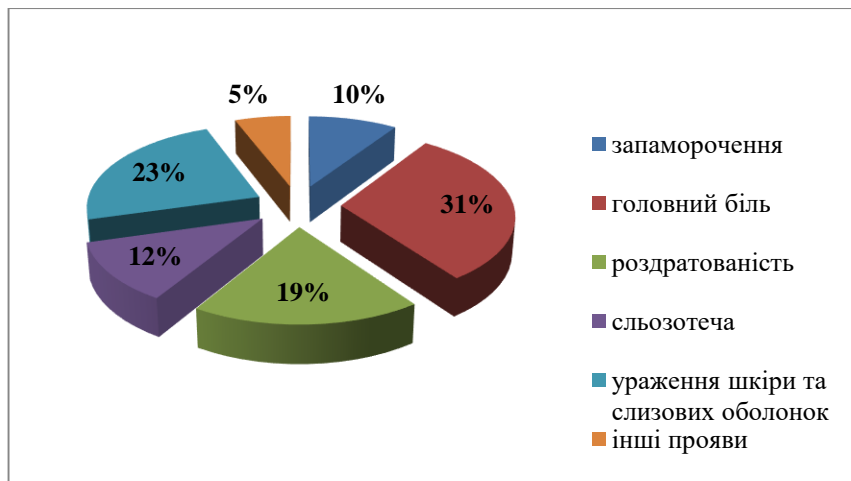

Рис. 1. Прояви негативної дії хімічних чинників

При опитуванні медичних сестер про заходи профілактики шкідливого впливу хімічних чинників було встановлено, що лише 46% опитаних з метою захисту використовують захисний одяг, 41% дотримуються інструкцій та інших нормативних актів і наказів, 6% з метою профілактики ведуть активний спосіб життя та 7% зверталися до лікаря за допомогою з приводу професійного захворювання (рис. 2).

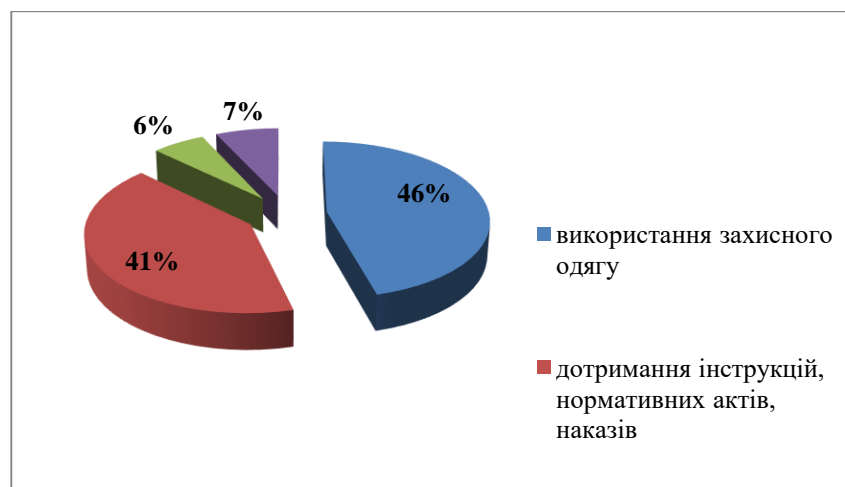

Рис. 2. Дотримання заходів профілактики шкідливого впливу хімічних чинників

Розглянемо дію фізичних чинників на організм медичних сестер. Негативну дію фізичних чинників на свій організм вже відчули більшість – 85% медичних сестер, не відчули такого впливу 15%. Негативна дія фізичних чинників проявлялася у 7% опитаних у вигляді больових відчуттів у руках, у 9% – у вигляді больових відчуттів у ногах, у 46% – у вигляді больових відчуттів

у попереку, у 38% – загальна втома в кінці робочої зміни. При опитуванні медичних сестер щодо заходів профілактики шкідливого впливу фізичних чинників було встановлено, що лише 3% від усіх опитаних осіб намагаються уникати фізичних перенавантажень, 67% дотримуються правил біомеханіки тіла, 13% використовують допоміжні засоби або піднімальні пристрої та 17% віддають перевагу роботі в бригаді (рис. 3).

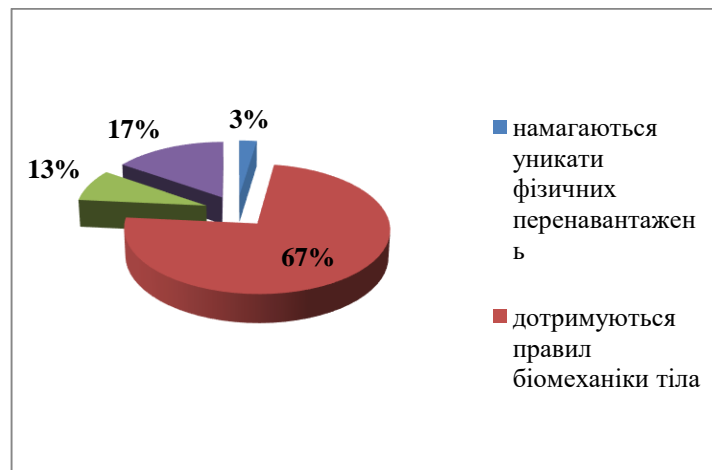

Рис. 3. Дотримання заходів профілактики шкідливого впливу фізичних чинників

Підводячи підсумки анкетування, ми бачимо, що негативний вплив хімічних чинників відчули 52% медичних сестер, а фізичних чинників 48% від усіх опитаних. Таким чином, сучасний лікувальний заклад має бути безпечним для перебування в ньому як пацієнтів, так і медичного персоналу. На здоров'я медперсоналу впливають досить серйозні небезпечні чинники. Щоб зберегти здоров'я медичного персоналу необхідно дотримуватись правил роботи з хімічними засобами та правильної біомеханіки тіла під час виконання медсестринських втручань.

Висновки. Отже, основною умовою забезпечення безпеки медичних сестер є: дотримання інструкцій щодо застосування хімічних речовин, відповідних умов їх зберігання; використання захисного одягу; вчасне проходження медичних оглядів; дотримання правильної біомеханіки тіла; дотримання наказів та нормативних документів виданих Міністерством охорони здоров'я України.

Для ослаблення впливу несприятливих професійних чинників на здоров'я медичних працівників та запобігання їм необхідна цілеспрямована система профілактичних заходів, важливим елементом якої має бути якісний професійний відбір.

Для залучення до медичної професії (особливо до тих її видів, що пов'язані з підвищеним професійним ризиком) недостатньо лише прагнення до оволодіння тією чи іншою медичною спеціальністю. Для цього, окрім відповідних початкових загальноосвітніх та спеціальних знань, необхідні міцне фізичне та психічне здоров'я, необтяжена спадковість, здатність подолати значні фізичні та психічні навантаження, розвинуте почуття милосердя та співпереживання, здатність до самопожертви та багато інших якостей особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Губенко І.Я., Шевченко О.Т., Бразалій Л.П., Апшай В.Г. Медсестринський процес: Основи сестринської справи та клінічного медсестринства. — К.: Здоров'я, 2001. - 208 с.
2. Капцов В.А. Праця і здоров'я медичних працівників як проблема медицини праці. / В.А.Капцов // Медична допомога.-2000. - № 2.
3. Ковальова О.М., Лісовий В.М., Шевченко С.І., Фролова Т.В. та ін. Догляд за хворими: підручник. — К.: ВСВ «Медицина», 2010. — 488 с.
4. Кизима І.С. Ефективність праці медичних працівників в контексті проблеми людського розвитку // Український журнал з проблем медицини праці. – 2017. – №3. – С. 203 – 206.
5. Кишко Т.В. Фізичні чинники у медичній реабілітації // Наукові огляди. – 2013. – №3. – С. 228 – 229.
6. Лисенко О.Г. Психологічні особливості професійної діяльності медичних працівників // Актуальні проблеми психології. – 2018. – №1. – С. 61 – 64.

CHEMICAL SCIENCES

OBTAINING ENVIRONMENTALLY CLEAN COMPOSITIONS BASED ON POLYVINYL CHLORIDE AND BENZYL NAPHTHENATE ETHER OBTAINED FROM BAKIN OIL

Amirov Fariz Ali

Doctor of Technical Sciences, Professor
Department of Organic substances and technology
of macromolecular compounds
Azerbaijan State Oil and Industry University
Baku, AZ1010, Azerbaijan, 20 Azadlig Avenue

Abstract. Derived from polyvinyl chloride (PVC) polymeric materials have a number of valuable features and find wide practical application. For these purposes is primarily used plasticized PVC although it is known that many plasticizers improves a number of compositions properties, in particular of frost resistance. Polymer materials obtained on the basis of polyvinyl chloride (PVC) possess a number of valuable properties and find wide practical application. For these purposes, mainly plasticized PVC is used, although it is known that many plasticizers improve a number of properties of the composition, in particular frost resistance. Thus, the results showed that MFFO is the most promising oligomer for regulating the structure and performance of PVC-based compositions.

The effect of the new mineral filler on the processing of PVC-based composition and its physical and mechanical properties were studied. It has been shown that the new mineral filler based on PVC improves the processing conditions of the composition and has a significant effect on the physical and mechanical properties. For this purpose, a new mineral was added. The addition of a modified phenol-formaldehyde oligomer to the system increased the relative elongation of the system by 1.7; increases its impact resistance by 2.7 times

The rheological properties of alloys of the composition mixture on the basis of PVC filled with rust were studied.

Keywords: plastification, polymeric materials, compositions, benzilnaftenatnyj ether, filler, shear, volumetric flow. flow indicator of polymer alloy

1. Introduction

One of the main directions in the processing of plastics is the construction industry. Polyvinyl chloride is one of the most important plastics used in this field.

Polyvinyl chloride used in the construction industry is a multicomponent system that combines stabilizers, fillers, pigments, modifiers and technological additives. Research is underway in this direction and the effect of local mineral filler on the performance of polyvinyl chloride-based composition has been studied. Polymer materials obtained on the basis of polyvinyl chloride (PVC) possess a number of valuable properties and find wide practical application. For these purposes, mainly plasticized PVC is used, although it is known that many plasticizers improve a number of properties of the composition, in particular, frost resistance (1-6).

In this work, benzyl naphthenate ether (BNE) obtained from Baku oil was used as a plasticizer (11-13). BNEs have a number of valuable physical and chemical properties. Despite this, only 20% of BNE is used. Therefore, the use of BNE is very relevant today. Taking into account the large raw material base, in our work, we studied the use of benzyl naphthenates in a composition based on BSA.

2Experimental

The following composition was prepared in the research work:

PVC 20-55

BO 20

AFMA-FFO 25

Mineral filler 20

The mixture on the basis of PVC is prepared as follows:

Polyvinyl chloride by rolling, heated to a temperature of 20-300C, is brought to a leaf-like state (until the matrix is obtained). PVC is plasticized for 3-5 minutes, then benzyl naphthenate drops are added to it. The mixture of PVC and benzyl naphthenate is mixed for 2-3 minutes.

With the aim of assessing the technological complexity of the composition on the basis of PVC studied its rheological properties. With the help of the device IITR-3 (radius of the capillary $g = 1,045$ mm, length $L = 8$ mm) at different loads (6,5; 9,11; 11,75 and 15,35) were determined the time of flow of the prepared composition on the basis of BSC. From the experimental results obtained, it follows that the single values of PVC compositions are obtained without a single plasticizer. In order to obtain a melting composition of 5 g / 10 min (at 1500C) it is necessary to enter in PVC (calculated on 100 m.h. PVC 4-5-6 m.h. plasticizer (BNE)).

The composition was prepared on a laboratory roll at a temperature of 30-40 C0 for 30 minutes.

The obtained composition was granulated in an extruder at 180 C0.

Taking into account that the main indicator of the operating conditions of products made of polyvinyl chloride-based composition is the impact resistance, the impact resistance of the samples was determined.

The composition included PVC benzyl naphthenate ether and a new mineral filler. The main indicators of BNE and the composition of the composition based on PVC are shown in table. 1 and 2.

Table 1.

Composition of the composition prepared on the basis of BSK

№	Component name	Per 100 mass part of rubber, m.p					
		Mixture code					
		K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6
1.	PVC	100	100	100	100	100	100
2.	Benzilnaftenatnyy efir		2	4	6	8	10
3.	Filler				4		20

Table 2.

Physicochemical and electro-physical properties of benzyl naphthenates

№	Indicators	Fractions benzyl naphthenates			
		195- 205/MM	248- 266/4MM	258- 275/4MM	301- 317/MM
1.	Refractive index	1,5020	1,5024	1,5074	1,5055
2.	Specific gravity	1,06			
3.					
4.	Kinematic viscosity, °C	-55	-55	-53	-50
5.	Flash point, °C	165	170	-	-
6.	The dielectric constant: at room temp., at 90°C 90°C in 48 hours	4,9			4,93
		4,19	4,56	4,8	4,3
		3,9	4,4	4,6	4,3
7.	Tangensugla losses: at room temp., at 90°C At 90°C in 48 hours	0,007			0,047
		0,046	0,1725 0,55	0,25 0,551	0,35 0,10
8.	Specific volume resistance, at room temperature.	-	2,64-10 ¹⁰	1,76-10 ¹⁰	-

3 .Results and Discussion

As a result of the conducted studies of the mixture of the composition, the dependence of the volumetric flow rate of the composition on the amount of benzyl naphthenate ether was studied

From the experimental results it follows that the same values of the PVC composition are achieved with not the same plasticizer.

In order to obtain a melt composition of 5 g / 10 min (at 1500C), it is necessary to introduce 4-5-6 pbw of plasticizer into PVC (per 100 pbw PVC). Figure 1, the addition of butadiene oligomer to the PVC-based composition does not significantly affect the impact viscosity, but the addition of AFMA-FFO can maximize the impact viscosity.

This can be attributed to the modification of the PVC-based composition with a modified phenol-formaldehyde oligamer (MFFO). To PVC-based composition 4.5 bln.h. By adding MFFO, you can get the highest impact-resistant material

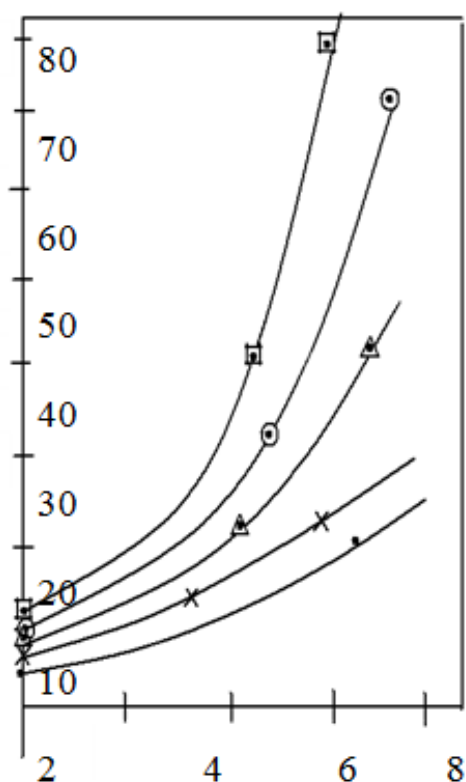

Fig. 1. Dependence of volumetric flow rate on ether content under voltage

1 - PVC + BNE - (100 + 2)	shear in the blend	shear in the blend
2 - PVC + BNE - (100 + 3)	composition:	composition:
4 - PVC + BNE - (100 + 6)		
	- PVC + BNE - (100 + 8)	- PVC + BNE - (100 + 8)

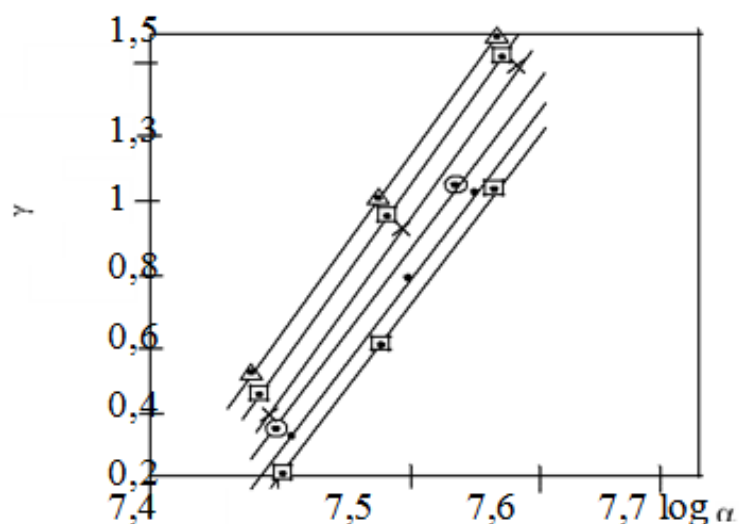

Fig. 2. Dependence of the speed of the composition on the shear stress:

1 - PVC + BNE - (100 + 2) 4 - PVC + BNE - (100 + 6)

2 - PVC + BNE - (100 + 3) 5 - PVC + BNE - (100 + 8)

3 - PVC + BNE - (100 + 4) 6 - PVC + BNE - (100 + 10)

As can be seen from Fig. 1, with an increase in the amount of benzyl naphthenate ether in the composition, the volumetric flow rate increases.

Based on the data obtained, a graph of the dependence of the shear rate ($\dot{\gamma}$) on the shear stress was plotted and a graphical dependence was plotted from the obtained data (Fig. 2).

3.1. Influence of phenol-formaldehyde oligomer on indicators and structure of polyvinyl chloride-based composition

The effect of phenol-formaldehyde oligomer used in polyvinyl chloride-based composition on the performance and structure of the composition was studied. It was found that the addition of a modified phenol-formaldehyde oligomer to a PVC-based composition is the most promising oligomer for regulating its structure and performance. The expansion of construction work in the country in recent years has led to an increase in demand for polyvinyl chloride-based composite (PVC). Thus, window frames, wall panels and other building materials are obtained from PVC-based composition. Such widespread use of polyvinyl chloride-based composition is its modification by good contact with fillers and plasticizers. Therefore, in order to expand the field of application of PVC-based composition, the regulation of its

parameters and structure is the most urgent issue. The most promising direction in the regulation of indicators and structure of polyvinyl chloride-based composition is its modification with oligomer. (78) The addition of an oligomer to the polyvinyl chloride-based composition, which replaces the low-molecular-weight plasticizer, simplifies the technological process and allows to adjust the performance of the obtained composition. In addition to YMNT, C70 PVC, butadiene oligomer (BO) and aminophenolmonomaleinamide modified phenol-formaldehyde oligomer (AFMA-FFO) were used in this study. (79) The temperature dependence of the tangent angle of the mechanical losses of the PVC-based composition and the dependence of the effective viscosity of the composition at the shear stress $\tau = 10,5336 \cdot 10^4$ on the amount of the upcoming MFFO were studied and the remaining results are given in Figures 3 and 4.

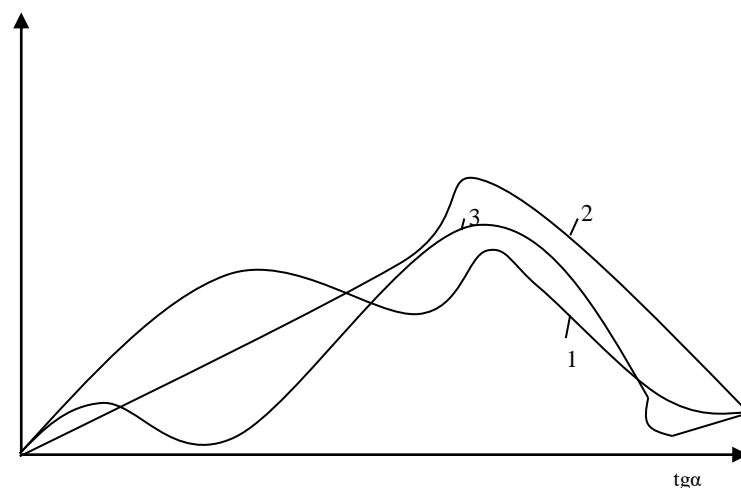

Fig. 3. Temperature dependence of the tangent angle of mechanical losses of PVC-based composition

1-Butadiene oligomer; 2-MFFO; 3-Unmodified PVC-based composition

Thus, by modifying the PVC-based composition, it is possible to adjust its performance. This was determined by adding MFFO to the PVC-based composition, expanding the α -relaxation transition by changing the glazing temperature of the resulting composition, changing the alloy flow index and having the maximum value of mechanical loss (Fig. 3). The use of MFFO in PVC-based compositions increases the impact resistance of the composition by 1.5 times and improves a number of

technological parameters. All these carriers allow the widespread use of MFFO-modified PVC-based composition in the production of building materials.

$\tau = 10,5336 \cdot 10^4$ Dependence of the effective viscosity of the composition on the amount of MFFO at a sliding stress

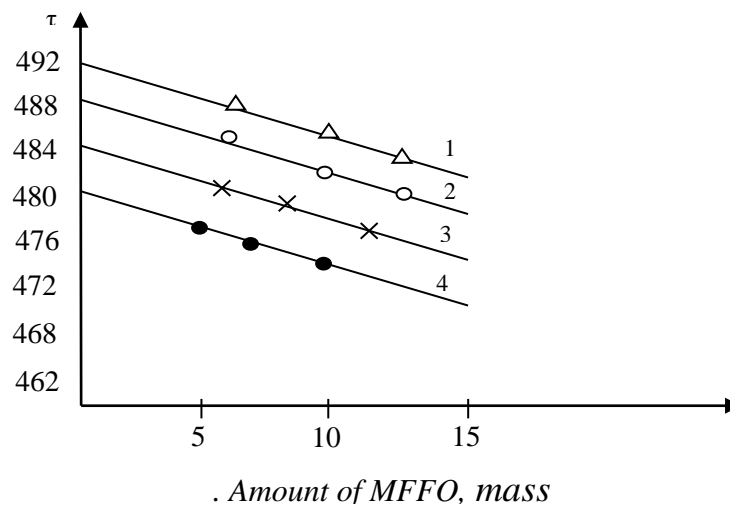

Fig. 4. Dependence of the effective viscosity of the composition on the amount of the upcoming MFFO at a shear stress $\tau = 10.5336 \cdot 10^4$

1-PVC + BO + MFFO + dol.-20 + 20 + 2.0 + 5.0; 2-20 + 20 + 2.5 + 5.0; 3-20 + 20 + 3.0 + 5.0; 4-20 + 20 + 3.5 + 5.0

Conclusion 1. Plasticization of polyvinyl chloride-based composition with butadiene-nitrile rubber was studied and the composition mixture included plasticizer, stabilizer and filler.

2. The flow index (index) of the alloy of PVC-C-62 plasticized with YMNT was studied, the processing temperature of the prepared mixture, processing mode under the influence of various loads, rheological properties, change of effective viscosity, melting index were studied.

3. The effect of fillers and modifiers on the properties of PVC-composition was studied. As expected, the volume of the composition changed depending on the amount of filler under the influence of different shear stresses, as expected, as a result of research.

4. The morphology of the PVC-based composition has been studied and the results show that lowering the mixture temperature increases the polarity of the polymers, which prevents the homogeneity of the resulting mixture. Obtaining a

homogeneous system is possible if the ratio of components in the mixture of PVC + YMNT is 4: 1.

5. For the first time in the obtained PVC-based composition, stone aggregates of Guzdek stone quarry were used as filler and it was shown that 20 k.h. YMNT, 10 qut.h. mineral filler, 2.5 k.h. MFFO and 4 k.h. Due to the fact that the composition obtained by adding BaCl₂ has the highest physical and mechanical properties, it was proposed to process water pipes from it.

6. The obtained research showed that the physical and mechanical properties of the composition based on PVC + YMNT + MFFO and the new mineral filler are superior to the PVC-composition. A water pipe was obtained from the obtained composition, and since this pipe meets all the requirements of the standards, we offer its application on an industrial scale.

REFERENCES

[1]. Glazyrin AB, Abdullin MI, Hamudilin EN Quantitative assessment of the impact of plasticizers on the rheological properties of PVC-compositions. Plastic masses. №3, 2005, pp.29-31.

[2]. Lebedeva ED and others. Influence of oligomeric rubbers on the structure and properties of PVC-compositions. Plastic masses. №3, 2005, pp.22-24.

[3]. Dedov AV Features of modeling kinetics of extraction of plasticizers from polyvinyl chloride. Plastic masses. №3, 2005, p.42-45.

[4]. NM Chalaya. Production of PVC products from reality and perspective. Plastic masses. №3, 2005, p.4-7.

[5]. Shykhaliyev KS. Modification of petroleum bitumen by polymer waste (monograph) Exact science Kemerovo technical scientific journal .2017., 46.C

[6]. Shixaliyev Kerem Sefi Exelolted thermoplastics based compositions. E uropean science review. Scientific journal., Vienna -2017 No. 5-6.- P.89-94 E-mail: info@ew-a.org

[7]. Shikhaliev K. Compositions and products based on polyvinyl chloride. Coll. Articles of the X International Scientific and Practical Competition. Penza.

25.07.2017. C.19-25. [four]. Shikhaliev K.S. Amirov Fariz. Studies of the process of obtaining coated for various purposes based on petroleum bitumen (monograph). Innovative develop science education. Under the general ed. Yu. Gulyaeva., Penza ICSN, science and education., - 2017.-318C. E-mail: mon@naukaip.ru

[8] Zaikin A.E., Bobrov GB / Compatibility of mixtures of incompatible polymers by filling // High-molecular compounds.-2012.-№8.-p.1275-1282

[9]. Belov N.A., Safronov A.P., Yu.P. Yampolsky // Inverted gas chromatography and thermodynamics of sorption in polymers. / High-molecular compounds.-2012.-№11.-p. 1631-1647

[10]. Ermilova EA, Sizova AA, Ilyicheva NN, Pleshakov DV // Study of the thermodynamic compatibility of a three-component mixture of nitramines with a copolymer of methyl methacrylate and methacrylic acid. / Advances in chemistry and chemical technology. -2014 - No. 2.-p.65-67.

[11] Rижикова I. G., Volkov A. M., et all. Modification feature of binary mixtures PP / SKEP by the system of organic peroxide-polyfunctional vinyl monomer in the reaction extrusion process. Plastic masses, 8, 2013, p. 40–45.

[12]. Murtazina L. I., Garifullin A. R., Nikultsev I. A., et all. Influence of plastificators on the property of unhardened hermetics on the basis of ethylene-propylendiene rubber. Engineer-chemist's encyclopedia, No. 8, 2014, pp. 31-35.

[12]. Kirsh I.A., Pomogova D.A. Study of the properties of secondary polymer materials based on polypropylene and polyethyleneterephtalat, obtained in the influence of ultrasonic vibrations on the polymer melts. - Moscow, Plastic masses, 2012, No. 1, pp. 48-51.

[15]. Ryzhikova I.G., Volkov A.M., Bauman N.A., Kazakov Yu.M., Volfson S.I. master batches of EPDM in a polypropylene matrix. / Bulletin of the Technological University-2015-№4.-p 148-150.

[16]. Ryzhikova I.G., Volkov A.M., Bauman N.A., Kazakov Yu.M., Wolfson S.B. - 2015. - No. 4.-p.134-137

[17]. Klyuchnikov I. O., Klyuchnikov O. R., Stoyanov O. V. // Bulletin of Kazan Technological University.-2015.-№4 - p. 224 - 225

[36]. Bazhenov S.L., Berlin A.A., Kul'kov A.A., Oshmyan V.G. Polimernyye kompozitsionnyye materialy [Polymer composite materials]. Dolgoprudnyy: Intellekt Publ., 2010, 352 p.

[18]. Misin V.M., Nikulin S.S., Dyumayev K.M. Vestnik Kazanskogo tekhnologicheskogo universiteta [Bulletin of Kazan Technological University]. 2013.vol. 16, no. 1, pp. 97-109

[19]. E. N. Kablov Strategic directions for the development of materials and technologies for their processing for the period up to 2030 // Aviation materials and technologies. 2012 no. S. S. 7-17.

[20]. Mikheeva V.A., Tkacheva E.N., Sofronova O.B., Pogrebtsov V.P. Influence of technological parameters of production on the structure and properties of new grades of ethylene-propylene rubbers // Industrial production and use of elastomers. -2013.- No. 2.- S. 3-7.

[21]. Amirov Fariz Ali, Shixaliyev Kerem Sefi. Obtaining and application of rubber

mixtures based on isoprene (SRI-3) and functional group polymers. Austrian Journal of Technical and Natural Sciences Vienna. 2017.No 3-4. P 27-31 E-mail.info@ew-a.org

[22]. Shixaliyev Kerem Sefi Study on compatibility, chemicals and other characteristics of their mixtures. European Journal of Technical and Natural Sciences. Vienna.-No 3.4-2017.-P.41-46 E-mail.info@ew-a.org

[23]. Shixaliyev Kerem Sefi Exloited thermoplastics based compositions. Europeon Sciences revicw scientifiic journal., - Vienna.№5-6.-2017.- P.89-94 E-mail.info@ew-a.org

[24]. Shykhaliyev K. Physical and chemical properties of plasticized PVC and products based on them. Innovations in science: scientific journal.-2017., - Novosibirsk., Ed. ANS "SIK",. ., - No. 12 (73) -C. 54-58

[25]. Shikhaliev K. Obtaining rubber based on butadiene-nitrile rubber, polyvinyl chloride and their modification with a wooden stone Herald of science and

education: scientific journal. Ivanovo., Ed. "Problems of Science", - 2017.- No. 09 (33) - S.10-14.E-mail: info@p8n.ru

[26]. Amirov F.A. Theory and practice of obtaining composite materials based on polymer mixtures (monograph Premier Publishing. S.R.O Vienna, Austria. 2018 E-mail: pub @ publishing.orgconference @ sibscience.ru

[27]. Shikhaliev K. Polymer Technology (Textbook) 1Vol. LAMBERT Akademic Publishing, Meldrum street, Beau Bassin Riga, Latvia2018,252c. www.ingimage.cominfo@omnisc riptum.com

[28]. Shixaliyev Kerem Sefi Exeloltd thermoplastics based compositions. E uropean science review. Scientific journal., Vienna -2017 No. 5-6.- P.89-94 E-mail: info@ew-a.org

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION IN PRODUCTION OF A TECHNOLOGY FOR OBTAINING COMPOSITE MATERIALS AND PRODUCTS BASED ON VARIOUS POLYMERS

Emirov Sabir

Doctor of Philosophy, Associate Professor,

Alizade Aydan

master student

Shikhaliev Karam

Doctor of Technical Sciences

Department of Organic Substances and Technology

of Naval Forces ,

Azerbaijan State University of Oil and Industry

Abstract The wide base of tires based on a polyurethane composition is currently hindered by the high cost and scarcity of polyurethane. Therefore, an attempt was made to maximize the replacement of polyurethane with less scarce polyvinyl chloride (PVC). At the same time, it was taken into account that it is inferior in many physical and mechanical characteristics of PU, especially in thermal-oxidative stability and the associated aging resistance, which is very important for the production of molded tires. Therefore, this work presents materials on the study of PVC associated with a decrease in oxidative degradation and its use in molded polymer composites.

The selection of the optimal ratio of components and the study of the properties of the composition based on PVC, UKPE and polymer plasticizer were carried out by the methods of physical and mechanical tests, thermomechanical studies, the gel fraction was determined in the Sokolyat apparatus with tetrahydrofuran (THF) for 6 hours. The time of 6 hours was taken on the assumption that the starting PVC is completely dissolved in tetrahydrofuran after 6 hours.

Key words: tires, polyurethane, thermal stability, polyvinyl chloride, differential thermal analysis, solubility, destruction, petroleum antioxidant.

Introduction Problem and its relevance In order to determine the thermostable system and predict its behavior at high temperatures, the polyvinyl chloride composition was subjected to differential thermal analysis (DTA). As a stabilizing additive, we used an oil antioxidant, a heavy spilled resin, produced at an oil refinery.

Thermal analysis of the PVC composition was carried out on a gas-commutated MOM-type derivatographic, which allows the heating chamber to be purged with atmospheric air. The rate of temperature rise is $5^{\circ}\text{C} / \text{min}$. The weight of the weighed portion of the tested polymer was 1–1.3 g. The HA stabilizer was introduced in the required concentration into the PVC solution, after which the solvent was evaporated at room temperature, followed by drying the samples to constant weight in a vacuum cabinet at a temperature of 60°C .

The manufacture of rubber compounds of various formulations was carried out in a laboratory rubber mixer with a capacity of 2 liters. in two stages. Physical and mechanical tests of the developed composition were carried out on two series of samples:

1. Compositions based on polyethylene (PE);
2. Compositions based on polyvinyl chloride (PVC);

Work was carried out towards the selection of structuring monomers and the study of their effect on the properties of polyvinyl chloride. As a result of the work carried out, the fundamental possibility of structuring PVC processed from the melt with unsaturated epoxy compounds in the presence of di-tert-butyl peroxide was shown in order to increase the strength and thermal stability of PVC materials.[1-5]

Currently, there is no polymer that has the same ability to modify properties with plasticizers as PVC does. The effect of plasticization, as is known, manifests itself in a change in the physical and mechanical properties of the polymer: an increase in the modulus of elasticity, elasticity, etc.

Experimental and Discussion

Materials

To identify the optimal ratio of the components of the composition, compositions of various compositions were prepared, which are shown in Tab.1

Thermochemical studies of the composite material showed that in the case of a composition prepared according to composition 6, in comparison with other compositions, it expands the processing temperature range, which is very important in the technological processes of forming a composite material in an article.[5-9].

We have carried out physical and mechanical tests of the obtained samples of the composite material. The results are shown in Table 2.

The strength and the relative elongation of the composite material blades were determined on a tensile testing machine RMI-250 at a lower clamping speed of 50 mm / s.

It is interesting to note that the highest results of mechanical strength correlate well with the optimal values of the gel fraction (Table 3). From the analysis of the nature of the change in the gel fraction, it was found that with an increase in the concentration of the plasticizer, other things being equal, the degree of crosslinking decreases monotonically. Guided by the task of obtaining a high-strength, thermostable and, at the same time, elastic polyvinyl chloride composite material, we limited ourselves to the introduction of 20 wt.h. emulsion polyvinyl chloride and 10 wt.h. polymer plasticizer. As can be seen from the tables, it is with such a quantity of them that increased physical and mechanical indicators are obtained. A further increase in the content reduces the strength of the composite material. Analysis of the data obtained showed that with a composition ratio of 6, the physical and mechanical characteristics and thermal stability noticeably increase. Our task was to obtain a composite material with high strength while maintaining elasticity, which is best achieved with the introduction of a polymer plasticizer in combination with chlorocarboxylated polyethylene..

Analysis of the derivatives obtained shows a clear glass transition temperature $T_c = 84 \text{ }^\circ\text{C}$ for the initial PVC, while for the stabilized one there is no clearly pronounced picture of devitrification due to the plasticizing effect of ND. In the range $175\text{-}215 \text{ }^\circ\text{C}$, a peak of dehydrochlorination combined with oxidative processes is observed, while for the stabilized PVC composition, no thermo-oxidative exothermic peak is observed. In the region of $215\text{-}250 \text{ }^\circ\text{C}$, polymer crosslinking processes are

developing. Thus, it can be concluded that the thermooxidative dehydrochlorination is suppressed by the oil antioxidant ND in the range of operating temperatures up to 220°C.

Table 1.

Compositions of composite materials based on PVC, in mass.

Ingredients	Train numbers					
	1	2	3	4	5	6
polyvinyl chloride C-70	70	70	70	70	70	80
	60	60	60	60	60	80
	60	60	60	60	60	75
	70	70	70	70	70	70
	75	75	75	75	75	60
dioctyl phthalate	10	-	-	20	-	-
	20	-	-	20	-	-
	30	-	-	10	-	-
	20	-	-	10	-	-
	20	-	-	0,5	-	-
dibutyl phthalate	-	10	10	-	10	-
	-	20	20	-	20	-
	-	30	30	-	30	-
	-	20	20	-	20	-
	-	20	20	-	20	-
Chlorine polyethylene	20	20	-	-	-	-
	20	20	-	-	-	-
	10	10	-	-	-	-
	10	10	-	-	-	-
	0,5	0,5	-	-	-	-
Polymer plasticizer	-	-	20	-	-	5
	-	-	20	-	-	10
	-	-	10	-	-	0,5
	-	-	10	-	-	10
	-	-	0,5	-	-	10
Polyvinyl chloride EP-700-2S	-	-	-	-	-	15
	-	-	-	-	-	10
	-	-	-	-	-	20
	-	-	-	-	-	20
	-	-	-	-	-	30

Table 2.**Results of testing composite materials.**

Indicators	Train numbers					
	1	2	3	4	5	6
Tear resistance MPa	12	12,5	12,0	10,0	9,0	18,0
	12	12,0	12,5	10,0	10,0	17,5
	11,5	11,5	13,0	11,0	9,5	17,0
	11,5	11,5	12,5	10,0	10,0	18,0
	11,0	10,0	12,5	10,0	10,0	18,0
Tear resistance, kn / m	20	20	20	15	12	60
	20	20	20	15	12	60
	15	15	25	18	11	58
	15	15	20	15	11,5	59
	10	15	20	15	11,5	59
Relative extension, %	150	150	150	70	70	350
	150	150	150	70	70	350
	160	140	140	60	65	300
	160	140	140	70	70	340
	150	130	140	70	75	340
Rebound elasticity, at 25°C	10,0	10,0	10,0	7,0	7,0	11,0
	10,0	10,0	10,0	7,0	7,0	11,0
	10,0	9,5	9,5	6,5	6,5	10,5
	9,5	9,5	9,5	7,0	7,0	11,0
	9,5	9,5	9,5	7,0	6,5	11,0
at 70°C	40	40	40	20	20	30
	40	40	40	20	20	30
	40	40	35	19	19	29
	35	35	35	20	20	28
	40	35	35	20	20	28
Shore hardness A 3	35	35	30	25	20	70
	35	35	30	25	20	70
	30	30	35	28	18	68
	30	30	30	25	20	70
	30	30	30	25	20	70

Table 3.**Material test results.**

Indicators	Train numbers					
	1	2	3	4	5	6
TM-2 hardness	25	25	20	15	10	60
	25	25	20	15	10	60
	20	20	15	13	8	57
	20	20	20	15	10	60
	20	20	20	15	10	60
Brittleness temperature, °C	-8	-8	-8	-3	-3	-35
	-8	-8	-8	-3	-3	-35
	-10	-10	-8	-3	-2	-25
	-10	-10	-5	-3	-3	-20
	-8	-8	-5	-3	-2	-35
Decomposition temperature, °C	100	100	120	95	90	170
	100	90	120	95	90	170
	90	95	120	90	90	165
	90	90	100	90	90	170
	90	95	100	90	90	170
Specific weight of the material, g / cm	1,1	1,1	1,15	1,0	1,15	1,2
	1,1	1,1	1,15	1,0	1,15	1,2
	1,0	1,1	1,15	1,1	1,15	1,15
	1,1	1,0	1,15	1,1	1,0	1,15
	1,1	1,0	1,15	1,1	1,1	1,15
Retention of tear resistance after light aging for	15	15	15	10	8	58
	15	10	15	10	7,8	55
	10	10	15	10	7,5	55
	10	10	10	9	7,0	50
	10	10	10	9	7,0	50

Preparation and study of compositions

As a result of preliminary study of composite materials that meet the standards (Table 4), it was decided to use for research a polymer composition consisting of polyethylene or polyvinyl chloride and chlorocarboxylated polyethylene (CCPE) introduced into them with elastomeric additives in the range of 6-12%.

Table .4.**Physical and mechanical indicators (norms) materials for injection tires.**

№ п/п	The name of indicators	result
1.	Tensile strength at break, MPa	30,0-45,0
2.	Shore A hardness	90-80 ед
3.	Rebound elasticity,%	30
4.	Working temperature range, °C	-20,60
5.	Efficiency, h / m	2000
6.	Durability under cyclic bending, cycles	4x10 ⁶
7.	The tire material must restore its properties after the interaction of temperatures, °C	-60
8.	The material must be highly resistant to abrasive wear and resistant to oil products.	

In addition to those indicated, the physicomechanical parameters of the samples made of polyurethane (PU) and rubber were carried out PE-1 - original polyethylene; PE-2-polyethylene with the addition of HKPE 12%; PE-3-polyethylene with HKPE additive; PE-PTFE-polyethylene with PTFE additive; PE-4-polyethylene with 10% HKPE additive; PVC-1-polyvinyl chloride with the addition of HKPE 8%; PVC-polyvinyl chloride with the addition of HKPE 6%; PVC - polyvinyl chloride with the addition of HKPE 12%.

To carry out wear tests, polymer samples were made (pressed) in the form of cylinders with a diameter of 15 mm and a height of 10 mm. The test piece is fixed in a collet, which is located above the drum. The drum is driven into rotation by a drive. The test piece is lowered onto an abrasive cloth and moved over the surface of the cloth. The grain diameter of the skin is $dz = 80$ microns. The length of one pass on the skin is $L = 34$ m. The sample was weighed prior to testing. After the first pass through the surface of the skins, re-weighing was carried out. The average weight per pass was calculated from the difference in the weights of the pass on the skin afterwards. crosslinking and leads to a decrease in the formation of a three-dimensional structure

Physical and mechanical properties of plasticized PVC cross-linked with unsaturated epoxy compounds.

In order to determine the physical and mechanical properties of the plasticized

structuring polyvinyl chloride during processing, a number of compositions were prepared with different contents of the plasticizer dibutyl sebacate of unsaturated epoxy compounds (glycidyl allyl ether), the initiator di-tert-butyl peroxide.

The above components were thoroughly mixed, subjected to a gelatinization process, contributing to the achievement of full compatibility of polyvinyl chloride with a plasticizer and other anhydrides.

Gelatinization was carried out for 1 hour at 70 ° C. Rolling of the composition was carried out on micro-rollers with electric heating for 10 minutes at a temperature of 130-140 ° C. The film-forming process takes place without technological difficulties. The films formed are easily removed from the rollers. The resulting PVC films were molded by direct hot pressing at a temperature of 160-170°C for 25-30 minutes and a specific load of 9.0-1% MPa, followed by water cooling. Samples in the form of blades with a working section width of 6 mm and a thickness of 1 mm were tested on a Hungarian pendulum tensile testing machine. The results of physical and mechanical tests are shown in tables .5to .6.

Table .5.

Change in effective viscosity of plasticized cross-linked PVC depending on the concentration of components

	Mass ratio of components in compositions					
Pvc	100	100	100	100	100	100
GAE	10	10	10	20	20	20
PL	10	20	30	10	20	30
PDTB	3	3	3	3	3	3
Effective viscosity at 160 ° C, poise						
	$9,3 \cdot 10^5$	$8,8 \cdot 10^5$	$7,3 \cdot 10^5$	$5,2 \cdot 10^5$	$4,0 \cdot 10^5$	

For this purpose, films were tested with the same concentration of di-tert-butyl peroxide in the composition equal to 3 parts by weight. The study of the dynamometric properties shows that the strength of the tablets decreases with an increase in the content of the plasticizer. Films with the lowest concentration of plasticizer have the maximum strength. Moreover, an increase in the amount of structuring monomer also leads to a decrease in strength. Diglycidyl ether is an

exception. Such an anomalous deviation in a generally understandable pattern can be attributed to the peculiarity of the nature of diglycidyl ether. An increase in the amount of plasticizer in a PVC film leads to an increase in elasticity, which is consistent with the generally accepted con .

Table 6.

Physical and mechanical properties of plasticized crosslinked GAE polyvinyl chloride cepts of the theory of plasticization

Компоненты и свойства композиций	Массовые соотношения компонентов в композициях						
PVC	100	100	100	100	100	100	
GAE	10	10	10	20	20	20	
PL	10	20	30	10	20	30	
PDTB	3	3	3	3	3	3	
Tensile strength when stretched, МПа		56,0	52,0	44,0	53,0	48,0	40,0
Resistance tear, kn / m		30	100	180	60	110	200
Flammability, sec		3	3	4	3	3	4
Hardness by TM-2, conventional units		58	54,0	58	62,0	60	54,0

When rolling plasticized systems containing chemically active components, the technological mode of obtaining PVC material based on this composition becomes very important.

It should be noted that the change in the rheological properties of the melt is influenced by the nature of the structuring monomer and its ether; as a crosslinking agent, there is a general increase in viscosity with respect to other modifiers.

The technological regime in this case predetermines the predominance of the process of physical plasticization or chemical structuring. The plasticization process, which takes 10 minutes at a temperature of 130-140⁰C, contributes to the plasticization of polyvinyl chloride, as a result of which the well-known and proven processes of orientation and straightening of supramolecular formations of polymer "packs" occur.

Conclusions We have carried out a study of the influence of the above

components on the physical and mechanical properties of modified polyvinyl chloride. Based on the analysis of the study of thermomechanical curves and the gelation process, physicomachanical tests were performed on PVC films obtained from the composition with the highest percentage of gel fraction, which, in our opinion, can provide the pursued goal - the production of elastic PVC films, which can be facilitated by the introduction plasticizer in the composition

The test results showed that the wear resistance of the composition based on polyvinyl chloride samples is 2-3 times lower than that of the composition based on polyethylene. The value of the wear resistance of polyurethane samples is between the values of the wear resistance of polyethylene and polyvinyl chloride compositions.

REFERENCES

[1].D.Simonov – Yemelyanov, V.W.Kuznetsov. Principles of compositional materials creation. Text-book. M. MICT, 1987, 85p.

[2] V.K.Krijanovsky, M.A.Kerber, V.V.Burlov. Production of products from polymer materials. Sankt-Petersburg, 2008, 450p.

[3]. Kerem Shixaliyev. Propeties of the Composition Based on modified Polyethylenes. International journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. Volume-9 issue- / Januaru 2020.pp2484-2493 Pp / 2484-2293 ISSN-2278-3075, SCOPUS <https://www.ijitee.org/download/volume-9-issue-7/>

[4]. Kerem Shixaliyev. Modification of Polymer Wastes and Obtaining Com Composites Based on Them Annotation. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE). Volume-9 Issue-5, March 2020

Pp.1072-1076. ISSN: 2278-3075, SCOPUS.Retrievai Number-E2156039520 | 2020 © BEIESP <https://www.ijitee.org/instructions-for-authors/>

[5] Amirov Fariz.Shixaliyev Kerem. Properties of Linear Low Density Polyethylene. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE). Volume-9 Issue-9, July 2020.pp. 348-352 ISSN: 2278-3075. SCOPUS<https://www.ijitee.org/download/volume-9-issue-3/>

[6].Kerem Shixaliyev. Paint and Varnish Materials Based on Epoxy Novolac oligomers Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems. Vol. 12, Special Issue-02, 2020.pp351-358

[7] Kerem ShixaliyexSefi..DETERMINATION OF COMPATIBILITY OF POLYMER SYSTEMS, SKEP, PU, KhKPE and CH EMICAL FEATURES OF THEIR MIXTURES. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems. Vol. 12, Special Issue-02, 2020.pp359-370

[8] Ermilova EA, Sizova AA, Ilyicheva NN, Pleshakov DV // Study of thermodynamic compatibility of a three-component mixture of nitramines with a copolymer of methyl methacrylate and methacrylic acid technology / Chemical successes. .-2014 - №2.-p.65-67.

[9]. Шыхалиев К. Modification of bitumen with polyethylene and rubber waste .World science Warsaw Poland2018 -№1 (29) 2 С.28-30Zsglola.poland @ gmail.com

KINETICS OF GALLIUM EXTRACTION

Tagieva Leyla Teymur

graduate student

Institute of Catalysis and Inorganic
Chemistry named after M. Nagiyeva

National Academy of Sciences of Azerbaijan

Abstract: When processing alunite by the alkaline method, gallium passes into an aluminate solution and accumulates to a concentration of 0.2 g / l. In the process of decomposition of aluminate solutions (decomposition or carbonization), aluminum hydroxide first precipitates, and gallium remains in the circulating solutions. In the first fraction of carbonization, 90% of alumina is precipitated, while gallium is almost not precipitated.

Key words: gallium (III), liquid extraction, carbonation

Currently, approximately 90% of gallium is obtained in the production of alumina, the rest is extracted from the dust of zinc plants, during the processing of phosphate ores and from coal ash [1, 2]. Aluminum production is mainly based on bauxite, however nepheline and alunite are also used.

When processing alunite by the alkaline method, gallium passes into an aluminate solution and accumulates to a concentration of 0.2 g / l. In the process of decomposition of aluminate solutions (decomposition or carbonization), aluminum hydroxide first precipitates, and gallium remains in the circulating solutions. In the first fraction of carbonization, 90% of alumina is precipitated, while gallium is almost not precipitated. The precipitate of aluminum hydroxide is separated by filtration. The solution obtained after the first carbonization is subjected to secondary carbonization (or neutralization) until the remaining aluminum and gallium are completely precipitated. A mixture of aluminum and gallium hydroxides is dissolved in caustic alkali and sent to electrolysis or cementation on sodium amalgam or

aluminum gallam [3].

Liquid extraction is promising for the extraction of gallium from aluminate solutions [1]. This method is highly efficient and technologically simple. For the extraction of gallium from acidic sulfate solutions, cation-exchange reagents such as di-2-ethylhexylphosphoric acid are often used. This reagent is used for the extraction of numerous metal ions such as Zn, Be, Cu, V, Cd and rare elements.

To obtain the extraction characteristics of D2EHPA with respect to gallium, the conditions for the formation of extractable compounds and their extraction were studied depending on the contact time of the phases, the acidity of the aqueous solution, the concentrations of the reagent and metal, and the nature of organic solvents.

The study of the kinetics of gallium (III) extraction with a 0.6M solution of D2EHPA in kerosene showed that when it is extracted from a weakly acidic medium, equilibrium is established within 5-10 minutes. Therefore, for further experiments on extraction, a contact time of the phases of 15 min was chosen.

The study of the effect of equilibrium pH on the degree of extraction of gallium (III) in the pH range 0.5-3.0 shows that at a concentration of D2EHPA in the organic phase of 0.6M, the extraction of gallium is quantitatively complete in the pH range 1.4-2.0. The optimal pH 2 was chosen for further research (Fig. 1.).

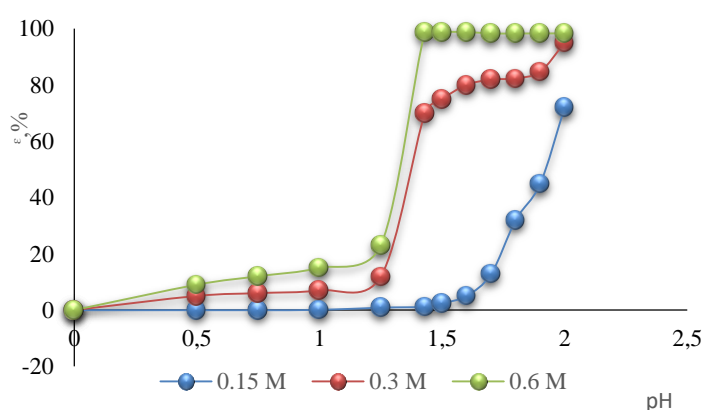

Fig. 1. Dependence of the percent yield of Ga (III) ions on the equilibrium

$$(C_{\text{Ga(III)}_{\text{su}}} = 0.007 \text{ mol/l}; V_{\text{org.}} : V_{\text{wat.}} = 1 : 1, t = 20^\circ \text{C})$$

Within pH 1.25-2.0, the dependence of logD on equilibrium pH in the ascending part is straightforward, and the slope is equal to three. This indicates that

the gallium ion is extracted from sulfuric acid solutions by the cation exchange mechanism.

To clarify the dependence of the distribution coefficients of gallium on the concentration of sulfuric acid (Fig. 2.), a series of experiments was carried out in which the concentration of H_2SO_4 was varied over a wide range (0.0816-1.031 mol/l).

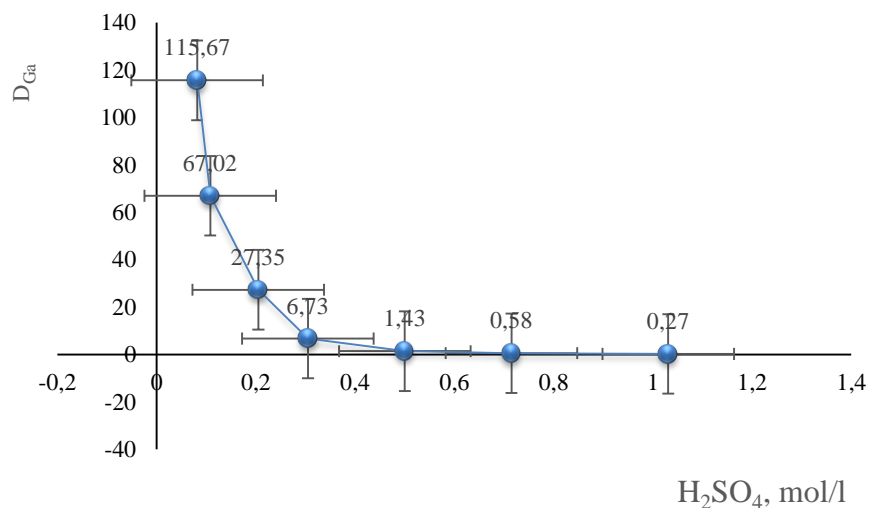

Fig. 2. Dependences of the distribution coefficients of gallium (D_{Ga}) on the concentration of sulfuric acid.

An increase in the concentration of H_2SO_4 to 1.031 mol /l adversely affects the extraction of gallium, since in this case the degree of extraction of gallium decreases to 9.85%. A sufficiently high degree of extraction ($\varepsilon = 98.53-99.14\%$) of gallium into the organic phase is achieved by its extraction from aqueous solutions with an H_2SO_4 concentration in the range of 0.0816-0.108 mol /l.

LITERATURE

1. Резник А.М., Пономарева Е.И., Силаев Ю.Н., Абищева З.С., Букин В.И. Процессы экстракции и сорбции в химической технологии галлия. Алма-Ата: Наука, 1985.С.184.
2. А.А.Гейдаров, М.М.Ахмедов, Л.Т.Тагиева. О целесообразности извлечения некоторых редких и благородных металлов, входящих в состав филизчайской руды. // Химические проблемы, 2012 №3.С.390-394.
3. Г.Б.Шахтактинский, Э.А.Джафаров, Г.А.Шакаров. Выбор метода

извлечения галлия в процессе комплексной переработки алунитов. // Доклады Академии Наук Азербайджанской ССР. 1964. Том XX, №4. С.39-43.

4. Zhao Z., Yang Y., Xiao Y and Fan Y. Recovery of gallium from Bayer liquer. // A Review Hydrometallurgy, 2012, v 125-126, pp. 115-124.

5. Травкин В.Ф., Кубасов В.Л., Глубоков Ю.М., Бусыгина Н.С., Казанбаев Л.А., Козлов П.А. Экстракция индия(III) из сульфатных растворов фосфорорганическими кислотами. // Журнал прикладной химии, 2004, т.77, вып. 10. с.1625-1629.

6. Гейдаров А.А. Экстракция галлия из сернокислых растворов. // Химические проблемы. 2004, № 2, с.11-15.

7. Nishibama S., Sakaguchi N., Hirai., Kemasova I. Extraction and separation of rare earth metals using microcapsules containing bis (2 ethylhexyl) phosphinic acid. // Hydrometallurgy. 2002. v.64. p.35-42

TECHNICAL SCIENCES

UDC 519.7, 629.051, 681.5, 681.3

UNIVERSAL INFORMATION TRANSDUCER AS PART OF MULTI-PURPOSE CONTROL SYSTEM

Gurynenko Stanislav Olegovych

Ph.D. candidate,

Potapova Ekaterina Romanovna

Ph.D. in technical science, associated professor

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Kyiv, Ukraine

Annotation: In the last decades, automatic control has grown rapidly. The issue of control characteristics: quality and accuracy becomes relevant. Most control systems use digital control to ensure proper control and accuracy of output signals. To ensure and implement digital control systems, it is necessary to use sensors whose output signal is presented in the form of a digital code. However, most systems use sensors with an analog output signal. Replacing such sensors can be costly and resource-consuming; in addition, converting the analog output signal of the sensor requires a change in the sensor design, which is not always advisable. To solve this issue, it is proposed to use a block of universal information transformation.

Key words: Control system, digital control system, universal information transducer (UIT), analog to digital conversion (ADC).

Introduction To provide digital control the systems should have sensors with the digital output signal. The significant number of currently are used control systems have sensors with analog output signal. According to the fact that replacing sensors with the analog output signal to digital output signal may cause for complicate

control system process development. To reduce labor intensity of upgrading of the analog control system to the digital control system, a universal information transducer (UIT) is proposed to use.

Study objectives and goals Most control systems, especially in aviation control systems and marine control systems include sensors with an analog output signal. In connection with this state of affairs, the development of digital control systems encourages designers to look for new approaches in the design of automatic digital control systems. Due to this situation, a Universal Information Transducer which capable of receiving analog signals, adjusts the output characteristics to the desired and uses the obtained output values in the developed control equations is proposed to research.

Related issues literature review Related works, such as study [1], are described transducing of only individual values without further applications. Study [1] is a fundamental research of analog to digital conversion of such values as a resistors, thermistors, resistive bridges and potentiometers, which data are read out and services by a microcontroller.

However, some researches, such as research [2, 3], provide us with procedures, methods and some device's prototype which have practical applications. For example research [2] demonstrates us developing details of universal pressure transducer calibration device developed by modifying conventional triaxial apparatus. This study could be useful in developing of calibration procedure and processing of the values gathered from pressure sensors.

Universal information transducer development This paper presents the concept of a monoblock of a universal information transducer (UIT) as the main element of a digital control system. The UIT concept is based on the block diagram shown below (fig. 1).

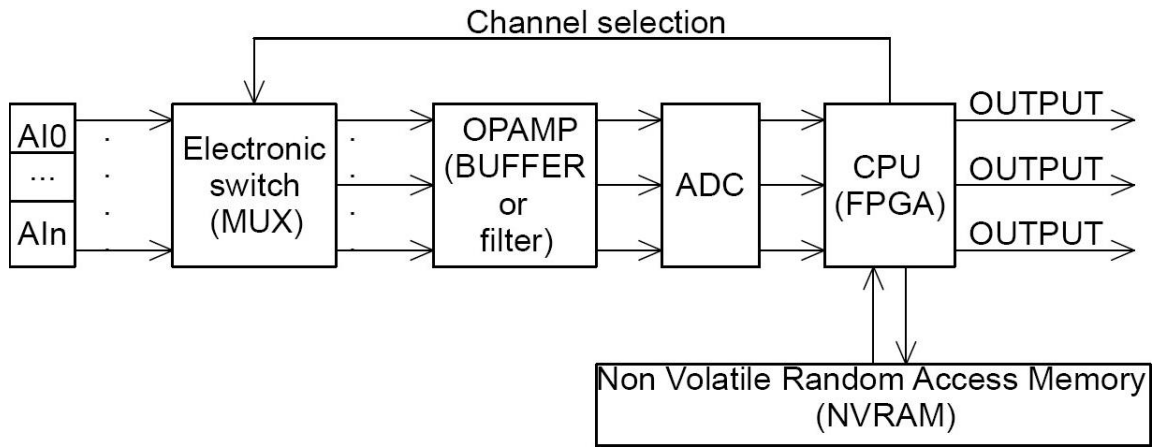

Fig. 1 Block diagram of the UIT

According to the block diagram in Fig. 1, the converter operates as follows:

- 1) Analog signals are received to the electronic key (multiplexer - MUX).

The electronic key is used to reduce the total number of trunks;

- 2) The multiplexer is controlled by a central processing unit (CPU), which allows interrogating the electronic key with a certain frequency. From the multiplexer, the signals are fed to an operational amplifier (OPAMP), which can either amplify the signal, if it is a low-level signal, or the amplifier is included in a buffer circuit or a filter circuit for primary filtering of the input signal; the buffer circuit allows us to transmit a signals with a gain equal to unity, also the buffer circuit allows us to ensure the isolation of the load, separating any high-current load from the input amplifier, as well as to ensure the isolation of the heat source from the sensitive precision circuit;

- 3) From the opamp, the signals are fed to the analog-to-digital conversion (ADC) microcircuit;

- 4) From the ADC microcircuit, the digitized signals are fed to the CPU, in which the received information is processed, as well as the mathematical scaling of the output information. The CPU also controls the multiplexer, see point 2;

Non-volatile memory provides back-up storage of output information for reading and further remote analysis and processing in the event of a transducer failure.

Discussion The proposed UIT concept implements the functions of analog-to-digital conversion of widespread quantities, also it can receive a wide range of input

values, the conversion of which is carried out in one block. A significant difference of this transducer is the ability to install and set the issuance of information not only for one specific protocol, but for several information exchange protocols. The same information can be simultaneously transmitted to several control systems, in which the information exchange protocol is different from each other.

This study did not consider the issue of transducing accuracy. Further research will be focused on assessing the accuracy of the primary analog-to-digital conversion and assessing the accuracy of the output information after mathematical operations that are performed in the processor unit.

Conclusion The proposed universal information converter can become as the main element in the transition from analogue to digital control. Moreover, the UIT will allow obtaining the desired calibrated characteristics of analog sensors at the output, which will significantly simplify the development of control laws.

REFERENCE LIST

1. Van Der Goes, F. M., & Meijer, G. C. (1997). A universal transducer interface for capacitive and resistive sensor elements. *Analog Integrated Circuits and Signal Processing*, 14(3), 249-260, <https://doi.org/10.1023/A:1008246103915>.
2. Dave, T. N., Murty, D. S., & Rane, H. D. (2011). Universal Calibration Device for Pressure Transducer Calibration. In *Geo-Frontiers 2011: Advances in Geotechnical Engineering* (pp. 2605-2610).
3. Grenkov, S. A. and et al. (2009). A digital signal converter for radio astronomical systems. *Instruments and Experimental Techniques*, 52(5), 686-694.

АНАЛІЗ РОБОТИ КОМБІНОВАНОЇ СХЕМИ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КОТЛІВ ТА ПОНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Климчук Олександр Андрійович

Д.Т.Н., доцент.

Дорошенко Жанна Федорівна

К.Т.Н., доцент

Шевчук Володимир Іванович

К.Т.Н., доцент

Худяк Едуард Валерійович

Студент.

Державний університет «Одеська політехніка»

Аксьонова Інна Миколаївна

К.Т.Н., доцент

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Вступ. Впровадження поновлювальних джерел енергії в існуючі системи теплопостачання потребує прискіпливого аналізу режимів роботи системи. Кожен із елементів має свої особливості ефективного застосування, тому необхідно виділити основні режими роботи системи з метою визначення ефективних умов експлуатації кожного з джерел енергії.

Мета роботи. Проаналізувати режими роботи комбінованої системи на предмет визначення меж ефективної роботи кожного з джерел енергії.

Матеріали та методи дослідження. Розгорнута теплова схема комбінованого теплопостачання (рис. 1) дозволяє раціонально обирати альтернативні енергетичні ресурси, забезпечуючи потреби споживачів у теплопостачанні з високим коефіцієнтом заміщення традиційних первинних енергетичних ресурсів [1].

Основними елементами схеми є:

• *генератори теплоти:*

– газовий конденсаційний котел – резервне джерело енергії;

– пелетний котел – основне джерело енергії при низьких температурах

зовнішнього повітря;

– тепловий насос типу «повітря-вода» – основне джерело енергії при помірних температурах зовнішнього повітря;

– тепловий насос типу «вода-вода» - допоміжне джерело енергії при помірних температурах зовнішнього повітря;

– геліосистема – допоміжне джерело енергії при наявності сонячного випромінювання;

• *аккумулятори*;

– водонагрівач-аккумулятор – покриває потреби гарячого водопостачання;

– буферна ємність – узгоджує нерівномірність коливання потреб теплопостачання та генерації теплоти від пелетного котлу;

– сезонний аккумулятор теплоти – сприймає надлишкову теплоту від геліосистеми влітку та повертає в систему теплопостачання за допомогою теплового насоса в опалювальний період;

• *допоміжне обладнання*:

– теплообмінні апарати – розділяють контури споживачів та генераторів, які відрізняються робочим тиском та робочим середовищем, а також узгоджує гідравлічні режими роботи джерела теплоти та генератора;

– гідравлічний розділювач – узгоджує гідравлічні режими роботи джерела теплоти та генератора;

– циркуляційні насоси – здійснюють циркуляцію теплоносія у заданому контурі в заданому режимі;

– розширювальні баки – компенсують температурні розширення теплоносіїв у заданому контурі;

– система автоматизації – регулює процеси теплопостачання користуючись правилом ефективного використання наявних енергетичних ресурсів.

Представлена схема дозволяє використовувати як одне джерело енергії, так і комбінацію різних джерел енергії. За основними робочими режимами в системах комбінованого теплопостачання можна виділити наступні періоди:

Літній режим.

– джерело теплоти – геліосистема;

– споживач теплоти – система гарячого водопостачання.

Перехідний режим (температура зовнішнього повітря до 0 °С).

– джерело теплоти – тепловий насос типу «повітря-вода», допоміжне геліосистема;

– споживачі теплоти – система гарячого водопостачання, система опалювання.

1-й опалювальний режим (температура зовнішнього повітря від 0 °С до – 5 °С).

– джерело теплоти – основне тепловий насос типу «повітря-вода», допоміжне геліосистема, тепловий насос «вода-вода»;

– споживачі теплоти – система гарячого водопостачання, система опалювання, калорифер другої ступені підігріву припливно-витяжної установки.

2-й опалювальний режим (температура зовнішнього повітря від - 5 °С до – 10 °С).

– джерело теплоти – основне пелетний котел, допоміжне геліосистема, тепловий насос «вода-вода»;

– споживачі теплоти – система гарячого водопостачання, система опалювання, калорифер першої і другої ступені підігріву припливно-витяжної установки.

3-й опалювальний режим (температура зовнішнього повітря нижча ніж – 10 °С).

– джерело теплоти – основне пелетний котел, допоміжне тепловий насос «вода-вода», газовий котел (при техніко-економічному обґрунтуванні);

– споживачі теплоти – система гарячого водопостачання, система опалювання, калорифер першої і другої ступені підігріву припливно-витяжної установки.

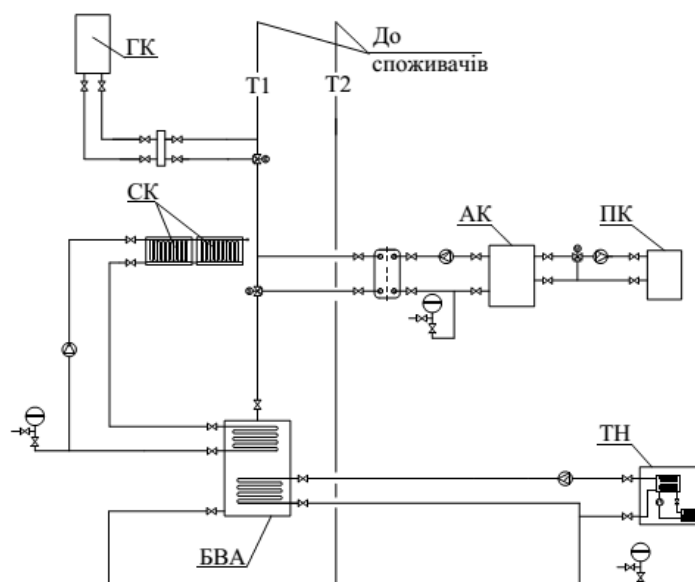

Рис. 1 – Розгорнута теплова схема ІСАПТ.

ТН – тепловий насос типу «повітря-вода», ПК – пелетний котел, СК – сонячні колектори, ГК – газовий котел, БВА – бівалентний водонагрівач-аккумулятор, АК – акумулятор пеллетного котла, Т1 – подавальна магістраль, Т2 – зворотня магістраль.

Конфігурація схеми комбінованого тепlopостачання і особливості використання її робочих елементів залежить від сезону її експлуатації. Розглянемо можливі сезонні конфігурації та відповідні робочі режими які відрізняються особливостями взаємодії джерел генерації та споживання теплоти [2]:

1. Літній режим. Особливістю конфігурації схеми є пряме використання сонячного випромінювання на потреби гарячого водопостачання (ГВП). При цьому задіяними елементами системи є сонячні колектори, водонагрівач-аккумулятор, допоміжне обладнання контуру сонячних колекторів. Умовою використання цього режиму роботи – повне забезпечення гарячою водою водонагрівача-аккумулятора у неопалювальний період.

2. Перехідний (демисезоний) режим роботи схеми – основним генератором теплоти є тепловий насос типу «повітря-вода». Особливістю представленої конфігурації є можливість забезпечення високого коефіцієнта трансформації теплоти теплового насосу при достатньо високій температурі

зовнішнього повітря. Одночасно можна використовувати сонячні колектори для ГВП, бо в цей період року геліотехнічні можливості достатньо високі. Умови використання режиму – температура зовнішнього повітря має відповідати діапазону – 5 °С ... +8 °С.

3. Опалювальний режим №1. Особливістю даної конфігурації схеми є можливість використання теплоти від теплового насоса та сумісна робота їх з пелетним котлом. Умови використання режиму – температура зовнішнього повітря має відповідати діапазону – 10 °С ... - 5 °С.

5. Опалювальний режим №2. Цей режим реалізується при низьких температурах зовнішнього повітря, коли ефективність теплового насоса низька. Основним джерелом теплоти є біопаливний котел який працює сумісно з газовим котлом. Умови використання режиму – температура зовнішнього повітря нижче – 10 °С.

Висновки. Розглянуті вище режими роботи схеми передбачають наступний відсоток використання основного обладнання протягом року:

- *генератори теплоти:*

- газовий конденсаційний котел – менше 10 %;
- пелетний котел – до 20 %;
- тепловий насос типу «повітря-вода» – до 40 %;
- геліосистема – до 50 %;

- *аккумулятори:*

- водонагрівач-аккумулятор – до 90 %;
- буферна ємність – до 20 %;

- *допоміжне обладнання:*

- теплообмінні апарати – до 40 %;
- гідравлічний розділювач – до 10 %;
- циркуляційні насоси – від 10 до 50 %;
- розширювальні баки – 100 %;
- система автоматизації – 100 %.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грунь А.И. Современные методы проектирования систем тепло- и холодоснабжения с применением энергосберегающего оборудования. Практическая реализация проектов. [Текст] / А.И. Грунь, А.А. Климчук, С.Ю. Юрковский // Сборник научных трудов «Вестник Национального технического университета «ХПИ», Выпуск 8, Харьков 2012 С.150–153

2. Mazurenko A. Improving the efficiency of operation mode heat pump hot water system with two-stage akumulirovaniem heat. [Текст] / А. Mazurenko, А. Denysova, G. Balasarian, А. Климчук, К. Borisenko// Eastern-european journal of enterprise technologies, 1/8, 2017 p.27–34.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОБОТИ АКУМУЛЯТОРІВ ТЕПЛОТИ ПРИ РІЗНИХ СХЕМАХ ВКЛЮЧЕННЯ

Климчук Олександр Андрійович

Д.Т.Н., доцент.

Лужанська Ганна Вікторівна

К.Т.Н., доцент

Шевчук Володимир Іванович

К.Т.Н., доцент

Бабасв Євген Сергійович

аспірант.

Котяш Дмитро Ігорович

Студент.

Національний університет «Одеська політехніка»

Вступ. Застосування поновлювальних джерел енергії, а також використання нічного тарифу на електроенергію для систем теплопостачання потребує використання акумуляторів теплоти. Вказані пристрої призначені для акумулювання та узгодження режимів генерації та споживання теплоти. Ефективність роботи акумуляторів теплоти тісно пов'язана з використанням всього об'єму акумулюючого матеріалу. На вказаний факт досить суттєво впливає способи підключення джерел теплоти та споживачів до акумуляторів теплоти.

Ціль роботи. Провести дослідження роботи акумуляторів теплоти при різних схемах підключення.

Матеріали та методи дослідження. Для двох режимів роботи акумуляторів теплоти (зарядка/розрядка АК) з використанням можливостей спеціалізованих програм [1] були отримані результати розрахунку теплових параметрів в акумуляторі теплоти з теплоакумуляційними речовинами рідкими (ТАМ РР) візуалізацією поля температур для вказаних схем приєднання (рис. 1 – 3) 4.45 – 4.49).

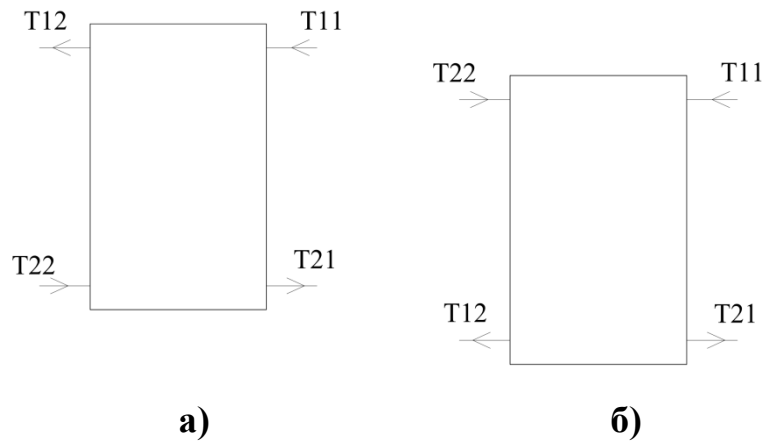

Рис. 1 – Схеми приєднання ВК та споживачів до АК:

а) паралельна; б) перехресна: T11, T21, T12, T22 – подавальні і зворотні магістралі джерела теплоти, визначаються відповідно до схем приєднання

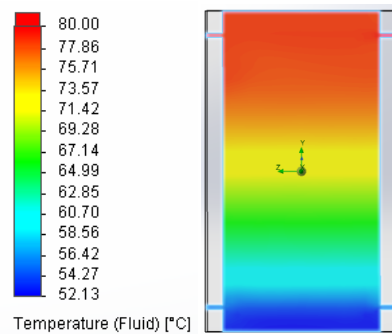

Рис. 2 – Візуалізація процесів в акумуляторі теплоти в режимі зарядки: T11, T12 – подавальна магістраль джерела теплоти; T22, T21– зворотна магістраль джерела теплоти (рис. 1)

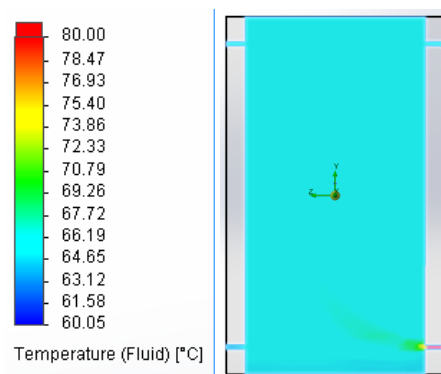

Рис. 3 – Візуалізація процесів в акумуляторі теплоти в режимі зарядки: T11, T12 – зворотна магістраль джерела теплоти; T22, T21– подавальна магістраль джерела теплоти (рис. 1)

Результати та обговорення. Аналіз результатів чисельного моделювання поля температур в акумуляторі теплоти при традиційних схемах приєднання теплоносіїв, коли подавальна магістраль приєднується до верхнього штуцера бака–акумулятора, показує менш ефективне використання об’єму акумулюючого матеріалу – синій колір відповідає незадіяному об’єму акумулюючого матеріалу. При альтернативній схемі приєднання джерела та споживача теплоти – подавальна магістраль приєднується до нижнього штуцера бака–акумулятора, дозволяє досягти більш рівномірного використання об’єму ТАМ РР, але при цьому зменшується максимальна температура в АК.

Застосування нижнього підключення подавальної магістралі дозволяє досягти більш інтенсивного перемішування ТАМ РР в акумуляторі що, в свою чергу, впливає на рівномірний розподіл температур – співпадають напрями вільної та примусової конвекції, на відміну від варіанту з верхнім підключенням подавальної магістралі, коли відбувається розподіл температур рідини пошарово.

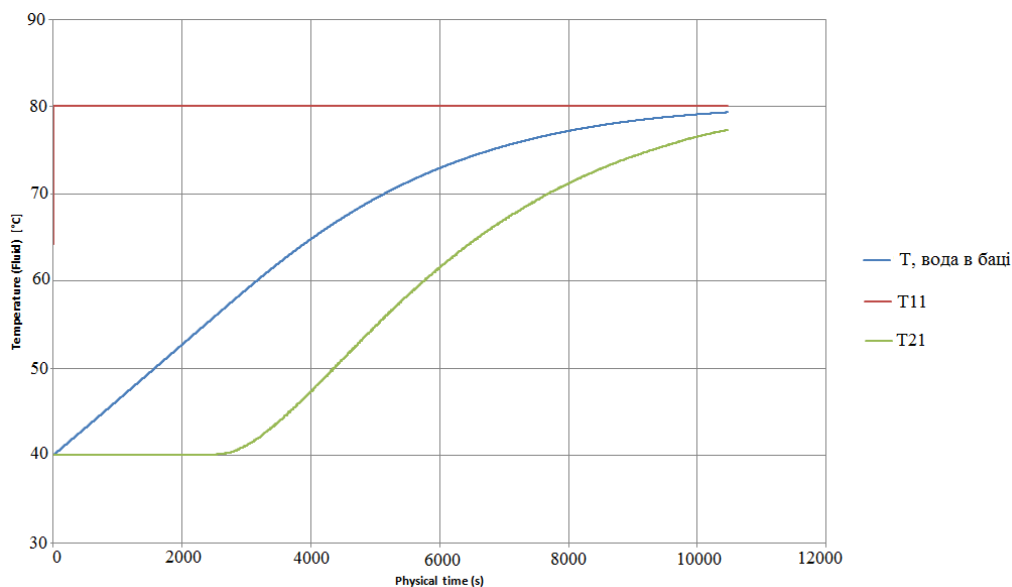
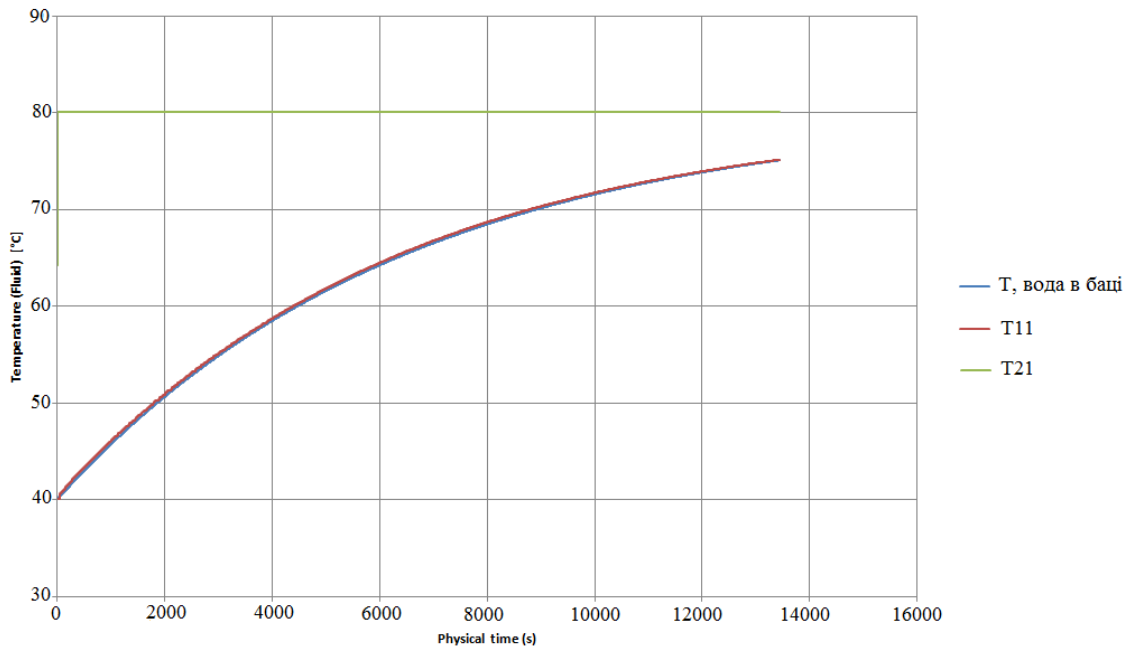

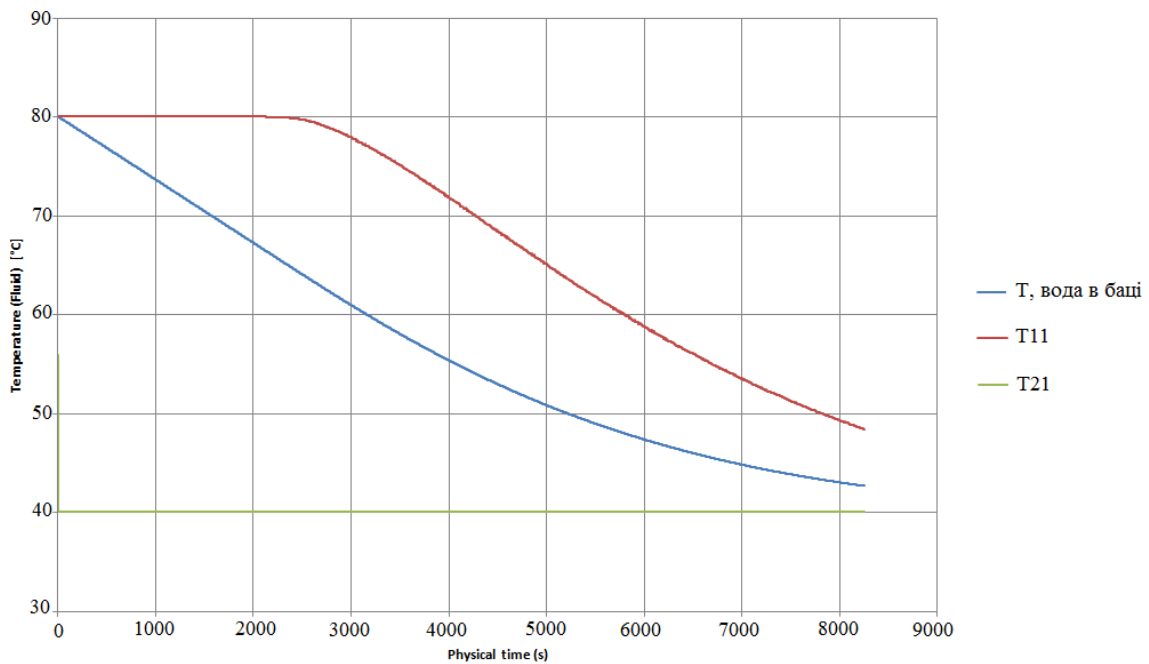
Рис. 4 – Динаміка зміни температур при зарядці акумулятора:

T11, T12 – подавальна магістраль джерела теплоти;

T22, T21– зворотна магістраль джерела теплоти (рис. 1)

**Рис. 5 – Динаміка зміни температур при зарядці акумулятора:
 T11, T12 – зворотна магістраль джерела теплоти;
 T22, T21– подавальна магістраль джерела теплоти (рис. 1).**

**Рис. 6 – Динаміка зміни температур при розрядці акумулятора:
 T11, T12 – подавальна магістраль джерела теплоти;
 T22, T21– зворотна магістраль джерела теплоти (рис. 1)**

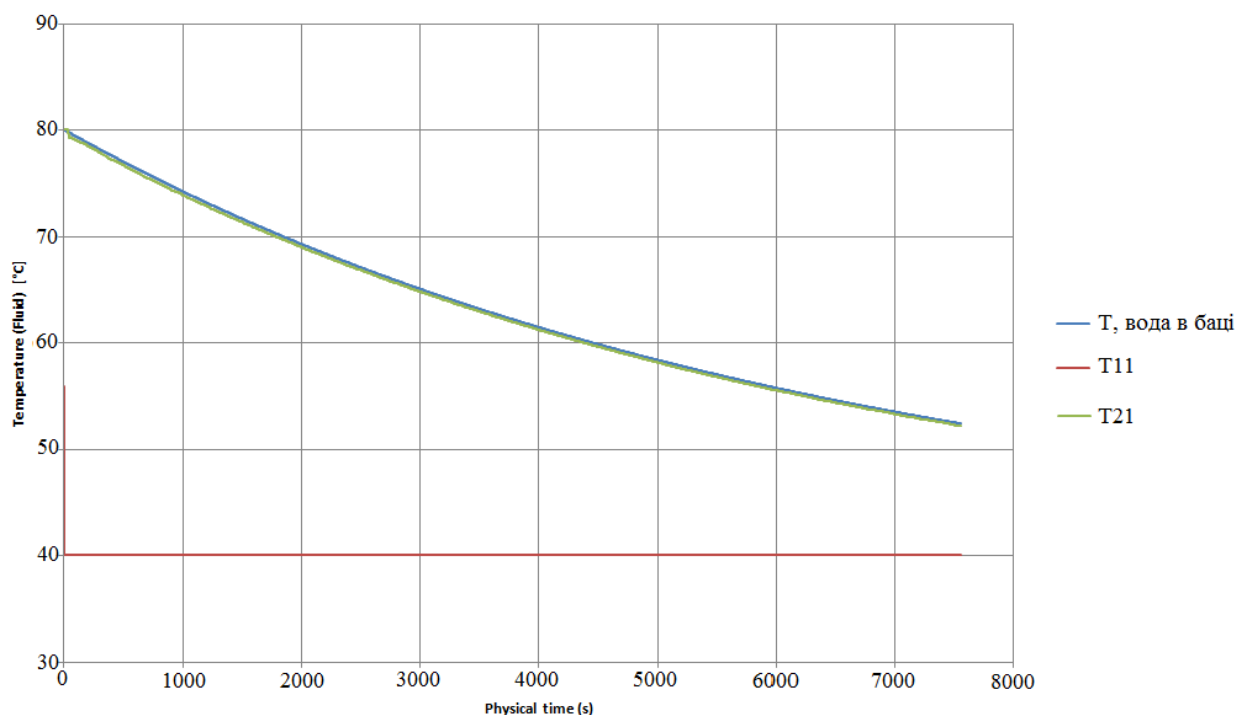

Рис. 7 – Динаміка зміни температур при розрядці акумулятора:

T11, T12 – зворотна магістраль джерела теплоти;

T22, T21– подавальна магістраль джерела теплоти (рис. 1)

Висновки. Аналіз отриманих результатів (рис. 4 – 7) показує, що при альтернативному (*перехресному*) підключенні генератора та споживача теплоти до АК, середня температура ТАМ РР практично співпадає із температурою зворотної магістралі, що свідчить про більш рівномірне поле температур в об'ємі АК. При цьому, при зарядці АК та розрядці АК спостерігається повний збіг графіків зміни температури для обох періодів. Тривалість процесу зарядки та розрядки акумулятора збільшується у порівнянні з традиційним (паралельним) підключенням генератора та споживача, що свідчить про більш ефективне використання об'єму АК при перехресній схемі підключення (рис.1).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Разработка методики оценки эффективности эксплуатации систем централизованного теплоснабжения малых населенных пунктов М.Р. Рачков, В.М. Мельников «Вестник ИГЭУ» Вып. 4. 2017 г.13-20

УДК 004.77

МЕТОД АВТО ЮСТИРОВКИ АНТЕНН УЗЛОВ FANET-СЕТИ ПРИ ПЕРЕДАЧЕ BIG DATA

Ткачов Виталий Николаевич

к.т.н., доцент

Кривобоков Юрий Андреевич

Студент

Харьковский национальный университет радиоэлектроники
г. Харьков, Украина

Аннотация: Работа посвящена исследованию методов и средств передачи данных в сети FANET на основании анализа факторов, влияющих на надёжность и скорость обмена данными между объектами сети, под которыми понимаются беспилотные летательные аппараты (БПЛА). Показано, что аппаратные характеристики летательных аппаратов влияют на качество передаваемого сигнала, что влечёт за собой необходимость создания гибких адаптируемых систем с учётом физических параметров БПЛА, обеспечивающих высокоэффективное взаимодействие объектов FANET-сети. Актуальность работы обусловлена активным масштабированием компьютерных сетей, возникновением новых источников входной информации, ростом объёма входных данных, требующих надёжной передачи с последующей обработкой в режиме реального времени. В работе рассмотрена модель взаимодействия объектов в сети FANET, на основании которой разработана среда имитационного моделирования взаимодействия и взаимного поведения объектов сети FANET и предложен метод автоюстировки антенн узлов FANET-сети при передаче больших объемов данных. Предусмотрен следующий функционал: создание объектов, настройка физических параметров и условий передачи данных в 3D пространстве с отображением в окне браузера. Предложенная система позволяет автоматически конфигурировать FANET сеть, а также определять условия, при которых произойдёт гарантированная

эффективная передача данных

Ключевые слова: объекты FANET сети, БПЛА, 3D моделирование, кватернион, передача данных, автоюстировка.

В работе рассмотрена проблема передачи данных от БПЛА-БПЛА, БПЛА -Наземная станция и Наземная станция - Спутник. Успешность передачи данных между объектами FANET-сети зависит от использования аппаратного оборудования, технологии передачи сигналов, протоколов передачи данных, способу организации взаимодействия, расстояния между объектами и внешних факторов. Также в зависимости от выбранной фазы сигнала, частоты и амплитуды может быть представлена различная последовательность бит данных. Физический уровень является важным в архитектуре объектов сети FANET. Изменение движения и топологии в 3D-пространстве накладывает свои ограничения на него [1, с.185-214]. Мощность принимаемого сигнала в условиях многолучевого распространения с учетом эффекта замирания сигнала представляется ввиду среднего значения мощности для применения в людных местах и на малых высотах. Для использования на больших высотах используется распределение Вейбулла и m -распределение Накагами. Говоря об оборудовании, следует отметить антенны, так как узлы сети меняются и использование тех же всенаправленных антенн имеет преимущество за счет большей области охвата. Между БПЛА и наземной станцией с высокой скоростью происходит возможности передачи информации и не зависят от стационарных систем связи. Из-за естественных или техногенных причин передача не всегда осуществляется успешно, поэтому необходимо создать систему для моделирования и принятия оптимальных решений о передаче данных между объектами FANET-сети. Проблема обмена данными между БПЛА, наземной станцией и спутником рассматривалась во многих работах, в частности в [1, с. 672-688]. В настоящее время существует достаточное большое количество симуляторов компьютерных сетей, в том числе: COMNET, OPNET [2], OMNeT++ [3]. Они выполняют автоматизированное

проектирование компьютерных сетей и получают временные оценки алгоритмов. COMNET III – объектно-ориентированная система моделирования локальных и глобальных сетей. Позволяет моделировать уровни: приложений, транспортный, сетевой, канальный. Использует все известные на сегодня технологии и протоколы, а также системы клиент-сервер. Модель создается из объектов. С COMNET поставляется большая библиотека объектов-моделей реального сетевого оборудования и методов доступа к среде. OPNET – программное средство для проектирования и моделирования локальных и глобальных сетей, компьютерных систем, приложений и распределенных систем. Включает следующие программные продукты: Netbiz (проектирование и оптимизация вычислительной системы), Modeler (моделирование и анализ производительности сетей, компьютерных систем, приложений и распределенных систем), ITGuru (оценка производительности коммуникационных сетей и распределенных систем). OMNeT++ – симулятор дискретных событий, которые происходят внутри простых модулей. В системе OMNeT++ заложена детальная реализация протоколов, начиная с сетевого уровня, возможность написания и подключения собственных модулей, развитый графический интерфейс. Можно сделать заключение, что описанные выше программные средства для проектирования, анализа и исследования компьютерных сетей являются низкоуровневыми. Еще один недостаток: симуляторы являются коммерческими. Наряду с использованием специальных средств имитационного моделирования используют системы моделирования общего назначения. Исследование компьютерных сетей можно провести с помощью развитых систем имитационного моделирования общего назначения, например, GPSS [4] или AnyLogic [5]. Однако эти системы моделирования лишены некоторых специализированных лингвистических и программных средств для описания структурных особенностей компьютерных сетей и функционирования узлов, а также для сбора статистических данных, которые могли бы определить производительность [6, с.22]. Вышеперечисленные недостатки исправляются с помощью разработанной имитационной среды. В

ней происходит создание и визуализация модели сценариев возможных траекторий и/или процессов и/или зоны гарантированного передачи данных на любом персональном компьютере (который поддерживает браузер и WebGL) и в дальнейшем на других устройствах для демонстрации гарантированной или близкой к этому передачи данных между БПЛА-БПЛА, БПЛА-Наземной станцией и Наземной станцией - Спутником для возможности дальнейшей автоюстировки антенн узлов FANET-сети. Сфера применения: компьютерные сети, моделирование, радиоэлектроника.

Передача данных может осуществляться с помощью протоколов маршрутизации: активные (протоколы OLSR, D-OLSR, M-OLSR, CE-OLSR и DSDV), реактивные (AODV, AODVSEC, AODV с временным интервалом, M-AODV, APAR и DSR) и гибридные (HWMP, ZRP, SHARP, HRPO и TORA). Для оценки производительности протоколов маршрутизации обычно существует шесть основных показателей (для FANET): коэффициент доставки пакетов (PDR), средняя конечная задержка (EED), среднее количество переходов (H), накладные расходы (O), задержка пропускной способности (T), задержка (L) [6, с. 20-21]. Из-за особенностей топологии сети БПЛА, использование того или иного протокола маршрутизации, а также внешних факторов (препятствия, стихийные бедствия, особенности рельефа и т.д.) может возникнуть проблема с передачей данных. Расстояние и высота между объектами также влияет на качество передаваемой информации.

Существует два режима работы: процедурный и настраиваемый. В процедурном режиме генерация участка мира происходит на основе 4 эталонных моделей взаимодействия БПЛА-БПЛА, БПЛА-Наземная станция, БПЛА-Спутник и БПЛА-Наземная станция-Спутник. Каждая клетка (сектор) представляет из себя пентакисододекаэдр (икосаэдра с пятиугольной сеткой на основе треугольной сетки и таким образом пятиугольные икоситетраэдры, где метрические характеристики и углы каждого будут одинаковы в отношении один к одному и равномерно расположены на плоскости) с соответствующей цветовой схемой, который накладывает ограничения (ухудшает качество передачи

данных). Синий - вода, красный - горные или подобные массивы, зеленый - равнина, желтый - холмы, фиолетовый - промышленные объекты. Наличие здания также накладывает ограничения. Размерность объектов и радиус устройств принимается по умолчанию, а протокол выбирается случайным образом из заложенных существующих.

В настраиваемого режиме возможно создавать объекты (БПЛА, наземную станцию, спутник, клетки, здания, облака) и их размеры самому, скорость передачи данных (или поставить по умолчанию для выбранного протокола), скорость движения (БПЛА, спутник), выбирать протоколы, уровень погоды (зеленый, желтый, оранжевый, красный), интенсивность электромагнитных или других преград (низкая, средняя, высокая), возможность включения и отключения проекции. Наличие выбора взаимодействия между каждым объектом (P2P или один ко многим). БПЛА, наземная станция и спутник выступают как приемниками, так и передатчиками информации. Блок схемы работы приведено на рисунке №. Автоюстровка объектов происходит благодаря кватернионам.

Сначала указывается с какой начальной ориентации оси будет происходить оборот объекта и таким образом получаем единичным вектор. Дальше масштабируется, чтоб представит движение на неединичные расстояния и добавить его к текущему положению. С чего можно перейти к интерполяции движения объекта. Это очень полезно, например при компенсации задержки данных в сети. Для интерполяции кватернионы используется сферическая линейная интерполяция (SLEPR):

$$iq = \frac{q \sin((1-t)\theta) + q' \sin(t\theta)}{\sin \theta} \quad (1)$$

Если интерполировать кватернионы линейно, то интерполированный кватернион будет лежать в той самой краткой дуге, линия кватернион больше не будет равняться длине выходных кватернионов, а интерполяция будет оставаться плавной, но при этом угол поворота не будет интерполирован линейно, а вдоль некоторой непрерывной кривой [7].

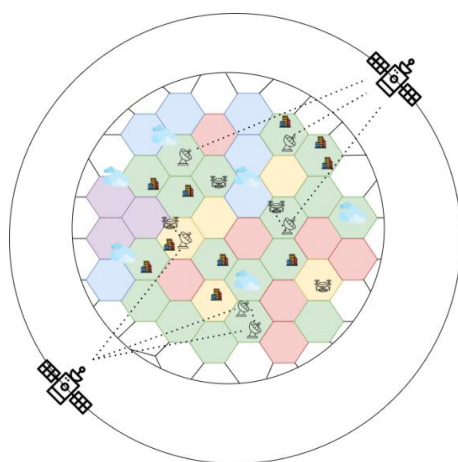

Рис. 1 – Общая модель сценариев взаимодействия объектов

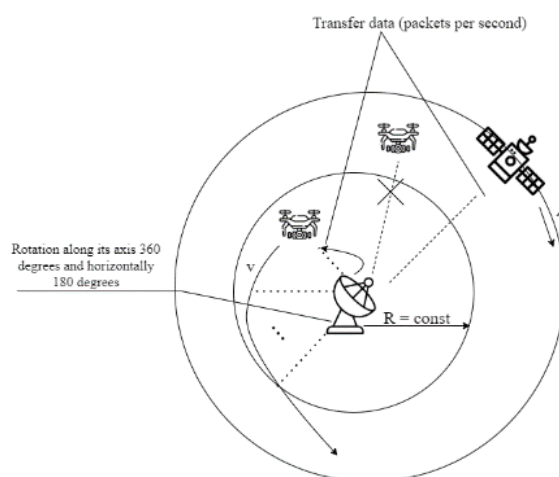

Рис. 2 – Сценарий взаимодействия на конкретной наземной станции в режиме P2P между наземной станцией и БПЛА (увеличенная модель)

На рис. 2 изображена увеличенная модель (наземная станция, БПЛА и спутник) в режиме P2P. Наземная станция имеет определенный радиус приема / передачи сигналов / пакетов данных. При передаче / передачи от наземной станции к БПЛА / наземной станции к наземной станции / наземной станции к спутнику используется протокол маршрутизации, который влияет на передачу данных, а также указанные другие факторы. Когда обнаруживается вход радиуса БПЛА в радиус наземной станции в режиме P2P, то наземная станция начинает выполнять юстировку БПЛА с технически допустимой скоростью (вращение вокруг своей оси на 360 градусов и горизонтально на 180 градусов). Если есть другие БПЛА, находящихся вне радиуса наземной станции или в радиусе наземной станции 2 или более объектов, тогда наземная станция не будет взаимодействовать с ними. Если выбирается режим один ко многим, то

выбирается главный БПЛА, который ближе к наземной станции и другие БПЛА передают ему данные. Если он не доступен, то выбирается дальше близко находящийся к нему БПЛА. Если существует несколько БПЛА, которые находятся на одинаковом расстоянии, то выбирается тот, у которого технически больше памяти или наименее загруженный.

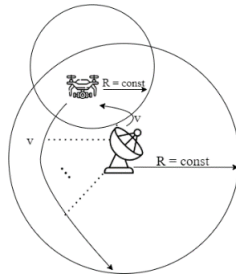

Рис. 3 – Сценарий взаимодействия между наземной станцией и БПЛА (режим P2P)

Расстояние для передачи данных определяется пересечением радиусов по формуле (евклидово расстояние):

$$L_{R_1, R_2} = \sqrt{(x_{R_2} - x_{R_1})^2 + (y_{R_2} - y_{R_1})^2 + (z_{R_2} - z_{R_1})^2} \quad (2)$$

Передача данных осуществляется в случае работоспособности двух сторон, наличия данных для передачи и возможности их технической передачи как таковой, а также выполнение одного из двух условий: $R \leq L_{R_1, R_2} < 2R$ или $L_{R_1, R_2} < R$. Когда радиусы объектов находятся в досягаемости, то область окрашивается для визуализации начатия и самой возможности передачи данных.

Маршрут БПЛА в случае режима процедурной генерации имеет произвольную траекторию движения и в поисках другого БПЛА или наземной станции для передачи данных, наземная станция в поисках спутника или БПЛА.

В случае настраиваемого режима, то маршрут БПЛА возможно задать самому, спутник движется вокруг Земли (траекторию также возможно задать), наземная станция вступает в действие при передаче данных.

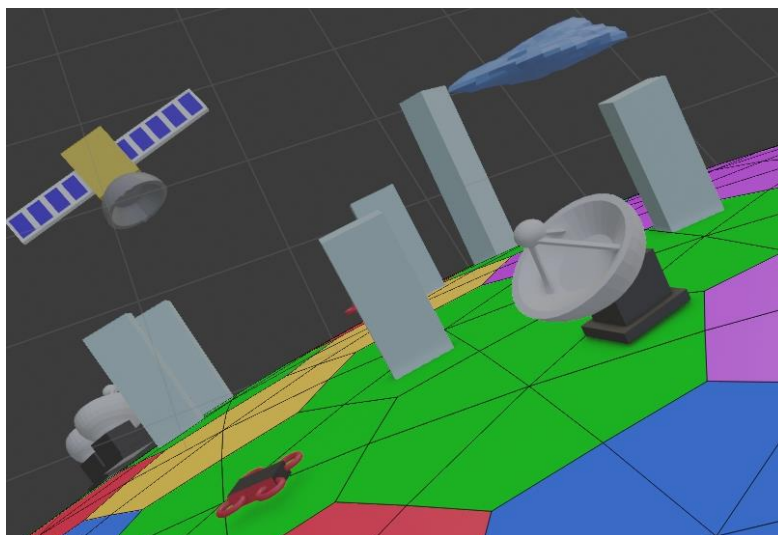

Рис.4 – Процесс создания объектов

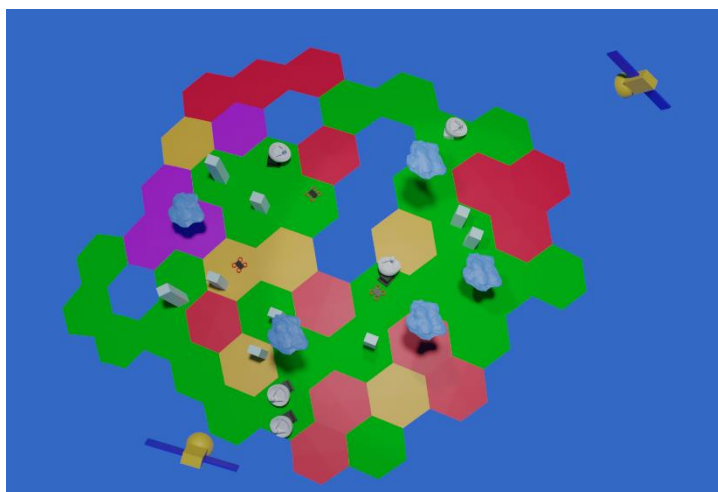

Рис. 5 – Сгенерированный участок с секторами и объектами

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Олифер Виктор, Олифер Наталья Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы: Юбилейное издание. — СПб.: Питер, 2020. — 1008 с.: ил. — (Серия «Учебник для вузов»).

2. OMNeT++ Community Site. [Электронный ресурс] [Режим доступа: <http://www.omnetpp.org>] [Проверено: 14.09.2021].

3. OPNET. [Электронный ресурс] [Режим доступа: <http://www.riverbed.com/products/performance-managementcontrol/opnet.html?redirect=opnet>] [Проверено: 14.09.2021].

4. GPSS. [Электронный ресурс] [Режим доступа: <http://www.gpss.ru>] [Проверено: 14.09.2021].

5. Anylogic [Электронный ресурс] [Режим доступа: <http://www.anylogic.ru>] [Проверено: 14.09.2021].

6. Е.Б.Замятина, А.В.Кудрявцев Моделирование алгоритмов маршрутизации Ad Hoc сетей с использованием агентных технологий [Электронный ресурс] [Режим доступа: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/direct/232886516>] [Проверено: 14.09.2021].

7. Побегайло, А. П. Применение кватернионов в компьютерной геометрии и графике [Электронный ресурс] / А. П. Побегайло. – Минск : БГУ, 2019. [Режим доступа: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/241677/1/Pobegailo.pdf>] [Проверено: 14.09.2021].

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 535.411

AUTONOMOUS LASER GUIDANCE SYSTEM, ORIENTATION AND MANAGING LARGE-TONNAGE HIGH-SPEED OBJECTS AT THE FINAL STAGE OF MOVEMENT

Santoni Volodymyr

Senior scientific researcher

Budiianska Liudmyla

Head of scientific laboratory "Sensors and Registrating Systems"

Lepikh Yaroslav

Scientific supervisor, Doctor of physics and mathematics, Professor

Odesa National Mechnikov University

Odesa, Ukraine

Summary The autonomous laser guidance system is designed for the port pilocmant service and is intended to increase security in the process of ship mooring, as well as monitoring their orientation and state after setting to the pier. The system operates in aerosol interference conditions of various nature automatically, by analyzing these vessel motion parameters. The optimal decision algorithm for mooring operations by assessing the range and velocity of the vessel provides a safe mooring and mooring of large-sized courts. The high-precision instrumental non-contact measurement of the vessel precipitation parameters, as well as the developed algorithm for processing received signals with elements of artificial intelligence, increases the safety of shipping on waterways by minimizing the role of "human factor".

Key words. Optical-electronic system, laser, aerosol interference, artificial intelligence, algorithm, orientation, mooring.

The laser optical-electronic measuring system was developed on the basis of non-contact laser meters of distance and speed [1-3] and is intended for safe mooring of large-tonnage vessels. The system enables the non-contact method with high accuracy to obtain operational, reliable and accurate information on the orientation and state of the approach of large-sized ships to the pier, which contributes to safe adision and solves the current problem of environmental protection of coastal waters. The system determines the position of the vessel, measures the speeds of rapprochement or removal of the bow and stern parts of the vessel relative to the corresponding sections of the pier line and displays the situation on the display of the portable device. The system is highly effective due to the exclusion of the "dead zone" from the review of the fifty and the use of the laser range meter to accurately estimate the distance from the vessel body to the propulsive wall at the final stage of moistener.

The peculiarity and novelty system is the ability to control mobile objects due to the high-precision measurement and recognition of optical location signals for the orientation of the vessel and its accurate guidance when approaching the appropriate section of the pier, which will ensure the safe movement of large-sized ships. The advantage of the system is the remote instrumental definition of the position of the vessel as a result of the use of high-precision laser rangefinders for measuring and indicating the rate of rapprochement or removal of the bow of the vessel relative to the corresponding sections of the pier line. The system consists of laser rangefinders and speed sensors, portable terminals and a computer control centre with software [4-6], which enables to simulate different phonoscoula environmental environment. The display of the position of large-tonnage vessels occurs on the operating display of the control centre and the screens of pilot video outminal [7-8].

The system processes the location of the vessel position and movement relative to the line of the berth and transmits them by radio channel to the control centre to the digital scoreboard, located on the pier or platform, and portable video terminals located at the pilot. The commissioning system will increase the navigation safety in a variety of aerosol interference (fog, rain) in the port, excluding the accident, which

can lead to the destruction of hydraulic structures, damage to vessels and cargo, environmental pollution due to navigator's mistakes. The use of a system for mooring tankers will increase the safety of the oil-operating terminal, protects the environment from the negative consequences of shipping, will increase the efficiency of navigation and freight.

REFERENCES

1. Лепіх Я.І., Сантоній В.І., Будіянська Л.М., Янко В.В. Метод і сенсор високоточного дальнометрування коротких трас швидкісних об'єктів // Інформаційно-комунікативний захід. «Наука: безпека країни та розвиток військово-промислового комплексу», Київ, 12-13 жовтня 2016.- С. 145 – 146. <https://mon.gov.ua › media › publikatsiyi › tezi-ikz-zbroya-ta-bezpeka-2016>
2. Сантоній В.І., Янко В.В., Іванченко І.А., Будіянська Л.М., Сминтина В.А. Автоматизована система гідромоніторингу для відкритих водойм // Збірник наукових праць V-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю (Екологія / Ecology – 2015), 23 – 26 вересня, 2015, Вінниця, Україна, С. 233. <http://ineek.vntu.edu.ua>, <http://eeb.vntu.edu.ua>
3. Сантоній В.І., Будіянська Л.М., Іванченко І.О., Лепіх Я.І., Янко В.В., Дідух В.В. Інтелектуальний мультисенсор для технологічного контролю параметрів об'єкта спостереження // Збірник робіт наукових установ Одеського регіону – учасників конкурсу інноваційних проектів у 2015 року, Одеса, “ІНВАЦ”, 2015, вип. 1, С. 30-31. odnb.odessa.ua/download/uploads/ekologia_suspilistvo_3
4. Сантоній В.І., Янко В.В., Будіянська Л.М., Іванченко І.О., Лепіх Я.І. Телекерований оптико-електронний сенсор вимірювання рівня води для екологічного контролю відкритих водойм // Збірка доповідей III-ої Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасні ресурсозберігаючі технології. Проблеми і перспективи”, 9-13 листопада 2015 р., Одеса, С. 285-292. ISBN 978-617-689-141-3
5. Budiianska L., Ivanchenko I. Development of single-action laser

location systems // Materiały Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji “Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji”, Polska, Opole, 18 listopada 2018, Tom 2, s. 79-81. ISBN 978-617-7171-80-4.

6. Budijanskaya L., Ivanchenko I. Multiparameter laser module for continuous object monitoring // Sur les matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale “La science et la technologie à l’ère de la société de l’information”, 3 mars, 2019, Bordeaux, France, Volume 4, P. 80-83. ISBN 978-617-7171-80-4

**АДВЕКЦИЯ ИДЕАЛЬНОЙ ЖИДКОСТИ ПОД ДЕЙСТВИЕМ
ВРАЩАЮЩЕГОСЯ И ПЕРИОДИЧЕСКИ
ДВИЖУЩЕГОСЯ ЦИЛИНДРА**

Курилко Александр Борисович

к.ф.-м.н., ассистент

Улитко Игорь Андреевич

к.ф.-м.н., доцент

Киевский национальный университет

имени Тараса Шевченко

г. Киев, Украина

Аннотация: Исследованы регулярные и хаотические режимы адвекции идеальной несжимаемой жидкости при периодическом движении по сложной траектории и вращении около своей оси цилиндра. Траектории и отображения Пуанкаре для отдельной пассивной жидкой частицы получены путем численного решения уравнений адвекции методом Рунге-Кутты.

Ключевые слова: уравнения адвекции, отображение Пуанкаре, метод Рунге-Кутты

Введение. Изучение переноса свойств жидкости вместе с ее частицами (адвекции) является практической задачей с широким применением в различных явлениях, начиная от течений океана к микротечениям. Исследование движения индивидуальной частицы жидкости эффективно в случаях известного поля скоростей [3]. В двумерном случае движение пассивной частицы описывается гамильтоновой системой с одной степенью свободы. Однако, в нестационарном случае такая система очень чувствительна к изменению начальных условий и характеризуется появлением детерминированного хаоса. Регулярные и хаотические режимы определяются методами стохастической динамики, в частности, при помощи отражений Пуанкаре.

Постановка задачи. Рассмотрим движение цилиндра в идеальной несжимаемой жидкости с циркуляцией вокруг него. Поле скоростей получается путем решения динамической задачи с соответствующими граничными условиями. Функция тока, описывающая безвихревое обтекание кругового цилиндра радиуса a потоком со скоростью $(-U, -V)$ на достаточном расстоянии от цилиндра и с циркуляцией Γ вокруг него имеет вид [1, §6.6]:

$$\psi = \left(1 - \frac{a^2}{(x-x_0)^2 + (y-y_0)^2} \right) \{-U(y-y_0) + V(x-x_0)\} - \frac{\Gamma}{4\pi} \ln \frac{(x-x_0)^2 + (y-y_0)^2}{a^2}, \quad (1)$$

где x_0, y_0 - положение оси цилиндра. При периодическом движении цилиндра по квадрату и с циркуляцией Γ вокруг него (суперпозиция поступательного движения цилиндра и вращающегося вокруг своей оси) функция тока имеет вид:

$$\psi = \frac{a^2}{(x-x_0)^2 + (y-y_0)^2} \{U(y-y_0) - V(x-x_0)\} - \frac{\Gamma}{4\pi} \ln \frac{(x-x_0)^2 + (y-y_0)^2}{a^2}. \quad (2)$$

Схема движения, значение скорости (U, V) оси цилиндра на соответствующих промежутках, циркуляция вокруг него показаны на рис.1.

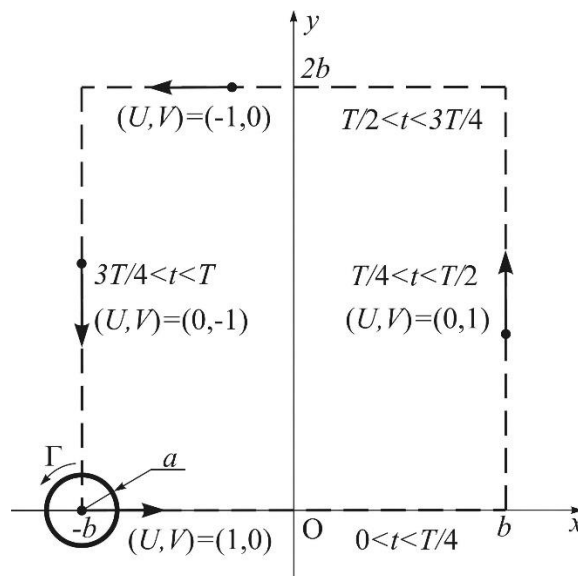

Рис.1. Схема движения цилиндра

Уравнения движения пассивной частицы жидкости получаются из уравнений адвекции для функции тока (2) [2, 4]:

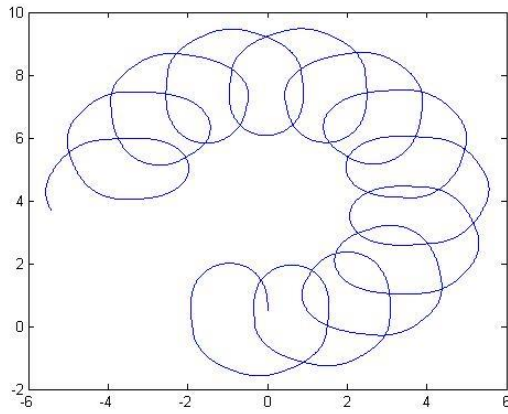
$$\frac{dx}{dt} = \frac{d\psi}{dy}, \frac{dy}{dt} = -\frac{d\psi}{dx}. \quad (3)$$

Таким образом, уравнение адвекции в двумерном случае будут иметь гамильтонову форму, роль гамильтониана играет функция тока, а фазовое пространство канонических переменных будет совпадать с конфигурационным. Следовательно, при рассмотрении движения лагранжевой частицы в известном эйлеровом поле скоростей мы имеем дело с канонической системой первого порядка. Однако, в нестационарном случае поведение такой системы далеко не всегда регулярная.

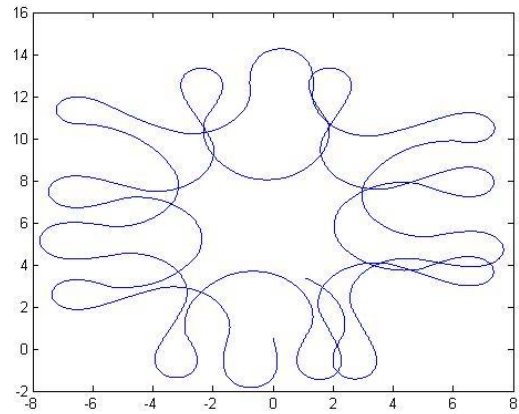
Численные результаты. Пусть $2b$ – длина стороны квадрата, по которому движется ось цилиндра. В этот период движения цилиндра $T = 4b/U + 4b/V$, где U – величина скорости движения оси по нижней и верхней сторонам, V – по левой и правой.

Проинтегрируем уравнение (3) численно, используя метод Рунге-Кутты четвертого порядка точности, для получения траектории движения пассивной частицы жидкости в заданном поле скоростей. Используем следующие значения параметров: $b = 6, U = V = 1$, а также два значения для циркуляции вокруг цилиндра: $\Gamma = 4\pi$ и $\Gamma = -4\pi$. Траектории движения частицы при этих значениях циркуляции вокруг цилиндра показаны на рис.2.

Данные отображения является совокупностями положений точки через каждый период движения цилиндра. В случае $\Gamma = 4\pi$ любая точка внутри квадрата, который описывает ось цилиндра, будет двигаться регулярно, появляясь после каждого отображения на замкнутой кривой (квазипериодическое движение), или в одном и том же положении (периодическое движение) (рис.3а). Зато, если вращение цилиндра противоположно направлению обхода осью квадрата, точка может появляться после каждого периода движения цилиндра в любом месте определенной области (рис.3б). Это свидетельствует о хаотичном режиме движения. Следует отметить, что в данном случае в фазовом пространстве также присутствуют периодические точки 1-го и 7-го порядка.

(a)

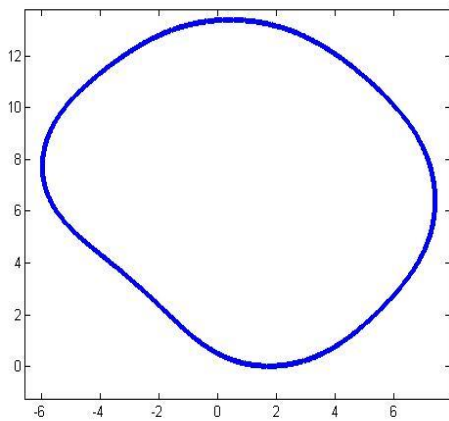

(б)

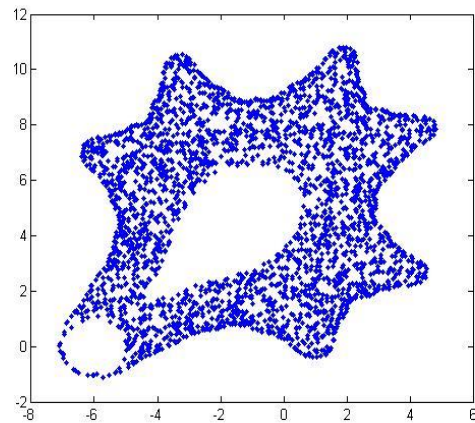
Рис.2. Траектории частицы с начальными условиями $x_0 = 0, y_0 = 0,5$ при значениях циркуляции: (а) $\Gamma = 4\pi$, (б) $\Gamma = -4\pi$

Построим отображение Пуанкаре, которое задаётся как

$$(x(t), y(t)) \mapsto (x(t+T), y(t+T)). \quad (4)$$

(a)

(б)

Рис.3. Отображение Пуанкаре точки с начальными условиями $x_0 = 0, y_0 = 0,5$ при значениях циркуляции: (а) $\Gamma = 4\pi$, (б) $\Gamma = -4\pi$

Такое поведение точки, как на рис.3б, не связано с накоплением погрешности вычислений, а есть свойством детерминированного хаоса. Все дело в точном следовании начальным условиям и очень высокой чувствительности системы к их изменению. Хаотическое поведение лагранжевых частиц жидкости во втором случае объясняется наличием гиперболической точки в подвижной системе координат внутри квадрата, по

которому движется ось цилиндра.

Выводы. При рассмотрении поведения пассивной лагранжевой частицы идеальной жидкости в известном поле скоростей вокруг вращающегося цилиндра и ось которого движется периодически по квадрату, установлено наличие двух принципиально различных режимов. При вращении цилиндра в противоположном направлении к направлению обхода осью замкнутой траектории возникает режим так называемой хаотической адвекции, который играет важную роль при перемешивании жидкостей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дж. Бэтчелор. Введение в динамику жидкости. – Москва: Издательство «Мир», – 1973. – 747 с.
2. Aref H. The development of chaotic advections // *Phys. Fluids*. – 2002. – V. 14. – P. 1315-1325.
3. Maxwell J.C. On the displacement in a case of fluid motion// *Proc. Lond. Math. Soc.* – 1870. – Mar.10. – P. 82-87.
4. Meleshko V.V., Galaktionov O.S., Peters G.W.M., Meijer H.E.H. Stokes flow in a rectangular cavity with a cylinder // *Fluid Dynamics Research*. – 1999. – V. 24. – P. 81-102.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 614.23/.25:374:004.77

PROBLEMS AND RELEVANCE OF THE USE OF PODCASTS IN POSTGRADUATE EDUCATION OF DOCTORS

Avierin Dmytro Igorevich

MD, Postgraduate

Zavizion Viktor Fedorovych

MD, PhD, Ass. Professor

Davlietova Nadiya Oleksandrivna

MD, assistant department

Dnipro State Medical University

Dnipro, Ukraine

Abstract: The article presents the features of distance learning in postgraduate education. Algorithms for presenting material in different formats are given. Recommendations are given on their most effective application, considering the characteristics of a modern audience.

Key words: distance education challenges, podcasts, higher medical education, spotify, implementation of new technologies in education.

Modern medicine is about working with a lot of information. All workers in the industry, students, residents and nurses need appropriate training. In principle, this can also indicate the level of competence of a health worker: does he use stereotypes, that is, a learned procedure for actions in similar situations, or covers a large amount of information, analyzes it and synthesizes his own decision, does he use an integrated and critical approach to assessing information, or blindly believes in

what he has read. With the development of technology in the world of postgraduate education, you can increasingly hear for distance learning, which can be implemented in several different ways: uploading video materials (lessons, lectures), articles, publications via social networks, testing and questionnaires with open answers. Until recently, most often postgraduate education included video materials, which could be accompanied by a text document - a descriptive part, and directly, tasks controlling the level of acquired competence. However, training on such a system requires enough time and the ability to simultaneously listen to the presented material and study the material soon. In addition, the competence of the organizers of the distance educational module is a serious factor. Obviously, stereotypes give rise to many errors due to the uniqueness of the data combination in each case.

More recently, in May 2021, the European School of Oncology (ESO / ESCO) has launched a new activity to train young oncologists in Europe, Asia and South America through podcasts on the Spotify platform. Before that, there was only one method - broadcasting - reports and short testing. This has become a new know-how in the system of distance postgraduate professional education of oncologists. With podcasting gaining more mainstream adoption in higher education, it's critical to examine its effectiveness in improving the student learning experience as claimed Abdous et al. (2012/2021) [1].

Podcasts, originally formed from the phrase "iPod" and "broadcast", have long gone beyond the scope of primary understanding. Podcasts can take many forms. Some of them are like talk radio, where the presenters, without a script, discuss a topic. Others are documentary, sharing information through scripts and high production values. Regardless, there are so many podcasts out there on so many topics that it's hard not to find something fun, interesting, or rewarding.

In recent years, podcast use has skyrocketed in many areas, including education. The most common use in higher education is to record live lectures in face-to-face training and download them as audio recordings. As podcasting becomes more widespread in higher education, it is critically important to examine its effectiveness in improving student learning. An important aspect is that the addition

of this type of training, as an additional one, significantly improves the level of professional training. It is very promising, especially for distance learning students, that the use of podcasting can also have positive emotional effects. It can reduce feelings of isolation and make students feel more connected to fellow students and faculty, thereby increasing student motivation Lee et al. (2007) [2], which is an urgent problem in the COVID age.

The choice remains with podcasts in distance learning because of the social situation in which family responsibilities, work and school compete for attention and ability to get information until the end. For these students, it is a natural tendency to strive for tools and methods that can support them in their pursuit of optimal and quality learning, without wasting time on routine, work and family. This preference is in line with the findings of Fernandez et al. (2009) [3]. Their research found that one of the most important ways podcasts helped their (distance learning) learners was by allowing them to effectively manage their time. The podcasts made them feel the course concepts were easier to grasp.

In practice, uploading content on a Spotify or YouTube platform can significantly save time for maintaining a high level of competence, however, some residents and interns all note that the knowledge that was acquired by listening to podcasts was less memorable. It is worth noting that when watching a lecture, visual wrinkle is also involved. That is why, often professional lecturers use a graphic type of presentation of materials. To examine the benefits and perceived effectiveness of teaching technologies, students enrolled in multiple courses were compared on student teaching scores, grades, and an attitude questionnaire. Course instructors taught the same course for two consecutive semesters, using traditional chalk-and-chat techniques in the first semester and PowerPoint in the next; all other methods (eg examinations, lecture material) remained unchanged by Apperson et al. (2006) [4].

From the perspective of distance education course creators, creating podcasts tailored to the needs of distance learning in postgraduate medical education can be difficult and time-consuming for students Carvalho et al. (2009) [5]. A simple and cheap alternative is to record virtual classes (or face-to-face classes) and make them

available as podcasts for all enrolled students. However, according to our data, only 12% of respondents inspect or listen to the material presented to the middle. We do not exclude the lecturer's professionalism in this, which directly depends on audience retention. According to the survey, some of them watch these podcasts frequently, others only occasionally. The benefits of recorded lectures for distance learning students have yet to be proven. Any recorded lecture may not be the best solution. For example, Sebastian Thrun, one of the pioneers of Massive Open Online Courses (MOOCs), considers recorded lectures to be deeply flawed by Carr (2012) [6].

Perhaps the use of such records will become more attractive if the instructors adapt them a little. One problem is the length of such podcasts. Typically, a virtual classroom session lasts about an hour or more, and typically includes several topics. It is well known from the literature that students prefer short podcasts on demarcated topics. This problem has been well implemented by ESO / ESCO. However, the main topic is split into 3 modules with podcast lengths usually 15 minutes. It is worth noting that we note a lack of subjective assessment of podcast length among residents, interns, and students. However, it is impossible to define the optimal length, because it presumably depends on the subject, the acting qualities of the speaker, and the attitude of the students to the topic and speaker of Hew (2009) [7].

REFERENCES

- 1) Abdous, M., Facer, B.R. & Yen, C.J. (2012). Academic effectiveness of podcasting: A comparative study of integrated versus supplemental use of podcasting in second language classes. *Computers & Education*, 58(1), 43-52. Elsevier Ltd. Retrieved August 4, 2021
- 2) Lee, M.J.W. & Chan, A. 2007. Reducing the effects of isolation and promoting inclusivity for distance learners through podcasting. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 8(1), 85-104.
- 3) Fernandez-Gonzalez, R., Simoes, S.M., Röper, J.C., Eaton, S., Zallen, J.A. (2009). Myosin II dynamics are regulated by tension in intercalating cells. *Dev. Cell* 17(5): 736-743.

- 4) Apperson, Jennifer & Laws, Eric & Scepansky, James. (2006). The impact of presentation graphics on students' experience in the classroom. *Computers & Education*. 47. 116-126. 10.1016/j.compedu.2004.09.003.
- 5) Carvalho, Paula & Sarmiento, Luis & Silva, Mário & Oliveira, Eugénio. (2009). Clues for Detecting Irony in User-Generated Contents: Oh...!! It's "so easy" ;-). *International Conference on Information and Knowledge Management, Proceedings*.
- 6) Carr, Margaret & Lee, Wendy. (2012). Carr, M., & Lee, W. (2012). *Learning stories: Constructing earner identities in early education*. London, England: Sage Publications Ltd.
- 7) Hew, K. F. 2009. Use of audio podcast in K-12 and higher education: A review of research topics and methodologies. *Education Technology Research and Development*, 57(3), 333–357.

**DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION IN SCHOOL
EDUCATIONAL SYSTEM**

Kassymova Aida Altaevna
English teacher Gymnasium
«Self-Cognition» Bobek
Almaty, Kazakhstan

Annotation. The digitalization of education is a powerful trend, particularly in schools, in terms of reforming and modernizing the global educational space. The goal of digitalization is to provide commensurable conditions for high-quality education for children, regardless of their location, by providing students and teachers access to the platform of digital educational environment as well as the organization of digital space and educational services. The article reveals the positive and negative aspects of digitalization in the school system, presents the specificity of the risks of the society of modern information and their impact on the future generation.

Key words: Kazakhstan, digitalization, "digital generation", school modernization, risks of digitalization of education.

There are more than 36 billion devices in operation in the modern world, which make possible to systematically exchange and generate data. This figure is several times higher than the world's population. All this demonstrates the global involvement of young people in digitalization processes.

We have become familiar with the terms such as “generation Z” (children born from 2004 - the social media generation) and Alpha (children born from 2010 - the generation of new technologies)”, “network generation”, “digital aborigines”, etc., this is characterization of modern generation of young people who undergoes digital socialization in everyday life.

Highlighting some special features of the “digital generation” representatives [1]:

- almost from birth children communicate with the outside world using mobile phones and computers;
- in virtual communication, visual language replaces the text familiar to children of the previous generation, while the speed of perception of information daily increases due to access for many pages in one time. As a result, it is more difficult to keep children’s attention on one object;
- children are more individualistic, they are not patient and are mainly focused on short-term goals, ambitious;
- children and adolescents are more accustomed to reading short news than voluminous articles, while the way of their thinking is different which means it is fragmented, and their judgments are superficial, etc.;

Such a contingent of children and adolescents is usually concentrated in large cities.

The process of globalization and the gradual penetration of digital technologies into all spheres of social activity have affected both the educational system, in particular, school education. In Kazakhstan, in the process of its reformation, the digitalization of school education is one of the leading trends. Scientists define the process of education digitalization as a set of organizational, technical, methodological and other activities, as well as administrative activities aimed at introducing information technologies into the educational process [2, p. 255]. Modern school must have the necessary material and technical equipment in order to provide various types of educational and extracurricular work using digital technologies.

The main directions of the educational activities of schoolchildren can be distinguished:

- traditional and digital form of organizing the students’ project activities, including the creation of virtual-visual and material models as well as performance of various types of virtual laboratories;
- implementation of design and engineering;

- providing school libraries with fiction and educational literature and free access to information resources of the Internet;

Since 2017, Kazakh schools have been connected to digital educational resources (DER), which included more than 50,000 videos and interactive lessons. Taking into account that not all domestic schools are provided with free access to the Internet, digital educational resources are located on special servers of schools.

A positive example of the practical implementation of digital technologies in Kazakhstan is the project of 17-year-old Ivan Krepak, who created the Zharys mobile application, a convenient aggregator of upcoming competitions and olympiads for schoolchildren and students, aimed at increasing the competitiveness of Kazakhstani youth [3].

The process of digitalization of school education brings with it not only new opportunities for students and teachers, but also certain risks. This problem of particular relevance has acquired in the context of the COVID-19 coronavirus pandemic, which forced the educational organizations of Kazakhstan to switch to remote work. We have observed in practice a unique process in the Kazakhstani education system. Meanwhile it is necessary to take into account the various negative consequences of online education because of massive usage of digital educational technologies.

There are works by both Russian and foreign authors devoted to various risks arising from the digitalization of education:

- social risks (alienation between students and teachers) [4, p. 144], cyberbullying and cybertrouling (types of bullying, using Internet technologies, including threats, defamation, blackmail, compromising evidence, etc.) [5, p. 33];

- risks associated with the health of students (depressive conditions, blurred vision, etc.);

- psychological risks (dispersion of the subjectivity of students, the growth of conflict in the educational environment, etc.). At the same time, there is a real risk of degradation of thinking and speech. As a number of researchers note, children of the digital generation have superficial judgments, fragmentary thoughts, and horrible

literacy. Without the practice of live communication, the student does not form thinking; therefore, they do not have the formation and formulation of thought and speech;

- ethical and existential risks (digital addiction, virtualization of life, escape from reality, “nomophobia” - fear of being left without a mobile phone);

- informational risks (unreliability of educational portals, cyber fraud, ignorance of copyright, etc.) [6].

In digital learning, there is the principle of individuality, which means leaving the student alone with a computer program. One can argue with the judgment that the work of a person with a computer is performed in an interactive mode, but at the same time, interaction with a machine, in its inner content, is not a dialogue. Dialogue is the development of a topic, point of view, position, by the joint efforts of two or more people who are in interaction and communication about a certain content unknown in certain details.

In digital learning, we are not talking about upbringing, whereas together with learning, they should be two sides of the same "coin" which comes to education. Author L.S. Vygotsky, notes that upbringing is communication and interpersonal interaction of subjects of the educational process, emotional-value attitude to situations of moral choice, living and experiencing these situations on the basis of knowledge of moral norms accepted in society [1];

Arguing about the prospects for further digitalization of Kazakhstani schools, specialists in the field of Kazakhstani school education cannot give a long-term forecast regarding the dynamics of the development of this process. It is obvious that the current stage of digitalization of the national school will lead to a change in its traditional appearance and forms of teaching. The role of the Kazakhstani teacher will also significantly change, and opportunities will arise for him to create his own educational content and form a personal professional profile.

We are talking about a fundamentally new situation in education, about the need for theoretical, methodological and applied research in the area under consideration, about the appropriate scientific and methodological support for the

teacher's activities and improving his pedagogical qualifications.

It is important that in an effort to digitalize the learning process, there is an observation of the optimal balance of live human communication and being in a virtual environment, which in a way is a synthesis of the real and digital world.

REFERENCES

1. Вербицкий А.А. Цифровое обучение: проблемы, риски и перспективы. Электронный научно-публицистический журнал [Электрон. ресурс]. - 2019. - URL: http://journal.homocyberus.ru/Verbitskiy_AA_1_2019 - (дата обращения: 30.08.2021).
2. Бурганова Л.А. Социальные риски цифрового высшего образования // Вестник экономики, права и социологии. – 2019. - №4. – С. 224-227.
3. Цифровизация в системе школьного образования [Электрон. ресурс]. - 2021. - URL: <http://kisi.kz/index.php/ru/69-stati/nurgalieva-madina-maratovna/152-tsifrovizatsiya-v>. - (дата обращения: 28.08.2021).
4. Малиева З.К. Феномен морального отчуждения в образовательном пространстве вуза как психолого –педагогическая проблема // Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К.Л. Хетгурова. – 2015. - №3. – С. 142-146.
5. Акулич М.М. Троллинг в социальных сетях: возникновение и развитие // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология. -2012. - №3. – С.30-37.
6. Григорьев А.В. Риски цифровизации школьного образования (на материалах опроса педагогов г. Астрахани) [Электрон. ресурс]. - 2021. - URL: cyberleninka.ru/article/n/riski-tsifrovizatsii-shkolnogo-obrazovaniya-na-materialah-oprosa-pedagogov-g-astrahani-1/viewer. - (дата обращения: 28.08.2021).

INHERITANCE OF NATIONAL CULTURE IN MUSIC EDUCATION MAJORS IN CHINESE UNIVERSITIES - TAKE PIANO TEACHING ACTIVITIES AS AN EXAMPLE

Liu Meihuan

Associate Professor of School of Music and Performance,
Sichuan University of Arts and Science, China;
PhD candidate,
Kharkov National University of Economics, Ukraine.

Abstract: China has a history of 5,000 years and has a long traditional culture. In recent years, the term; cultural confidence; has been put forward in Chinese education. National culture in music is also an important content. However, the teaching process of music education in colleges and universities has not really integrated with Chinese folk music. Most of them insist on Western music culture, especially piano teaching. Many students do not understand Chinese folk music culture. The idea of ;emphasizing foreign countries over Chinese; has gradually formed, which is very detrimental to the inheritance and development of Chinese national music culture. Although improvements have been made at present, it is necessary to vigorously strengthen inheritance education. Based on this, I hope to combine actual teaching research to explore how to effectively inherit and promote Chinese national music culture in some college music education (piano teaching) activities.

Keywords: Chinese universities Musical education National culture Inherited

China has been a multi-ethnic country since ancient times, and the music cultures of various ethnic groups have been integrated and developed to form a colorful national music, which can be called a treasure of world music culture. National music originates from the actual production and life of various nations. Whether it is musical instruments, folk songs or tunes, it can fully demonstrate the history and glory of Chinese culture. Therefore, we must pay special attention to the

inheritance and development of national music culture in piano teaching of music education in colleges and universities.

1. Importance of National Music Inheritance in Piano Teaching in Normal Universities

First of all, the inheritance and development of national music in piano teaching in normal universities is an inevitable requirement for the development of Chinese music. Domestically, piano music has entered our country only a hundred years ago, but it seems that there has been a trend of catching up with traditional music. Although this is the result of the joint efforts of several generations of musicians, it can also be seen from the side that our national music is being Gradually weakened. At this stage, domestic piano music has gradually shown a trend of sinicization, and piano music works with national cultural characteristics have also begun to emerge, but they are rarely used as materials for piano teaching in higher normal schools. In the new era, we should integrate and use more national music materials, which is of great significance to the sustainable development of Chinese music [1].

Secondly, the inheritance and development of national music in piano teaching in normal universities is an objective requirement of the sinicization of piano education. Piano music is not local music, but from the perspective of its development, it has shown a very strong vitality. Most domestic piano music works are often created based on folk songs or folk instrumental melodies, which enriches the content of domestic piano music to a large extent and gives it a certain national cultural color. Incorporating national music into piano teaching activities can not only promote our national music culture to further integrate with the world, but also promote the integration of piano education and national music, so that it can form a new national culture and continue to develop.

Finally, the inheritance and development of national music in piano teaching in normal universities is an objective requirement to enrich the emotion of piano performance. Even though the current piano teaching in normal universities has gradually formed a relatively complete education and teaching system, because of the

essential differences between Chinese and Western cultures, students often cannot fully experience the emotions in Western piano music during the performance process. Most students just stay in Imitation stage. We integrate the content of national music in the piano teaching process of normal universities. Because students have a natural sense of intimacy with their own national music, it is easier to feel the emotions in the music and form their own unique playing style to improve students' piano performance skills.

2. The status quo of national music in piano teaching in normal universities

The first is that there are not many works. Although many outstanding musical works have been created in my country's piano works, they are still relatively small in terms of overall quantity, and the range of repertoires is too narrow. Currently, there are no more than a thousand piano works published in China, which are familiar to students. No more than a hundred songs. At the same time, most of the domestic piano works are adapted from traditional Chinese ancient music and folk music. These works are restricted by traditional ideas in terms of creative techniques, and the degree of innovation in the works is insufficient. It is often used for solo instruments such as pianos. It seems that the weight is insufficient, and the room for students to play becomes smaller.

The second is that the teaching system is not yet sound. my country's piano art has only been developed for nearly 80 years, and the national piano performance school has not really developed and grown, which has largely restricted the promotion and application of Chinese piano works in the piano teaching of higher normal schools. At this stage, whether it is basic piano education or piano teaching in higher normal schools, the model is still based on Western piano works and teaching materials. Compared with some Western countries, the country has not really established a relatively complete. The local teaching system that is in line with the reality of Chinese students has also led to the problem of low student learning efficiency. The third is the insufficient attention paid to national music culture. In terms of the actual situation of piano teaching in higher normal colleges, the teaching

content is basically foreign works, and domestic piano works only occupy a small part, and many piano teachers do not really realize the importance of Chinese piano works in the daily classroom teaching process. , Lack of a correct understanding of Chinese piano works, lack of application of national music works in actual teaching, and lack of due attention to national music culture [2].

3. Inheritance of National Music in Piano Teaching in Normal Universities

(1) Cultivate students' national literacy

At the beginning stage of piano teaching in higher normal schools, students should choose familiar folk music to guide them, so that students can slowly experience the charm of traditional folk music, and help cultivate their interest in folk piano music. One is that piano teachers in higher normal schools must have a relatively deep national consciousness and accumulation of national piano works, so that they can convey national music culture to students by means of precepts and deeds, present the connotation of national music, and let students experience it from inside and outside When it comes to the beauty of national music, only teachers who have the cultural heritage of national music can truly effectively cultivate students' national literacy; second, teachers must actively and consciously establish a correct teaching concept, emphasizing the teaching of national piano music works, not for us to abandon

The Western music education system consciously establishes a teaching philosophy that learns from each other's strengths. It not only needs to actively learn from the good parts of the Western music teaching system, but it also needs to truly start from the actual situation of piano teaching in higher education in China, cultivate students' national qualities and strengthen their nationality. Awareness; third, it is necessary to combine the various learning stages to gradually increase the proportion of students' learning of ethnic music, especially in the entry stage, you can choose relatively simple piano tunes adapted from ethnic music, and on the basis of mobilizing students' interest in music, let them learn about piano The initial stage of learning establishes national consciousness and lays a cultural foundation for the inheritance of national music.

(2) Enriching the content of piano teaching

Piano teaching in higher normal schools is a stage that students of this major must go through, allowing students to gradually change from a relatively single learning state to a relatively systematic professional learning. Students learn a wealth of music theory knowledge, knowledge of the history of Chinese and Western music, from music literacy to sight singing and ear training, etc., which is the music accomplishment and cultural accumulation that a qualified student must have. Piano education is an important part of my country's piano education. Follow with the rapid development of music and art in our country, the piano education system of higher normal schools has been further optimized, and more outstanding talents have been cultivated. Under the professional education model of higher normal colleges, piano music education should insist on using piano music as the carrier, and incorporate more piano works that can reflect our national music culture in the actual teaching activities, so as to continuously enrich the experience of national piano music in piano teaching. At the same time, the relatively messy music works in the past should be summarized, so that it can be turned into a more systematic and scientific piano education system, while actively promoting the application of folk music in piano teaching activities, and encouraging modern piano artists to create Produce more piano works that combine modern elements and ethnic music elements, so that the piano teaching in higher normal schools can keep pace with the times and continuously enrich the teaching content.

(3) Application of folk music

The basic goal of piano teaching activities in normal universities is to cultivate students' music literacy and professional knowledge, and theoretical innovation must be emphasized. Chinese folk music has a wide variety and rich themes, and can be selectively applied in teaching. Piano teaching in higher normal schools can choose to be based on the national five-tone mode, and further integrate the characteristics of national music culture, so that it can be richer in technique, so that piano works show the characteristics of national culture and show the characteristics of the times. Compared with Western piano teaching materials, there are relatively few piano

teaching materials that can reflect the national music culture, and there is no complete teaching system, which largely hinders the development of piano nationalization. Therefore, the current piano teaching materials can be combined with national Musical elements are categorized collectively for teaching materials to form a scientific system for piano teaching. Combining the characteristics of national piano music, while teaching piano playing skills, we compare the rhythm, fingering, emotion, and pedal control in western piano music with national piano music. In addition, we can also incorporate national culture and traditional customs. Let students experience the charm of Chinese traditional culture and national music culture in the process of performance, help students form a sense of national pride, cultivate more talents with Chinese national music culture characteristics, and enrich our country's music in the form of piano music Presents a splendid national culture [3].

(4) Offering courses for accompaniment of ethnic musical instruments

Institutions of higher learning should reasonably offer courses for piano accompaniment of national musical instruments. For example, courses on national musical instruments can offer courses such as "Hulusi", "Guzheng", and "Pipa". In the context of the gradual establishment of national instrumental music courses in many domestic colleges and universities, we should keep pace with the times, change the mode of teaching piano music as a solo instrument in the past, and strengthen the cultivation of students' cooperative ability in piano teaching activities. Explore and set up the course "National Instruments and Piano Accompaniment". At the same time, the teaching model of using piano for solo accompaniment of national musical instruments can be said to be frequently used in many national instrumental music concerts in China. For example, a series of very classic folk music repertoires such as Erhu Music "Northern Henan Ballad" are more systematic. Piano accompaniment score. In the piano teaching activities of normal universities, the accompaniment of the piano and traditional Chinese instruments such as erhu, flute, and guzheng is introduced into the teaching, which not only can effectively cultivate students' cooperative ability in the process of piano playing, but also give students a broader

space to express themselves. At the same time, it can also cultivate the students' national music listening habits and musical sense of national music. In addition, linking national musical instruments with piano teaching can be said to be the exchange and collision of Chinese and Western music cultures, so that students can more easily understand and feel the differences between Chinese and Western music cultures, and thus grasp the aesthetic meaning of national music. Really feel the artistic beauty brought to them by folk music.

(5) Arouse interest in national music

Arousing students' interest in playing national piano music is an important prerequisite for inheriting and developing national music culture. How should we cultivate and stimulate students' interest in playing national piano music? Piano teachers should use all available resources to let students understand national piano music works. In teaching activities, we consciously guide students to learn and understand traditional culture and folk music, understand the formation and development stages of folk piano music works, and start from the familiar and acceptable places of students to further enhance their understanding of folk piano music works . We must fully realize that piano education is not only knowledge teaching, but also a kind of cultural education. In the actual teaching activities, the explanation of part of the national culture should be appropriately integrated, so that students can learn by analogy and allow them to better perceive national music. The cultural connotation, experience the pleasure of aesthetics. For example, we combine classical poetry and national piano music in our traditional culture. When learning piano music "Xiaoyang Xiaogu", we first tell students the artistic conception of the famous poet Zhang Ruoxu's "Chunjiang Flower Moon Night", and then guide them. When students play this piano work, they feel the aesthetic enjoyment and at the same time increase their love for national piano music [4].

4, conclusion

In short, our national music has a history of thousands of years, and its artistic and cultural value is extremely high, and it also reflects a very strong vitality. Although the importance of national music has not been recognized in the piano

teaching activities of higher normal schools at this stage, which has restricted the inheritance and development of national music, for first-line music educators, we should dig deeper into the excellent genes in our national folk music culture. Adhere to the piano as the carrier, truly link Chinese and Western music elements, and let the two complement each other and develop together, so as to ensure the inheritance and development of national music.

REFERENCES:

[1]Li Jia. The inheritance of national music in piano teaching in colleges and universities[J]. Art Technology, 2017, (01):394.

[2] Kang Zeyun. The application of Chinese folk music in piano teaching in colleges and universities[J]. HuangheVoice, 2016, (12): 49.

[3] Yang Liu. Application analysis of Chinese folk music in piano teaching in colleges and universities [J]. PublicLiterature and Art, 2016, (15): 245.

УДК 373.3.016:502.2]:[37.015.3:159.954]

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE
JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S CREATIVE IMAGINATION
DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF STUDYING
THE INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD"**

Loiuk Oksana

PhD in Pedagogy
associate professor

Hritchenko Tetiana

PhD in Pedagogy,
associate professor,
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine

Abstract. The report identifies the urgency of the problem; the essence of the concept "psychological and pedagogical conditions of junior schoolchildren's creative imagination development in the process of educational activity" has been revealed, each of these conditions has been characterized, the conclusion has been made that creative imagination of junior schoolchildren exists, functions and develops in the context of children's interaction with the world.

Key words: junior schoolchildren, primary school, creative imagination, creative imagination development, psychological and pedagogical conditions of junior schoolchildren's creative imagination development

One of the most promising research areas, which has a pronounced problem nature and requires thorough theoretical and experimental research, concerns the personality of the junior schoolchild in the development of his creative imagination in the educational activities context. Therefore, the need for theoretical justification and implementation of psychological and pedagogical conditions for the junior schoolchildren's creative imagination development in the process of studying the

integrated course “I explore the world” becomes obvious.

Under the psychological and pedagogical conditions for the junior schoolchildren’s creative imagination development in the learning process, we understand such necessary and sufficient circumstances of the educational environment that will increase the efficiency and effectiveness of the junior schoolchildren’s creative imagination in the classroom.

The first condition is conducting study excursions for kids to observe and learn various objects, reality phenomena, their relationships and interdependencies.

The creative imagination of the junior schoolchild develops gradually, in the process of real life experience acquisition. The richer the child’s experience, the more he has seen, heard, learned, the more impressions of the surrounding reality he has accumulated, the richer the material of his imagination. This is confirmed by the opinion of the famous psychologist L. Vygotsky: “the creative imagination activity is directly dependent on the richness and diversity of past human experience, because this experience is the material from which images of fantasy are created. The richer the human experience, the more material his imagination has” [1, p. 24].

Realization of the specified is promoted by educational excursions. The central method of teaching during the excursions in the context of the junior schoolchildren’s creative imagination development is observation, which involves long-term purposeful perception of objects or world phenomena with changes recording and identifying internal connections and dependencies, disclosure phenomena essence [5].

The second condition is the necessary and appropriate use of visual aids in primary school lessons.

Imagination images are created due to a person’s ability to notice and distinguish individual details, qualities, signs, objects properties in everything he sees, reads, hears, feels and experiences, and use them to create new images. No wonder some psychologists compare the imagination with such a children’s toy as a kaleidoscope, in which the glass color is the richness of the world and man’s inner world, in all its details. In the kaleidoscope imagination these details can develop into

innumerable various images. Therefore, the image required for the creative activities implementation requires a significant clarity degree [2].

The third condition is the use of didactic and plot-role games in order to activate junior schoolchildren's creative imagination.

Enrichment of the child's sensory experience is not the only condition and way to develop his imagination, because the imagination specificity is not only the accumulation of ideas about the world around. It is also necessary to develop the ability to reconstruct, combine this experience [4]. The surrounding world reflection through the mechanism of active processing of existing experience is possible only in the process of active interaction of the subject with the object, i.e. in the process of activity. Play activities significantly stimulate junior schoolchildren's imagination. This is confirmed by the words of child psychologist B. Mukhina, who argues that "the imagination development is not the cause, but the result of mastering the game, constructive, visual and other activities" [3, p. 36]. In the game, the child fully and freely expresses himself, so it is necessary that the games are diverse. Over time, the game becomes internal, which stimulates creative activity: children compose poems, fairy tales, stories. Such creative expressions should be encouraged.

Substantiation and implementation of psychological and pedagogical conditions for the junior schoolchildren's creative imagination development in the educational process allow us to conclude that junior schoolchildren's creative imagination exists, functions and develops in the context of children's interaction with the world. Arising in response to the influence of objective reality on the child, the imagination not only reflects reality, but also complements it, provides an opportunity to change reality, ahead of its activities in the future images.

LITERATURE

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. М. : Просвещение, 2001. 93 с.
2. Крайг Г. Психология развития. СПб : Питер, 2015. 988 с.
3. Мухина В. С. Возрастная психология. Феноменология развития :

учебник для студ. высших уч. заведений. М. : Издательский центр «Академия», 2015. 608 с.

4. Телегина Э. Д., Гагай В. Д. Когнитивно-личностные конструкты развития творческого мышления младших школьников. *Мир психологии*. 2003. № 2. С. 233–245.

5. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник. вид. 2-ге, випр., доп. К. : Академвидав, 2007. 560 с.

УДК 378.141:811.112.2:379.85(045)

THE COGNITIVE ASPECT OF LEARNING STYLE IN DIFFERENTIATED ESP INSTRUCTION FOR THE FUTURE TOURISTIC MANAGERS

Okopna Yana

Doctor of Philosophy, assistant professor,
Department of Professionally oriented Foreign Languages,
National University for Food Technologies

Annotation. The article focuses on the problem of independent mastering German business writing and oral communication by future tourism managers with the use of distance technologies in cognitive aspect. The Methodology of independent mastering German business communication by future tourism experts with the use of computer tests has been theoretically and practically substantiated. On the basis of scientific literature theoretical backgrounds of independent mastering German business communication by future tourism managers with the use cognitive aspects have been analysed. On the basis of the theoretical analysis of the psychological-pedagogical and methodical scientific literature, psychological and didactic-methodological prerequisites for independent mastering of German-speaking business communication using remote technologies are determined. The effectiveness of the suggested technology has been described, methodological recommendations as for independent mastering German business communication with the use of distance technologies have been developed.

Key words: cognitive aspect, distance learning, second foreign language, foreign language communicative competence, future touristic managers.

Teaching German as second foreign language after English to Future Touristic Managers in higher non-linguistical educational institutions is based on the content of professional disciplines, which allows creating the virtual professional environment through various communicative situations. Adapting teaching techniques to the

cognitive features of Future Touristic Managers can satisfy most of their needs and permit the learners to “develop their professional language competences, enabling them to function effectively in culturally diverse academic and professional environments” (Basturkmen, 2013).

The cognition “involves receiving, obtaining, taking possession of, and discerning information, ideas, and concepts” (Guild, 2001). As mentioned above, within the cognitive style the researchers define different dimensions such as field dependent/field independent, analytic/synthetic, abstract/concrete, etc. Nevertheless, the most valuable for the work with information for the future future Touristic Managers are sensory modality (auditory, visual, kinesthetic) and the way of processing information (analytic and synthetic). According to Oxford (2003), learning styles are not dichotomous; they generally operate on a continuum or on multiple, intersecting continua (Oxford, 2003, p. 3). This implies that a student may have one dominant style, for example, an analytic way of thinking, or he/she may have a flexible approach to solving certain problems balancing between analytic and synthetic way of thinking in the learning process. Thus, it is urgent to define the dominant and auxiliary language learning style (Bondar, 2011) of the future Touristic Managers. In its turn, the auxiliary style of the future Touristic Managers seems to be in the background but needs to be developed and improved.

In recent years, considerable attention in the training of future specialists second foreign language, of students from non-linguistic higher education institutions foreign language communicative competence formation has been given to the use of Internet resources (O. Bihych, M. Bovtenko, A. Buran, P. Serdyukov, L. Skaliy, N. Ugrinovich, S. Fomin, N. Forkun, E. Yakushina, A. Dillon, C. Kramsch etc.). The technology of forming German professionally oriented competence using author`s combined distance courses by the students – future touristic managers has not been the subject of a special study. Thus, the relevance of the study is caused by the needs of training specialists in tourism, able to communicate in both foreign languages. German Studies at National University for Food Technologies has been developed with the help of experimental author`s course called “Deutsch nach Englisch 4” on

the Learning Platform Moodle, which we now use in teaching German as Second Foreign Language. This new pathway is a response to the changes in the Ukrainian job market and internationally and includes industrial touristic placement experience with leading companies in Germany.

Working with author's course "Deutsch nach Englisch 4" for future managers in tourism in small groups or pairs, students have possibility to practice communication strategies in both foreign languages (German and English). These types of interactions, help students to develop the ability to work in a group (listening, giving opinions, reaching agreements, etc.) and independently (time management and problem solving). It helped future workers in touristic sphere learn independently, self-evaluate the knowledge acquired, handle communication techniques on all levels and work in teams. The level B2 of the Common European Framework of Reference for Languages of the Council of Europe is the level, which has been achieved by students working with the author's course in German "Deutsch nach Englisch 4" in accordance to the results in experimental research. "Deutsch nach Englisch 4" content is oriented on the tourism profession (Okopna, 2017). The course has 60 classroom hours and 30 have been organized as the distance Moodle hours.

All students have studied the same modules in "German as Second Foreign Language" during the first experimental phase. In the second experimental phase, this model includes "Introduction to German touristic management" and "Introduction to the Hospitality Language and Advertising". The students were then required to choose one pathway, which they will follow during the second and third experimental phase at National University for Food Technologies. In the second experimental phase, skills-based oral and written language classes were still shared by all students. During the first six lessons of each term, they have studied "Introduction to German Touristic Management" or "Introduction to the Hospitality Language and Advertising" for two hours per week, according to their chosen pathway.

The Business Pathway curriculum "Introduction to German Touristic Management" comprised analysis of advertisements; discourse strategies; job

application strategies; concepts, facts and terminology of the German economy; marketing in Germany and intercultural aspects of marketing; and, very importantly, towards the end of the second experimental phase, culture shock. The lecture on culture shock has proved of such interest to students going abroad that it was then adopted as a part of the preparation in both languages practiced abroad for all students – future touristic managers – during the second half of each experimental phase, in both pathways of study “Introduction to German Touristic Management” or “Introduction to the Hospitality Language and Advertising”. The third experimental phase was generally spent in a virtual German-speaking country or, for those studying two languages, it was spent in a virtual country speaking their other target language. Students have had possibilities to participate in a virtual business game as Manager Assistants in Foreign touristic companies to investigate and provide different tours of Ukrainians historical places and sightseeing. Students of the “Introduction to the Hospitality Language and Advertising” pathway were encouraged to apply for industrial placements in Germany in their virtual business game as Manager Assistants in foreign touristic companies to investigate and provide different tours of Ukrainians historical places and sightseeing.

The specifics of Future Touristic Managers professional field when viewed from the cognitive perspective demand from specialists the fast perception and processing of specific textual, symbolic, and graphical information. That is why taking into account the sensory modality, the way of information processing, verbal and nonverbal intelligence that belong to cognitive aspect of language learning style is important for optimizing German teaching to Future Touristic Managers in differentiated instruction. Further investigation of the motivation aspect of language learning style can also serve that purpose.

REFERENCES

1. Basturkmen, H. (2013) Needs Analysis and Syllabus Design for Language for Specific Purposes. In Chapelle, C.A. (ed.). The Encyclopedia of Applied Linguistics. Blackwell Publishing
2. Guild, P.B. (2001). Diversity, Learning Style and Culture. New Horizons for Learning. Retrieved October 19, 2018 from: <http://archive.education.jhu.edu/PD/newhorizons/strategies/topics/Learning%20Styles/diversity.html>
3. Oxford, R.L. (2003). Language learning styles and strategies: an overview. Learning Styles & Strategies, 1-25. Oxford, GALA. Retrieved October 19, 2018 from: <http://web.ntpu.edu.tw/~language/workshop/read2.pdf>
4. Bondar, L. V. (2011). Metody`ka navchannya francuz`kogo profesijno spryamovanogo monologichnogo movlennya studentiv texnichny`x special`nostej z uraxuvannyam yix navchal`ny`x sty`liv [Methodology of teaching French professional oriented monologue to students of technical specialties taking into account their educational styles]. Unpublished candidate dissertation, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine.
5. Okopna Yana. The results of experimental research study with the author`s course "German after English 4" for future managers in tourism // Yana Okopna // Proceedings of the International Scientific Conference "Topical problems of modern science" (June 16, 2017, - Founder: Research and Scientific Group - Humanska 8, Warsaw, Poland) Vol.5. – 74 p. – P. 45 – 50.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІЗНАВАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Альошина Вікторія Олександрівна
магістрантка II курсу
факультету педагогіки, психології та мистецтва
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

Анотація: в статті висвітлено важливу та актуальну тему - проєктна діяльність як чинник пізнавального розвитку дітей дошкільного віку. Розкриті такі поняття як метод проєкту, проєктна діяльність, пізнавальна діяльність дошкільників та показник кваліфікації вихователя, адже роль педагога є дуже важливою, він повинен вміло користуватися методом проєктів та застосовувати його у роботі з дошкільниками.

Ключові слова: проєктна діяльність, метод проєкту, дошкільник, процес, пізнавальна діяльність.

У сучасному світі виникає потреба в нових підходах до змісту навчання в закладах дошкільної освіти. Одна з найперспективніших складових освітнього процесу є проєктна діяльність, адже в ході роботи у дітей розвиваються усі життєві компетенції. Вибір даного методу обумовлено вимогами Базової програми розвитку дитини дошкільного віку щодо навчання й виховання особистості, спрямування педагогічної діяльності на розвиток у дітей пізнавальної активності, творчості, самостійного пошуку розв'язання проблем.

Теоретичні засади проєктної діяльності розкриваються у дослідженнях В. Гузеєва, О. Коберника, Н. Матяш, О. Пехоти, Є. Полат, В. Радіонова, В. Слободченкова, С. Сисоєвої, І. Шендрик та ін. На сучасному етапі рекомендації щодо використання методу проєкту в дошкільних закладах представлені у

працях А. Богуш, Т. Піроженко, М. Веракса, О. Євдокімової, Т. Коршунова, Л. Горбуленко, Л. Коваль, В. Тименко тощо.

Метод проєктів – це метод проблемного навчання, спосіб самостійної діяльності дитини в процесі якої, вона пізнає навколишній світ і перетворює нові знання на реальні витвори [1].

Проєктна діяльність - це складно-організований процес, який передбачає системні перетворення всього виховного й навчального процесу, а не приватні зміни в методиці окремих занять. Безперечно, що подібні зміни повинні бути не лише за ініціацією вихователя, а й за активною участі адміністрації дошкільного закладу [2, с. 14]. Г. Ващенко відносив метод проєктів до активних методів навчання: «Цінність методу проєктів у тім, що він привчає дітей до планової систематичної роботи» [3, с. 8].

Пізнавальна діяльність дошкільника є провідним аспектом проєктної діяльності. Вона розглядається як «найважливіший процес накопичення духовних цінностей, що відображає закони природи, суспільства, міжособистісних стосунків і є складним процесом переходу дитини від незнання до знання, від випадкових спостережень і розрізнених відомостей до системи знань» [4, с. 87]. Стимулювання пізнавальної активності – це мета проєктної діяльності, яка забезпечує інтелектуальний розвиток дитини. Під керівництвом вихователя у проєктній діяльності дошкільник розкриває нові факти й знання, робить відкриття, які мають суб'єктивну значущість, а в умовах активної розумової діяльності відбувається оволодіння новими знаннями.

Процес пізнання як компонент проєктної діяльності дітей дошкільного віку здебільшого супроводжується емоційними переживаннями новизни, почуттями особистої значущості й незвичності навчальної ситуації [5]. Отож, знання дошкільникам наповнюються доступними поняттями і, як підсумок, стають більш міцними. Зазначимо, що в пізнавальній діяльності дошкільників не так виражено відчувається результат, як у трудовій чи ігровій, втім вплив самого процесу на особистий розвиток дошкільника складно переоцінити [6].

Показник високої кваліфікації вихователя – вміння користуватися

методом проєктів, доцільно застосувати його у своїй роботі з дітьми. Рейпольська О. Д., вивчаючи особливості відносин світу дорослих і дітей, дійшла висновку, що нові форми співдіяльності, співтворчості дозволяють знаходити джерело не тільки емоційно-насичених переживань, але й розвитку (зі збереженням індивідуальності кожного). Таким джерелом може стати творчий проєкт, сутність якого – свобода його учасників у висловлюванні власної думки, виборі змісту й засобів розв'язання проблеми. Освітній простір, у якому вихователь ефективно застосовує проблемне навчання, є таким, що навчає дитину навчатися. Така діяльність стимулює розвиток дитини [7].

Проєкт дітей є складовою частиною проєкту вихователя, його метою та змістом одночасно. Проєктування дитини передбачає співпрацю вихователя з дитиною у творчій діяльності з розв'язання нових для дитини проблем. Подьяков М. М. виділив два типи дитячої активності:

- 1) власну активність дитини, яка повністю визначається нею;
- 2) активність дитини, яка стимулюється дорослим [8, с. 58].

Отже, метод проєктів є одним із важливих компонентів у виховному процесі, який забезпечує пізнавальний розвиток у дітей дошкільного віку.

Проєктну діяльність слід поєднувати з іншими видами діяльності, аби досягти очікуваних результати у процесі засвоєння нових знань та у формуванні специфічних компетентностей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Землянская Е. Н. Учебные проекты дошкольников. Дошкольное воспитание. 2015. № 9. С. 55–59.
2. Веракса Н. Е., Веракса А. Н. Проектная деятельность дошкольников. Пособие для педагогов дошкольных учреждений. Москва : Мозаика-синтез, 2010. 180 с.
3. Іванчук Л.І. Пошуково-дослідницька діяльність як засіб пізнавальної активності дошкільників : навчально-методичний посібник. Хмельницький : ДНЗ № 11, 2017. 89 с.

4. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К, 2001. 256 с.
5. Правдов М.А. Управление проектами как инновационное направление профессионального развития педагога дошкольного образовательного учреждения. Детский сад от А до Я. 2010. № 1. С. 140–147.
6. Проектні технології у дошкільному навчальному закладі / упоряд. Буракова Ю.Д. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 204 с.
7. Репольська О. Д. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / за ред. Рейпольської О. Д. Харків : Мадрид, 2015. 330 с.
8. Проектні технології у дошкільному навчальному закладі / упоряд. Буракова Ю. Д. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 204 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ДІТЕЙ ПРИ ПОРУШЕННІ СПРИЙМАННЯ МОВЛЕННЯ НА СЛУХ

Апухтіна Вікторія Валеріївна

викладач

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: розглядається діагностика «мовленнєвої слухової агнозії» серед порушень мовлення, що мають специфічний механізм: від порушень фізичного слуху до труднощів розуміння мовлення на слух. Особливе місце займає диференціальна діагностика різноманітних порушення слухового сприймання, а також порушень моторного планування.

Ключові слова: порушення сприймання мовлення, слух, сенсорна алалія, слухова агнозія, діагностика.

Актуальність статті обумовлена необхідністю висвітлення поширеного мовленнєвого порушення, що вимагає спеціальних методів діагностики – мовленнєва слухова агнозія. Найбільшого опрацювання ця тема отримала в працях нейропсихологів Візель Т., Лурія О., Хомської Є., Цветкової Л. однак, серед представників педагогічного та медичного знання не набула достатньої розповсюдженості.

Мовленнєва слухова агнозія – неможливість розпізнавання складу мовлення на слух, здатність до виділення у кожному звуці окремих акустичних ознак та співставляти звуки за схожістю та відмінністю, а також, знаходити межі межі слів в мовленнєвому потоці. Центром мозкового ураження визначають вторинні поля скроневого відділу кори головного мозку лівої півкулі. Сьогодні найчастіше труднощі в осіб з розпізнавання звуків мовлення (фонем) на слух інтерпретували як порушення фонематичних процесів, хоча як правило порушені ті процеси, що закладені в основі. А нерозуміння мовлення

носить вторинний характер [1, с. 249].

За онтогенезом мовлення дитина проходить чотири етапи в становленні здібності сприймання мовлення на слух (Скворцов І., Єлисеєва М.): розрізнення не мовленнєвих шумів (залучення правої півкулі), виокремлення корисних ознак з потоку шумів (залучення лівої півкулі), сприймання слів, залучення всіх аналізаторних систем для розширення уявлень про світ.

За даним онтогенетичним принципом встановлено етапність діагностики здібності сприймати мовлення на слух:

1. Пред'явлення джерел не мовленнєвих шумів (музичні інструменти, плескання, стук, брязкальця). Пропонується знайти предмет, що звучав без зорової опори.

2. Перевірка можливості звукового наслідування натуральних шумів (нявчання кошеня, гавкання пса і т.д.). Якщо дитина розрізняє не мовленнєві шуми, але не наслідує ним, то робиться висновок про недостатність роботи провідних шляхів від скроневого відділу кори до моторного відділу артикуляції. В такому випадку, слід компенсувати порушення через залучення тактильного сприймання (за методикою Рау Ф.).

3. Демонстрація дитині стимулів, що позначають слова-звуконаслідування (гав, няу, ко-ко і т.д.) з наступним вгадуванням дитиною, хто звучав. В цьому випадку, подальший обхідний шлях це – тренування із залученням найбільш частотних звуків мови, оборотів та активізація роботи лівої півкулі головного мозку.

4. З'ясування рівня розуміння дитиною слів на матеріалі слів-назв та дій. При неможливості повтору слів дитиною, засвідчуємо порушення фонематичного слуху та артикуляційного праксису. А можливість зрозуміти слово без самостійного повторення, свідчить про недолік фонематичного слуху на рівні внутрішнього мовлення.

Таким чином, недосконалість слухового сприймання є основною причиною нерозуміння мовлення, а також, порушень артикуляційної програми на рівні відображеного та спонтанного мовлення.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Визель Т.Г. Особенности коррекционной работы при нарушениях восприятия речи на слух // Самарский научный вестник. - 2018. - Т. 7. - №1. - С. 248-251.

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Бозіак Ольга Анатоліївна

Магістрант

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

м. Суми, Україна

Анотація. У статті розглянуто проблему формування навичок безпечної роботи в мережі Інтернет дітей старшого дошкільного віку. Приведено результати статистичних досліджень цього питання в країнах Європи і в Україні. Рекомендуються оригінальні прийоми формування безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку в мережі Інтернет.

Ключові слова: мережа Інтернет, безпечна поведінка, безпека в мережі Інтернет, дошкільний вік, старший дошкільний вік.

Мережа Інтернет існує вже досить значний часовий проміжок, і за останні роки відбулося її гігантське зростання. Всесвітня павутина ввійшла в усі сфери життя людини, і підкорила всі вікові групи. Цей факт на перше місце висунув проблему правового забезпечення інформаційної безпеки держави, неодмінною складовою якої є інформаційна безпека молодого покоління. Якщо в минулому столітті правовий аспект охоплював лише комерційну частину суспільного обігу інформації, то в нинішніх умовах назріла потреба розширення області інформаційно-комунікативних відносин, що мають підпадати під правове регулювання. Особливо постає проблема регулювання інформаційного обігу та комунікації в сегменті мережі Інтернет, до якого долучаються діти з дошкільного віку.

Слід наголосити, що технічно можливо анонімно будь що робити в мережі. Через відсутність та неможливість фактичного притягнення до юридичної відповідальності правопорушників у мережі Інтернет, зростає

безмежна свобода дій, яку можна спостерігати у віртуальному кіберпросторі.

Враховуючи те, що будь-яка дитина є досить вразливою, а отже, значно швидше за дорослих піддається впливу будь-яких джерел інформації. Тому існує нагальна потреба ретельно підходити до питання захисту дітей від інформації, яка може завдати шкоди їх фізичному та моральному здоров'ю, вплинути на їх психічний розвиток, а також призвести до фінансових втрат їхніх батьків.

Ця проблема розглядалася на міжнародному рівні. Зокрема, 3 грудня 2009 року Міжпарламентська асамблея держав учасниць СНД прийняла Модельний закон «Про захист дітей від інформації, що завдає шкоду їх здоров'ю та розвитку», який встановлює правові та організаційні основи державної політики і міжнародного співробітництва держав-учасниць СНД у сфері забезпечення інформаційної безпеки дітей з урахуванням загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права, в тому числі закріплених в Конвенції ООН про права дитини та Модельному законі держав-учасниць СНД «Про основні гарантії прав дитини в державі».

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. з метою захисту морального та фізичного життя неповнолітніх забороняється [1]:

- втягнення неповнолітніх у діяльність з виробництва й обігу продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг, а також організації й проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;
- розповсюдження продукції сексуального чи еротичного характеру, порнографічних матеріалів, надання послуг і проведення видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру серед неповнолітніх;
- використання образів неповнолітніх у будь-якій формі в продукції сексуального чи еротичного характеру і проведенні видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру;
- виготовлення (виробництво), зберігання, реклама, розповсюдження,

придбання продукції, що містить дитячу порнографію, ввезення, вивезення, транзит через територію України, поштова пересилка такої продукції;

– пропонування або надання доступу до продукції, що містить дитячу порнографію.

Варто зауважити, що в останні роки в Україні та Європі проводиться масштабні дослідження впливу Інтернету на безпеку дітей, на їхні взаємовідносини з батьками та навколишнім середовищем. Зокрема, вперше кафедра превентивної роботи та соціальної політики ЮНЕСКО в Україні провела дослідження щодо рівня знань українців про безпеку дітей в Інтернеті. Результати показали, що переважна частина дітей (96 %) не знають про небезпеки, які існують в мережі, майже половина дітей перебуває в потенційній небезпеці, оскільки регулярно розміщує особисті дані, а кожен п'ятий неповнолітній уже опинявся в небезпечних ситуаціях, маючи безпосередній контакт зі зловмисником [2].

Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя. А діти набагато швидше за дорослих знайомляться з новими можливостями, що надає всесвітня мережа. І перед батьками постає завдання створити такі умови, щоб Інтернет не завдавав шкоди фізичному, моральному та психічному здоров'ю їхньої дитини. Часто дитина, як найбільш вразлива особа, в Всесвітній мережі поводить себе віктимно, ненавмисно провокуючи вчинення протиправних дій. Мова може йти про встановлення з дитиною незаконного контакту (грумінгу) з подальшими злочинними діями, кіберпереслідування, он-лайн насилля, шахрайство, порнографія та ін.

Варто відзначити, що мережа Інтернет через недостатнє правове регулювання захисту дітей від негативного впливу стає зручним «полем» для протиправної діяльності різного роду правопорушників. Особливо небезпечним для психологічного здоров'я дитини є встановлення так званого небажаного контенту, наприклад – порнографія, наркотики, психотропні речовини й алкоголь, тероризм і екстремізм, сектантство, асоціальна поведінка, насилля, агресія, суїцид, азартні ігри, Інтернет шахрайство. Також потрібно приділити

більше уваги комп'ютерним іграм із агресивним змістом, до яких в мережах дуже легкий доступ. Такі ігри суттєво впливають на свідомість дитини, вчать її вирішувати проблеми силовими методами, викликають тривожність, жорстокість, дратливість, емоційну неврівноваженість [3, с. 19].

Виходячи із специфіки дитячого віку, слід сказати, що у профілактичній роботі з такою групою велике значення мають, насамперед, заходи не правового характеру, а педагогічні, психологічні, медичні.

Таким чином, можна дійти висновку, що для того, щоб захистити дітей від негативного впливу мережі Інтернет, роботи української педагогічної науки направляється на розробку програм, що направлені на протистояння загрозам, які несе сьогодні інформаційний простір, а державна політика має бути спрямована на підтримку та всебічне просування таких програм.

Світова громадськість приділяє особливу увагу питанням безпеки дітей, які є найбільш вразливою категорією користувачів Інтернету. Міжнародні організації, уряди країн, різні фонди та комерційні структури створюють і підтримують програми, спрямовані на навчання грамотного і безпечного використання Інтернету дітьми. Незважаючи на те, що в багатьох країнах розроблено безліч проектів і програм з захисту дітей, що працюють в режимі онлайн, у нашій країні, де значну частину користувачів Інтернету складають діти, таких програм поки ще дуже мало. В Україні вже сьомий рік поспіль разом із Європою відзначається День безпечного Інтернету, мета якого – інформувати дітей, їхніх батьків та вчителів про масштаб проблеми і спонукати до вивчення правил безпечної поведінки в Інтернеті.

Одним з найефективніших і найпопулярніших методів формування безпечної поведінки в Інтернеті є тренінг. Під час тренінгу учасники мають можливість не лише почути про ризики та небезпеку в Інтернеті, а й пережити змодельовані ситуації. Вихователь не дає готових відповідей на питання, а лише спрямовує дітей на прийняття власного обдуманого рішення. Найважливіше, що під час тренінгу дитина самостійно приймає виважене рішення, яке найбільш цінне, оскільки є власним «відкриттям» дитини, а тому

має більше шансів бути втіленим у життя. Програма тренінгу повинна бути побудована таким чином, щоб надана інформація підкріплювалася практичними діями. Різноманітність методів, що використовуються в інтерактивних тренінгах, пояснюється особливостями сприйняття людини. Тренінгова методика може бути застосована для різного віку, будь то діти старшого дошкільного віку чи їхні батьки. Завдання відрізняються складністю, подачею для розуміння. Малюки більше малюють і рухаються, вирішують простішу ситуації, а батькам надаються ситуації, де треба самому розв'язати проблеми і допомогти своїй дитині з детальним зануренням в ситуацію. Тренінги чи їх елементи можна використовувати і на батьківських зборах з метою надання батькам достатнього обсягу інформації з попередження та подолання негативного впливу інформаційного середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.
2. Чачанидзе І. Інтернет: Правила безпеки / І. Чачанидзе [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.my-baby.info/news>.
3. Литовченко І. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі: посібник для батьків / І. Литовченко, С. Максименко, С. Болтівець та ін. – К.: ТОВ “Видавничий будинок “Аванпост-Прим”, 2010. – 48 с.
4. Юрченко О. Ю. Проблеми безпеки дітей в соціальних мережах та Інтернеті (віктимологічний аспект) / О. Ю. Юрченко // Порівняльно-аналітичне право: електрон. фахове наук. видання. – 2013. – № 3–1. – С. 336–338. – Режим доступу: <http://pap.in.ua>.
5. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі: посібник для батьків / І. Литовченко, С. Максименко, С. Болтівець [та ін.]. – К.: ТОВ “Видавничий будинок «Аванпост-Прим»”, 2010. – 48 с.
6. Вікова психологія : Навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. В. Василенко. - К. : Академвидав, 2005. - 360 с.

7. Кочарян, А. Б. «Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі». Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту. Компанія «Майкрософт Україна». Навчально-методичний посібник. Київ – 2011 / А. Б. Кочарян, Н. І. Гущина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.onlandia.org.ua

**ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Віцько Сергій Миколайович
кандидат педагогічних наук, доцент
Щетина Валерія Олександрівна
Студенка

Донбаський державний педагогічний університет
М. Словянськ, Україна

Анотація. Розглянуто проблему здоров'язбереження студентів на сучасному етапі розвитку системи вищої освіти. Показано, що питання формування, збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління на сьогодні залишається досить актуальним, а показники й тенденції продовжують залишатися незадовільними. Зазначено, що доцільним є впровадження здоров'язрозвивальних технологій у навчально-виховний процес студентів.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, студенти, університет, цінності, шкідливі звички.

Студенти, як представники підростаючого покоління, складають особливий контингент населення, стан здоров'я якого є барометром соціального благополуччя суспільства. Можна не сумніватися, що на їх стан здоров'я впливають численні несприятливі чинники ризику: збільшення кількості стресових ситуацій в повсякденному житті, в тому числі для студентів із тимчасово окупованих територій, посилення несприятливих екологічних впливів, ускладнення освітніх програм, а також гіподинамія, порушення режиму дня, харчування і т. п. [1].

Сучасні умови життя висувають нові вимоги до здоров'я та інтелектуальних можливостей молоді. Майбутні фахівці повинні володіти високою професійною кваліфікацією, бути здоровими, фізично витривалими,

мати високу працездатність. Студенти - особлива виробничо-професійна група певного віку зі специфічними умовами праці та життя.

Аналізуючи стан проблеми здоров'я, зокрема, студентів, видно, що система формування здорового способу життя істотно підірвана, а нова – тільки створюється. Відсутні реальні соціальні та економічні методики впливу на причини несприятливих зрушень здоров'я кожної людини і всієї нації в цілому. Ні для кого не секрет, що це одна з причин поганого ставлення студентів до свого здоров'я, до здорового способу життя, і це тягне за собою негативні наслідки.

Сучасні визначення здоров'я людини мають низку різних аспектів. Частина дослідників зазначає, що здоров'я людини зумовлене єдністю свідомості і підсвідомості. У цьому випадку свідомість, так би мовити, дає команду підсвідомості, яка в свою чергу мобілізує значний енергетичний потенціал задля одужання або підтримки здоров'я. Виходячи з вищенаведеного, маємо змогу стверджувати, що здоров'я людини – це стан її свідомості, яка дає організму певні команди та настанови [2].

Аналізуючи здоров'я людини, неможливо уникнути змістовної його частини, яка визначається поняттям “здоровий спосіб життя”.

Здоровий спосіб життя – це уважне та грамотне ставлення до свого здоров'я, рівна та розумна поведінка, раціональне харчування, фізична культура, відмова від куріння, надмірного вживання алкоголю; загартовування організму, дружба з природою. Наслідком цього є стреси, алергізація, імунодепресія, зростання раннього склерозу судинної системи мозку, серця та інших органів, шлунково-кишкових захворювань, остеохондрозів, цукрового діабету та інших патологій [4].

Таким чином, здоровий спосіб життя – це, з одного боку, форма, а з іншого – умова реалізації та розвитку інших сторін способу життя людини. Основою здорового способу життя є дві групи принципів, що визначають стиль життя. З біологічної точки зору, спосіб життя повинен бути віковим, зміцнювальним, ритмічним, аскетичним, енергетично забезпеченим. Із

соціальної точки зору, феномен здорового способу життя повинен бути естетичним, вольовим, самообмежувальним та екологічним. Здоровий спосіб життя є основою гармонійного існування людини у будь-якому віці, але особливу увагу, на нашу думку, слід приділити дітям та молоді, тому що саме у цей період життя закладаються підвалини подальшого розвитку особистості.

Зараз в Україні стан здоров'я молоді залишається незадовільним. На його якість впливають не тільки загальносоціальні та екологічні фактори, але й, як це не парадоксально, і сам навчальний процес, а саме: інтенсифікація навчального процесу, стресові наслідки авторитарної педагогіки, ранній початок дошкільного систематичного навчання, невідповідність програм і технологій навчання функціональним і віковим особливостям студентів, недостатня підготовка педагогів щодо питань розвитку та охорони здоров'я підростаючого покоління, недоліки існуючої системи фізичного виховання [7].

Для формування здорового способу життя молоді необхідно, на думку фахівців, реалізовувати комплексні програми за основними напрямками, до яких слід віднести такі: визначення наявних показників існуючого стану соматичного та психологічного здоров'я молоді, організація здорового харчування, дотримання ергономічних вимог при формуванні режиму діяльності навчальних закладів, виховання високої санітарної культури, навичок особистої гігієни, здоровий спосіб життя не сумісний зі шкідливими звичками [6].

Спосіб життя студента – це ніщо інше, як певний спосіб інтеграції його потреб та відповідної їм діяльності. Структура способу життя виявляється у тих відносинах субординації та координації, в яких знаходяться різноманітні види життєдіяльності студента. Це виявляється насамперед у марнуванні бюджету вільного часу. Особистість повинна вміти творчо та раціонально використовувати наявний часовий потенціал.

Аналіз фактичних матеріалів про життєдіяльність студентів свідчить про її неупорядкованість і хаотичну організацію. Це відображається у таких важливих компонентах, як несвоєчасний прийом їжі, систематичне

недосипання, недостатнє перебування на свіжому повітрі, недостатня рухова активність, відсутність процедур загартування організму, виконання самостійної навчальної роботи у часи, відведені для сну, шкідливі звички тощо. Водночас значний інтерес становлять питання, що стосуються стану здоров'я, фактори, що визначають ставлення студентів до занять фізичною культурою і спортом. Відповідно до самооцінки стану здоров'я, 42,7% респондентів вважають його гарним, 39,9% - не дуже гарним, 16,6% - оцінюють стан здоров'я як задовільний, майже кожен 20-й студент заявляє, що в нього стан здоров'я поганий [6].

Як підкреслюють фахівці, на сьогодні процес навчання студента може призвести (і призводить) до патологічного стресу у вигляді невротичних станів. Цьому сприяють такі причини: інформаційні перевантаження і дефіцит часу, а також нездоровий спосіб життя студентів. Об'єктивністю нашого часу є стрімке зростання обсягу наукових знань, які необхідно засвоїти. Якщо 10-15 років тому оновлення обсягу наукових знань у головних галузях відбувалось за 10 років, то тепер кожні 3-5 років, а в деяких галузях науки – значно швидше. У зв'язку з цим розумова діяльність студентів здійснюється за умови великих інформаційних навантажень і умовах дефіциту часу. Отже, нездоровий спосіб життя неминуче призводить до перевтомлення, загострення хронічних хвороб та неврозів. У свою чергу хронічна втома – це стан, який межує з захворюванням, спричиненим систематичним перевтомленням. Хронічна втома, що продовжується протягом кількох днів, може призвести до певного захворювання, насамперед різноманітних неврозів [3].

Проте слід зазначити, що на думку фахівців, перевтомлюється не той, хто багато працює, а той, хто неправильно працює. Тобто студенту необхідно правильно побудувати свій день, розділити час на навчання та відпочинок – це і є одне з головних правил збереження здоров'я. На жаль, у сучасній Україні велика кількість студентів змушена не тільки вчитися, але й одночасно працювати, що негативно впливає на стан їхнього психофізичного здоров'я та на якість навчання. Тим не менше, спеціалісти наголошують, що для

правильної організації праці необхідно дотримуватись таких принципів як – поступовість, послідовність, систематичність та ритмічність, оптимальне співвідношення праці й відпочинку.

Як свідчать результати анкетного опитування студентів різних спеціальностей, на жаль, сучасна молодь дуже часто порушує вищевказані принципи, чим і підриває власне здоров'я. Для зміцнення здоров'я необхідно дотримуватись таких правил, які особливо важливі для тих, хто навчається:

- дотримання оптимального чергування занять і відпочинку на основі чіткої системи розподілу навантаження у динаміці навчального дня, тижня і річних біоритмів;

- розумове тренування: мозок, як і м'язи потребують тренування; нетренований мозок неспроможний сприймати та засвоювати об'єми складної інформації у ВНЗ, що постійно збільшується; для того, щоб оволодіти відповідними знаннями та вміннями у сфері своєї майбутньої професії, студент повинен систематично працювати над собою, тренувати свій розум;

- фізичне тренування не тільки сприяє зміцненню м'язів, але й підвищує загальний обмін речовин і всіх функцій, враховуючи розумову; фізично натренований студент характеризується високою працьовитістю та антистресовою стійкістю;

- загартовування організму сприяє захисту людини від негативних факторів, дозволяє долати великі навантаження; студенту доступні всі різновиди закалювання: холодом (обливання, обтирання, повітряні ванни), жаром (баня), сонячною інсоляцією (сонячні ванни);

- раціональне харчування, яке передбачає дотримання режиму прийому їжі та збалансований раціон;

- повноцінний сон: саме під час сну особливо інтенсивно відбуваються відновлювальні процеси у головному мозку, а також здійснюється систематизація інформації, що отримана під час неспанья та її передача з механізмів короткотермінової пам'яті у довготермінову;

- культивування позитивних емоцій: кожен день емоційно

насичувати себе позитивними враженнями, переживаннями (спілкування з близькими, відвідування театрів, художніх виставок); читання художньої літератури, заняття улюбленою справою; позитивні емоції створюють благополуччя в організмі, забезпечуючи “смак до життя”, активність і високу життєздатність;

- відмова від шкідливих звичок і формування настанови на негативне ставлення до них – до куріння, алкоголю, наркотиків; вищезазначені пристрасті виснажують організм, роблять його нежиттєздатним, а деякі з них призводять до самогубства;

- застосування аутотренінгу або медитації, що сприяє зняттю напруги і створенню психофізіологічного благополуччя.

На нашу думку, важливу роль у становленні здорової особистості повинні відігравати вищі навчальні заклади шляхом розробки програм під загальною назвою “Культура здоров’я”, спецкурсу «Основи здорового способу життя» та проведення різноманітних спортивних змагань серед студентів. Це пов’язано з тим, що, за соціологічними даними, частина студентів, вступивши до навчального закладу, припиняє займатися спортом, мотивуючи це великим навчальним навантаженням. З іншого боку, студенти не займаються спортом і не прагнуть до здорового способу життя через те, що в їхній системі цінностей здоров’я знаходиться не на першому місці. Як свідчать соціологічні дані, тільки від 30 до 40 відсотків абітурієнтів є здоровими, а інші мають різний ступінь відхилення від норми [2].

Отже, процес навчання у ВНЗ це не тільки передача знань, але й формування розвиненої здорової особистості. Вивчення ціннісних орієнтацій студентів щодо здорового способу життя дозволяє виділити серед них чотири умовні групи. *Перша група* містить у собі абсолютні, загальнолюдські цінності, які здобули серед студентів оцінку великого значення (від 69% до 93%). До них належать: щасливе родинне життя, мужність і чесність, здоров’я, всебічний розвиток особистості, інтелектуальні здібності, сила волі і зібраність, уміння спілкуватися, наявність краси і виразних рухів. *Друга група* “цінностей, що

превалюють” (від 63% до 66%) – гарна статура і фізичний стан, авторитет серед оточення. *Третю групу* цінностей умовно можна назвати “суперечливі”, тому що в них водночас репрезентовані ознаки великого і невеликого значення (від 35,5% до 59,2%). Її складовими є наявність матеріальних благ, успіхи в роботі, задоволення навчанням, заняття фізкультурою та спортом, гарний рівень розвитку фізичних якостей, цікавий відпочинок. *Четверта група* цінностей отримала назву “приватних”, оскільки її змісту студенти надають невелике значення (від 17% до 28%) – знання про функціонування людського організму, фізична готовність до обраної професії, суспільна активність. Отримані дані дозволяють констатувати наявність протиріччя між абсолютною цінністю загальних положень здорового способу життя і конкретними цінностями його підтримання, в тому числі й професійного здоров’я. Усунення цього протиріччя є одним із основних завдань у біосоціальному розвитку студентів. Менш ніж чверть студентів регулярно займаються спортом під час дозвілля. На цьому фоні спостерігається недостатня ефективність пропаганди здорового способу життя викладачами фізичного виховання, медичними працівниками. Аналізуючи фактори ризику щодо їх здоров’я, студенти виокремлюють зловживання алкоголем – 75,6%, куріння – 73,5%. Недостатня рухова активність відзначена 39,9% студентів; забруднення навколишнього середовища усвідомлюється 29,9% респондентів; на конфлікти з оточенням вказали 29,1%; на перевантаження навчально-професійними та домашніми обов’язками – 7,9%. Водночас напружений режим навчання, як стверджують різноманітні дослідження, є суттєвим чинником виникнення у студентів астенічних станів [5].

На жаль, українське суспільство має багато вад, що негативно впливають на молодь. До них можна віднести широке поширення пияцтва, куріння та наркоманії, засилля ненормативної лексики та фактична пропаганда насильства й нездорового способу життя з екранів телебачення. Це посилює негативні впливи на фізичне, а особливо на психічне здоров’я студентства.

Як зазначалося раніше, важливими чинниками, що забезпечують здоров’я

студента, є активний спосіб життя, відсутність шкідливих звичок, заняття спортом. У цьому контексті переважна більшість українського студентства демонструє схильність до шкідливих звичок. За даними медиків, куріння – це не просто згубна звичка, а серйозне хронічне захворювання, яке охопило велику кількість молоді на пострадянському просторі і в Україні зокрема.

Невтішна ситуація залишається і з проблемою алкоголізму та регулярного вживання алкоголю серед студентства. Вживання алкогольних напоїв, як і куріння, давно стали нормою, невід’ємним елементом молодіжної субкультури. Згідно з дослідженнями, респонденти починають вживати алкоголь у середньому з 13,8 років. Завдяки агресивній рекламі, слабоалкогольні напої, скажімо, пиво, набули серед молоді широкої популярності і не вважаються шкідливими взагалі. Хоча медики виявляють такий різновид алкоголізму, як пивний алкоголізм [6].

Загрозливих масштабів в Україні досягла молодіжна проституція. Її негативний вплив призводить до соціальної деградації особистості, неможливості створити повноцінну родину та інтегруватися у суспільство.

Сучасне студентство добре поінформоване про наркотичні речовини. За останні десять років вік першої проби наркотиків знизився у середньому з 17 до 11 років. Доля тих, хто вже пробував наркотики серед молоді, що навчається, становить 22,1%. Спеціалісти підкреслюють, що молодь залучається до наркотиків на молодіжних „тусовках”, за місцем навчання, на дискотеці під час виїзду на відпочинок [2].

Наступним негативним чинником впливу на здоров’я сучасного українського студента є комп’ютерна залежність або її різновид – Інтернет-залежність. Показово, що ще у 1996 році в американській класифікації психічних розладів (DSM) з’явився новий розділ – „кібернетичні розлади”, а деякі фахівці почали говорити про синдром Інтернет-залежності.

Отже, Інтернет має як позитивний, так і негативний вплив на здоров’я українського студентства. При дотриманні певної міри та “гігієни користування” світова мережа розширює світосприйняття студента, робить

його більш поінформованим та мобільним щодо отримання і передачі інформації (нових знань).

Підсумовуючи, зазначимо, що в українському суспільстві наявні як позитивні, так і негативні фактори впливу на здоров'я студентства. Свобода і культурне розмаїття відкрило студентству нові шляхи для спілкування і духовного збагачення, а з іншого боку, низькопробні зразки масової культури, реклама тютюну та алкоголю негативно впливають на психічне та фізичне здоров'я молоді. У відповідності з цим, основними напрямками збереження та зміцнення здоров'я повинні стати: раціональна організація навчального процесу студентів; створення здоров'ярозвивального університетського середовища; раціональна організація фізкультурно-оздоровчої роботи; просвітницьковиховна робота зі студентами, спрямована на формування цінності здоров'я і здорового способу життя, профілактика і спостереження за станом здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Носко М.О. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні: монографія / М.О. Носко, С.В. Гаркуша, О.М. Воєділова. – К. : СПД Чалчинська Н.В., 2014. – 300 с
2. Базильчук Віра Богданівна. Організаційні засади активізації спортивно-оздоровчої діяльності студентів в умовах вищого навчального закладу: Дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Львівський держ. ін-т фізичної культури. — Л., 2004. — 224арк.
3. Селезньова О.О. Здоров'я молоді та формування здорового способу життя/ О.О.Селезньова // електронне фахове (педагогічне) видання "Народна освіта". – 2019. №3(39). – С. 137-144
4. Кузнецова О.Т. Фізична і розумова працездатність студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості: Автореф. дис. канд. наук, фіз. виховання та спорту: 24.00.02 / Львівський державний інститут фізичної культури. -Львів., 2005.-22 с.

5. Кошманюк М.В. Особливості формування здорового способу життя студентів в умовах вищого навчального закладу / М.В. Кошманюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород : УНУ, 2013. – Вип. 30. – С. 69 – 73. (Серія «Педагогіка, соціальна робота»).

6. Литвиненко О.М. Формування здорового способу життя в студентської молоді / О.М. Литвиненко // Педагогіка. Наукові праці. – 2013. – Вип. 146, Том 158. – С. 42-46.

7. Міхеєва Л.П. Особливості формування здорового способу життя у молодого покоління / Л.П. Міхеєва // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2011. – № 3. – С. 318-322. (Серія «Політологія, психологія, комунікації»).

Годун Володимир Петрович

аспірант

Інститут професійно-технічної освіти

НАПН України, м. Київ

У статті висвітлено концептуальні положення розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів. Виокремлено компоненти творчого потенціалу майбутнього автомеханіка, основні методологічні підходи, принципи, фактори, педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів.

Ключові слова: творчий потенціал; майбутній механік з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів; концептуальні положення.

В область професійної діяльності майбутніх автомеханіків входить: технічне обслуговування, ремонт і управління автомобільним транспортом. Навчання за технічними спеціальностями є досить складним процесом, тому що студенти повинні не тільки володіти певним багажем теоретичних знань, але і достатнім рівнем розвитку творчого потенціалу, технічного мислення, для здійснення майбутньої професійної діяльності. Необхідність викликати жвавий інтерес до навчання, навчити або змусити мислити, розуміти техніку, міркувати, вміти відстоювати свою точку зору і давати аргументовану відповідь партнеру, формування необхідного рівня професійної компетентності сприяє створенню умов у студента до розуміння сутності майбутньої професії.

Аналіз науково-методичних джерел дав можливість прийти до висновку, що творчий потенціал слід розглядати як передумову для саморозвитку людини, оскільки він являє собою наявну сукупність готовності, можливості і здатності особистості здійснювати діяльність, мета якої полягає у вираженні

своїї індивідуальності та професіоналізму. Саме творчий потенціал учений В. Моляко розглядає як «ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому» [1, с. 14].

Результатом цілеспрямованого розвитку особистості є сформованість творчого потенціалу як здатності людини створювати нове, підбирати оригінальні способи розв'язку проблем, продукувати ідеї удосконалення, модернізації навколишньої дійсності. У перебігу наукового пошуку на основі логічних правил визначення понять, дефініцію *«творчий потенціал майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів»* потрактовано як інтегровану властивість особистості, що «базується на синтезі творчих і технічних здібностей та схильностях людини до творчої технічної діяльності, зумовлює ресурсну можливість і прагнення віднайти оригінальне рішення розв'язання проблем в галузі експлуатації, ремонту, відновлення чи контролю якості об'єктів автомобільного транспорту за рахунок системного поєднання методологічних, загальнотеоретичних, політехнічних знань, особистісно-професійних якостей (креативності; технічної кмітливості; технічного мислення; уміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати; натхнення; інтуїції; багатой уяви; наполегливості; самостійності; організованості; цілеспрямованості тощо) та готовності фахівця до творчої самореалізації» [2, с. 88].

Творчий потенціал являє собою поєднання різноманітних якостей, тому питання про його складові досі залишається відкритим. У процесі здійснення структурно-компонентного аналізу нами враховано особливості розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів та завдання, які потрібно реалізувати для його успішного розвитку, а також вимоги щодо знань, умінь, навичок і якостей, якими мають володіти майбутні фахові бакалаври. Аналіз процесу організації професійної діяльності майбутніх автомеханіків переконує, що в структурі досліджуваної інтегративної властивості особистості слід виділити мотиваційно-ціннісний,

інтелектуально-креативний, когнітивно-діяльнісний, емоційно-вольовий та особистісно-рефлексивний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає особистісне ставлення студентів до навчальної, виробничої діяльності, виражене в цільових установках, інтересах, мотивах, творчому підході до автотранспортної практики, потреби в створенні нового продукту. *Інтелектуально-креативний* компонент «передбачає образність, критичність, оригінальність, гнучкість мислення, здатність легко генерувати ідеї, здібність до аналізу і синтезу даних, побудови асоціацій і порівнянь, розвинуті інтуїція, уява, уміння переносу знань, здатність орієнтуватися у нестандартних ситуаціях, уміння концентрувати творчі зусилля, обдарованість, інтелектуальну розкутість майбутнього автомеханіка, анти конформізм» [2, с. 90].

Когнітивно-діяльнісний компонент містить сукупність уявлень про цілі, завдання, зміст, методи і прийоми розвитку творчого потенціалу в технічній творчості; знань інтегрованого характеру про транспорт і його будову; здібностей до виявлення і формулювання проблем, вдосконалення об'єкта, генерування і продукування ідей і т. д. *Емоційно-вольовий* компонент характеризує емоційне ставлення майбутнього автомеханіка до процесу і результату творчої діяльності, емоційний настрій на неї, емоційно-образні характеристики психіки; здатність особистості до необхідної саморегуляції і самоконтролю; якості уваги; прояв вольових зусиль у розв'язанні технічних проблем; спрямованість до мети творчої діяльності, вимогливість до результату власної творчості; здатність розуміти свій емоційний стан під час виконання творчих технічних завдань; відповідальність у виконанні творчих завдань; цілеспрямованість у саморозвитку, самовдосконаленні; відсутність боязні помилитися; уміння гідно переносити негативні результати розв'язання технічних проблем.

Особистісно-рефлексивний компонент творчого потенціалу характеризує осмислення, самоаналіз і самооцінку власної творчої діяльності і включає: внутрішні процеси осмислення і самоаналізу, самооцінку власної творчої

діяльності та її результатів; уточнення шляхів організації творчої діяльності; визначення на основі свого власного досвіду оптимальних методів і прийомів роботи; оцінку співвідношення своїх можливостей і рівня вимог у творчості.

Методологія розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів визначається єдністю таких основних наукових підходів: *системного, компетентнісного, культурологічного, особисто-орієнтованого, гуманістичного, інформаційного, аксіологічного, технологічного, синергетичного та діяльнісного.*

Зазначена методологія розвитку творчого потенціалу майбутніх механіків з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів реалізується при дотриманні певних принципів. Теоретичний аналіз проблеми, результати експериментальної роботи дали змогу виокремити такі загальні та специфічні принципи: індивідуальної освітньої траєкторії, проблемності, діяльнісного навчання, випереджальної потреби у знаннях, міждисциплінарності, системності.

Вказані принципи разом із загально-педагогічними (систематичності і послідовності в навчанні; науковості навчання; зв'язку навчання з життям; наочності навчання; доступності навчання; міцності, усвідомленості і дієвості результатів навчання, виховання й розвитку тощо) спрямовані на реалізацію розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів. Важливого значення для педагогічної теорії набуває визначення сприятливих педагогічних факторів та умов розвитку творчого потенціалу студентів уже з перших днів навчання у закладах фахової передвищої освіти. Враховуючи дидактичні принципи, компоненти та різні підходи науковців до педагогічних умов, методом експертних оцінок було визначено, що успішний розвиток творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів у закладах фахової передвищої освіти можливий при забезпеченні таких педагогічних умов:

1. *Цілеспрямоване формування потреб студентів у творчій технічній діяльності.*

2. Застосування проблемно-розвивальних технологій навчання у підготовці студентів автотранспортних коледжів.

3. Створення продуктивного інформаційно-освітнього середовища для розвитку творчого потенціалу студентів у автотранспортному коледжі.

4. Застосування додаткових форм розвитку творчого потенціалу студентів в автотранспортному коледжі (спекурси, факультативи, гуртки, клуби, олімпіади тощо).

Для цілеспрямованої, системної реалізації концептуальних ідей дослідження розроблено структурну модель, яка відображає систему розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів у перебігу професійної підготовки і включає методологічно-цільовий, суб'єктний, змістовно-технологічний та діагностичний блоки. Кожен з названих блоків має свою мету і певний зміст. У той же час блоки взаємопов'язані і взаємозалежні. Зв'язком, що об'єднує блоки в систему, є освітні цілі, описані у вигляді компонентів творчого потенціалу. Блоки розташовані в послідовності, відповідній структурі діяльності.

Основними структурними елементами програми розвитку творчого потенціалу майбутніх механіків з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів є: методологічно-цільовий (різноманіття цілей і завдань, які задають спрямованість і новий ракурс підготовки студентів автотранспортного напрямку), суб'єктний (суб'єкти впливу на розвиток творчого потенціалу), змістовно-технологічний (змістовні характеристики організації досліджуваного процесу, що визначають реалізацію різного поєднання заданих форм, методів, засобів творчої взаємодії суб'єктів освіти), результативний (передбачувані і очікувані результати, орієнтовані на високий рівень розвитку творчого потенціалу майбутніх автомеханіків). Для цілісного уявлення процесу розвитку творчого потенціалу майбутніх механіків з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів розроблено структурні компоненти моделі. Модель включає мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-креативний, когнітивно-діяльнісний, емоційно-вольовий, особистісно-рефлексивний компоненти та

мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, вольовий та оцінювальний критерії вимірювання рівнів його розвитку.

Таким чином, висвітлені положення цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу майбутніх механіків з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів в автотранспортних коледжах з опорою на обґрунтовані напрями та етапи розв'язання проблеми є спробою розробити методологічний і теоретичний концепти формування цієї інтегративної властивості особистості.

Подальші наукові дослідження будуть присвячені методиці реалізації запропонованої моделі педагогічної системи цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : монографія. / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

2. Годун В.П. Творчий потенціал майбутнього механіка з обслуговування та ремонту автомобілів і двигунів. *Professional Pedagogics*, 2021. Вип.1(22). С.82–95. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.82-95>.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ЦІННОСТІ» ТА «ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ» У НАУКОВО-ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Гордєєва Катерина Сергіївна

к.п.н., доцент

Лісова Марія Михайлівна

Зайцева Христина Сергіївна

Студенти

Донбаський Державний педагогічний університет
м.Слов'янськ, Україна

Анотація. Важливим чинником професіоналізації, ефективної практичної діяльності педагога, зокрема вчителя фізичної культури, є його чітко вибудована система цінностей, професійних цінностей. Саме тому поняття „цінності” та „професійні цінності” були й залишаються в центрі уваги вчених-психологів, філософів, педагогів. Наукове вивчення проблеми дослідження продукує необхідність характеристики базових понять, а саме: „цінності” та „професійні цінності”. Зазначені дефініції є комплексними й інтегративними, саме тому в процесі їх обґрунтування ми звернемося до психологічної, філософської та соціально-педагогічної наукових парадигм в історико-педагогічному контексті.

Ключові слова: цінності, професійні цінності, вчитель фізичної культури, пріоритети, ціннісне ставлення.

Підґрунтям сучасної соціально-педагогічної науки є філософські концепції античності, бо саме в ці часи відбувалося формування основних вимог до вчителя як особистості, яка навчає та виховує дітей.

Справжнім діалектиком античного світу можна вважати Геракліта (приблизно 530-470 р. до н.е.). Філософ стверджував, що розум має силу керування всім, що оточує: він усе спрямовує та всьому надає форми. Розум, тобто Логос, керує всім через усе. При цьому об'єктивна цінність людського

розуму визначається ступенем адекватності Логосу, тобто загальному світоустрою. Геракліта вважають яскравим представником релігійного руху свого часу, що зумовило те, що він вважав, що в особистості вихователя й учителя повинні домінувати моральні, духовні цінності [3].

Не менш цікавими в контексті нашого дослідження є праці давньогрецького філософа Демокріта (біля 460-370 р. до н.е.). Привертають увагу думки філософа щодо ролі виховання молоді, зокрема такі:

„Виховання дітей – ризикована справа, бо в разі успіху останнє набуте ціною великої праці й турботи, у разі ж невдачі – горе, незрівнянне з будь-яким іншим”.

„У людей зло зростає з добра, коли не вміють управляти й належно користуватися добром. Неправильно було б подібні речі відносити до числа зла, треба вважати їх благами. Добром можна користуватися, якщо хто захоче, і для віддзеркалення зла”.

„Постійне спілкування з поганими розвиває погані завдатки”.

„Розсудливість батька є найдієвіше повчання для дітей”.

„Хорошими люди стають більше від вправи, ніж від природи”. Зазначене дає підстави стверджувати, що, на думку Демокріта, аби навчати та виховувати молодь, учителям необхідно володіти такими професійними цінностями, як: любов до дітей, любов до своєї професії, гуманність, моральність, вимогливість до себе, розсудливість. Філософ переконував, що лише плідна праця вчителя, яка ґрунтується на доброті, любові та повазі, є запорукою виховання високоморального суспільства.

У роботах античного мислителя Плутарха (45-127 р. до н.е.) „Порявняльні життєписи”, „Про створення душі в „Тимей””, „Про надмірну цікавість”, „Про балакучість”, „Про зайву боязкість”, „Як потрібно молодій людині слухати поетів”, „Як користуватися лекціями”, „Про виховання дітей” проблемі виховання дітей приділено багато уваги. Так, філософ обстоював неприпустимість фізичних покарань. На його думку, бити дитину – все одно, що „підняти руку на святиню”. У контексті проблеми дослідження особливо

цінною є здійснена Плутархом характеристика спартанського виховання: „Ускладнюють свій нагляд і люди похилого віку: вони відвідують гімназії, присутні під час змагань і словесних сутичок, і це не для забави, бо кожен вважає себе до певної міри батьком, вихователем і керівником будь-кого з підлітків, тобто, завжди знаходилося, кому напоумити й покарати винного. Проте, із числа найкращих мужів, призначається ще й педон – наглядач за дітьми, а на чолі кожного загону самі підлітки ставили одного з так званих Ірен – завжди найбільш розважливого й хороброго (Ірен звать тих, хто вже другий рік як змужнів, мелліренамі – найстарших хлопчиків). Ірен, який досяг двадцяти років, командує своїми підлеглими в бійках і розпоряджається ними, коли приходить час подбати про обід. Дорослішим він дає наказ принести дрова, малюкам – овочі. Одні йдуть на городи, інші – із величезною обережністю, пускаючи в хід всю свою хитрість, пробираються на загальні трапези мужів. Якщо хлопчисько попадався, його жорстоко били батогами за недбайливе й незручне злодійство”. Описуючи таку систему виховання, Плутарх окреслив професійні цінності, які на той час були паритетними в особистості вчителя, а саме: вимогливість, жорстокість, деспотизм. На думку філософа, така ціннісна система є ганебною й абсолютно неприйнятною. Плутарх був переконаний, що особистість людини, яка виховує та навчає дітей, повинна володіти лише високими моральними, гуманними цінностями, із домінуванням доброти, утвердженням любові до людей і світу, який тебе оточує.

Якісно новим етапом у розвитку античної філософії були думки Сократа (469-399 р. до н.е.). Межу, притаманну людині, між духовними процесами та матеріальним світом, яку вже було намічено попереднім розвитком грецької філософії, було більш чітко зазначено саме Сократом. Він акцентував на особливості свідомості порівняно з матеріальним буттям й одним із перших найглибше розкрив сферу духовного як самостійну реальність, визнавши її як ніщо достовірніше, ніж буття світу сприйняття. Отже, на думку Сократа, саме на основі духовності повинно зростати та виховуватися суспільство. У

питаннях цінностей філософ розвивав принципи раціоналізму, стверджуючи, що добро продукується в знанні та людині. Людина, яка знає, що таке добро, ніколи не вчинить зла. На думку Сократа, добро – це теж знання, тому культура інтелекту може зробити людину доброю, гармонійною та сповненою саме тими цінностями, які будуть стверджувати добро у всьому світі [2].

Постать давньогрецького філософа Платона (427-347 р. до н.е.) є для нас особливо цікавою, бо він був не лише знаменитим мислителем, а й педагогом. Учителював Платон в Афінах, що дало йому можливість детально схарактеризувати афінську систему виховання. „Виховання і повчання починаються з найперших років існування й продовжуються до кінця життя. Мати й годувальниця, батько й дядько („педагог”), як тільки дитина починає розуміти їх, лише й клопочуть про її вдосконалення. Вона не може нічого сказати чи зробити без того, щоб вони не вказали, що ось це – справедливе, а то несправедливе, що це – похвальне, а то – ганебне, що це святе, а то – нечестиве, що це – роби, а цього не – роби. І, якщо дитя охоче підкорюється, то це добре; якщо ж ні, – то його виправляють за допомогою погроз і ударів, як дерево, що скривилося. Потім пізніше відправляють дітей у школу й переконливо просять учителів піклуватися більше про їхню доброзичливість, ніж про читання й музику, і вчителі чинять згідно із цим бажанням” [156, с. 10].

Не менш цікавими для нас є вимоги, які Платон висував до особистості вчителя: „І я також беру до уваги вік: не хочу, щоб дитину примушували до учіння, не вимагаю від неї повної старанності. Раджу найбільше остерігатися, щоб дитина не зненавиділа учіння, яке полюбити ще не мала часу, і, щоб, випробувавши одного разу гіркоту, не страшила її і в зрілому віці. Учіння повинно бути для неї забавкою; треба заохочувати її то проханнями, то похвалами, підводити її до того, щоб вона раділа, коли що-небудь вивчить, і заздрила, коли почнуть учити іншого, якщо сама надумає полінуватися; щоб змагалася в успіхах зі своїми однолітками й часто вважала себе переможцем; для цього не зайві й нагороди, які для цього віку бувають принадні” [3, с. 40].

Платонові повчання вчителя сприяють не лише ефективному процесу

навчання та виховання дітей, а й гармонійній самореалізації, професіоналізації самого педагога: „...розсудливий учитель не обтяжить себе зайвою кількістю учнів; найбільше треба прагнути зробити його особливим нам другом, щоб він під час учіння керувався не одним обов'язком, але й прихильністю до нашого дому. Отже, наша дитина не буде забута в натовпі. Притім, усякий скільки-небудь освічений наставник, відзначивши в учневі старанність і здатність, зверне на нього увагу й для власної своєї честі” [3].

Гуманістичні принципи виховання є наскрізними у філософських поглядах Платона: „Я не схвалюю звичаю піддавати дітей тілесному покаранню, хоча це майже всіма прийнято. Таке покарання мені здається ницим і властивим лише рабам і справедливо вважається жорстокою образою для будь-якого іншого віку. Потім нерозумна дитина, якої не виправляють догани, звикне до побоїв і терпітиме їх з рабською покірністю. Нарешті, не було б і потреби вдаватися до цього покарання, якби дбайливий ментор вимагав від учня суворого звіту в його заняттях. У теперішній час провини дітей, які є результатом недбалості педагогів, виправляються, мабуть, не тим, що дітей змушують чинити правильно, а лише тим, що карають їх за те, що вони цього не виконали. До того ж, якщо ви думаєте різкою, як єдиним засобом примусити дитину до учіння, то як ви вчините з хлопцем, якому ви не можете загрожувати цим покаранням, а, тим часом, повинні вчити його набагато більшому” [3, с. 45]. Отже, на думку філософа професійні педагогічні цінності повинні ґрунтуватися на моралі, абсолюті добра, людиноцентризмі.

Філософія Платона майже вся просякнута етичними проблемами: у його діалогах розглядаються такі питання, як природа найвищого блага, його реалізація в поведінкових актах людей, у житті суспільства [1].

Філософська ідея стародавньої Греції досягла найбільших висот у творах Аристотеля (384-322 р. до н.е.), думки якого енциклопедично увібрали в себе досягнення античної науки та є грандіозною системою конкретно-наукового та безпосередньо філософського знання в усій його глибині й масштабності. Аристотель – учень Платона, проте в низці принципів питань його думки не

збігалися з баченням учителя. Аристотель намагався скасувати платонівський розрив між світом чуттєвих речей і світом ідей.

Філософ вважав, що етичні властивості людина отримує не від природи, хоча вони не можуть виникнути окремо від неї. Природа дає людині можливість стати добродійною, проте ця можливість формується та реалізується лише в діяльності: учиняючи справедливо, людина стає справедливою; стримано діючи – вона стає стриманою; учиняючи мужньо – мужньою. На думку Аристотеля, сутність добродійності криється в гармонійності щедрості та стриманості. Загальним принципом етичного вчення мислителя є пошук знайти „золоту середину” у поведінці. Виняткове місце в цьому вченні посідає справедливість: правим можна бути лише у відношенні до іншого, а турбота про іншого є нічим іншим, як турботою про суспільство [4]. Так, Аристотель наголошував, що професійні цінності вчителя повинні бути гармонійними та поєднувати в собі як вимогливість, стриманість, так і любов і щедрість. Провідною ж цінністю, на думку філософа, повинна залишатися висока моральність і духовність.

Отже, проведений аналіз філософської парадигми античних часів дав можливість узагальнити всі погляди стародавніх мислителів щодо розуміння поняття „цінності”. Дефініцію „цінності” розуміли як те, що:

- по-перше, детерміноване законами природи;
- по-друге, підпорядковане устрою держави як найвищій меті;
- по-третє, зумовлене об’єктивністю, проте реалізоване безпосередньо в людині;
- по-четверте, відповідає певним нормам і вимогам, які висуваються перед особистістю в бутті;
- по-п’яте, містить структурний елемент свідомості, інтродюкує продукти духовної діяльності людини, явища природи, буття людини.

У філософії під „цінностями” розуміють систему матеріальних і духовних благ, які людина та суспільство визнають як керівну силу над собою та світом; яка визначає думки, вчинки та стосунки з тими, хто оточує [1].

Отже, на основі положень учених-філософів сформувався категоріальний апарат теорії цінностей, який уміщував поняття „цінності”, „ціннісні орієнтації”, „ціннісне ставлення”. У контексті нашого дослідження окреслене набуває особливого значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антология мировой философии в 4-х т. – Т. 1. – Ч. 1. – М. : Мысль, 1969. – 575 с. ; Т. 2. – М. : Мысль, 1970. – 776 с. – Примеч.: с. 753 – 762; указатель имен : с. 763 – 766; предмет. указатель с. 767 – 774.
2. Лосев А.Ф. История античной эстетики / А.Ф. Лосев. – М. : ООО „Изд-во АСТ”; Харьков : Филио, 2000. – Кн. 2. – 864 с.
3. Платон. Государство / Платон // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики : учеб. пособие / сост. А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1981. – 2-е изд., перераб. – С. 20–32.
4. Плутарх. Сравнительные жизнеописания : в 3 т./ Плутарх. – М. : Изд-во АПН СССР, 1961. – Т. 2. – С. 63–72.
5. Спиркин А.Г. Философия : Учебник / А.Г. Спиркин. – М. : Гардарики, 2004. – 2-е изд. – 736 с.
6. Тугаринов В.П. Философия сознания (современные вопросы) / В.П. Тугаринов. – М. : Мысль, 1971. – 189 с.

ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ СИСТЕМНИХ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ

Заверико Наталія Віталіївна

к.п.н., професор

Соловйова Тетяна Геннадіївна

к.п.н., доцент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Системні порушення мовлення є досить поширеними в умовах розвитку з відхиленнями у дітей різних нозологічних груп. Результати аналізу психолого-педагогічних та медичних досліджень дозволяють констатувати різні підходи до тлумачення терміну «системні порушення мовлення».

Ключові слова: системні порушення мовлення, мовна системність, загальний недорозвиток мовлення, дизонтогенез.

В логопедії традиційно системні порушення мовлення визначають як відхилення, що характеризуються недорозвитком усієї мовленнєвої системи – лексичної, граматичної, фонетико-фонематичної її сторін. Низка авторів (Виготський Л., Лурія О., Леонт'єв О., Леонт'єв О., Шеремет М.) називають порушення мовлення системними, якщо вони є одним із компонентів складних форм психічного дизонтогенезу та супроводжують дезінтеграцію розвитку сенсорно-перцептивної, когнітивної, афективно-вольової сфери дитини. Інші розглядають ці розлади з неврологічної точки зору, вважаючи їх системними, якщо вони є симптомом неврологічного синдрому. За психолого-педагогічною класифікацією мовленнєвих порушень означені системні розлади віднесено до групи порушень засобів спілкування [1, с.43].

Стосовно дітей із первинними мовленнєвими порушеннями описаний стан позначають «загальний недорозвиток мовлення», «системними» прийнято позначати мовленнєвий недорозвиток дітей із іншими видами психічного

дизонтогенезу, зокрема інтелектуальною недостатністю. Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений у дітей різною мірою: від повної відсутності мовлення до незначних відхилень у розвитку всіх його компонентів, як вербальних так й паравербальних.

Також, Грибова О.Є. визначає, що при наявності вторинного мовленнєвого недорозвинення описується, які мовленнєві засоби несформованими у дитини. Якщо відзначається поєднання декількох форм коморбідних патологій, в тому числі, сенсорна, порушення опорно-рухового апарату та ін., то вказується клінічна форма мовленнєвої патології. При системні порушення мовлення можна використовувати термін «системне недорозвинення мови легкої / середньої / важкого ступеня», залежно від ступеня сформованості мовленнєвих засобів.

Повноцінне мовлення дитини формується за умови збережених функцій слуху, зору, рухової сфери, інтелекту, психоемоційного стану та інших факторів. Системні порушення мовлення бувають обумовлені (або ускладнені) руховою патологією, (в т.ч. мовленнєвих органів), зниженням інтелекту, порушенням слуху, зору, порушенням психо-емоційної сфери, поведінки. Заключення «системне порушення мовлення» виставляють після 5 років, тому що до цього віку формуються основні мовні, мовленнєві еталони. При цьому, за медичною класифікацією – МКХ-10 їх відносять до категорії специфічних розладів розвитку мовлення й мови та відзначають як їхню самостійність, так і варіанти поєднання з епілепсією, затримками інтелектуального розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Мартиненко І.В. Проблема системних порушень мовлення в медико-психолого-педагогічних дослідженнях // Логопедія. - 2017. - № 10. - С. 41-47.

**ВНЕСОК ПИСЬМЕННИКІВ-МЕДИКІВ У РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Іващенко Ганна Василівна

викладач української мови та літератури
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Комунальний заклад
«Бердянський медичний фаховий коледж»
Запорізької обласної ради
м. Бердянськ, Україна

Анотація: У статті вивчено взаємозв'язок медичної та літературної діяльності відомих українських письменників-медиків. Основні завдання дослідження були спрямовані на вивчення творчого доробку письменників-медиків, їхньої життєві позиції. З'ясовано, що українські медики були залучені до всіх складових літературного процесу: прозаїчна та поетична творчість, просвітницька діяльність, громадська, організаційна, редакторська робота, літературознавчі дослідження, міжнародні зв'язки. Наголошено, що завдяки письменникам-медикам відбувалося збагачення тематики художніх творів, до яких широко вводилася медична проблематика.

Ключові слова: письменник, медик, українська література, медична діяльність, літературна діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодні особливе значення має дослідження процесів набуття духовного багатства українського народу. Кінець ХХ століття та початок ХХІ характеризується тим, що письменники та лікарі працюють заради становлення різних галузей української науки і культури. Письменники, зберігаючи і збагачуючи рідну мову, несуть українському трудівникові просвіту, знання й віру. Медики докладають багато зусиль і знань для поліпшення санітарно-гігієнічних умов життя, для попередження хвороб, збереження здоров'я народу, формування здорового способу життя. Разом із

тим, багато медиків не тільки гідно виконують свій обов'язок, але й беруть участь у діяльності наукових і культурно-просвітницьких організацій, проявляють свій талант у різних сферах художньої культури, поєднуючи медичну працю з письменницькою.

Мета: дослідити взаємозв'язок медичної та літературної діяльності відомих українських письменників-медиків, з'ясувати вплив художнього слова медичного працівника на формування та зміцнення української національної самосвідомості.

Завдання дослідження: вивчити творчий доробок письменників-медиків; з'ясувати життєві позиції письменників-медиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему впливу художнього слова письменників-медиків на формування свідомості молодого покоління висвітлено в працях Г. Аронова, Ю. Віленського, Ю. Гріша, П. Колесника, Р. Павленка, Б. Хоменка та інших вчених. Образ медика в літературі вивчено в працях Ю. Бедзика, П. Бейліна, Ю. Германа, В. Кованова, Ф. Углова та інших науковців. Тема залучення медичних працівників до художньої творчості є невичерпною, адже й зараз серед студентів-медиків і медичних працівників є багато талановитих особистостей, що мають хист до художнього слова й зможуть вплинути на формування та зміцнення української національної самосвідомості. Книги письменників-медиків, присвячені професійній сфері, складають своєрідний цикл, який відображає історію медицини різних періодів.

Результати та дискусії. Цінним для нашого дослідження є вивчення творчого доробку С. Руданського. Творчість Руданського охоплює цікавий світ переживань, у своїх кращих зразках пронизана пафосом боротьби проти соціальної несправедливості, пройнята глибоким співчуттям і повагою до трудової людини [3]. Можливо, ці особисті риси викликали його інтерес одразу до двох професій. До професії лікаря і професії письменника, адже і в першому і в другому випадку головне – це увага до людини.

Поетична творчість С.Руданського досить різноманітна з точки зору жанрового погляду. У ній можна знайти ліричні пісні, балади, байки, віршовані

сатиричні гуморески, поеми історичного, алегоричного та філософського змісту. Поет виявився і плідним перекладачем староруської, старочеської та старогрецької епічної поезії (переклад Гомерової «Іліади»). Головне ж у спадщині С. Руданського – це його ліричні пісні, краще гумористично-сатиричні співомовки та «лірникові думи» на біблійні теми, відомі ще під назвою «Байки світової в співах». С. Руданський напружено шукав виходу з народнопоетичної стихії до оригінальної творчості[4]. Варто зауважити, що він завжди тяжів до великих епічних форм. Хоч би як захоплювався фольклором, він завжди підпорядковував його естетичним цілям. Він хотів бути не вченим-коментатором народної поезії, а поетом, що будує свої образи на фольклорній основі. У романтичній естетиці Руданського стався «прорив до реалізму». У ліриці його з'являються твори, які ніяк не вкладаються в романтичні нормативи пісні на уснонародній основі: «Полюби мене», «Студент». Більше того, С. Руданський створює вірші, які можна зарахувати до реалістичної громадянської лірики: «Над колискою», «Гей, бики!», «До дуба», «П'ятниця», «Наука». Тут все для нього нове: і теми, і образи, і провідна ідея твору. Але головна роль у здійсненні цього «прориву до реалізму» належить приказкам, хоча сам поет, очевидно, цього й не усвідомлював. С. Руданський постає перед нами як талановитий, оригінальний поет, гуманістичні звучання творів якого беруть початок і в його демократичних переконаннях, і в професії лікаря [3, 4]. Отже, з'явився новий для української поезії жанр поетичного гумористично-сатиричного анекдоту, в якому на широкій реалістичній основі народного життя бачимо живий синтез прогресивної ідейності та фольклорних форм.

Вражає своїм різноманіттям творча спадщина Модеста Левицького: художня проза, публіцистика, спогади, водевілі, науково-популярні праці та високохудожні переклади. Твори письменника розкидані по різних часописах під різними псевдонімами (Виборний Макогоненко, Дід Модест, М. Пилипович, М. Рогаль тощо), тому тепер їх відшукати нелегко.

Уперше Модест Пилипович відзначився як автор у журналі «Киевская старина» з історичним оповіданням «За Коліївщини». Друкував прозові твори

(переважно короткі оповідання) в газетах, журналі «Літературно-науковий вісник», альманасі «На вічну пам'ять Котляревському» тощо. Основні теми його творів: злигодні селянського життя, самовіддана праця лікарів події визвольних змагань 1917 – 1921 років тощо. Зі співчуттям він змалював українське селянство, окремі твори мали сатиричний характер [1]. Писав також і п'єси, твори мемуарного характеру, працював над романом «Перша руїна». У його творах звучить ідея свободи особистості, заклик до звільнення її від страху, соціального й національного гніту.

Перу Модеста Пилиповича належать: підручник з граматики української мови, який витримав три видання; порівняльна грамика української мови; перший в українському мовознавстві посібник з культури ділової мови; два видання курсу лекцій із стилістики та поезики художньої мови; перші праці з питань нормалізації та стилістичного користування мовними засобами – тобто з культури мови («Українська грамика», «Рідна мова», «Круті слова», «Паки і паки», «Українська грамика для самонавчання», «Як писати службові папери українською мовою», «Конспект теорії письменства», «Теорія письменства» тощо).

Необхідно зауважити, що Степан Руданський пристрасно засуджує кріпаччину як силу, що нівечить людину фізично й морально, позбавляє її гідності. Героя поезії «Не кидай мене» змушує страждати не тяжка праця, не злидні, а відсутність волі. Мотивами протесту проти самодержавно-кріпосницької системи та насадженої нею рабської моралі пронизаний один із кращих творів С. Руданського «Наука». Вірш побудований у формі повчання матері і батька синові у час виряджання його в життєву дорогу. Поради ці різні, в них розкриваються два шляхи, якими може йти людина до свого щастя. Один – це шлях принижень, угодовства, схиляння перед сильними та багатими. Ним радить йти синові мати, яка знає всю жорстокість і несправедливість навколишнього світу. Інший шлях радить синові батько, який переконаний, що людина мусить здобувати своє щастя в житті чесною і наполегливою працею, бо тільки вона є основою для пізнання світу і основою моральності [3]. Через

розкриття глибокої непримиренності цих двох життєвих філософій поет іде до викриття реакційної суті моралі існуючого несправедливого ладу і утвердження високих людських ідеалів моралі передової суспільності.

Особливо багатий ідейний зміст поезії «Гей-гей, воли! Чого ж ви стали» («Гей, бики!») оскільки, тут в алегоричній формі висловлено заклик до боротьби за краще майбутнє народу, надію на здійснення заповітних мрій трудового люду про щасливе життя. Варто відзначити, що цей твір став популярною народною піснею.

Історичний розквіт української літературної мови пов'язаний з гумористикою. Гідним представником гумористичної прози є Остап Вишня.

У газеті «Народна воля» (Камянець-Подільський) було надруковано кілька фейлетонів молодого письменника, а з квітня 1921, коли він став працівником республіканської газети «Вісті ВУЦВК», розпочався період його активної творчості й систематичних виступів у пресі. Влітку 1926 року відомий на той час публіцист відвідав місто Бердянськ. Під час перебування в цьому місті автором був написаний цикл нарисів, зокрема «Бердянськ», «Берізка», «Курорт Бердянський», «Українська Голландія», «Ідеал», «Птиця плаче», «Край світу хрещеного», «Рибак рибака не дуже бачить навіть поблизу», «Так ми ж народ тьомний», які пізніше увійшли до збірки «Під парусом». Ці твори порушують надзвичайно важливі для того часу економічні та соціальні проблеми курортного міста як об'єкту охорони здоров'я [2, 6]. Автор торкається проблем зберігання природних багатств цього краю, наголошує на цілющих властивостях моря. У нарисі «Птиця плаче» автора тривожать екологічні проблеми – збереження фауни і флори на Бердянській та Обіточній косах. Він пише про непланомірне збирання цінного продукту моря – камки, дає свої поради.

Перший путівник Бердянська також був створений не без допомоги Остапа Вишні, адже приїхавши до Бердянська, письменник зовсім не орієнтувався на незнайомій місцевості, тому вдався до пошуків обізнаних людей – красзнавців. Вони тісно співпрацювали. Про це свідчить цикл робіт

автора, що вирізняються послідовністю та планомірністю, яких можна було досягти тільки спираючись на зібрані й упорядковані краєзнавчими матеріали.

Остапові Вишні випало жити в пору великих соціальних зрушень, в період світлих надій і чорної розлуки, епохальних звершень і масового терору. Іронія літературної долі Остапа Вишні в тому, що його унікальний сатиричний хист сягнув висоти в часи утвердження кривавої диктатури. Як завжди, іронія не полишає автора, в словах є прихований глузливий зміст.

Помітною була організаційна роль письменників-медиків у Спілці письменників України. Одним із організаторів якої був лікар-драматург І. Микитенко. Стосовно драматургії, в історії українського театру 20-30-х років помітний слід залишив Іван Кіндратович Микитенко. Він писав під псевдонімами Петро Бунь, Незаможник, Андрій Похмурий.

Іван в 1911р. вступив до Херсонського військово-фельдшерського училища. У грудні 1914 р. сімнадцятилітнього «лікарського помічника» І. Микитенка відправляють на фронт. Він брав участь у діяльності полкового комітету. Через три роки тяжко хворий, з обмороженими ногами, повернувся з фронту. Одужавши, бере активну участь у боротьбі з тифом в селах, завідує лікпунктом у Нечаївці, а також пише вірші і короткі п'єси на злободенні теми. Згодом І. Микитенка направляють на навчання до Одеського медичного інституту. Незабаром у місцевих газетах з'являються перші його публікації (вірші, фейлетони, нариси, оповідання і статті) про життя та здоров'я простих людей [5, 7]. Також випробовує себе і в прозі, насамперед у жанрі «малих форм» — новелах, оповіданнях на теми, що цікавлять народ.

Для української інтелігенції в цілому, і для письменників і лікарів як її яскравих представників, завжди було притаманне прагнення до розповсюдження культурних надбань, наукових знань. Просвітницька діяльність письменників-медиків розгорталася й розвивалася завжди, за будь-яких обставин, навіть найнесприятливіших політичних умов. Варто зауважити, що розповсюдженою серед літераторів-медиків формою просвітницької діяльності була підготовка науково-популярних статей.

Активна життєва позиція письменників-медиків України в різних історичних обставинах знаходила прояв у їх організаторській діяльності, редакторській роботі, участі в суспільно-політичному житті, особливо на переломних етапах української історії.

Таким чином, в ході дослідження ми побачили, в чому полягає феномен залучення письменників-медиків до художньої творчості. Саме через близькість психологічних особливостей професій: спостережливість, схильність до аналізу душевного стану людини, дару співчуття, а також багатий життєвий та психологічний досвід, якого набувають медики в своїй фаховій діяльності, їхні літературні герої різнобічно розвинені, наділені великою кількістю гуманних рис та якостей.

Висновки. Отже, українські медики були залучені до всіх складових літературного процесу: прозаїчна та поетична творчість, просвітницька діяльність, громадська, організаційна, редакторська робота, літературознавчі дослідження, міжнародні зв'язки. По-різному складалося співвідношення лікарської і літературної праці: одні йшли з медицини у професійну літературну діяльність, інші – поєднували обидва покликання, залишались лікарями, аматорські, звертаючись до художньої творчості. Творчий доробок письменників-медиків України включає і соціально-психологічні повісті й романи, і поезію, і мемуаристику, драматургію, гумористику, науково-популярну літературу, художнє краєзнавство, літературний переклад, публіцистику, філософську прозу. Завдяки письменникам-медикам відбувалося збагачення тематики художніх творів, до яких широко вводилася медична проблематика.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аронов Г.Ю. Лікарі-письменники. Визначні імена в історії медицини. К.: РВА «Тріумф», 2001. С. 258–266.
2. Віленський Ю. Українські лікарі: вінок гідності, таланту, обов'язку. Агапіт. 1996. №3. С. 89–94.

3. Гріш Ю., Хоменко Б. Музей С.Руданського в с. Хомутиці. *Українська мова і література в школі*. 1973. № 5. С. 85 –87.

4. Колесник П.Творчість Степана Руданського. *Руданський С. Твори*. В 3-х т. К.: Наукова думка, 1972. Т.1. С. 5 –31.

5. Павленко Р. Участь медичних бібліотек у відтворенні історії медицини України. *Лікарський збірник : нова серія*. Львів ; Чикаго, 2002. Т. 10. С. 17–21.

6. Пиріг Л. “Києво-Печерський патерик” очима медика. *Агапіт*. 2000. № 12. С. 15–18.

7. Письменники України: Довідник. Д.: Дніпро, 1996. 397 с.

ПІДГОТОВКА РЕЗЕРВУ ДИРЕКТОРІВ ШКІЛ ЯК ВИКЛИК ЧАСУ

Клокар Наталія Іванівна

д.пед.н., професор,
старший науковий співробітник,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»
м. Київ, Україна

Анотація: трансформаційні процеси, що відбуваються в освіті України, спонукають до системних змін не лише у питаннях організації та змісту освіти, але й висувають нові вимоги до кадрового забезпечення галузі. Наразі, актуальним є питання рівня професійних компетентностей керівників закладів загальної середньої освіти, їх відповідність вимогам часу. Як показує практика, у галузі існує проблема з новою генерацією керівників, які мають прийти на зміну працюючим директорам-пенсіонерам. У зв'язку з цим для територіальних громад і регіонів акцентується питання формування резерву управлінських кадрів галузі освіти. Автором обґрунтовується необхідність створення Школи управлінських кадрів з метою пошуку, підтримки і навчання майбутніх директорів шкіл з числа педагогів, фахівців інших галузей, студентів випускних курсів університетів за відповідно розробленою програмою.

Ключові слова: трансформація освіти, децентралізація управління, резерв управлінських кадрів, професійні компетентності, програма навчання.

Європейський вектор розвитку освіти України, трансформація системи загальної середньої освіти, реалізація завдань національного проєкту «Нова українська школа» вимагають нових підходів до управління школами, підготовки нової генерації директорів, здатних оперативно реагувати на виклики часу. Особливої уваги потребує питання якості управління закладами загальної середньої освіти (ЗЗСО) в умовах адміністративно-територіальної

реформи і передачі більшості повноважень на рівень місцевих громад, децентралізації управління освітою.

Метою нашої роботи є обґрунтування необхідності підготовки резерву управлінських кадрів галузі освіти на рівні територіальних громад і регіонів з метою забезпечення якісного функціонування ЗЗСО в умовах трансформації галузі освіти, реалізації завдань Концепції «Нова українська школа».

Наше дослідження ґрунтувалося на розумінні важливості підготовки резерву управлінських кадрів для якісного функціонування ЗЗСО і будувалося на принципах науковості, системності, взаємозв'язку теорії й практики управління закладами освіти, взаємозумовленістю зовнішніх і внутрішніх чинників формування і розвитку професійних компетентностей керівників шкіл. У процесі наукового пошуку використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, зокрема: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; праксиметричні методи (вивчення та аналіз кращих практик управління закладом освіти, в т.ч. зарубіжного досвіду), діагностичні (анкетування, бесіда, тестування, інтерв'ювання), спостереження за проведенням конкурсів на заміщення вакантних посад керівників ЗЗСО на рівні територіальних громад, статистичні (кількісний та якісний аналіз) для оцінки стану та динаміки показників професійного розвитку керівників ЗЗСО за результатами проходження навчання за різними формами, самоосвіти. Проведений аналіз отриманих результатів дослідження, спостереження за конкурсами директорів шкіл, статистичних даних, зокрема, стажу роботи на посаді керівників, а також вивчення рейтингу ЗЗСО за результатами складання ЗНО випускниками шкіл, думок батьківського активу окремих закладів, учнів-випускників щодо задоволеності школою висвітив низку проблем, вирішення яких на пряму залежить від рівня управлінських компетентностей керівників закладів освіти.

Серед численних проблем, які негативно впливають на якість освітнього процесу ЗЗСО, виокремимо такі:

- домінування авторитарного стилю управління закладом освіти (особливо у сільській місцевості);

- низький рівень командної роботи та делегування повноважень;
- недосконалість внутрішньої системи забезпечення якості освіти;
- низький контроль з боку керівника за якістю освітнього процесу, вся робота з організації та змістового забезпечення освітнього процесу перекладається на заступника директора з навчально-виховної роботи;
- директори шкіл, у більшості своїй, займаються господарськими питаннями функціонування ЗЗСО;
- значна частина керівників не є лідерами громадської думки на місцевому рівні (в т.ч. не є депутатами місцевих рад), тому слабо впливають на прийняття рішень щодо розвитку освіти у громаді;
- проблема автономії ЗЗСО не набула практичного втілення для керівника, проголошується лише декларативно, оскільки більшість основних питань функціонування закладу вирішуються на рівні управлінь освіти територіальної громади;
- супротив на рівні місцевих органів управління освітою наданню фінансової самостійності ЗЗСО;
- недостатній рівень колаборації на рівні місцевої громади тощо.

Так, проведені конкурси на зайняття посад керівників ЗЗСО показують низький рівень зацікавленості молодих фахівців у роботі на посаді директора школи, що пояснюється як невисоким рівнем заробітної плати керівника, так і відсутністю системної роботи на місцях з виявлення, підтримки і підготовки резерву управлінських кадрів галузі освіти. Фактично резерв керівників існує на папері. Варто зазначити, що за статистичними даними в Україні більше, ніж четверта частина працюючих керівників ЗЗСО є пенсіонерами, мають стаж роботи на посаді 20-25 років. Так, у 2019/2020 н. р. у ЗЗСО працювало 3536 директорів-пенсіонерів, що склало 25,3 % від загальної кількості директорів ЗЗСО: у міській місцевості таких директорів 29,1 % (1 494 особи), у сільській місцевості – 23,0 % (2 042 особи) [1, с. 49]. Спостереження за конкурсом на заміщення вакантних посад директорів ЗЗСО, зокрема, захист програм розвитку закладів показали, що майбутні керівники (а також і ті, хто має досвід роботи)

мають низку труднощів у розумінні сучасних викликів і процесів трансформації галузі освіти, питаннях освітнього менеджменту, стратегії розвитку закладу, механізмах її формування, побудові демократичної моделі управління, створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти, реалізації своїх повноважень щодо автономії ЗЗСО, тощо.

Проведене вивчення дає підстави для висновку, що робота з підготовки резерву управлінських кадрів галузі освіти – це виклик часу і на нього потрібно реагувати не зволікаючи. Питання має набути державної ваги і координуватися на рівні Міністерства освіти і науки та його наукових установ. Першочерговим, на нашу думку, є створення Школи управлінських кадрів, яка повинна об'єднати зусилля кращих вітчизняних та зарубіжних практиків-учених і успішних директорів шкіл у формуванні дієвого резерву керівників на рівні територіальних громад і регіонів.

Для якісної підготовки майбутніх управлінців важливим є побудова системної роботи з претендентами, зокрема:

- пошук і підтримка потенційних лідерів серед числа педагогічних працівників і фахівців інших галузей, студентів випускних курсів університетів;
- навчання резерву за відповідною освітньою програмою, що має бути диференційована за формами і змістом відповідно до категорій слухачів, їх мотивація до кар'єрного зростання;
- цільові направлення на навчання за магістерськими програмами підготовки управлінців за кошти місцевої громади;
- доповнити Типове положення про конкурс на посаду керівника державного, комунального закладу загальної середньої освіти [2] пунктом про необхідність проходження навчання за програмою підготовки резерву управлінських кадрів галузі освіти для тих, хто претендує зайняти посаду керівника ЗЗСО.

Вивчення питання трансформації загальної середньої освіти, її нормативно-правового забезпечення, професійних потреб керівників ЗЗСО, проєкту професійного стандарту керівника ЗЗСО [3] дає підстави для висновку, що освітня програма навчання резерву управлінських кадрів має сприяти мотивації до кар'єрного зростання і вирішувати такі завдання:

- забезпечення розуміння слухачами основних напрямів освітньої реформи в контексті її модернізації, адміністративно-територіальної реформи і децентралізації влади;
- оволодіння основами науки управління та освітнього менеджменту, психології управління;
- формування у слухачів резерву управлінських кадрів розуміння цілісності процесу управління закладом освіти, взаємозв'язок і взаємозалежність його складових;
- сприяння особистісному та професійному розвитку слухачів на основі актуалізації їхнього професійного та життєвого досвіду відповідно до вимог суспільства і громади, чинного законодавства щодо професійних компетентностей керівника закладу освіти;
- розвиток загальних і професійних компетентностей потенційних лідерів як майбутніх керівників закладів освіти з урахуванням основних напрямів державної політики у галузі освіти, нормативних вимог і запитів громадянського суспільства;
- ознайомлення з інноваційними підходами до управління сучасним закладом освіти та оволодіння сучасними технологіями управління ЗЗСО;
- поглиблення знань з психологічної складової управлінської діяльності керівника, питань запобігання та вирішення конфліктів; мотивація слухачів до професійного і кар'єрного зростання;
- поглиблення знань концептуальних засад педагогіки партнерства, обґрунтування шляхів взаємодії адміністрації закладу з піклувальною радою, органами громадського самоврядування, налагодження ефективної співпраці з

владою і громадами різних рівнів;

- формування і розвиток навички системного аналізу результатів діяльності закладу освіти, об'єктивного оцінювання ситуацій, знаходження оптимальних шляхів для розв'язання проблемних питань його життєдіяльності;
- посилення уваги до соціальних умінь та взаємодії (Soft Skills), підвищенню рівня володіння цифровими вміннями (Digital Skills);
- розвиток ціннісних і громадянських компетентностей претендентів на керівну посаду, формування у них усвідомлення важливості власної громадянської позиції, впливу на розвиток демократичного середовища закладу освіти, демократичних перетворень у громаді;
- формування інформаційної культури управління закладом освіти, навички використання сучасних технологій освіти, засобів інформаційних та цифрових технологій, освітніх інновацій;
- розширення знань з питань запобігання корупції у закладі освіти, розвитку підприємництва в освіті, організації надання додаткових освітніх послуг, взаємодії закладу з громадськими організаціями і фондами, спонсорами і меценатами з метою отримання позабюджетних надходжень;
- мотивація слухачів до постійного професійного розвитку шляхом неперервної освіти, самоосвіти, критичного осмислення результатів управлінської діяльності.

Важливим є питання створення сучасного контенту навчання майбутніх керівників ЗЗСО, оскільки він має максимально базуватися на ключових засадах державної стратегії розвитку освіти, стандартах і змісті нової української школи, ключових принципах управління, вимогах державного стандарту до професійних компетентностей керівників. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти, що дає можливість кожному здобувачу освіти самостійно обирати форми і зміст відповідної фахової підготовки та подальшого професійного розвитку, використовуючи можливості сучасних інформаційно-цифрових технологій. Актуальним є використання змішаної форми (blended

learning), що може бути найбільш ефективною для слухачів Школи управлінських кадрів, які працюють чи навчаються. Така форма дозволяє вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію, що може реалізовуватися шляхом використання можливості Інтернет і базуватися на цифрових технологіях, можливостях відкритої освіти (онлайн навчання), віртуального навчання (відео-конференції (семінари), круглі столи, дискусії, майстер-класи тощо), змішаного і перевернутого навчання, мікро-навчання і міні-тренінгів, що надають здобувачам освіти доступний та гнучкий спосіб для здобуття нових знань і вироблення нових навичок, кар'єрного зростання. У зв'язку з цим значна увага має надаватися питанню створення (удосконалення наявної) конкурентної системи управління навчання (LMS – Learning Management System), яка функціонує за принципами відкритої освіти (свободи вибору, доступності (за формою, часом, фінансами), гнучкості, адаптивності, інваріантності, мобільності, системності, модульності, індивідуального підходу, інтерактивної взаємодії), дозволяє суттєво розширити освітній простір, створити умови забезпечення кожному слухачу безперешкодного доступу до освітніх ресурсів, результатів наукових досліджень, вільного спілкування у відкритому віртуальному середовищі зацікавлених учасників освітнього процесу [4].

Отже, проведене вивчення стану забезпечення ЗЗСО управлінськими кадрами та робота з підготовки резерву керівників показує необхідність запровадження системного підходу на державному рівні щодо пошуку, підтримки, навчання і мотивації до кар'єрного зростання педагогів, фахівців інших галузей, студентів випускних курсів університетів, які мають потенційні можливості стати директорами ЗЗСО, здатність реалізувати завдання нової української школи в умовах системних змін, нової структури і змісту освіти. Створення Школи управлінських кадрів, запровадження навчання за відповідно розробленою програмою сприятиме реалізації державної освітньої політики на рівні регіонів і територіальних громад, забезпечить вирішення проблеми формування дієвого резерву управлінських кадрів галузі освіти, підготовку

професійних управлінців 21-го століття.

Подальшого наукового пошуку потребують проблеми підтримки лідерського потенціалу учнівської молоді та її орієнтація на професію керівника закладу освіти, психологічної готовності педагогів і студентів до управлінської діяльності, формування і розвитку в майбутніх керівників соціальних умінь та взаємодії (Soft Skills), управління створенням і функціонуванням дієвого резерву керівних кадрів галузі освіти на рівні територіальних громад і регіонів, тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Освіта України: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. – Київ. – 2020. – С. 49.

2. Наказ МОН України від 28.03.2018 № 291 Про затвердження Типового положення про конкурс на посаду керівника державного, комунального закладу загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Професійний стандарт за професією «Керівник закладу загальної середньої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>

4. Клокар Н.І. Сучасні технології післядипломної освіти у професійному розвитку фахівців. *Virtus: Scientific Journal* / Editor-in-Chief M.A. Zhurba. – October № 37. – 2019. – P. 102-105.

УДК 378.147

**ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ
ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Косовець Олена Павлівна

Соє Олена Миколаївна

к. пед.н., ст. викладач

Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті розглянуто роль візуалізації навчального матеріалу та його впливу на розвиток професійних здібностей студентів вищих навчальних закладів, у контексті аналізу способів візуалізації і способів застосування для вирішення дидактичних завдань з позиції вивчення дисциплін природничо-математичного циклу.

Ключові слова: цифрові технології, візуалізація навчальних матеріалів, професійні компетентності студента.

Використання сучасних цифрових технологій у навчанні є однією з найважливіших і стійких тенденцій освітнього процесу. В системі освіти комп'ютерна техніка та засоби цифрових технологій застосовуються у процесі вивчення дисциплін природничо-математичного циклу. Інноваційні методи навчання, в тому числі з використанням сучасних цифрових технологій, є предметом роздумів багатьох науковців. При традиційному підході до навчання цілі освіти моделюють результат, який можна описати, відповівши на питання – що нового дізнався студент? Розвивальне навчання передбачає побудову відповіді на питання – чому навчиться студент за роки навчання у вищому навчальному закладі? Раніше пріоритетною метою було «засвоєння всієї суми знань, яке виробило людство», сьогодні на перший план виходить особистість

студента, його здатність до самовизначення і самореалізації, до самостійного прийняття рішень, до рефлексивного аналізу і власної діяльності.

Проблему підвищення ефективності навчання й виховання засобами цифрових технологій досліджували Ю. Бабанський, В. Биков, В. Бондар, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Козяр, М. Кадемія, В. Кремень, О. Падалка, О. Пехота, К. Платонов, Г. Селевко, С. Сисоєва, М. Сорокін, Л. Шевченко та ін. Використанню інноваційного підходу у підготовці майбутніх фахівців до професійної діяльності цифровими засобами присвятили свої дослідження Н. Базилюк, М. Жалдак, В. Ключко, В. Луговий, Н. Морзе, Н. Ничкало, І. Регейло, О. Спірін і інші. В умовах модернізації освіти, в процесі введення нових державних освітніх стандартів, оновлення змісту освіти, можна виділити декілька проблем. По-перше, існує набір певних технологій, які дозволяють проводити класичні заняття в супроводі мультимедійних презентацій, тестів і програмного забезпечення, що допомагають студентам не тільки поглибити знання, отримані в навчальному процесі, а й розвивати візуальне мислення та візуальну пам'ять.

По-друге, цифрові технології (зокрема, класичні презентації) в очах сучасного студента виглядають «застарілими». Найчастіше викладач ґрунтується на своїх власних перевагах в сфері викладання та коли ці переваги не збігаються з навчальними уподобаннями студентів, виникає конфлікт стилів. Бетті Лу Лівер зазначає, що «орієнтована на студента система навчання, вимагає від нього уважного ставлення до стилів навчання, виходить за рамки методу, за рамки аудиторії і навіть за рамки викладача, так як орієнтована на джерело успіху або успіху в навчанні – на самого студента» [2]. Постає проблема: як зробити навчання природничо-математичних дисциплін таким, щоб воно будувалося на збалансованій роботі логічного і наочно-образного мислення студентів. Поява спеціалізованого програмного забезпечення призводить до нових схем розуміння, менш пов'язаних з промовою, але в більшій мірі орієнтованих на зорові образи, форму і колір навчального матеріалу. Ми пропонуємо будувати процес навчання природничо-математичних дисциплін на

основі візуального підходу до формування професійних компетентностей, що дозволить максимально використовувати потенційні можливості візуального мислення студентів.

Роль візуалізації навчального матеріалу в розвитку професійних здібностей студента, різноманіття її функцій в цьому процесі і способи застосування для вирішення дидактичних завдань широко досліджуються в педагогічній науці і практиці. Саме завдяки візуальним каналам сприйняття студент отримує близько 80-90% інформації, і переміщення акценту в навчанні на вербальні форми вивчення навчального матеріалу зробили цей найважливіший етап у становленні особистості студента недостатньо ефективним. У зв'язку з цим зростає роль візуальних моделей подання навчальної інформації, що дозволяють подолати труднощі, пов'язані з навчанням, що спирається на абстрактно-логічне мислення. До візуальних способів подання навчального матеріалу сучасними цифровими засобами навчання можна віднести створення та використання інтелект-карт або ментальних карт [1], стрічок часу, інтерактивних плакатів і вправ, інтерактивні відео із вбудованими питаннями, кросворди, ребуси, пазли та ін.

В українських закладах вищої освіти стандартними засобами навчання математики є набір геометричних фігур, креслярських інструментів (циркуль, транспортир, лінійка, трикутник тощо), поліграфічні матеріали (стенди, таблиці, плакати тощо). Сукупність цих об'єктів повністю або частково замінює поняття, що вивчається, надає загальну інформацію про нього, дозволяє візуалізувати основні характеристики, досліджувати властивості, перевіряти достовірність правил, аксіом і теорем, здійснювати моніторинг досягнення учнями результатів навчання (компетентностей). Нині всі ці засоби навчання можна доповнити та/або замінити сучасними інформаційними технологіями та мобільними додатками [3]. Викладачі часто стикаються з проблемою, що студенти не можуть зосередитися, сприймати довгі тексти, заглиблюватися в суть, мають низький коефіцієнт засвоєння знань. Фахівці це пояснюють тим, що у студента сформовано кліпове мислення (від «clip» (англ.) – фрагмент тексту,

уривок з відео або фільму). Подача інформації від викладача до студента найчастіше носила прямий усний характер. Кліпове мислення сучасних студентів ставить викладача в інші умови подання інформації. Завдання викладача – залучити студентів до активної творчої діяльності, де учасники процесу навчання взаємодіють один з одним, будують діалоги і самостійно отримують знання.

Робота з опорними конспектами, складання структурно-логічних схем полегшують сприйняття великого обсягу навчального матеріалу, налаштовують студентів на вдумливу і зосереджену роботу на лекційному та лабораторному занятті. У студентів активно задіюється зорова пам'ять, логічне, аналітичне, просторове мислення, досягається високий ступінь засвоєння навчального матеріалу, формуються стан «можу і вмію» і почуття відповідальності не тільки за себе, але і за своїх товаришів. Систематичне і цілеспрямоване використання сучасних цифрових інструментів візуалізації в процесі навчання студентів природничо-математичних дисциплін сприяє усвідомленому вмінню вирішувати складні завдання, підвищує рівень ефективності навчання, сприяє розвитку і підтримці інтересу до науки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабійчук І., Соя О.М. Ментальні карти як засіб інтерактивної візуалізації навчальних матеріалів в умовах дистанційного навчання. Актуальні проблеми математики, фізики і комп'ютерних наук. Вінниця, 2020. Вип. 18. С. 4–9.

2. Ливер Б. Л. Обучение всего класса / пер. с англ. О.Е.Биченковой. М.: Новая школа, 1995. 48 с.

3. Соя О.М., Тютюн Л.А., Косоветц О.П. Модель використання мобільних освітніх середовищ. Publishing House “Baltija Publishing”, 2020.

4. Berrios G. E. Eugen Bleuler's Place in the History of Psychiatry. Schizophrenia Bulletin 37 (6): 1095–1098, 2011. doi:10.1093/schbul/sbr132.

**ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Курчатова Анжеліка Віталіївна

доктор філософії в галузі освіти
старший викладач кафедри дошкільної освіти

Левкович Світлана Юріївна

студентка

Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Анотація: у статті розглянуто проблему виховання гуманних почуттів дітей старшого дошкільного віку як основу формування їх міжособистісних взаємин. Проаналізовано літературу з даного питання. Наведено приклади завдань для формування гуманних почуттів старших дошкільників.

Ключові слова: гуманні почуття, гуманність, міжособистісні взаємини, старші дошкільники, виховання.

Аналіз наукових досліджень дає підставу стверджувати, що виховати гуманну особистість означає сформувати у неї моральну свідомість, розвинути моральні почуття та сформувати моральну поведінку. Основи моральної спрямованості сформовані в дошкільному віці визначають подальше життя дитини. виправити помилки, які допустили батьки і педагоги у духовно-моральному вихованні, важко. У старшому дошкільному віці створюються найбільш сприятливі умови для духовно-морального розвитку дітей. У цей період розширюється і перебудовується система взаємин дитини з дорослими і однолітками, ускладнюються види діяльності, виникає спільна з однолітками діяльність. Дошкільник осягає світ людських відносин, відкриває закони, за якими будується взаємодія людей, тобто норми поведінки. Прагнучи стати

дорослим, дошкільник підпорядковує свої дії суспільним нормам і правилам поведінки [1, с. 12]. Проблемам формування моральної свідомості присвячені праці Л. Артемової, І. Беха, Л. Божович, М. Боришевського, О. Кононко, Н. Монахова, Л. Рувинського, О. Сухомлинської та ін.

Основою гуманної поведінки є моральне виховання. В свою чергу моральне виховання є цілеспрямованим процесом формування у людини етичних знань, моральних потреб, ідейно-моральних переконань, моральних якостей і почуттів, стійких та звичних норм поведінки, які відповідають моральному ідеалу на основі засвоєння норм і принципів моралі та участі в практичній діяльності. Виходячи з вище сказаного, ми стверджуємо, що першоджерелом гуманного відношення є моральне виховання. Безпосередньо, у системі виховання велику роль відіграють засоби. У вихованні гуманних почуттів у дітей дошкільного віку використовують засоби морального виховання. Їх можна об'єднати в декілька груп: художні засоби, природа і власна активна діяльність дітей. Результати констатувального експерименту дали підстави зробити висновок, що у багатьох дітей наявний чуттєвий досвід особистих переживань і вражень, але вони не здатні самостійно виявити гуманні почуття; спостерігається невідповідність між уявленнями дітей про гуманні вчинки і рівнем прояву їх у реальному ставленні до оточуючих. У повсякденному житті діти виявляють гуманну поведінку стосовно дорослих, однолітків, об'єктів природи частіше тоді, коли ті перебувають у негативному емоційному стані, а у ситуаціях успіху, вдачі у діяльності інших гуманне ставлення до них проявляється рідше. На формувальному етапі дослідження з метою виховання гуманності поведінки старших дошкільників і підготовки їх до усвідомлених гуманних вчинків була розроблена і впроваджена у педагогічний процес експериментальних дошкільних закладів педагогічна технологія.

У вихованні гуманної поведінки дітей дошкільного віку використовують саме такі засоби, як:

- психотехнології (гімнастика почуттів, енергійні вправи «Жива

вода», «Серце в долонях», «Тепло від рук ближнього», «Вітерець щастя»);

– заняття про добро, чуйність та красу, де використовують матеріал з книжок, приклади з життя;

– казки про мораль (етичні казки);

– ігрові технології «Квітка ввічливості», «Дзвіночки совісті», «Промінчик людяності», «Дерево добра», «Допоможемо разом»;

– ситуації морального вибору (порівняльні, оцінювальні, проблемні);

– складання родового дерева, розгляд сімейних фотографій, документів, листів та інших родинних реліквій;

– подорожі до країни Милосердя, Чуйності, Ввічливості, Вдячності;

– проєктивні діагностичні методики (малюнки «Я і моя сім'я», «Життя», «Добро»);

– театралізовані вправи «Прихід у гості до бабусі», «Відвідини хворого», «Вітання з днем народження» та ін.

З вищесказаного ми можемо стверджувати, що кожен засіб цікавий, різний; можна використовувати як на занятті, так і в спеціально відведений час. З кожним використанням таких засобів дитина більше усвідомлюватиме, що таке насправді гуманне відношення до оточуючого. Вибір засобів морального виховання залежить від провідного завдання, від віку вихованців, від рівня їх загального і інтелектуального розвитку, від етапу розвитку моральних якостей [4].

Наведемо приклади завдань для виховання гуманних почуттів як основи формування міжособистісних взаємин дітей старшого дошкільного віку.

Ситуації морального вибору

Мета: розвинути уявлення дітей про гуманність та здатність правильно оцінювати поведінку у конкретній ситуації, та емоційний стан інших.

Процедура виконання. Дітям наведено приклади ситуацій морально-етичного вибору, в яких прослідковувалось гуманне ставлення до людей.

Ситуація 1. Катруся і Петрик їздили на велосипедах. Катруся впала, а Петрик стояв і сміявся.

Ситуація 2. До переповненого автобусу зайшла бабуся. Хлопчик побачив її та відвернувся до вікна.

Ситуація 3. На нерегульованому пішохідному переході дідусь із палицею не міг перейти дорогу. Двоє хлопчиків це помітили, але один підійшов до дідуса і допоміг, а інший – пішов далі.

Ситуації надання допомоги (за Т. Поніманською)

Мета: виховувати у дітей необхідність та спосіб надання допомоги у повсякденних ситуаціях, не пов'язаних з хворобою чи неуспішністю їх учасників.

Процедура виконання. Діти складають розкидані іграшки. Іванко починає грати в конструктор і не встигає зробити свою частину роботи. Відповідальність за виконання завдання покладена на обох дітей.

Запитання до дітей: «Як у цій ситуації поведе себе Світланка, чи буде виконувати роботу за друга?».

Ситуації емоційного комфорту

Мета: вивчення взаємозв'язку гуманних уявлень дітей, про які вони заявляли у процесі бесід та уявних ситуацій, та гуманних вчинків дітей у реальних умовах їх життєдіяльності, що виявляємо за допомогою спостережень.

Процедура виконання. Фіксується поведінка дітей з огляду на те, як дитина ставиться до однолітків, до їх успіхів і невдач, з ким переважно спілкується і як поводить себе при цьому; до спілкування з ким прагне, чому; чи відповідають інші діти цим прагненням; як реагує на вчинки інших стосовно себе. Спостереження проводиться впродовж двох місяців. При спостереженні фіксуємо випадки, які вимагають вчинків гуманної поведінки і реакції дітей на них.

Підсумовуючи вище зазначене, можна сказати, що гуманна поведінка дітей старшого дошкільного віку у процесі виховання має бути представлена у вигляді моральної норми-цінності і конкретизована у відповідних правилах поведінки. Такий підхід може бути результативним, оскільки орієнтований на

розуміння, усвідомлення та емоційне переживання дитиною наслідків дотримання – недотримання правил гуманної поведінки. Це сприятиме формуванню гуманності як мотиву поведінки і як моральної якості дитини-дошкільника, а також вихованню гуманних почуттів як основи формування міжособистісних взаємин дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Врочинська Л. І. Садок і родина: виховуємо дітей гуманними. *Дошкільне виховання*. 2006. № 6. С. 12-14.
2. Врочинська Л. І. Теоретико-методичні засади виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Вісник інститут розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія* : зб. наук. пр. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 43-49.
3. Кононко О. Л. Психологічний комфорт як передумова морального становлення особистості. *Дошкільне виховання*. 1996. № 5. С. 4-5.
4. Конохова Е. С. Проблема нравственного воспитания современных дошкольников [Электронный ресурс] / Е. С. Конохова // Детский сад: теория и практика. – 2011. – Режим доступа: http://www.editionpress.ru/archive_ds_2011.html
5. Концепція національного виховання / Наказ МОН України від 29.07.2019 № 1038. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата звернення: 11.09.2021).
6. Нравственное воспитание в детском саду / под ред.: В. Г. Нечаевой, Т. А. Марковой. 2-е изд. М. : Просвещение, 1978. 256 с.
7. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 2-е вид. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. 432 с.

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTI ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Кучер Світлана Леонідівна

доктор пед. наук, доцент

Криворізький педагогічний університет

Гриняєва Наталя Миколаївна

Аспірантка

Криворізький педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розглядається організація проведення педагогічного експерименту формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності молодших спеціалістів сфери обслуговування. Здійснено опис організації та проведення педагогічного експерименту, що проводився зі студентами Криворізького фахового коледжу економіки та управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» та Міжрегіонального центру підготовки та перепідготовки військовослужбовців.

Ключові слова: професійно-орієнтована іншомовна компетентність; молодший спеціаліст; констатувальний етап; формувальний етап; рівень компетентності.

Досвід викладання іноземних мов у закладах освіти, які готують молодших спеціалістів сфери обслуговування, переконує, що однією з головних причин ускладнення комунікації іноземною мовою в сфері обслуговування є недостатнє знання й некоректне вживання професійної термінології. Помилки у вживанні професійно-орієнтованої термінології полягають у тому, що під час побудови висловлювань студенти неправильно обирають потрібні для досягнення цілей комунікації фразеологічні одиниці, замінюючи їх невідповідними синонімічними значеннями, або використовують лексико-

граматичні засоби й конструкції, що не дозволяють розв'язати поставлене перед ними завдання [1, с. 318]. Отже, вважаємо знання професійно-орієнтованої лексики тим чинником, що забезпечує успішність формування готовності до професійно-орієнтованого іншомовного спілкування майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Теоретичний аналіз наукових джерел та практичного досвіду навчальних закладів, що готують молодших спеціалістів сфери обслуговування, демонструє, що проблема формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності молодших спеціалістів сфери обслуговування ще не була предметом окремого дослідження.

Тому, метою нашої статті є висвітлення питань організації проведення педагогічного експерименту щодо формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності молодших спеціалістів сфери обслуговування.

Експериментальною базою педагогічного експерименту став ВСП Криворізький фаховий коледж економіки та управління ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана» та Міжрегіональний центр підготовки та перепідготовки військовослужбовців. У констатувальному етапі педагогічного експерименту взяли участь 114 студентів. Для формувального етапу було залучено 2 контрольних та 2 експериментальних груп спеціальностей «Харчові технології», «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» загальною чисельністю 70 студентів: 36 студентів в експериментальній і 34 – контрольній групах. Для забезпечення об'єктивності експерименту комплектування контрольної і експериментальної груп було доволільним.

Намагаючись отримати максимально достовірну картину процесу формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності, достовірність одержаних під час експерименту результатів, ми дотримувалися таких вимог:

- експеримент проводився за звичайних умов навчально-виховного процесу;

- поділ груп на контрольну та експериментальну групи був довільним;

- у всіх групах використовувалася єдина методика діагностики рівня сформованості професійно-орієнтованої іншомовної компетентності майбутніх фахівців у галузі сфери обслуговування.

На підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи, для забезпечення можливості діагностики рівнів професійно-орієнтованої іншомовної компетентності, ми визначили чотири рівні сформованості: оптимальний, достатній, недостатній і критичний. Далі нами було сформульовано норми-зразки для кожного рівня сформованості професійно-орієнтованої іншомовної компетентності. Критичний рівень. Передбачає, що студент не знає основних особливостей усного та писемного мовлення, невербальних засобів вираження думок і емоцій як в безпосередньому, так і в комп'ютерно-опосередкованому спілкуванні. Студент здогадується, але не розуміє, як особливості мислення народу виражені в його мові, і не знає, як можна на основі аналізу мовних явищ зрозуміти особливості культури мова якої вивчається. Він також володіє стереотипними знаннями про вивчаєму культуру, обмеженими програмою середньої освіти та засобами масової інформації, але не здатний вибирати форми і норми спілкування, мовні та мовленнєві засоби комунікації, які є адекватними ситуації спілкування.

Недостатній рівень характеризує студента, який володіє елементами основних міжкультурних знань і умінь, має деякий досвід практичної взаємодії із зарубіжними однолітками, якостями особистості, рівень сформованості яких, не дозволяє йому досягати взаєморозуміння представників досліджуваної культури та глибшого розуміння рідної культури. Студента характеризує слабе уявлення про особливості усного та писемного мовлення, про невербальні засоби вираження думок і емоцій, він володіє деякими особливостями спілкування, але не знає, яким чином вирішуються конфлікти в тій культурі мову якої він вивчає. Для нього характерна пасивність у вивченні рідної та іноземної культури, стриманість до проявів особливостей

досліджуваної культури, які відрізняються від рідної, перенесення норми рідної культури на розуміння іноземної.

На достатньому рівні студент володіє знаннями, вміннями, досвідом практичної діяльності і якостями особистості, достатніми для досягнення взаєморозуміння з представниками іншої країни. Даний рівень дозволяє студентам спілкуватися з міжнародною аудиторією без значних проблем у процесі комунікації. Він знає, що особливості мислення народу виражені в його мові, а також, що аналіз мовних явищ сприяє кращому розумінню іншої культури і сприймає основні особливості усного та писемного мовлення, спілкування, форми та норми спілкування, етикету і поведінки, а також способи вирішення конфліктів в суспільстві, володіє знаннями про іноземну культуру в межах особистих інтересів, захоплені і професійної орієнтації. Уміння використовувати наявні знання в знайомих йому ситуаціях комунікації з представниками досліджуваної культури і вибирати адекватні ситуації форми і норми спілкування з домінуючою соціальною групою дозволяють йому вирішити деякі проблеми в спілкуванні, співвідносити явища рідної та досліджуваної культури, знаходити спільне між культурами і їх представниками.

Оптимальний рівень. На цьому рівні студент володіє оптимальними знаннями, вміннями та навичками міжкультурної професійної компетенції, має досвід практичного спілкування з представниками досліджуваної культури на основі якостей особистості, що дозволяють досягати взаєморозуміння в процесі спілкування з міжнародним партнером і глибокого усвідомлення як рідної, так і іншої культури. Студент знає особливості усного та писемного мовлення і володіє умінням вживання невербальних засобів вираження думок і емоцій в безпосередньому і комп'ютерно-опосередкованому спілкуванні, знає і дотримується при цьому норми спілкування, комунікації, етикету і поведінки, а також способи вирішення конфліктів, що виникають в процесі спілкування з представниками іноземної культури. Далі, щоб найбільш повно оцінити рівні сформованості професійно-орієнтованої іншомовної компетентності і в

достатній мірі диференціювати особистість студентів, які вивчають іноземну мову, як засіб професійного спілкування, ми розробили рівнево-критеріальну шкалу (табл.1).

Таблиця 1

Рівнево-критеріальна шкала сформованості професійно-орієнтованої іношомовної компетентності

Рівні	Критерії	Показники критеріїв
Критичний	Іношомовні професійні знання	Поверхневі знання про культурні особливості країни мова якої вивчається, відсутність прагнення до професійного спілкування
	Іношомовні професійні вміння	Наявність комунікативного бар'єру, напруженості в спілкуванні
	Іношомовні професійні відносини	Пізнавальна інертність до професійних представників іноземної культури
Недостатній	Іношомовні професійні знання	Наявність деяких знань про ряд особливостей міжкультурного професійного спілкування
	Іношомовні професійні вміння	Репродуктивне відтворення культурологічних знань в деяких ситуаціях професійного спілкування
	Іношомовні професійні відносини	Деякі труднощі у встановленні контактів з іношомовними партнерами за обраною спеціальністю
Достатній	Іношомовні професійні знання	Розуміння суті психологічних особливостей міжкультурного професійного спілкування
	Іношомовні професійні вміння	Продуктивні дії щодо застосування отриманих культурологічних професійних знань
	Іношомовні професійні відносини	Відкритість до нової інформації, стійке бажання до іношомовного професійного спілкування
Оптимальний	Іношомовні професійні знання	Глибокі знання про іношомовний компонент професійного значення, психологічні та соціокультурні особливості іношомовного професійного спілкування,
	Іношомовні професійні вміння	Здійснення спільної творчої професійної діяльності відповідно до культурних норм носіїв мови
	Іношомовні професійні відносини	Сприйняття іношомовного партнера як рівноправного професіонала

На основі проведених досліджень наукової та практичної літератури, що відноситься до питань, пов'язаних з навчанням іноземної мови як засобу формування професійно-орієнтованої іношомовної компетентності, нами була

розроблена анкета, яка визначає головні напрямки створення комплексу умов, що забезпечують формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності у майбутніх фахівців сфери обслуговування. Анкета стала методичною основою визначення сформованості іншомовної комунікативної компетентності студентів першого курсу, і, тим самим на констатувальному етапі експерименту дозволяла студентам самим себе оцінювати, виявляти рівень своїх знань, умінь і якостей, що стосуються навчання іноземної мови, вивчення іноземної культури і спілкування з її представниками.

В анкетуванні взяли участь 114 студентів Криворізького фахового коледжу економіки та управління ДВНЗ «Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана» та Міжрегіонального центру підготовки та перепідготовки військовослужбовців. Проаналізувавши отримані відповіді ми змогли констатувати, що більшість - 67,4% показали поверхневі знання про культурні особливості країни, мова якої вивчається, і відсутність прагнення до іншомовного професійного спілкування. У 59,1% були виявлені труднощі при засвоєнні і передачі інформації, сприйняття іншомовної культури. Частина студентів - 31,7%, змогли показати наявність певних знань про особливості норми поведінки в країні, мова якої вивчається, певний інтерес до іншомовної культури і контактів до іншомовних партнерів за обраною спеціальністю. Готовність до здійснення продуктивних дій в поєднанні зі сприйняттям психологічних особливостей та подальшим розвитком прийняття іншомовної культури показали 43% від числа опитаних. Лише невелика частина респондентів - 19%, проявила здатність іншомовного спілкування, змогла представити реальні можливості самостійного професійного спілкування і сприймати іншомовну культуру як належне.

Проведене таким чином анкетування дозволило нам упорядкувати і систематизувати хід дослідно-експериментальної роботи, тобто за його допомогою були в певній мірі підтверджені рівні професійно-орієнтованої іншомовної компетентності у студентів, що беруть участь в експерименті. Оскільки в якості основного активуючого початку будь-якої діяльності

виступає потреба, навчання іноземної мови починається перш за все з виявлення мотивації. При цьому ми виходили з тих міркувань, що головне завдання дослідно-експериментальної роботи полягає в тому, щоб допомогти студентам осмислити і розширити їх уявлення про майбутню спеціальність і ролі іноземної мови в ній, як основної складової їх професійно-орієнтованої іншомовної компетентності.

Звертаючи увагу на те, що запропонована нами гіпотеза ґрунтується на існуючих знаннях теорії і практики; не суперечить фактам науки; надає можливість емпіричної перевірки висунутих теоретичних положень, ми в ході дослідно-експериментальної роботи прагнули отримати нові науково-практичні знання і вибрали шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на проблему та її вирішення. Для цього був використаний ряд методів, а саме: організаційний, який дозволив насамперед виявити ступінь впливу організаційно-педагогічних і соціально-психологічних умов на формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності; *обсерваційний* - бесіда, співбесіда, рейтинг; *діагностичний* - самооцінка, експертна оцінка; *проксілогічний* - контент-аналіз і *опитувальний* - тести, інтерв'ю, анкети, що дозволяє з більшою часткою вірогідності проводити дисертаційні дослідження.

Методи збору інформації включали в себе анкетування у формі опосередкованого опитування; інтерв'ювання та включене неструктуроване спостереження.

Методи обробки та аналізу отриманої інформації були представлені методом групової перевірки даних.

Автором проводився експрес-аналіз, результати якого дозволили внести корективи в гіпотезу дисертаційного дослідження і в хід дослідно-експериментальної роботи по формуванню професійно-орієнтованої іншомовної компетентності у студентів.

Наступним етапом було проведено роботу по визначенню складу експериментальної і контрольної груп. Обґрунтовуючи чисельний склад груп, ми керувалися тим, що чим більше буде статистичних даних, тим більш

однорідна генеральна сукупність. Обсяг вибірки, що забезпечує результативність даних було визначено в 70 чоловік - 36 в експериментальній групі і 34 в контрольній. Вік випробуваних коливався від 16 до 18 років.

Первинна діагностика професійно-орієнтованої іншомовної компетентності у студентів експериментальної і контрольної груп проводилась методом анкетування. Результати анкетування наведені в таблицях 2 і 3.

Таблиця 2

Рівні сформованості компонентів професійно-орієнтованої іншомовної компетентності в експериментальній групі на початок експерименту

Компоненти	Рівні							
	критичний		недостатній		достатній		оптимальний	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Мотиваційний	12	33,3	15	41,7	7	19,4	2	5,6
Когнітивний	8	22,2	12	33,3	14	38,9	2	5,6
Прагматичний	10	27,8	13	36,1	11	30,6	2	5,6
Рефлексивний	10	27,8	12	33,3	12	33,3	2	5,6
В цілому	10	27,8	13	36,1	11	30,6	2	5,6

Таблиця 3

Рівні сформованості компонентів професійно-орієнтованої іншомовної компетентності в контрольній групі на початок експерименту

Компоненти	Рівні							
	критичний		недостатній		достатній		оптимальний	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Мотиваційний	12	35,3	16	47,1	5	14,7	1	2,9
Когнітивний	10	29,4	10	29,4	13	38,2	1	2,9
Прагматичний	10	29,4	15	44,1	8	23,5	1	2,9
Рефлексивний	12	35,3	15	44,1	6	17,6	1	2,9
В цілому	11	32,3	14	41,2	8	23,5	1	2,9

Аналіз кількісних показників розвитку якості на початок експерименту дозволяє зробити висновок про мінімальне розходження між студентами експериментальної і контрольної груп. Проведена констатація уявлень студентів про культуру країни, мова якої вивчається за аналізами результатів письмових робіт, опитувань, бесід, інтерв'ю та інших методів діагностики,

отриманих на констатувальному етапі експерименту, привела нас до наступного висновку.

Як показала діагностика, студенти володіють деякою кількістю знань про країну, мова якої вивчається, фактологічного характеру. Але в більшості своїй головною характеристикою цих знань є роз'єднаність і неточність, їх знання мають, скоріше фрагментарний характер, у студентів найбільшу складність викликають дії, спрямовані на сприйняття іншочультурної реальності, а також інтерпретації фактів і подій з позиції власної культури.

Підводячи підсумки, слід зазначити також, що, хоча більшість студентів розуміють необхідність вивчення мови та культури країни мову якої вивчають, значна частина студентів не усвідомлює можливості вдосконалення своєї професійної підготовки на основі формування у них іншомовної комунікативної компетентності. Більшість студентів оцінює свої культуроснавчі знання і рівень професійного вміння в сфері іншомовної комунікації низько, що не забезпечує повноцінного спілкування із закордонним партнером. Результати констатувального етапу експерименту переконали нас у необхідності розробки системи викладання курсу іноземної мови, спрямованої на ознайомлення студентів з конкретними фактами про культуру країни, мова якої вивчається, яка б інтегрувала культуроснавчі знання в професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, передбачала порівняльний аналіз рідної та іноземної культури, збагачувала уявлення студентів про культури двох країн, закріплювала і розширювала ті знання, які вони отримали при вивченні інших дисциплін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваль Л. М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англійської професійно орієнтованої мовної компетенції / Л. М. Коваль // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.4. – С. 318-321.

ЕЛЕКТРОННИЙ РОЗВИТОК МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Лахтадир Тетяна Валеріївна

К.мед.н., доцент

Камінський Ростислав Феліксівич

К.мед.н., доцент

Турбал Людмила Володимирівна

К.мед.н., доцент

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Кафедра описової та клінічної анатомії

м. Київ, Україна

Анотація. Масштабний прогрес у галузі медицини і пов'язане з ним стрімке збільшення необхідної для підготовки лікаря фахової інформації актуалізує питання про інновації у вищій медичній освіті. Беручи до уваги всі ці умови, сучасні тенденції розвитку європейської медичної освіти передбачають широке впровадження в освіту високотехнологічного інформаційного навчального процесу. Найбільше це стосується України, яка в умовах відкриття кордонів між державами проходить процес повноцінного входження в єдиний Європейський освітній простір.

Ключові слова: медична освіта, європейський рівень освіти, освіта в Україні

Головним фактором із забезпечення європейського рівня якості вищої медичної освіти в Україні є “transformation of medical education through Decentralized Training Platforms” [5, с. 1138] і впровадження в навчальний процес e-learning (електронної освіти). В сучасних умовах, де живе молоде покоління найбільш актуальним стає спілкування та навчання в режимі online, що якнайкраще забезпечує засвоєння навчально-методичного матеріалу, скомпонованого у відповідності до новітніх інформаційно-комунікативних технологій [1, с. 70]. Отже, класична аудиторна підготовка студента-медика, що нині існувала, при e-навчанні може бути доповнена online-навчанням або, за

потреб, повністю замінена online-навчанням.

Найкращим чином організоване і наповнене відповідним якісним контентом лікувально-діагностичного спрямування е-навчання з певного розділу навчальної дисципліни може бути використане для повністю індивідуалізованої самостійної позааудиторної роботи студентів за принципом smart education (смарт-освіти). Smart education [3, с. 126] включає широкий діапазон інструментальних засобів розгалуженої доставки основного і додаткового контентів, а також забезпечує створення зручних умов спілкування е-учня з е-викладачем та з е-адміністрацією. Smart education передбачає створення різноманітних навчальних платформ і постійне оновлення віртуального освітнього середовища, яке віддає переваги гнучким висококомунікативним і зручним у використанні освітнім програмам, що реалізується із залученням до викладання і онлайн-спілкування найкращих представників європейського і українського професійного співтовариства.

Отже, впровадження smart education та формування децентралізованих інтернет-платформ навчання є одним з головних та рухомих кроків у напрямку до підвищення можливостей у самореалізації студентів та викладачів; становлення прямих контактів з профільними клінічними медичними установами та закладами вищої медичної освіти в Європі, що має призвести до ще більшого поширення мережі програм обміну студентів, аспірантів, викладачів; укладання договорів про співробітництво в різних сферах медичної галузі. За цих обставин стає можливим вирішення питання щодо кадрового дефіциту викладачів в Україні, коли в умовах smart education утворюється освітня спільнота, до якої входять кваліфіковані і соціально відповідальні викладачі з сучасним глобальним світоглядом європейського медичного працівника [4, с. 62].

Також при е-навчанні є можливість не тільки здобути ґрунтовні знання щодо теоретичних аспектів медицини, але й засвоїти техніку маніпуляційних навичок, необхідних для роботи на сучасному діагностичному та лікувальному обладнанні, що має у найближчий час потрапити до медичних закладів

України. Залучення до е-викладання провідних європейських медиків дає можливість українським студентам-медикам ознайомитися з протоколами надання сучасної медичної допомоги в Європі, набути навички стандартизації прийняття рішень і постановки діагнозу, засвоїти принципи менеджменту в медичній галузі, емоційно відчутти свою конкурентоспроможність і готовність до надання медичних послуг європейського рівня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багрій-Заяць О.А. Обґрунтування ефективності використання e-learning у сучасній вищій медичній освіті / О.А. Багрій-Заяць // Медична інформатика та інженерія. – 2015. - № 3. – С. 69-74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mii_2015_3_12
2. Гуревич Р. Смарт-освіта – нова парадигма сучасної системи освіти / Р. Гуревич, М. Кадемія // Теорія і практика управління соціальними системами – 2016. - № 4. – С. 71-78. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_9
3. Стеценко С.Г, Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: Підручник / За заг. ред. д.ю.н. проф. С.Г. Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с. <https://medcoledg.ucoz.ru/Likspr/pravo/medpravoua2008.pdf>
4. Федорчук М.В. Сутність і стан впровадження електронної освіти в Україні / М.В. Федорчук // Право і безпека. – 2017. - № 34(59) – С. 61-66. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_4_14
5. Transformation of medical education through Decentralized Training Platforms: a scoping review / M. Mlambo, A. Dreyer, R. Dube [et al.] // Rural Remote Health. – 2018. – Vol. 18(1). – P. 4337. doi: 10.22605/RRH4337

УДК 796.814

УЛУЧШЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И КВАЛИФИКАЦИОННОГО УРОВНЯ САМБИСТОВ

Пакулин Сергей Леонидович

доктор экономических наук, академик УАННП,
профессор кафедры городского кадастра, четвертый ДАН дзюдо
Государственный университет по землеустройству, г. Москва, Россия

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, профессор РАЕ,
Заслуженный деятель науки и техники, пятый ДАН дзюдо
Спортивная школа Aad van Polanen, г. Лейден, Нидерланды

Калмыкова Юлия Сергеевна

кандидат наук по физической культуре и спорту, доцент кафедры
физической терапии
Харьковская государственная академия физической культуры,
г. Харьков, Украина

Феклистова Инесса Сергеевна

к.э.н., доцент,
Высшая школа финансов и менеджмента РАНХиГС,
г. Москва, Россия

Пакулина Анна Сергеевна

аспирант
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры
г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами обосновано, что использование в тренировочном процессе самбистов модели построения годового цикла подготовки, основанной на концепции блоковой периодизации спортивной тренировки, обеспечит повышение показателей их специальной физической, технико-тактической и функциональной подготовленности, соревновательной результативности и квалификационного уровня.

Ключевые слова: самбо. самбист, тренировочный процесс, тренировочном процессе, годичный цикл подготовки, соревновательная результативность, квалификационный уровень спортсмена.

От выверенной стратегии построения подготовки самбистов, затрагивающей многие аспекты теории и методики спортивной борьбы, существенно зависит рост уровня подготовленности и соревновательные результаты спортсменов. По нашему мнению, построение спортивной подготовки самбистов должно опираться на современные эффективные методики, программы и технологии спортивной тренировки [1, с. 165]. Это тем более важно из-за того, что в настоящее время подготовка самбистов содержит в себе существенные элементы неопределенности, осложненные наличием большого разнообразия методологических подходов к построению подготовки борцов, основанных на применении различных концепций. Поэтому для эффективного построения подготовки самбистов требуется серьезный анализ современных подходов к планированию и реализации тренировочного процесса.

Обострение конкуренции и интенсификации соревновательной деятельности создают потребность в проведении исследований, направленных на поиск наиболее эффективных подходов к построению подготовки самбистов. Одним из таких подходов к построению их подготовки может стать модифицированный вариант блоковой периодизации спортивной тренировки, основанный на сопряженно-последовательной форме организации тренировочного процесса и учете влияния остаточных тренировочных эффектов на организм спортсменов.

В современных условиях в самбо наблюдаются сложности с выведением спортсменов на «пик формы» к главным соревнованиям сезона, таким как чемпионаты России, Европы и мира. Это напрямую диктует необходимость акцента исследований спортивной науки на направлениях перспективного планирования подготовки самбистов с учетом произошедших изменений в мировом спорте за последние десятилетия: значительного увеличения количества соревнований и существенного сокращения общего объема тренировочных нагрузок; появления новых концепций, затрагивающих процесс планирования, создания альтернативной периодизации спортивной тренировки.

Весьма перспективным подходом к построению спортивной подготовки в самбо может стать вариант, предполагающий переход от модели подготовки, обеспечивающей «одноразовый» (реже «двухразовый») выход спортсменов на «пик формы» только в период проведения главных соревнований сезона, к мультипиковой тренировочной схеме, позволяющей выходить спортсменам на «пик формы» каждые 1-2 месяца, что диктует современная система соревнований. Этот подход построен на концепции блоковой периодизации, главной идеей которой является рациональное и последовательное применение специализированных мезоцикловых блоков, в которых тренировочные нагрузки высокой концентрации воздействуют на минимальное количество физических и технико-тактических качеств. Тогда как основой традиционного подхода является одновременное развитие большого количества способностей, что существенно удлиняет период восстановления спортсменов, из-за которого многие из них не могут успешно выступать на большей части официальных соревнований сезона.

Гипотеза проведенного исследования состоит в предположении о том, что использование в тренировочном процессе самбистов модели построения годичного цикла подготовки, основанной на концепции блоковой периодизации спортивной тренировки, обеспечит повышение их показателей специальной физической, технико-тактической и функциональной подготовленности, соревновательной результативности и квалификационного уровня.

Теоретический анализ выявил, что построение годичного цикла подготовки в спортивных единоборствах осуществляется на основе различных подходов к планированию тренировочного и соревновательного процесса единоборцев. Анализ литературных данных позволил констатировать недостаточную проработанность вопросов, связанных с построением годичного цикла подготовки самбистов на основе блоковой периодизации спортивной тренировки. В научной литературе практически нет данных, указывающих на то, что тренеры по самбо планируют подготовку борцов, основываясь на

концепции блоковой периодизации спортивной тренировки.

При построении спортивной подготовки самбистов юниорского возраста в современных условиях целесообразнее использовать концепцию блоковой периодизации спортивной тренировки, успешно применяемую в спорте высших достижений. Это объясняется тем, что эффективность «традиционного» подхода к построению подготовки самбистов-юниоров в этом возрасте начинает существенно снижаться. К 18-20 годам заканчивается период полового созревания и организму спортсменов становится сложнее адаптироваться к большому количеству разнонаправленных тренировочных стимулов, снижающих успешность соревновательной деятельности самбистов-юниоров, которая максимально приближена к взрослому спорту, требуя от спортсменов достижения состояния наивысшей готовности перед главными соревнованиями годичного цикла спортивной подготовки.

Усовершенствованный алгоритм составления плана годичного цикла подготовки самбистов-юниоров на основе блоковой периодизации спортивной тренировки, включает 11 последовательных действий: 1) формирование общей цели и конкретных задач подготовки; 2) составление календаря соревнований; 3) определение сроков и разработка программы тренировочных сборов; 4) планирование сроков углубленных медицинских обследований; 5) определение сроков и длительности тренировочных периодов и этапов; 6) деление этапов подготовки на мезоцикловые блоки; 7) деление мезоцикловых блоков на микроциклы подготовки; 8) учет влияния кумулятивных и остаточных тренировочных эффектов; 9) планирование тренировочных нагрузок по параметрам объема, интенсивности и направленности; 10) планирование сроков и реализации программ этапного и текущего контроля подготовленности самбистов-юниоров; 11) коррекция плана.

Изучение теоретических оснований концепции блоковой периодизации спортивной тренировки позволило выделить особенности ее использования при построении годичного цикла подготовки самбистов-юниоров, к которым отнесены следующие: применение сопряженно-последовательной формы

организации тренировочного процесса в мезоцикловых блоках подготовки; обязательный учет остаточных тренировочных эффектов после прекращения акцентированного развития различных физических способностей; сочетание ключевых тренировок с высокой концентрацией нагрузки и поддерживающих тренировочных воздействий со средним уровнем нагрузки при планировании микроциклов. Установленные факты должны являться основанием для разработки программно-методического обеспечения годичного цикла подготовки самбистов.

Содержание разработанного программного обеспечения годичного цикла подготовки самбистов-юниоров имело разную направленность педагогических воздействий в зависимости от периода и этапа подготовки. Значимым компонентом планирования уровня нагрузки, средств и методов спортивной тренировки в рамках годичного цикла подготовки является содержание взаимосвязанных мезоцикловых блоков трех типов: 1) накопительного, направленного на развитие основных способностей; 2) трансформирующего, ориентированного на совершенствование специфических способностей; 3) реализационного, посвященного предсоревновательной подготовке.

Тренировочные блоки различной направленности строились с учетом продолжительности остаточных тренировочных эффектов. Физические качества и технические способности самбистов развивались последовательно с использованием сочетания высококонцентрированных тренировочных нагрузок с нагрузками среднего и низкого уровня.

Внедрение и реализация разработанного алгоритма планирования и программного обеспечения годичного цикла подготовки в условиях тренировочной и соревновательной деятельности самбистов-юниоров показали целесообразность разработки и научного обоснования модели построения годичного цикла подготовки, основанной на концепции блоковой периодизации спортивной тренировки, которая включает в свое содержание пять последовательных компонентов: 1) планирование подготовки в годичном цикле; 2) тренировочная деятельность; 3) контроль подготовленности; 4)

соревновательная деятельность; 5) внесение коррекции в тренировочный план.

Результаты педагогического эксперимента свидетельствуют о том, что произошел прирост показателей специальной физической подготовленности самбистов ЭГ в таких тестах, как: «броски борцовского манекена за 30 с» – 24,8%, «броски борцовского манекена за 3 мин» – 16,9%, «непрерывное выполнение подворотов с партнером 30 раз» – 18,9%, «специфический тест SJFT» – 13,1% ($p < 0,05$). При этом в КГ были зафиксированы только два статистически достоверных прироста результатов ($p < 0,05$) к исходному уровню в тесте «броски борцовского манекена за 30 с» – 4,3% и «специфический тест SJFT» – 4,6%.

Результаты эксперимента показали, что самбисты-юниоры ЭГ, занимавшиеся по экспериментальной тренировочной программе и использовавшие модель построения годового цикла подготовки на основе блоковой периодизации спортивной тренировки, повысили технико-тактическую подготовленность, о чем свидетельствуют достоверные приросты результатов ($p < 0,05$) в следующих показателях: «активность» – 35,1%, «результативность» – 46,6%, «надежность атакующих действий» – 22,7%, «надежность защиты» – 29,1%, «комбинационность» – 36,5%, «общая вариативность» – 27,4%, «эффективная вариативность» – 50,6%. При этом в контрольной группе были зафиксированы только три статистически достоверных прироста результатов ($p < 0,05$) в показателях активности – 5,1%, комбинационности – 7,2% и общей вариативности – 9,9%, однако они оказались менее значимые в сравнении с результатами экспериментальной группы.

Результаты проведенного эксперимента свидетельствуют о том, что произошел достоверный прирост показателей функциональной подготовленности самбистов ЭГ: «индекс доставки кислорода» – 17,1%, «сердечный индекс» – 28,3%, «ударный индекс» – 21,7%, «интегральный баланс» – 34,5%, «кардиальный резерв» – 26,3%, «адаптационный резерв» – 28,7%. При этом в КГ были зафиксированы только два статистически

достоверных прироста результатов ($p < 0,05$) в показателях «сердечный индекс» – 6,7% и «интегрального баланса» – 11,9%.

Полученные сдвиги в показателях, характеризующих специальную физическую, технико-тактическую и функциональную подготовленность, предопределили более высокую эффективность соревновательной деятельности самбистов-юниоров ЭГ, а также более активный рост квалификационного уровня спортсменов ЭГ.

Анализ результатов исследования позволил выработать практические рекомендации по улучшению результатов соревновательной деятельности и квалификационного уровня самбистов. Они состоят в следующем.

1. Последовательность основных действий при построении плана подготовки самбистов-юниоров состоит из 7 этапов: 1) планирование контрольных, отборочных и главных соревнований; 2) определение сроков и длительности тренировочных периодов и этапов; 3) планирование этапов подготовки, состоящих из мезоцикловых блоков и микроциклов различных типов; 4) планирование тренировочных сборов; 5) планирование объема, интенсивности и направленности нагрузки; 6) планирование сроков и реализации программ этапного и текущего контроля; 7) коррекция плана.

2. Целесообразно использовать мезоцикловые блоки трех типов:

1) накопительный. Целью этого мезоциклового блока является накопление потенциала базовых способностей. Основными задачами накопительного блока выступают: восстановление после соревнований, анализ прошедших соревнований и допущенных в них ошибок, развитие базовых способностей (максимальной силы и аэробной выносливости), поддержание (тонус) технико-тактической подготовленности, скоростно-силовых способностей и силовой выносливости самбистов. Характеризуется большими объемами тренировочных нагрузок и сниженной интенсивностью. Продолжительностью от 2 до 6 недельных микроциклов четырех типов: восстановительный, втягивающий, нагрузочный, ударный;

2) трансформирующий. Цель данного блока заключается в повышении

техничко-тактической и специальной физической подготовленности самбистов на основе накопленного потенциала базовых способностей. Задачи этого блока: развитие более специфических способностей самбистов (техничко-тактической подготовленности, скоростно-силовых способностей и силовой выносливости), поддержание (тонус) максимальной силы и аэробной выносливости. Содержит самые напряженные специфические для самбо тренировочные нагрузки с большим объемом и высокой интенсивностью. Продолжительность – от одного до четырех недельных микроциклов двух типов: нагрузочного и ударного;

3) реализационный. Целью этого блока, как и всего этапа подготовки, является успешное выступление в соревнованиях. Главные задачи данного блока: развитие максимальной скорости, совершенствование коронных техничко-тактических приемов и комбинаций, обеспечение и облегчение восстановления перед соревнованиями (недопущение чрезмерного накопления лактата (молочной кислоты) в мышцах), достижение фазы суперкомпенсации ко времени соревнований, коррекция веса борцов для вхождения в свою весовую категорию, контроль техничко-тактической и специальной физической подготовленности самбистов. Продолжительность – от одного до двух недельных микроциклов двух типов: предсоревновательного, соревновательного.

3. Выстраивать тренировочные блоки необходимо таким образом, чтобы остаточные тренировочные эффекты от совершенствования различных физических качеств, в конечном счете, накладывались на период соревнований. В накопительном мезоцикловом блоке необходимо развивать аэробную выносливость и максимальную силу – продолжительность остаточных тренировочных эффектов 30 ± 5 дней. В трансформирующем блоке силовую выносливость – 15 ± 5 дней. В реализационном блоке – максимальную скорость (алактатную) – 5 ± 3 дня.

4. Использовать при планировании подготовки самбистов-юниоров постепенное увеличение объемов тренировочных нагрузок и волнообразность на протяжении всего годичного цикла. Самбистам-юниорам целесообразно

совершенствовать свои сильные стороны технико-тактической подготовленности (коронные приемы, броски, комбинации) и исправлять отстающие (защитные действия, контрприемы). В специальной физической подготовке самбистов-юниоров акцент нужно делать на силовую выносливость и скоростно-силовую подготовку, так как от этих показателей в большей степени зависит результативность их соревновательной деятельности. Следует избегать излишнего закисления мышц во время гликолитической анаэробной работы, использовать средства активного отдыха и растяжки (стретчинга) для утилизации молочной кислоты (лактата).

5. При построении тренировочного процесса самбистов-юниоров необходимо опираться на следующие специфические принципы спортивной тренировки: концентрации узконаправленных специализированных нагрузок; последовательности развития различных способностей, определяющих успех в самбо; индивидуализации тренировочной деятельности на основе учета индивидуальных качеств самбистов (технические или стилевые особенности, морфологические и антропометрические особенности, физиологические и биоэнергетические характеристики, тип темперамента); вариативности тренировочных воздействий за счет обновления упражнений и тренировочных заданий, модификации организационных форм и тренировочных методов; цикличности тренировочного процесса, выраженной периодическими циклами в тренировке спортсменов (годовые циклы, периоды, этапы, мезоцикловые блоки, микроциклы).

6. Тренировочная деятельность самбистов-юниоров должна сопровождаться научно обоснованным программно-методическим обеспечением тренировочного процесса, которое содержит в себе: 1) периодизацию годового цикла подготовки со сроками периодов, этапов, мезоцикловых блоков и микроциклов; 2) содержание мезоцикловых блоков подготовки с высокой концентрацией узконаправленных тренировочных нагрузок и учетом остаточных тренировочных эффектов; 3) содержание типовых недельных микроциклов; 4) содержание типовых тренировок

различной направленности; 5) содержание упражнений и тренировочных заданий.

7. Для получения объективной разносторонней информации о состоянии самбистов-юниоров и его динамике следует использовать три вида контроля. Оперативный – с использованием программы Polar, в реальном времени отображающую на экране устройства показатели ЧСС спортсменов с помощью датчиков сердечного ритма. Такой подход позволяет тренеру на основе объективных данных состояния спортсменов оперативно вносить изменения в тренировочный процесс: менять интенсивность и объем нагрузок, количество подходов, время отдыха между подходами и другие параметры нагрузки. Текущий – для оценки показателей подготовленности различной преимущественной направленности тренировочного процесса по окончании недельного микроцикла утром после дня отдыха. Это позволяет оптимизировать тренировочный процесс самбистов-юниоров в микроциклах и мезоцикловых блоках подготовки, создать оптимальные условия для развития заданных адаптационных перестроек и не допустить состояния переутомления спортсменов. Этапный – с целью определения изменений в величине показателей подготовленности (функциональной, специальной физической и технико-тактической) самбистов-юниоров за этап подготовки и разработки стратегии на последующий этап или период подготовки, что позволяет оценить эффективность программы тренировки.

8. Необходимо учитывать, что тренировочные и соревновательные нагрузки на протяжении всего годичного цикла самбистов-юниоров вызывают функциональные перестройки в их организме. Поэтому тренеру необходимо владеть объективной информацией об уровне функционального состояния спортсменов на протяжении всех этапов подготовки годичного цикла, особенно на завершающих этапах перед участием в отборочных и главных соревнованиях. Для оценки функционального состояния организма самбистов-юниоров эффективно будет использовать аппаратно-программный комплекс интегрального мониторинга.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Пакулин С.Л. Эффективная подготовка самбистов к соревнованиям / С.Л. Пакулин // Матеріали ХІ міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Нові шляхи у наукових дослідженнях» (13 жовтня 2017 р., м. Краматорськ). – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 164–167.

УДК 373.2.015

**ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ РИСИ МЕТОДИКИ РАНЬОГО РОЗВИТКУ
ГЛЕНА ДОМАНА**

Полєвікова Ольга Борисівна

к.пед.н., доцентка

Херсонський державний університет

Даневич Олена Валеріївна

вихователька

Херсонська початкова школа № 7 Херсонської міської ради
м.Херсон, Україна

Анотація: У статті міститься теоретико-методичне обґрунтування проблеми використання методики раннього розвитку Глена Домана, висвітлення її позитивних і негативних сторін, окреслення сфери її практичного застосування у галузі сучасної дошкільної педагогіки.

Ключові слова: розвивальне середовище, ранній розвиток, освітні засоби, картки Глена Домана.

Розбудовуючи дошкілля в умовах його реформування, упровадження нової 2021 року редакції Базового компоненту дошкільної освіти, важливо пам'ятати про надзвичайні можливості розвивального середовища для розвитку дитячої особистості, у матеріальному наповненні якого неабияке значення мають численні освітні засоби.

Стосовно дитини раннього віку арсенал таких засобів досить різноманітний: фланелеграфи, бізборди, фетрові книжки та скоромовки, масажери су-джок, килимки-трансформери, сенсорні коробки, флеш-картки Макото Шичида, кубики та складові таблиці Зайцева, сюжетні кубики Рорі, картки Золтона Пала Дьенеша тощо [1; 2].

«Обов'язковою умовою забезпечення ефективного розвитку дитини є створення розвивального середовища в єдності всіх його складників, а саме: природного; предметно-ігрового; соціального; власного «Я» дитини, тобто

організоване відповідно до чинних програм розвитку дитини дошкільного віку («Дитина», «Оберіг», «Українське дошкілля», «Соняшник» тощо).

Для створення оптимального розвивального простору необхідно дібрати різне обладнання (ігрове, освітнє, спортивне тощо), продумати його оптимальне розміщення та визначити кількість. Важливо пам'ятати, що розвивальний простір створюють не для зручності педагога [4; 5], а для того, щоб дитина могла вільно, відповідно до своїх смаків і настрою, обирати той чи інший осередок» [3, с.421-426].

Нині ведеться безліч дискусій стосовно раннього навчання. У численних дослідженнях доводиться, що, незважаючи на запити батьків, перевагу слід віддавати гармонійному розвитку дитини, руховому та емоційному перш за все. Серед популярних методик раннього розвитку дуже поширеною є методика американського лікаря-фізіотерапевта, засновника некомерційної організації Інституту досягнення потенціалу людини Глена Домана (1919-2013). Сутність методики полягає в оригінальному використанні специфічних освітніх засобів – наборів карток із зображеннями та підписами, що є основою так званих інтелектуальних тренажерів. Техніка їх використання полягає у щоденній демонстрації малюкові, починаючи з 5-6 місяців. Щоб навчити дитину читати, запевняє Глен Доман, достатньо протягом 1-2 секунд показувати дитині такі картки. Навчання слід починати з трьох сеансів по 5 слів – назв предметів, поступово збільшуючи кількість сеансів до 9 і, звичайно, – кількість слів та словосполучень, речень. Слова на таких картках написані червоними літерами, і малюк їх запам'ятовує автоматично. Зображення варто показувати швидко. Ті, що демонструвалися більше 30 разів, вилучаються, і додаються нові. Таким чином, за рік дитина може засвоїти понад 1000 карток і фактів про ті об'єкти, що на них зображені.

За аналогією здійснюється і навчання лічбі. У цьому випадку на картках представлені червоні точки, кількість яких позначається відповідною цифрою. Цей спосіб навчання ґрунтується на спостереженні автора, який виявив різні поняття про лічбу у дорослих та дітей: перші уявляють в умі конкретну цифру,

а другі спираються на асоціації між числом та кількістю предметів. Доман упевнений, що регулярне й інтенсивне застосування карток із зображенням точок від одного до безкінечності, дасть змогу дітям миттєво визначати кількість предметів, не перелічуючи їх, та виконувати усно арифметичні дії з великими числами. Таким чином наочність сприяє встановленню відповідності між кількістю предметів та цифрою. Оскільки ця методика набула значного поширення, виокремлюють позитивні і негативні її риси. Серед переваг зазначають можливість раннього навчання, доведену ефективність, простоту в реалізації, значний розвиток пам'яті у дітей, одночасне стимулювання розумових і фізичних здібностей малюка, ненав'язливу форму отримання нової інформації, удосконалення батьками освітньої роботи. Серед недоліків: необхідність придбання карток. Хоча їх не обов'язково купувати в магазині. Можна виготовити самостійно. Також не дуже зручно дотримуватися певного часового режиму, пауз між заняттями (до 30 хвилин), сесійних циклів, що для зайнятих батьків є не завжди прийнятним. Негативним вважається і те, що, наприклад, вправа на розвиток пам'яті «Біт інтелекту», яку порівнюють із методикою флеш-карток Макото Шичида, веде до механічного розвитку однієї півкулі мозку за рахунок інших зон. Страждає емоційний інтелект: адже дитині все треба помацати, дослідити, визначити особистісну цінність. Під час навчання дитина пасивна, виступає як об'єкт, сприймає лише факти, не вчиться думати, використовувати одержану інформацію, застосовувати отримані знання.

У процесі дорослішання Доман збільшує тривалість занять. На другому році життя пропонує вивчати японську мову, знайомити із сучасним мистецтвом, навчати грі на скрипці, іншому музичному інструменті. Проте, в анонсах презентацій карток зазначається, що десяток нобелівських лауреатів у дитинстві вчилися по Глену Доману. Це відбувається через те, що, окрім формування потреби у пізнанні, класифікації у самих дітей, виховуються і самі батьки, які розуміють, що для досягнення реальних результатів, слід постійно займатися з малюком.

Але, щоб уникнути негативізму методики, варто подавати інформацію не тільки на картках, а продовжити спілкування з дитиною в іграх, за допомогою інших засобів, читати книжки, намагатися більше говорити з дитиною про все, що її оточує вдома і на прогулянці, оскільки мовлення дорослого найцінніше за будь-який освітній засіб. Разом радіти успіхам малюка, давати можливість проявити себе. Пам'ятати, що усебічний розвиток дитини важливіший за рекорди у якомусь одному напрямку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Полевікова О.Б., Береснева А.І. Використання методу суджок в освітніх ситуаціях з дітьми раннього віку. *Dynamics of the development of world science*. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference, January 22-24, 2020. Perfect Publishing, Vancouver, Canada. P.835-841.

2. Полевікова О.Б., Макарова А.П. Бізіборд як ефективний засіб саморозвитку дітей раннього. *Innovative development of science and education*. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference, April 26-28, 2020. ISGT Publishing House, Athens, Greece. 2020. P. 352-356.

3. Полевікова О.Б., Макарова А.П. Організація розвивального середовища в ранньому дитинстві. *Modern science: problems and innovations*. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference, April 5-7, 2020. SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2020. P. 421-426.

4. Швець Т.А. Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Швець Тетяна Анатоліївна ; Херсонський держ.. ун-т. Херсон, 2016. 20 с.

5. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: наук.-метод. посіб. Херсон: Айлант, 2016. 124 с.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ НАВИЧКИ САМООБСЛУГОВУВАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Тищенко Тетяна Геннадіївна
студентка

Комунальний заклад вищої освіти
"Дніпровська академія неперервної освіти"
Дніпропетровської обласної ради
м.Дніпро, Україна

Введение./Introduction. Незалежно від рівня інтелекту у людей з РАС часто виникають складнощі з навичками незалежного життя. Більше того, сильні сторони можуть маскувати значну нестачу адаптивних навичок. Діти з розладами аутистичного спектру відчувають значні труднощі у розвитку навичок самодопомоги як функції соціального, поведінкового та комунікативного дефіциту, що визначає неврологічний розлад. Навички самообслуговування є ключовими, оскільки вони мають вирішальне значення для підтримки фізичного здоров'я та благополуччя та становлять основу для інших найважливіших навичок, які слідують далі.

Цель работы./Aim. Науково обґрунтувати доцільність формування функціональних навичок самообслуговування у дітей з розладами аутистичного спектру для набуття ними незалежності та самостійності в повсякденному житті.

Материалы и методы./Materials and methods. Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; вивчення і узагальнення педагогічного досвіду, систематизація.

Результаты и обсуждение./Results and discussion.

Першочерговою метою для всіх дітей із спектру аутизму є самостійне функціонування у виконанні щоденних рутинних навичок. Нестача функціональних навичок відразу ж ставить дитину з аутизмом в невідгдане

становище вдома, в школі і в громадських місцях.

Функціональні навички - це практичні, корисні навички, які дитина зможе застосовувати в різних життєвих ситуаціях. Дуже часто дітей з аутизмом треба цілеспрямовано учити тим функціональним навичкам, які інші діти самі швидко засвоюють з довкілля. Важливо розвивати ці навички, оскільки якщо певні дії, обов'язкові до виконання, не будуть зроблені людиною самостійно, вона потребуватиме допомоги з боку інших.

Функціональні навички - це цілеспрямоване навчання, яке прийнятна для цього віку, і яке має безпосереднє відношення до життя дитини. Цілі для навчання функціональним навичкам повинні дуже точно підходити до життя конкретної людини. При виборі таких цілей важливо враховувати когнітивні здібності, оточення і спосіб життя сім'ї дитини. Також важливо говорити з членами родини дитину, щоб зрозуміти, які функціональні навички вони вважають важливими і цінними. Без урахування віку людини, цінностей і способу життя його родини, а також без поваги його особистої гідності, навчання функціональним навичкам може проводитися цілком невірно.

Ефективний спосіб навчання функціональним навичкам – використання аналізу завдань, тобто дроблення складної дії чи послідовності дій на окремі реакції. Результатом аналізу завдань є покрокове навчання послідовним реакціям, та навчання кожній з цих реакцій, які в подальшому складають весь ланцюжок поведінки.

Оскільки для незалежного життя потрібні дуже багато навичок, ми опишемо деякі адаптивні навички, про які часто забувають. Навчання дитини з РАС цим навичкам допоможе їй стати незалежнішою.

Ось декілька прикладів цілей по функціональних навичках:

- Як робити покупки в магазині.
- Як прибирати в оселі.
- Навички, пов'язані з використанням туалету, особливо в громадських місцях.
- Як попросити одяг в пральній машині.

- Навички гігієни, наприклад, як нанести дезодорант.
- Як самостійно приймати ліки.

Навички визначаються як функціональні до тих пір, поки результат підтримує незалежність дитини. Важливо обирати ті навички, які мають значення особисто для дитини та його родини, ті навички, які дозволять бути незалежним якнайбільше.

Выводи./Conclusions.

Навчаючи дитину функціональним навичкам ми тим самим сприяємо її психічному розвитку. Спроможність виконувати багато навичок самостійно піднімає самооцінку дитини, вона відчуває свою значущість і потрібність. Це, у свою чергу, є важливим кроком на шляху до його самостійності і незалежності.

Очевидно, що функціональні навички життєдіяльності повинні стати пріоритетним завданням педагогічної роботи з дітьми з РАС, зважаючи на те, який сильний вплив ці навички мають на якість життя і незалежність аутичних людей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. — К. : Ун-т «Україна», 2010. — № 7 (9). — 561 с.
2. Кислякова Ю.Н. Соціально-побутове виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку., Ю.Н. Кислякова, М. НИО.2005
3. Ковалец И.В. Соціально-побутова адаптація дітей з раннім дитячим аутизмом. Мн.: 2000г.

УДК 378.371.13

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО МИТЦЯ

Ткаченко Тетяна Володимирівна

професор

Харківського національного університету

мистецтв ім. І.П. Котляревського

м. Харків, Україна

Анотація В роботі розглянуто важливу роль педагогічної практики, як підготовки майбутніх викладачів мистецьких дисциплін, її принципи та закономірності.

Ключові слова: Педагогічна практика, викладач, професійна педагогічна культура, творчий стиль, педагог-музикант.

Педагогічна практика є важливою і необхідною частиною одного з основних напрямів діяльності студентів.

Мета дисципліни – підготовка студента до виконання професійних обов'язків педагога-музиканта на якісно високому рівні. Засвоєння студентами практичних навичок в обсязі, необхідному для успішної діяльності педагога.

Основні завдання вивчення дисципліни:

- набуття досвіду викладання фахових предметів у вищих мистецько-педагогічних навчальних закладах;
- формування вмінь ведення наукових досліджень (діагностика педагогічних явищ та апробація результатів дослідної роботи);
- збагачення та поглиблення теоретико-методологічних і методичних знань у процесі навчально-виховної роботи із студентами;
- удосконалення комплексу практичних умінь та їх застосування у конкретних педагогічних ситуаціях у відповідності до форм і видів роботи зі студентською аудиторією;

- оволодіння досвідом використання на практиці інноваційних педагогічних технологій та сучасних методик навчання;
- формування у магістрів морально-етичних якостей викладача вищої школи;
- розвиток потреби у самоосвіті, самовихованні, саморозвитку;
- формування індивідуального творчого стилю викладання предмету за кваліфікацією..

Студент повинен творчо комбінувати підходи до розвитку своїх педагогічних даних, займатися самоосвітою, виробити чітке усвідомлення джерел духовності та завдання збереження світу мистецьких цінностей. Володіти художньою мірою та естетичним смаком у творчості. Аналізувати і оцінювати хід художньо-просвітницької діяльності в своїй галузі, визначати музично-художній, освітній та естетичний рівень учня, розробляти індивідуальні програми музичного та загального розвитку, виявляти особливо обдарованих учнів і спрямовувати їх на подальшу фахову освіту.

Музична освіта за своєю сутністю є психофізіологічним процесом, який спрямовано на виконання творів музичного мистецтва. Тому у значній мірі вона залежить від наявності природних музикальних даних фахівця, таких, як: музичні здібності; музикальний слух тощо, котрі піддаються розвитку та вдосконаленню.

Успішність підготовки студента-музиканта до педагогічної діяльності спрямована на формування його духовних цінностей, професійно-педагогічної культури, методичної компетентності, інтелектуального розвитку, здатності до рефлексії. Для ефективної підготовки фахівця визначальною є роль педагога. Його діяльність включає творчо-виконавський компонент, однак, її специфічною рисою є педагогічна спрямованість. Таке спрямування проявляє себе у накопиченні знань, умінь, навичок у сфері музичного мистецтва та музичної педагогіки для подальшої передачі освітньо-мистецького досвіду студентам; навчанні, вихованні та особистому і мистецькому розвитку.

Ефективність удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців

музичного мистецтва до педагогічно-практичної діяльності передбачає визначення закономірностей та принципів такої підготовки, які базуються, у свою чергу на філософських, педагогічних та мистецьких законах. Знання таких законів дозволяє зробити процес підготовки більш продуктивним і керованим.

Таким чином, для удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх викладачів мистецьких спеціальностей до педагогічної роботи важливим є врахуванням законів всезагального зв'язку:

- закон детермінації: усі предмети, процеси знаходяться у різних детермінованих зв'язках, відношеннях;
- закон висхідного та низхідного розвитку, що передбачає шлях удосконалення або шлях збідніння, зменшення;
- закон причинності: поява нової якості завжди має причину, одне явище обов'язково породжує інше;
- закони діалектики: закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення.

**ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ
СТУДЕНТІВ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: РОЗДУМИ**

Хворостенко Юлія Михайлівна

к.м.н., асистент кафедри

Кіхтенко Ігор Миколайович

к.м.н., асистент кафедри

Завізіон Віктор Федорович

к.м.н., доцент, доцент кафедри

Дніпровський державний медичний університет

М. Дніпро, Україна

Анотація. Визначені ролі триєдиної складової: студент, вищий навчальний заклад, держава в якості вищої освіти. Розкриті деякі чинники, що впливають на ці складові у сучасних умовах та шляхи їх гармонізації для підвищення якості освіти студентів в вищому медичному навчальному закладі.

Ключові слова: студент, вищий навчальний заклад, держава, освітній процес, якість освіти

Значення освіти у суспільстві неможливо переоцінити, оскільки вона є основою його існування й розвитку. Протягом всієї історії людства освіта прямо обумовлювала спрямованість та динаміку розвитку суспільства і держави.

Сучасний стан розвитку суспільства, стрімке зростання темпів життя, розробка та впровадження в нього новітніх технологій диктують збільшення вимог до якості освіти при підготовці фахівців будь-якої спеціальності. Якісна освіта для студента, особистості, розширює та обумовлює екзистенціальний вибір, створює можливості вільного працевлаштування і подальшого фахового та кар'єрного росту. Для держави ж – це соціально-економічне зростання і благополуччя громадян.

За визначенням ДСТУ ISO 9000:2015 – «якість» - ступінь відповідності властивих об'єкту характеристик встановленим вимогам [1, с.13]. Якість освіти - це системна сукупність ієрархічно організованих, соціально значущих сутнісних властивостей (характеристик, параметрів) здобуття знань, вмінь, навичок і т.д. (таких як результат, зміст, умови здобуття освіти, соціальні та особистісні очікування то що) [2, с. 67].

Міністерство освіти і науки України характеризує якість освіти – як комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне формування компетентності та професійної свідомості. Це певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного й морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання [3].

Суспільством часто критикується якість вищої освіти, але ж складовими в освітньому процесі є:

- студент, як особистість, який має інтерес в отриманні знань задля задоволення своїх різноманітних потреб, зокрема – у набутті майбутньої спеціальності;
- вищий навчальний заклад, який надає послуги виховально-освітнього процесу;
- держава, яка є замовником в підготовці висококваліфікованих фахівців для розвитку економіки і соціальної сфери, а також має створювати необхідні матеріальні, соціальні та інші умови, що максимально заохочують перші дві складові (студент та ВНЗ) прогресуючі співпрацювати та невпинно розвиватися.

Тому освіту, освітній процес, вищу освіту в цілому, та вищу медичну освіту зокрема, неможливо відділити від двох інших складових, оскільки вони виступають як триєдине ціле, що обумовлює вплив і розвиток кожної .

Студенту належить одна з головних складових цього триєдиного процесу. Його бажання і здібність брати участь в освітньому процесі – головна основа набуття бажаних знань та вмінь. Стосовно студентів медичних вишів слід

зазначити, що на сьогодні професія лікаря, нажаль, дискредитована. Низький рівень оплати праці, стан поліклінік і лікарень не дуже мотивують молодь до навчання в медичному ВНЗ.

Раніше це призводило до того, що абітурієнтами ставали учні з розмитою мотивацією, низьким рівнем знань, слабкою попередньою підготовкою, яким було важко засвоїти нові знання та навички, навчитись їх використовувати, що проявлялося в якості майбутніх фахівців.

Прагнучі розширити доступ до набуття професії, Виші збільшували прийом за контрактом на платне навчання. На дивлячись на те, що рівень мотивації до здобуття знань в цілому однаковий як у здобувачів освіти бюджетної форми навчання, так і платної [], у деяких студентів контрактної форми навчання складалося переконання що вони мають отримати знання за ті гроші, що заплачені, не прикладаючи зусиль. Звідси пропуски занять, низька успішність. Такий стан справ був контрпродуктивним і потребує виправлення.

З боку держави першим кроком стало підвищення вступного балу ЗНО для абітурієнтів до 150. При цьому загальний спад рівня знань випускників шкіл та негативні демографічні тенденції призвели до недостатнього набору студентів навіть на бюджетні форм навчання, не говорячи вже про контрактні. Не виключено, що в найближчі роки стане питання про зниження вступних балів, принаймні для контрактної форми навчання. Можливо для студентів що навчаються на контрактних умовах при високій успішності доцільним було б заохочення нагородженням проміжними щорічними атестатами за результатами навчання, в яких відобразатимуться бали по предметах, загальний бал, стабільність високої якості навчання, персональні досягнення з окремих предметів, тощо. В рамках самостійності вишів, можливо, доцільно було б спростити та збільшити набір студентів на перший курс навчання, але більш прискіпливо ставитись до рівня набутих знань та вмінь за перший рік навчання, звільняючи ВНЗ від тих, що не хочуть або не можуть засвоїти необхідний матеріал і тих, чий вступ та перебування у медичному вишу були помилковими. Наступний суб'єкт складової якості освіти – це ВНЗ та його

здатність задовольняти запити багатьох груп користувачів: студентів, викладацького складу, лікарень, суспільства, держави.

Остання реформа вищої освіти надала ВНЗ більшої самостійності в розпорядженні фінансами, створенні навчально-учбових програм в рамках стандартів, науково-методичних матеріалів, застосування новітніх інтерактивних і комп'ютерних технологій в освітньому процесі. Разом із тим, залишаються питання недостатньої матеріально-технічної бази, зокрема забезпечення сучасними технологічними засобами інтерактивного навчання.

Нерідко суттєвою проблемою для клінічних кафедр стають суперечності між навчальними та лікарняними закладами, на базі яких вони розташовані, оскільки більшість клінічних кафедр використовують приміщення, які надає адміністрація лікувального закладу. Враховуючи зміни в системі охорони здоров'я, адміністрація лікарні вимушена шукати шляхи залучення можливостей для покращення надання медичних послуг, праці медичних працівників, часто за рахунок зменшення площ приміщень, що застосовуються для забезпечення учбового процесу.

Проблема з навчальними площами частково може бути вирішена шляхом часткового впровадження дистанційного навчання. Це дозволило б зекономити деякі ресурси за рахунок зменшення оплати за оренду приміщення, витрати на електроенергію та користування водою. Крім того, до переваг дистанційного навчання можна віднести його доступність, коли матеріали по предмету доступні цілодобово, зручний режим часу та територіальне знаходження для студентів, оволодіння навиками самоосвіти. Але ж є і недоліки: відсутність комунікації в живу, недостатні можливості контролю з боку викладача, розповсюджений плагіат та інші.

Дистанційне навчання надає добрі можливості вивчати теоретичні аспекти предмету. Але ж теорія повинна бути нерозривно зв'язана з практикою, особливо в медицині. І тут виникає проблема дозволу для використання медичної апаратури для учбових цілей, а також можливості проведення клінічної, а разом із нею і наукової роботи в підрозділах лікарні

співробітниками кафедри в рамках медичної реформи, оскільки залишаються не вирішені питання органічної взаємодії навчальних та лікувальних закладів.

Як наслідок – ускладнюється проведення науково-клінічної діяльності, знижується авторитет і кваліфікація викладачів вищої медичної школи, що без сумніву відображається на якості освіти. В багатьох країнах світу ця проблема вирішується наявністю університетських клінік, де завідувач відділенням є завідувач кафедри, а в штаті працюють доценти, асистенти кафедр, інтерни і клінічні ординатори. Де можливе здійснення безперервного навчання і підвищення лікарської кваліфікації.

Третім важливим суб'єктом забезпечення якості освіти виступає держава, котра згідно Конституції України гарантує кожному громадянину право на освіту. Держава має створювати правову і фінансову базу, а також здійснювати контроль за якістю освіти як державних так і позадержавних вищих навчальних закладів, які готують кваліфікованих фахівців, гарантувати достойну заробітну платню і умови праці майбутнім фахівцям, підтримувати престиж професії лікаря. Тісна взаємодія трьох суб'єктів: студента, ВНЗ і держави дозволить підвищити якість освіти студентів медичного університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національний стандарт України ДСТУ КО 9000:2015 (КО 9000:2015, ГОТ) Системи управління якістю. основні положення та словник термінів. Видання офіційне. Київ ДП «УкрНДНЦ» 2016 – 49 с.

2. Мороз В., Мороз С. Зміст дефініції «якість вищої освіти» в контексті наукових поглядів представників східноєвропейських наукових шкіл//Теорія і практика управління соціальними системами.-N2.-2017. С. 59-71

3. Міністерство освіти і науки України (офіційний сайт) <https://mon.gov.ua/ua/tag/yakist-osviti>

УДК 373+37.031.1

**ТЕОРІЯ ЦІННОСТЕЙ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВНА
АКСІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ГАЛУЗІ
КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ**

Шетеля Наталя Ігорівна
кандидат психологічних наук,
доцент,
заслужений працівник культури України,
директор інституту,
КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв»
м. Ужгород, Україна

Анотація. Сучасна соціокультурна ситуація детермінує особливу увагу до галузі культури та мистецтв, адже ця сфера є джерелом смисложиттєвих цінностей, що пов'язані з динамікою людських спільнот. Практичним наслідком такої ситуації є зростання дослідницької цікавості до культурно-мистецької освіти і її аксіологічних аспектів. Зокрема теорія цінностей розглядається нами як методична основа професійної підготовки майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв. Вказане твердження обґрунтоване філософсько-науковим статусом сучасної аксіології, а також типовим для сучасної соціально-гуманітарної сфери активним залученням аксіологічного підходу. Матеріал містить авторські визначення поняття «цінності» й поняття «аксіологічна культура». При цьому, обстоюється позиція, що формування аксіологічної культури високого рівня є принциповим завданням сучасної освіти, зокрема професійної підготовки майбутніх фахівців галузі культури і мистецтв.

Ключові слова: теорія цінностей, аксіологія, педагогіка, теорія освіти, професійна підготовка, ціннісна освіта.

Поточна соціокультурна ситуація зумовлює особливу увагу до галузі культури та мистецтв. Саме ця сфера є джерелом смисложиттєвих цінностей і

моделей діяльності, поведінки й комунікації членів суспільства, отож не дивно, що феномен культури як у свідомості людей, так і в теоретичних уявленнях, пов'язаний з динамікою сучасного суспільства. З іншого боку, аналіз філософської й культурологічної аналітики дозволяє констатувати загальну інтелектуальну позицію, що галузь культури та мистецтв сприяє формуванню ціннісно-сислової сфери особистості як запобіжника світоглядній, морально-етичній і поведінковій невизначеності й дезорієнтації. Крім того, обґрунтованим є висновок, що метою галузі культури та мистецтв є формування культури високого рівня, а також збереження гуманістичного пафосу ціннісно-сислового змісту індивідуального й соціального буття. Очевидно, що реалізація означеної місії, з відповідними цілями й завданнями, передбачає наявність фахівців із сформованими професійними компетентностями, зокрема аксіологічного плану.

Отож ми переконані в актуальності особливої дослідницької уваги щодо культурно-мистецької освіти (тобто, до організації професійної підготовки у галузі культури та мистецтв), зокрема щодо її ціннісної складової. У зв'язку з цим у подальшому викладі представлені наші міркування щодо ролі теорії цінностей в контексті формування професійних компетентностей майбутнього фахівця в галузі культури і мистецтв.

Концептуальною позицією для нас є те, що теорія цінностей (аксіологія) є фундаментальною методологічною основою аксіологічної підготовки майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв. Вказана позиція підтверджується такими науковими положеннями й узагальненнями:

1. Сучасна аксіологія належність до циклу філософських дисциплін, у предметному полі якої проблеми цінностей й пов'язаних з ними феноменами розглядаються у нерозривному зв'язку з визначенням сутності людини, її творчої природи, її здатностей до самотворення й творення світу відповідно до прийнятих нею цінностей. Філософсько-науковий статус теорії цінностей зумовлений фундаментальним значенням цінностей для людини і суспільства, адже цінності наповнюють фактично усі сторони буття – соціальну, політичну,

релігійну, правову, економічну, а також мораль, етику й естетику.

З іншого боку, загальним місцем багатьох робіт, що стосуються сучасної соціальної філософії і глобалістики є теза, що поточні проблеми різних рівнів – від глобальних до локальних, зумовлені кризою цінностей, ціннісною невизначеністю або розгубленістю. Драматизм поточної соціокультурної й ціннісної ситуації очевидно полягає в тому, що декларовані на різних рівнях гуманістичні цінності в реальності поступаються цінностям інновацій і технологічного прогресу, прагматизму й утилітаризму. На практиці ми спостерігаємо цивілізаційне технологічне вдосконалення на тлі пригнічення й нівелювання духовних цінностей. Отож, сучасна теорія цінностей активно залучається для вирішення різноманітних проблем, а «представники сучасної аксіології послідовно відстоюють позицію, що цінності й ціннісні орієнтації є основою взаємодії людини із навколишнім середовищем (соціальним та природним), визначають її життєві стратегії» [1, с. 78].

2. Принциповою характеристикою аксіології є її залученість – на теоретичному й практичному рівнях, для вирішення різноманітних проблемних питань соціального життя. Аксіологію як філософську дисципліну часто визначають як засіб осмислення методологічних проблем ціннісного пізнання і ціннісної сфери соціального буття [2, с. 18]. Особливий соціокультурний статус цінностей і їхнє функціональне навантаження зумовлюють і особливе їхнє значення для освітньої практики, оскільки саме освіта забезпечує процес ціннісної інтеріоризації, а також інституціалізації й формалізації цінностей в індивідуальному й соціальному плані. Означена наукова позиція корелює із позицією українського психолога та педагога І. Беґа, який розглядав аксіологічний підхід в освітньому дискурсі й наголошував, що доктринальним завданням сучасної освіти є смисложиттєва переорієнтація особи здобувача освіти за допомогою здобутків і напрацювань аксіології. Сутність такої смисложиттєвої переорієнтації полягає у відмові від егоїстичних інтересів на користь морально-духовних цінностей [3, с. 9].

3. В умовах очевидного у межах аксіологічного знання плюралізму щодо

змістовного наповнення поняття «цінності» і на підставі здійсненого нами аналізу міркувань щодо феномену цінностей (йдеться про праці В. Андрущенко, Р. Інлегарта, Ш. Шварца, М. Рокіча, А. Ручки, Т. Парсонса), вважаємо за потрібне позначити, що у подальшому викладі поняття «цінностей» ми потрактуватимемо через інтегративний підхід до розуміння природи цінностей: *цінності – це істотна характеристика свідомості, феномен, що єднає у собі об'єктивне й суб'єктивне, структурує духовно-практичні орієнтації кожної людини, виступає джерелом безпосередніх мотивів її поведінки, спрямовує на досягнення ідеалу, що виражає ці цінності.* Принциповим для нашого дослідження є висновок, що через цінності є можливість задавати або корегувати (1) характер відображення дійсності особистістю, (2) зміст її мислення, (3) бажані цілі, пріоритети й зміст (форми) практичної діяльності.

4. Нині особливої актуальності набуває впровадження аксіологічної (ціннісно-орієнтованої) парадигми в освітній процес. На теоретичному рівні доречно говорити про інтеграцію аксіологічного знання і його здобутків з філософією освіти і педагогічною теорією, а на практичному рівні на часі напрацювання дієвих навчально-методичних засобів реалізації ціннісно-орієнтованої парадигми. Сформульовані й обґрунтовані у відповідності до сучасних запитів суспільства цінності (маємо на увазі ідеї гуманізму й сталого розвитку), а також розроблені процедури імплементації таких цінностей в освітню практику, зокрема шляхом занурення майбутніх фахівців галузі культури і мистецтв в аксіорозвивальне середовище, сприятимуть розвитку ціннісно-сислової сфери й аксіологічної культури особистості майбутніх фахівців вказаного профілю.

5. Принциповим завданням сучасної освіти, зокрема професійної підготовки майбутніх фахівців галузі культури і мистецтв, є формування аксіологічної культури високого рівня. При цьому, *аксіологічну культуру ми визначаємо як особливий спосіб соціального буття індивіда, що ґрунтується на аксіологічних знаннях й розвиненій ціннісно-сисловій сфері і засвідчується*

процесами ціннісної самореалізації індивіда, обраними й здійснюваними індивідом життєвими стратегіями. Крім того, аксіологічна культура виражає ціннісний аспект активності індивіда – інтелектуальної, емоційної й практичної, і проявляється у прагненні самовдосконалення у ціннісному контексті, а також намаганні зрозуміти й адекватно діяти у контексті різних ціннісних дискурсів.

Формування аксіологічної культури корелює із загальною тенденцією сучасного інтелектуального середовища: зміна ціннісних орієнтацій, у центрі яких стоїть тепер не група, а індивідуальність [3, с. 90]. Як відзначають українські філософи Л. Усанова і І. Усанов, для вказаної тенденції характерна ситуація, коли «зовнішній соціальний контроль, зорієнтований на одноманітність, змінюється самоконтролем, орієнтованим на різноманітність цінностей та поведінки», а в цій ситуації людина «самовизначається не в просторі всезагальних форм як таких, а у власному життєвому процесі» [3, с. 97]. Можливість такого самовизначення передбачає відповідний рівень аксіологічної культури.

Зрештою, приведені вище міркування, попри свою змістовну компактність, дають підстави констатувати вагомі дослідницькі перспективи застосування аксіологічного підходу в освітньому контексті, зокрема впровадження ціннісно-орієнтованої парадигми в освітній процес, а також щодо напрацювання дієвих навчально-методичних засобів реалізації ціннісно-орієнтованої парадигми. Важливо, що «ідею ціннісного підходу пов'язують із гуманістичною парадигмою освіти, реалізація якої передбачає звернення до моральних загальнолюдських цінностей і їх відтворення в нових поколіннях» [4, с. 112].

Поряд з цим, інтелектуально-теоретичним підґрунтям вирішення вказаних завдань є визнання того факту, що в сучасній аксіології в зоні особливої уваги перебувають ціннісні утворення, що забезпечують реалізацію суспільно значущих цілей і завдань й, водночас, сприяють вирішенню завдань збереження унікальності й самобутності людини, реалізації її творчих потенцій,

в тому числі як повноправного й спроможного члена суспільства. Оскільки освіта є ефективним засобом залучення до світу цінностей, формування ціннісних орієнтацій і загалом ціннісно-сислової сфери перспективним практичним завданням є напрацювання на ґрунті аксіологічного підходу дієвих засобів формування аксіологічної культури високого рівня, а у розрізі професійної підготовки – засобів формування аксіологічних компетентностей як проявів аксіологічної культури високого рівня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пелех Ю., Матвійчук А., Білоус Т. Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Нова педагогічна думка*. – 2021. – Том 106, № 2. – С. 77–83.
2. Пелех Л. Р. Теорія і методика аксіологічної освіти в Польщі: порівняльний аспект: монографія. – Рівне: ПП ДМ, 2014. – 402 с.
Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. – Київ: Либідь, 2008. – 848 с.
3. Усанова Л., Усанов І. Ціннісні трансформації: сучасні проблеми та філософські пошуки. *Філософські обрії*. – 2008. № 19. – С. 87–97.
4. Гринюк С. П., Желуденко М. О. Аксіологічний підхід до формування професійної компетентності в майбутніх фахівців. *Modern researches in psychology and pedagogy : Collective monograph*. – Riga: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2020. – Р. 111–127.

УДК 37.01:007

**ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ
КУРСАНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ**

Щоголева Наталія Петрівна

викладач служби мовного тестування мовного відділу
Національна Академія Національної Гвардії України
м. Харків, Україна

Анотація. Дослідженні переваги та перспективи застосування інформаційних технологій у вищій освіті для навчання курсантів нефілологічних факультетів Національної Гвардії України іноземній мові. В статті автор розглядає декілька варіантів інформаційних технологій, включаючи комп'ютерні додатки, які він застосовував у власній педагогічній діяльності, розглядає їх можливості та надає результати власних досліджень.

Ключові слова. Інформаційні технології, курсанти нефілологічних факультетів Національної Гвардії України, навчання іноземній мові, комп'ютерні додатки, ресурс, оптимізація навчального процесу, результат.

На початку XXI сторіччя інформаційні технології все більше впливають на життя суспільства. Вони стали невід'ємною частиною нашого життя, тому постає проблема необхідності їх застосування в усіх сферах, включаючи вищу освіту. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів все більше залежить від частоти застосування інформаційних технологій протягом навчання, враховуючи й вивчення іноземної мови [1]. Сприйняття матеріалу, який подає викладач, стає більш якісним й доступним студентам (в даному випадку мова йде про курсантів нефілологічних факультетів Національної Гвардії України) в разі наявності зорової опори, залучення до навчання різноманітних комп'ютерних додатків для практики говоріння й вивчення лексики, а також за рахунок тестування в режимі онлайн. Отже, застосування інформаційних

технологій у вищій освіті для навчання курсантів нефілологічних факультетів Національної Гвардії України іноземній мові є наразі актуальним й потребує значної уваги серед викладачів. Оскільки цифрові технології мають серйозний вплив на формування світосприйняття сучасної особистості, слід звернути увагу на залучення можливостей інтерактивної дошки *Smartboard* для вивчення іноземної мови. Її багатофункціональність дає можливість не тільки презентувати інформацію в якості зорової опори в різному вигляді, а й вивчати лексичні одиниці за допомогою різних методів. Таким чином, за допомогою *Smartboard*, можна відпрацьовувати з курсантами декілька навичок одночасно (як ми пам'ятаємо, їх чотири: *listening, reading, speaking* та *writing*) в залежності від того, на який результат націлений викладач під час проведення того чи іншого заняття [2].

Підвищити якість вивчення іноземної мови серед курсантів нефілологічних факультетів Національної Гвардії України, як показали власні дослідження автора статті, можна шляхом використання можливостей різних комп'ютерних додатків, зокрема можливостей *Quizlet*. Цей комп'ютерний додаток призначений для вивчення лексики за допомогою карток, який, в свою чергу, прискорює процес запам'ятовування. Він також дозволяє завантажувати картинки та аудіо файли до карток з можливістю виконання різних вправ та роботи в ігровій формі, що робить вивчення іноземної мови більш цікавим та різноманітним [3]. Застосування можливостей комп'ютерного додатку *Quizlet* протягом занять не тільки підвищує мотивацію курсантів до вивчення іноземної мови, але й оптимізує роботу викладача, оскільки цей ресурс зберігає матеріали за різними темами, які є в постійному доступі, тим самим прискорюючи пошук нового матеріалу. Слід враховувати й те, що за допомогою *Quizlet* викладач має можливість адаптувати той чи інший матеріал під рівень курсантів, змінюючи зміст карток з лексичними одиницями за тією чи іншою темою, тим самим враховуючи індивідуальний підхід до вивчення іноземної мови. На думку автора статті, *Quizlet* є невід'ємною частиною роботи сучасного викладача з лексичним матеріалом для навчання курсантів нефілологічних факультетів

Національної Гвардії України, які, в більшості, краще сприймають інформацію візуально. Як результат, вони краще запам'ятовують матеріал. Залучення до вивчення іноземної мови такого багатофункціонального інструменту, як *Wordwall*, теж досягло значних результатів. *Wordwall* дозволяє викладачеві створювати різноманітні інтерактивні вправи, які можна відтворювати на будь-якому приладі, який має доступ до Інтернету: на комп'ютері, телефоні або інтерактивній дошці (про інтерактивну дошку та її можливості мова йде вище) [4].

Комп'ютерний ресурс *Wordwall* пропонує шаблони для створення тих чи інших завдань, які можна потім виконувати в ігровій формі. Це ті ж самі вправи на відпрацювання лексичних, граматичних навичок або навичок аудіювання та говоріння, які викладач зазвичай шукає у підручнику. Відтепер, використовуючи цей ресурс, викладач здатен все зробити в режимі онлайн з мінімізацією своїх зусиль та оптимізуючи роботу, що сприяє підвищенню якості навчання іноземній мові, а також перевірити результати роботи студентів (курсантів) одразу після виконання певного завдання. Спираючись на власний досвід, автор статті наголошує, що застосування таких шаблонів, як «Зіставлення», «Відповідники», «Відсутнє слово» або «Наведіть порядок» виявили зацікавленість серед курсантів нефілологічних факультетів Національної Гвардії України до вивчення іноземної мови та мали значний вплив на підвищення їхньої мотивації. Великих показників у навчанні курсантів іноземній мові було досягнуто шляхом використання такого комп'ютерного додатку, як *Kahoot*. *Kahoot* – це комп'ютерний додаток для освітніх проєктів. З його допомогою можна створити тест, опитування, навчальну гру або влаштувати марафон знань. Додаток працює як в настільній версії, так і на смартфонах [5]. Викладач може створити гру або тест, використавши один з запропонованих варіантів: вікторина (quiz), гра зі змішаними відповідями (jumble), обговорення (discussion) чи опитування (survey) у безкоштовній версії. *Kahoot* одразу привертає увагу студентів (курсантів) завдяки наявності багатокольорового інтерфейсу, а також здатності отримувати знання в ігровій

формі. Викладач може створити власний ресурс на базі матеріалу, який треба вивчити, або застосувати готові ресурси, які вже є в додатку й були створені іншими викладачами. Для цього необхідно просто зареєструватися на сайті *Kahoot*, а далі працювати з можливостями додатку. Після завершення тесту або гри, викладач може їх перевірити в дії за допомогою пін-коду, який отримують один чи декілька гравців. Звичайно, *Kahoot* є досить актуальним для його застосування в навчанні іноземній мові, оскільки, як й *Wordwall*, він надає миттєвий результат, а отже, знижує часові витрати та зусилля викладача на перевірку завдань. Використовуючи *Kahoot* на практиці в якості quiz-тесту, автором статті було виявлено, що даний комп'ютерний додаток є досить ефективним під час вивчення іноземної мови.

Спираючись на все вище сказане, автор статті вважає доцільним наголосити на тому, що застосування інформаційних технологій для навчання курсантів нефілологічних факультетів Національної Гвардії України іноземній мові займає важливе місце в системі вищої освіти для підвищення якості освіти та кваліфікаційного рівня майбутніх офіцерів, для яких мовна підготовка є невід'ємною частиною їх майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сиразеева А.Ф., Валеева Л.А., Морозова А.Ф. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3.
2. Электронные интерактивные доски SmartBoard, новые технологии в образовании, Москва, 2006.
3. Ним С. 6 способов учить слова в Quizlet. URL: www.langformula.ru
4. Дидактор. Педагогическая практика. Wordwall – замечательная коллекция дидактических игр. URL: <http://didaktor.ru/wordwall-zamechatelnaya-kolleksiya-shablonov-didakticheskix-igr/>
5. Kahoot: приложение для создания образовательных тестов, игр и викторин. URL: <https://te-st.ru/entries/kahoot-app/>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ КНР

Ян Ян

аспірантка

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: Успішність учнів КНР в тестах PISA викликає інтерес до підготовки вчителів в цій країні. Одним із факторів який сприяє високої підготовки вчителів виступає саме педагогічна підтримка. Метою статті було виявити особливості організації педагогічної підтримки вчителів КНР. На основі аналізу літературних джерел, висловлено власну позицію до розуміння поняття «педагогічна підтримка». Встановлено, що педагогічна підтримка майбутніх вчителів в КНР реалізується на різних рівнях: державному на рівні ЗВО, закладу середньої освіти та на рівні самопідготовки. До особливостей віднесемо: оновлення вимог, стандартів в освітній галузі з боку держави; розробка програм з підтримки та заохочення вчителів до праці в сільській місцевості; ротаційні програми вчителів між містом та селом; організація проведення студій «вчитель-майстер», постійне оновлення освітніх програм з урахуванням досвіду інших країн світу; поєднання теорії, практики, рефлексії та досвіду практиків; висока вмотивованість вчителів до саморозвитку.

Ключові слова: педагогічна підтримка, підготовка майбутніх вчителів, Китайська народна республіка.

Висока успішність учнів Шанхаю та Пекіну в тестах на здобуття академічної успішності, що проводяться Програмою міжнародних досягнень учнів (PISA) ОЕСР викликає інтерес до підготовки вчителів в Китайській народній республіці (КНР) які мають такі ґрунтовні знання з підготовки учнів.

Важливим фактором такої підготовки вчителя вважаємо виступає педагогічна підтримка майбутнього вчителя впродовж навчання.

Аналіз досвіду розвитку педагогічної освіти в Китаї надає можливості розуміння розвитку галузі освіти в цій країні та підготовки вчителів до виконання своїх професійних обов'язків. У системі освіти в КНР на різних її рівнях працюють 16,7 мільйона людей. 15 мільйонів вчителів шкіл та дитячих садочках навчають 230 мільйонів учнів [3]. Незважаючи на таку кількість людей задіяних в освітній галузі, отримані результати є одними із найкращих в світі, що вказує на високий рівень структурованості та функціонування всіх елементів освітньої системи та високого рівня організації педагогічної підтримки вчителів в цій країні. Виходячи з зазначеного, метою статті стало виявлення особливостей організації педагогічної підтримки вчителів КНР.

Під поняттям педагогічна підтримка ми розуміємо цілеспрямовану діяльність педагога, спрямовану на надання допомоги особистості в процесі її навчання й розвитку, перетворення її в активного суб'єкта власного професійно-особистісного становлення [1, с. 217]. Досліджуючи питання реалізації педагогічної підтримки в КНР на основі аналізу літературних джерел [1;2;3], можемо зазначити, що вся педагогічна діяльність вчителів спрямована на покращення «зв'язків між теорією та практикою». Всі програми з підготовки вчителя у КНР зосереджені на розвитку мислення, рефлексії та турботі про вчителя, що забезпечує високу якість викладання.

Наступною особливою рисою педагогічної підтримки вчителів є їх вмотивованість до власної професійної діяльності [2]. Ефективності навчання вчителів сприяє їх власне бажання до вивчення кращого світового досвіду, надання можливості вчителям задовольнити свої потреби у вивченні світового досвіду інших вчителів з різних країн світу. Так підготовка майбутніх вчителів - студентів КНР, з вивчення міжнародного досвіду реалізовувалась за канадською програмою. Позитивний результат такої підготовки підтверджено експериментальними даними [3] . Встановлено, що підхід до міжкультурного навчання та навчання, з акцентом на моделювання у поєднанні з викладацькою

практикою, а також навчання на основі досвіду та організації діалогічної рефлексії надають високий рівень підготовки майбутніх вчителів, сприяють розумінню власних освітніх можливостей завдяки вивченню можливостей іншого культурного досвіду.

Також вчителі КНР розробляють власні курси в яких діляться власним досвідом. Сучасна реформа в освіті у КНР спрямована на вдосконалення освітніх програм з урахуванням останніх сучасних наукових надбань. Вся система освіти спрямована на задоволення потреб у людських ресурсах з високою якістю професійної підготовки. Наступною особливістю педагогічної підтримки вчителів у КНР є підтримка з боку держави. Підтримка держави базується на розумінні важливості ролі професії вчителя в суспільстві. Тому першочергову роль в КНР віддають підготовці вчителів, осучасненню освітнього процесу, оскільки саме вчителі є основою з підготовки майбутніх професіоналів всіх інших галузей наук.

Однією із проблем в освітній галузі в КНР є велика різниця між якістю шкіл та дитячих садків у бідних та віддалених селах та районах, що призводить до дефіциту учителів та їх виснаження. Виникає питання перед країною яким чином зацікавити вчителів до роботи в таких містах , та яким чином удосконалювати їх знання [2].

Отже, якість освіти у регіональних, міських та сільських закладах освіти має велику різницю і є великою проблемою для країни. Проте країна намагається знайти можливість задовольнити потреби як вчителів так і громадськості. Вирішення зазначеної проблеми уряд країни здійснює через політику ротації вчителів міських та сільських шкіл, а також введення в практику роботи допоміжних викладачів за для забезпечення якості викладання. Що дає можливість вирішити проблему якісних диспропорцій у навчальні а також реалізує підтримку вчителів у сільській місцевості та віддалених районах. Майбутнім вчителям під час навчання пропонується десятирічна програма бакалаврату в якій студентам які після закінчення навчання планують працювати у сільських школах пропонується додаткові

фінансові стимули, гарантується місце роботи та професійний престиж. Однак навіть такі міри поки що не досягли великого успіху в піднятті рівня сільської освіти.

Наступною особливою рисою педагогічної підтримки вчителів КНР є підвищення кваліфікації вчителів. Яка реалізується через впровадження студій “ Майстер - вчитель ” як форми професійного розвитку, а також організації навчання за кордоном, з метою опанування світовими світоглядами серед викладачів до закінчення навчання. Студій “ Майстер - вчитель ” є офіційною підтримкою майбутніх вчителів вчителями практиками. Такі студії організовують відомі вчителі - предметники де передають власний досвід майбутнім вчителям. Таким чином освітній процес з підготовки майбутніх вчителів постійно оновлюється новими знаннями та зміна педагогічної орієнтації, спрямованих на «всебічний розвиток» учнів. З боку держави встановлюються нові вимоги до вчителів, підвищення їх кваліфікації.

Встановлено професійні стандарти та офіційні процедури сертифікації та реєстрації вчителів, а також різноманітні способи проведення курсів з підвищення кваліфікації.

Велике значення для реалізації педагогічної підтримки у професійному зростанні майбутніх вчителів відіграє заклад освіти, а саме підтримка керівництва школи та готовність окремих вчителів та в цілому педагогічного колективу – допомогати майбутнім вчителям набувати професійного досвіду.

Отже, педагогічна підтримка майбутніх вчителів в КНР реалізується на різних рівнях: державному (розробка нормативних документів, стандартів, вимог до якості освіти), на рівні ВНЗ (організація освітнього процесу, постійне удосконалення програм, вивчення закордонного досвіду через обмін студентами, організація проходження виробничої практики), на рівні закладів освіти (організація студій «учитель - майстер», підтримка студентів під час проходження педагогічних практик), на рівні самопідготовки (наявність мотивації до виконання власних професійних обов’язків, опанування світового досвіду, прагнення підвищення кваліфікації). До особливостей віднесемо:

оновлення вимог, стандартів в освітній галузі з боку держави; розробка програм з підтримки та заохочення вчителів до праці в сільській місцевості; ротаційні програми вчителів між містом та селом; організація проведення студій «вчитель-майстер», постійне оновлення освітніх програм з урахуванням досвіду інших країн світу; поєднання теорії, практики, рефлексії та досвіду практиків; висока вмотивованість вчителів до саморозвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ян Ян. Визначення поняття «педагогічна підтримка» в українській та китайській науковій літературі. Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр. Хар. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. Вип. 47. С. 211-218
2. Qiong Li, Xudong Zhu, Leslie N.K. Lo Faculty of Educat Teacher education and teaching in China. theory and practice Volume 25, 2019 - Issue 7.
3. 建立现代大学制度是大学完成其使命的 1代大学制 度的根基 需
要走向社会中心的大学需要建设现代制度 с. 30-31

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.922.6

ТЕМПОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Бабатіна Світлана Іванівна

к. психол. н., доцент

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація. У статті проаналізовано концепт гуманістичної психології «самоактуалізація», проведено емпіричне дослідження серед осіб юнацького віку щодо визначення особистісного конструктора прагнення до самоактуалізації та самореалізації.

Ключові слова: самоактуалізація, темпоральність, юнацький вік, студенти, часова перспектива, часова орієнтація.

В сучасних умовах помітно зросла міра свободи у виборі способу життя, мислення і характеру діяльності кожної людини. У сучасній психологічній науці склалася традиція, в основі якої покладено віра в людину, в її здатність максимально реалізувати своє природне, соціальне, екзистенціальне призначення, а також визнання права особистості на індивідуальний життєвий вибір.

Особливо актуальною постає проблема особистісного успіху, яка розглядається як успішна самореалізація, прагнення до самоактуалізації. Потреба в самоактуалізації і самореалізації – є основними властивостями зрілої особистості. Ідея самоактуалізації – центральна, або принаймні надзвичайно значуща для багатьох сучасних концепцій про людину. Наприклад, вона займає провідне місце в гуманістичній психології, яка вважається одним з найбільш

потужних і інтенсивно розвиваючих напрямків сучасної психологічної науки і практики.

Аналізуючи праці вчених, можна дійти до розуміння, що прагнення до саморозвитку і самоактуалізації не є основною ідеєю про досягнення абсолютного ідеалу, вершиного розвитку особистісного потенціалу. Ідеальним бути важко, та й навряд чи потрібно.

Самоактуалізація є актуальною, бо у процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості і тому складають основу саморегуляції її соціальної поведінки, а також у процесі самоактуалізації розвивається соціально-конструктивна життєва позиція, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем на основі прийняття особистістю відповідальності за побудову власного життя, ставлення до оточуючих як до суб'єктів життя, а не засобів досягнення власних цілей. Поняття самоактуалізації активно досліджується у психологічній теорії та практиці, можна знайти достатньо наукових робіт, присвячених вивченню означеного питання.

Мета нашого дослідження було з'ясувати загальний рівень реалізації особистістю її потенційних можливостей; з'ясувати/ зафіксувати рівень самоактуалізації за окремими її виявами; встановити зв'язок самоактуалізації та часової перспективи. У дослідженні взяли участь студенти закладу вищої освіти Херсонського державного університету (Україна), віком від 18 до 23 років, загальна кількість досліджуваних 20 осіб. Для досягнення поставленої мети були застосовані такі психодіагностичні інструменти: опитувальник самоактуалізації(САМОАЛ) Н.Ф. Каліної (адаптація опитувальника; опитувальник «Часова перспектива» ЗТРІ Ф.Зімбардо. За допомогою опитувальника самоактуалізації(САМОАЛ) ми визначили/ зафіксували рівень самоактуалізації особистості студентів на момент проведення дослідження.

Результати дослідження студентів за методикою САМОАЛ

Шкали	Бали(максимальний=15)	Рівень вираженості показників
Орієнтація в часі	7	Середній рівень
Цінності	10	Високий рівень
Погляд на природу людини	13	Високий рівень
Потреба у пізнанні	5	Низький рівень
Прагнення до творчості	11	Високий рівень
Автономність	14	Високий рівень
Спонтанність	3	Низький рівень
Саморозуміння	8	Середній рівень
Аутосимпатія	6	Середній рівень
Контактність	10	Високий рівень
Гнучкість	2	Низький рівень

Отже, в результаті проведеної методики нами встановлено, що майже всі оцінки рівня самоактуалізації досліджуваних мають високий та середній рівень вираженості. З них високий рівень:

- шкала цінностей(10), свідчить про те, що людина поділяє цінності особи, яка самоактуалізується, до їх числа Абрахам Маслоу відносив такі, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, досягнення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до гармонійного буття і здорових стосунків з людьми, далеке від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах;

- шкала погляди на природу людини(13), ця шкала описує віру в людей, в могутність людських можливостей. Високий показник може інтерпретуватися як стала основа для щирих гармонійних міжособистісних стосунків, природна симпатія, довіра до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість;

- шкала прагнення до творчості(11), це неодмінний атрибут самоактуалізації, яку можна назвати творчим ставленням до життя;
- шкала автономності(14), особа, яка самоактуалізується автономна, незалежна і вільна, однак це не означає відчуження і самотність;
- шкала контактності(10), це свідчить про автентичну взаємодію з оточуючими, спроможність до саморозкриття. Люди з високою оцінкою за цією шкалою орієнтовані на особистісне спілкування, не схильні до фальшу або маніпуляцій, не змішують саморозкриття особи з самопредставленням – стратегією і тактикою управління створюваним враженням.

Низькі показники мають такі шкали, як спонтанність, потреба у пізнанні та гнучкість.

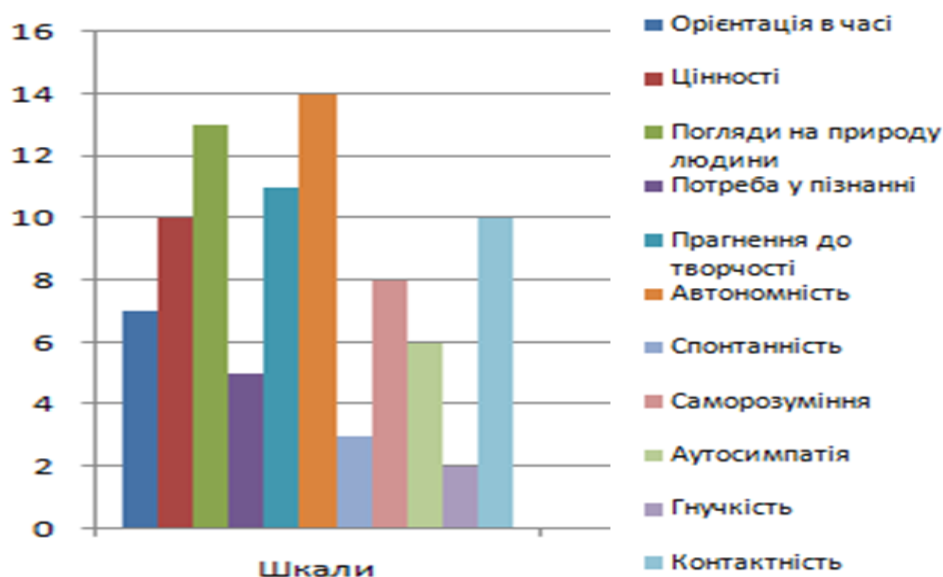

Рис. 1. Розподіл даних за методикою САМОАЛ у групі досліджуваних

Наочно результати були представлені у вигляді гістограми.

Наступним кроком нашого дослідження було визначення домінуючої часової перспективи, яка переважає у респондентів. За допомогою опитувальника « Часова перспектива» ZTPІ було досліджено часову перспективу студентів у зв'язку з їхнім психологічним благополуччям, рівнем життєстійкості і якістю життя.

**Середні показники шкал часової орієнтації
(за методикою О. Зімбардо)**

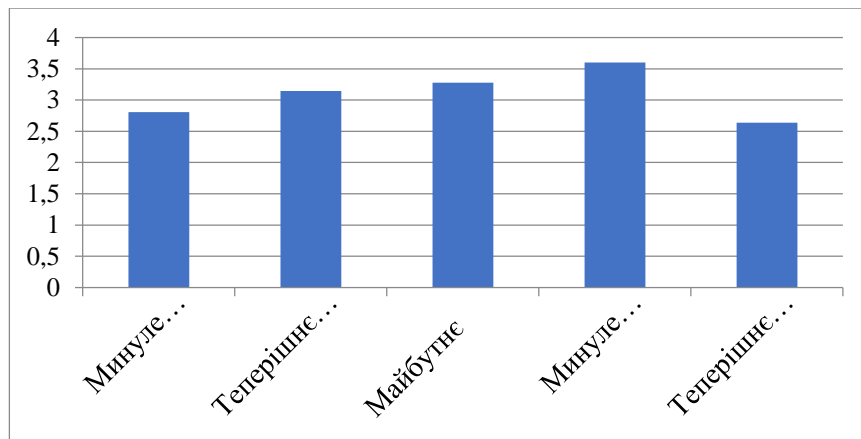
Шкали	MD
Минуле негативне	2,8066
Теперішнє гедоністичне	3,1466
Майбутнє	3,2809
Минуле позитивне	3,6012
Теперішнє фаталістичне	2,6402

Таким чином, в результаті проведення опитувальника нам вдалося визначити, що у студентів домінує часова орієнтація на позитивне минуле (M=3,601). Друге місце посідають часові орієнтації на майбутнє (M=3,280) і гедоністичне теперішнє (M=3,280). Найменше студенти орієнтовані на негативне минуле (M=2,806) і фаталістичне теперішнє(2,640).

Такі результати були отримані, тому що студенти спрямовані на позитивне минуле, і інтегрують отриманий досвід у актуальне сьогодення. Головним показником адекватності відчуття, переживання часу являється збіг особистого часового центру з хронологічним сьогоденням, а причиною неадекватності є часові децентрації, пов'язані з орієнтацією на минуле і майбутнє.

У межах дослідження нами визначено , що студенти третього курсу більш орієнтовані на позитивне минуле, це можна пояснити тим, що студенти намагаються повернутися в позитивне минуле, де їм було добре, і свідомо проектують власне «доросле життя». Повернутися в дитинство, де не потрібно самостійно приймати важливі рішення.

Саме в юнацькому віці розвиток самосвідомості спрямований не тільки для впорядкування своїх психологічних якостей, але і по використанню їх для вироблення власного способу життя. Студенти, оволодівши організаційно-регуляційними уміннями, краще усвідомлюють сенс власної життєдіяльності та досяжність поставлених цілей. Наочно результати були представлені у вигляді гістограми.

**Рис. 2. Середні показники шкал часової орієнтації
(за методикою Ф. Зімбардо)**

Наступним кроком нашого дослідження було встановлення зв'язку між шкалами методики САМОАЛ та «Часової перспективи» Ф.Зімбардо. Для подальшого опрацювання емпіричних даних застосовувався кореляційний аналіз. Аналізуючи кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона для 20 осіб (критичні значення: $r=0,44$, при $p=0,05$, та $r=0,56$, при $p=0,01$) нами було виявлено наступне: статистична залежність виявлена між фактором «майбутнє» та «саморозуміння» ($r=0,63$, при $p=0,01$). Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що студентам, які орієнтовані на майбутнє та здатні до само розуміння, притаманне відчуття і постійна особистісна активність щодо розвитку у особистій і професійній траєкторії, відкритість до нового досвіду, почуття реалізації власного потенціалу, наявність мети і відчуття спрямованості в житті. Також статистична залежність виявлена між фактором «теперішнє гедоністичне» та « автономність» ($r = 0,69$, при $p = 0,01$). На основі отриманих даних можна зробити висновок, що студенти схильні до низького рівня активності та самостійним контролем над подіями, що відбувається в їхньому житті. Схильні жити сьогоднішнім днем і не вибудовувати планів на майбутнє, керуються правилом «мені все одно», домінує гедоністична орієнтація на задоволення, здатність самостійно приймати рішення та не залежати від думки оточуючих. Отже, отримані результати упродовж проведеного дослідження дозволяють засвідчити взаємозв'язок характеристик часової перспективи та рівень самоактуалізації

особистості. При цьому сам час виступає як головний чинник цілісного психічного складу особистості, що представлені у динаміці компонентів особистості. Прагнення і потреба самоактуалізації впливає на усі сфери життя і сприяє найкращому виконанню всіх обов'язків, побажань та цілей людини.

Виходячи з дослідження А. Маслоу, можна узагальнити, що особистість, яка самоактуалізується має наступні характеристики: об'єктивне сприйняття реальності; прийняття себе та інших; безпосередність, простота і природність; фокусованість на подолання проблем; незалежність; автономія; відкритість новим переживанням та досвіду; здатність до вершинних переживань та ін. Юність є сензитивним періодом, тим особистісним майданчиком на якому вибудовуються і реалізуються майбутні інтроекти успішного конкурентноспроможного фахівця і високоморальної людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабатіна, С. І. Методи дослідження темпоральності в студентському віці [Текст] / С. І. Бабатіна // Вісник Одеського національного університету: зб. наук. праць. – Одеса, 2013. – Вип. 7, т. 16. – С. 31-37.

2. Бабатіна С.І. Хронотопічна локалізація часової перспективи особистості / Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія / О.Є. Блинова, С.І. Бабатіна, Т.М. Дудка, А.М. Одінцова та ін.. / відповід. ред. Блинова О.Є. – Херсон, 2018 : Вид-во ФОП Вишемирський В.С., – С. 159-188. ISBN 978-617-7573-13-4

3. Сенік О. Роль часової орієнтації на позитивне минуле у реалізації конструктивних поведінкових стратегій/ О. Сенік// Вісник Одеського національного університету.– Одеса: Астропринт. 2013.– Том 18.– Вип. 22.– Ч.3.– 2013.–С. 130-138.–(Серія « Психологія»).

4. Сенік О. Часова перспектива студентів у зв'язку з їхнім особистісним потенціалом/ О. Сенік// Освіта регіону.–2011.–№3.–С.229-234.

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ТЕОРІЯХ МОТИВАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ветрова Наталія Володимирівна

Аспірантка

Харківський національний
педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: Структура особистості включає мотиваційну сферу, яка набуває особливого значення для представників фаху соціономічного типу, до якого відноситься заняття підприємництвом. У статті розглядаються дослідницькі підходи до вивчення особистості підприємця. Описані теорії мотивації підприємницької діяльності – психодинамічна теорія Кетс-де-Вріза й когнітивна теорія потреби досягнення Дж. Мак-Келланда – розкривають мотиваційний механізм суб'єктів підприємництва, що є важливим підґрунтями в дослідженні психологічних особливостей мотивації особистості до підприємницької діяльності.

Ключові слова: мотивація, підприємницька діяльність, особистість підприємця, дослідницький підхід, психологічні особливості, мотивація досягнення.

Мотиваційна сфера займає вагоме місце в структурі особистості, виконуючи ряд найважливіших функцій. Поведінка та діяльність особистості регулюються та спонукаються мотивацією. Мотивація в трудовій діяльності розглядається як процес задоволення особистістю власних потреб і очікувань в обраному занятті. Рішення особистості займатися підприємницькою діяльністю має підґрунтям мотивацію досягнення комерційного успіху, самореалізації, свободи й незалежності, ризику, інноваційності, соціального визнання перед суспільством.

Закордонна психологія підприємництва в якості предмета науки розглядає особистість підприємця. На сьогодні склалися дві дослідницькі традиції – психодинамічна й соціодинамічна, в яких обґрунтовується пріоритет внутрішньоособистісних або ситуаційних (галузевих) факторів при аналізі проблем підприємництва.

Відмінність цих підходів полягає в погляді на об'єкт дослідження з точки зору переважання або взаємодії двох факторів: інтрапсихологічних і ситуаційних (табл. 1).

Таблиця 1

Дослідницькі підходи до вивчення особистості підприємця

	Назва дослідницького підходу	
	Психодинамічний	Соціодинамічний
Сутність	поведінка особистості залежить від внутрішніх, суб'єктивних психологічних властивостей індивіда	детермінація поведінки особистості залежить від зовнішніх соціальних ситуацій
Об'єкт дослідження	виявлення особистісних параметрів і структур, які виділяють потенційного підприємця із загальної популяції, вирізняють успішних і неуспішних підприємців	особливості взаємодії особистості й соціуму (соціальні установки, ролі, паттерни поведінки)
Напрямки дослідження	характеристики особистісного профілю підприємця: мотивація досягнення, інтернальний локус контролю, схильність до ризику, ціннісні орієнтації, інноваційність	роль факторів середовища в становленні підприємця (дитинство, соціальне походження, соціально-економічний статус сім'ї, рівень і характер освіти, тип культури й субкультури)

Прибічники соціодинамічного підходу вважають, що при формуванні потенційного підприємця першочергову роль відіграють не психологічні особливості, а соціальне оточення особистості. В якості елементів організації особистості вони розглядають особливості взаємодії особистості й соціуму, а саме: соціальні установки, ролі, паттерни поведінки. Головна увага при вивченні ролі факторів середовища в становленні підприємця приділяється

його дитинству, соціальному походженню, соціально-економічному статусу сім'ї, рівню й характеру освіти, типу культури й субкультури тощо.

Прибічники психодинамічного підходу в аналізі особистості підприємця відзначають психологічні характеристики, що складають «підприємницький особистісний профіль». У числі характеристик такого особистісного профілю підприємця найчастіше зустрічаються такі складові, як мотивація досягнення, інтернальний локус контролю, схильність до ризику, ціннісні орієнтації, інноваційність. Мотивація досягнення розглядається як характерна особливість підприємця, в якій сконцентровані особливості особистості підприємця в цілому. Вважається, що характеристика такого утворення й ступінь його прояву відображають рівень підприємницької спрямованості особистості в цілому.

Стосовно аналізу особистості підприємця виділяються два напрямки: психодинамічна теорія мотивації підприємницької діяльності Кетс-де-Вріза й когнітивна теорія потреби досягнення Дж. Мак-Келланда.

Представником французького психоаналізу Кетс-де-Врізом в межах психодинамічної теорії мотивації підприємницької діяльності запропонована «реактивна модель» підприємця: підприємець (до його успіху в бізнесі) розглядається як девіантний психологічний тип, який прагне до негайного виграшу й задоволення. Для нього характерний низький рівень терпимості до фрустрації й напруги, низький об'єм уваги, а перше враження, інтуїція часто стають кінцевим рішенням [1, с. 41].

Даний психотип підприємця характеризується імпульсивним, невротичним стилем поведінки: раптовістю, короткочасним оперативним плануванням для задоволення миттєвої цілі, безпосередністю переживання й вираження імпульсу. Базовою неусвідомленою мотиваційною тенденцією підприємця є, на думку Кетс-де-Вріза, прагнення до вирішення й компенсації фрустрації й труднощів, перенесених в дитинстві й пов'язаних із типом психологічної сімейної структури.

У разі надмірного контролю потенційний підприємець виробляє компенсаторні характерологічні пристосування: гіперактивність й

імпульсивність – на противагу внутрішній пасивності й покірливості, оптимізм і здатність швидко відновлювати сили – депресії й тривожності, нонкомформістський супротив – страху перед авторитетами, честолюбство – відчуттю неповноцінності й безпорадності. Таким чином, підприємницькі дії є результатом функціонування механізму компенсації, який призводить до того, що базові відчуття неповноцінності, тривожності обертаються в зовнішній діяльності прагненням до абсолютного контролю, влади, автономії. Тому в своїй діяльності підприємець прагне створити таку організаційну структуру, де буде маніпулювати, контролювати, лідирувати. Створена організаційна структура, фірма сприймається як символ успіху, адже таким чином підприємець демонструє свою здатність створювати нову реальність, вирішувати й компенсувати фрустрацію дитинства [1, с. 41].

Діаметрально протилежний психологічний тип підприємця закладено в основу теорії мотивації потреби досягнення. Модель особистості підприємця, запропонована Дж. Мак-Клелландом, є мотиваційно-когнітивною, оскільки підприємництво розглядається як певний спосіб мислення, який задає цілі та завдання, що викликають певні домагання та очікування. Теорія мотивації базується на принципі К. Левіна, суть якого полягає в тому, що поведінка визначається взаємодією особистості й психологічного оточення. На сутність мотивації досягнення впливають ідеали й імпліцитні моделі особистості, прийняті в тій чи іншій культурі. Людям із високим рівнем потреби досягнення подобається приймати рішення, вони не пасують перед проблемами, а легко їх вирішують і беруть на себе персональну відповідальність. На основі проведених досліджень Дж. Мак-Клелланд прийшов до висновку, що високий рівень мотивації досягнення впливає на формування рішення займатися підприємництвом. Вчений припустив, що високий рівень мотивації досягнення не лише зумовлює професійний вибір, але й забезпечує успіх підприємницької діяльності [2, с. 56].

Обидві мотиваційно-динамічні концепції особистості підприємця характеризуються як адаптивні тенденції дослідження особистості, оскільки

розглядають поведінку особистості підприємця як таку, що з самого початку спрямована на досягнення цілі – на успіх або компенсацію дитячих фрустрацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Яновська С. Г. Психологічна структура підприємницької активності в малому бізнесі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / Яновська Світлана Германівна ; М-во освіти і науки України, Нац. Акад. пед наук України, Інститут психол. ім. Г. С. Костюка ; наук. кер. Кряж І. В. – Харків, 2019. – 210 с.

2. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 224 с.

**ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ХАРЧОВУ
ПОВЕДІНКУ ДІВЧАТ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ**

Мелоян Анаїт Едуардівна

к.психол.н., професор

Іванкович Анастасія Олексіївна

Студентка

Донбаський державний педагогічний університет

м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Стаття присвячена проблемі впливу психологічних механізмів захисту на харчову поведінку у дівчат студентського віку. Експериментальним шляхом встановлено, що у дівчат студентського віку домінуючими захисними механізмами є регресія, проекція та заперечення. Їм притаманні ранні дитячі форми поведінки, приписування іншим власних переживань та заперечення наявності проблем у них.

У харчовій поведінці більш виражені емоціогенна та екстернальна харчова поведінка. Дівчатам студентського віку притаманно заїдати хвилювання та споживати їжу не тоді, коли відчують голод, а під впливом зовнішніх стимулюючих факторів. Для них характерний також обмежувальний тип харчової поведінки, коли дівчата-студентки можуть дотримуватись жорстких дієт.

Ключові слова: харчова поведінка, порушення харчової поведінки, комплекс неповноцінності, захисні механізми, студентський вік.

Захисні механізми виконують функцію збереження цілісності індивіда, виключаючи або спотворюючи інформацію, яка розцінюється суб'єктом як несприятлива і така, що руйнує початкове уявлення про себе. Вони є способом організації часткової або тимчасової психічної рівноваги, необхідні для вироблення реальних способів подолання фрустрації.

Дана проблема розкривається у дослідженнях З. Фрейда, А. Фрейд, В. Райха, А. Налчаджяна, К. Роджерса, Т. Яценко, А. Плутчика, Ф.Перлза, В. Столина, Ф. Бассина та ін.

Психологічний захист - це неусвідомлений психічний механізм, спрямований на захист свідомості від неприємних, травмуючих переживань, пов'язаних з внутрішніми і зовнішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту. Вона грає важливу роль у регулюванні різних поведінкових аспектів, через те, що підтримує нервово-психічну стійкість [2, с.3]. З. Фрейд відносив психологічний захист до вторинних психічних процесів, протиставляючи їх певною мірою первинним (уява, сновидіння, мрії). Механізми психологічного захисту виступали засобами вирішення конфлікту між свідомістю і несвідомим. Згодом, виходячи з розробленої теорії особистості (Воно, Его, Супер Его), механізми психологічного захисту розглядалися як функції Его, що відповідають за інтеграцію та адаптацію під час загрози цілісності особистості. За З. Фрейдом захисні механізми є вродженими; вони запускаються в екстремальній ситуації і виконують функцію «зняття внутрішнього конфлікту» [4, с. 100]. На думку Т.Яценко, існують базові та ситуативні механізми психологічного захисту. Ситуативні захисти спрацьовують автоматично, переважно під час взаємодії з іншими людьми, коли є ризик непідтвердження гідності «Я». Якщо базові залежать від глибинних механізмів, що мають сталий і незмінний характер, то ситуативні (периферійні) досить мінливі, вирізняються широкою варіативністю. Базові ж захисти є носіями інфальтильних цінностей, детермінованих інфантивними бажаннями. Дія ситуативних захисних механізмів згідно з тенденцією до психологічної сили спрямована на маскування почуття меншовартості, що деструктує особистісну поведінку [6]. З нашої точки зору захисні механізми можуть істотно впливати на харчову поведінку особистості. Під харчовою поведінкою традиційно розуміється ціннісне ставлення до їжі та її прийому в звичайних умовах і в ситуації стресу. Харчова поведінка містить установки, форми поведінки, звички і емоції, що стосуються їжі, які є індивідуальними для

кожної людини. Таким чином, харчова поведінка оцінюється як гармонійна (адекватна) або девіантна (відхилена) у залежності від безлічі параметрів.

Потреба в їжі є однією з первинних, біологічних потреб. Такі потреби, що стосуються виживання, відповідно до теорії А. Маслоу, повинні хоча б мінімально задовольнятися, щоб надалі ставали актуальними потреби більш високого рівня [5, с.485]. У цілому харчова поведінка людини спрямована на задоволення цілого комплексу потреб - біологічних, фізіологічних, психологічних і соціальних. Бажання і вживання їжі є результатом взаємодії між різними стимулами і тілесними і особистісними особливостями людини.

Як зазначає Д. Хломов у вступному слові до книги «Его, голод і агресія» Ф. Перлза, «психіка є функцією живого організму і виникає в процесі його розвитку на шляху реалізації природних потреб організму. І тільки деякі з них підходять для того, щоб розвивався внутрішній світ і особистість людини». Ф. Перлз висунув припущення, що вони базуються на багатьох спостереженнях і такою потребою може бути харчова поведінка та психічне життя людини, що формуються на основі розвитку здатності до задоволення харчової потреби, і психічні феномени можуть бути розглянуті з використанням цієї моделі» [3, с.9]. Серед причин порушення харчової поведінки різними авторами виділяються традиції сім'ї і суспільства, релігійні уявлення, життєвий досвід, мода, економічні та особистісні особливості. Але особливим чином на порушення харчової поведінки впливають емоційні потреби і душевний стан людини. При порушеннях харчової поведінки знижується соціальна спонтанність і підвищується емоційна лабільність, підвищується тривожність, невпевненість у собі [1]. Розлади харчової поведінки - це кілька окремих поведінкових синдромів, найчастіше психогенного характеру, пов'язаних з порушенням прийому їжі, основні серед них анорексія і булімія.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Донбаського державного педагогічного університету, факультету гуманітарної та економічної освіти. У експерименті брали участь 60 студентів денної та заочної форми навчання. Нами були використані наступні методи та методики:

«Голландський опитувальник харчової поведінки», «Діагностика типологій психологічного захисту» Р. Плутчика в адаптації Л. І. Вассермана, О. Ф. Єришева, Є. Б. Клубової; відсоткове відношення показників та коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона.

У результаті дослідження захисних механізмів у дівчат студентського віку, нами було встановлено, що домінуючими захисними механізмами в нашій вибірці являються: регресія (37,5%), проекція (30%), заперечення (25%).

При захисному механізмі регресії дівчата-студентки повертаються до більш ранніх форм поведінки. У цьому випадку регресія грає позитивну роль, знижуючи рівень тривоги. Однак у більшості інших випадків регресія є негативним фактором розвитку особистості. Дівчата схильні неусвідомлено приписувати свої почуття, думки, бажання та потреби оточуючим людям. Цей механізм психологічного захисту дає можливість зняти з себе відповідальність за власні риси характеру і бажання, які здаються неприйнятними. Досліджуваним притаманно ігнорувати (заперечувати) очевидні факти, захищаючи свою психіку від травм. Це повна відмова від неприємної інформації, спроба не сприймати за реальність небажані для себе події, ще один спосіб впоратися з неприємностями – відмова прийняти їх існування.

Нами було проведено дослідження харчової поведінки у дівчат студентського віку. На основі отриманих результатів у нашій вибірці, ми можемо стверджувати, що емоціогенна поведінка більш виражена на середньому рівні 45 % , що говорить про адекватне сприйняття їжі. Було виявлено високі показники емоціогенної поведінки у 22,5 % досліджуваних. Даним дівчатам притаманне заїдання своїх хвилювань. При психоемоційному напруженні, хвилюванні або відразу після закінчення дії фактора, що викликав стрес, у дівчат різко посилюється апетит і виникає бажання поїсти. Іншими словами це гіперфагічна реакція (переїдання) на стрес. Пов'язана вона з прагненням зняти емоційний дискомфорт за допомогою "заїдання" стресу. Таким чином, стимулом до прийому їжі є емоційний дискомфорт, а не голод. Дівчата з низькими показниками не мають звички заїдати свої хвилювання.

Даний показник у нашій вибірці складає 32,5 % досліджуваних. При дослідженні екстернальної харчової поведінки у нашій вибірці ми виявили, що високі показники проявляються у 35 % дівчат, що говорить про схильність до зовнішніх стимулів їжі. Дівчатам властиво споживати їжу, коли вони зовсім не голодні. Страх бере верх, і вони намагаються наїстися про запас "наперед"; мають тенденцію їсти за компанію. Харчування формується під впливом практично непомітних факторів, серед них виділяють доступність певної їжі, думка оточуючих про обрану їжу та поведінка в компанії людей. Це переважна орієнтація не на внутрішні гомеостатичні стимули до прийому їжі, а на зовнішні. Харчова поведінка характеризується неповноцінним почуттям насичення, яке запізнюється за часом і відчувається, як механічне переповнення шлунка. Середні показники були виявлені у 65% і говорять про те, що дівчата ставляться до споживання їжі як до чогось повсякденного. Низькі показники не були виявлені у нашій вибірці.

Ми встановили, що обмежувальний тип харчових розладів у нашому досліді на високому рівні у 17,5 % досліджуваних. Дівчата мають тенденцію обмежувати себе в улюблених стравах, що може призвести до порушення харчової поведінки. Цей розлад може спочатку нагадувати розбірливість в їжі, типову для дитячого віку, коли діти відмовляються приймати певну їжу, або їжу певного кольору, консистенції, запаху. Дівчата з розладом обмеження споживання їжі не можуть їсти, тому що вони втрачають інтерес до їжі або тому, що бояться, що вживання їжі призведе до згубних наслідків, таких як: задуха або блювота. Вони можуть уникати певних продуктів через їхні органолептичні показники (наприклад, колір, консистенція, запах). Раціональне ставлення до їжі було встановлено у 45 % дівчат студентського віку, у яких спостерігається адекватне сприйняття та контроль їжі. Низькі показники виявлені у 37,5 % дівчат студентського віку. Для встановлення взаємозв'язку між досліджуваними параметрами нами використовувався коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона r_{xy} . Нами була виявлена прямопропорційна значуща залежність між емоціогенною та екстернальною харчовою поведінкою ($r_{xy} = 0$,

43 при $p \leq 0,05$).

Коли у дівчат студентського віку стимулом вживання їжі є емоційний дискомфорт, на їх харчову поведінку істотний вплив мають не внутрішні, а зовнішні стимули, такі як види їжі, запахи, відношення до їжі оточуючих.

В нашому дослідженні була виявлена прямопропорційна значуща залежність між регресією та емоціогенною, екстернальною, обмежувальною харчовою поведінкою ($r_{xy} = 0,50$; $r_{xy} = 0,46$; $r_{xy} = 0,56$ при $p \leq 0,05$). Коли дівчата студентського віку вживають їжу, компенсуючи свої негативні емоції та почуття, як засіб подолання стресу, їдять під впливом зовнішнього середовища або жорстко обмежують й контролюють вживання їжі, то в результаті такої поведінки вмикається захисний механізм регресія, при якому дівчата студентки повертаються до більш ранніх, дитячих форм поведінки. Нами була виявлена також прямопропорційна залежність між обмежувальною харчовою поведінкою та заперечуванням ($r_{xy} = 0,45$ при $p \leq 0,05$). Коли дівчата студентського віку істотно обмежують себе в прийомах їжі, то вони не приймають, що даний підхід до вживання їжі виявляється проблемою та загрожує їх здоров'ю.

Досліджувані дівчата повністю відмовляються від неприємної інформації. Це спроба не сприймати реальні небажані для себе події, що є ще одним зі способів впоратися з неприємностями – відмова прийняти їх існування.

Таки чином, проведено теоретичний аналіз і експериментальне дослідження особливостей впливу захисних механізмів на харчову поведінку у дівчат студентського віку. Експериментальним шляхом встановлено, що при прояві захисних механізмів регресії, заперечення і проекції більш яскраво виражаються порушення у харчовій поведінці. Дівчата схильні демонструвати більш ранні, дитячі форми поведінки, заперечують наявність проблеми щодо їжі при зриві з дієти або обмеженні в харчуванні. Їм властива упевненість у тому, що з ними все в порядку, і немає приводу для хвилювання; вони приписують іншим переживання з приводу харчової поведінки, натомість заперечуючи власні

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Менделевич В. Клиническая и медицинская психология. – М.: Изд.-во МЕДпресс-информ, – 2005. – 432 с.
2. Налчаджян А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии). – Ереван: Изд.-во АН АрмССР, – 1988. – 262 с.
3. Перлз Ф. С. Эго, голод и агрессия. – М.: Изд.-во Смысл, – 2000. – 358 с.
4. Фрейд З. Психология бессознательного. – М.: Изд.-во АСТ; Хранитель, – 2007. — 605 с.
5. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности. – Питер, СПб, – 1997. – 606 с.
6. Яценко Т. С. Психодинамическая теория: методология и научно-практические результаты // Психотерапия. – М.: ООО «Гениизус Медиа», – 2012. – № 10 (18). С. 81 – 91.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ (НА ПРИКЛАДІ ГО ЦЕНТР «ЖІНОЧІ ПЕРСПЕКТИВИ», М ЛЬВІВ)

Ядловська Ольга Степанівна

к. іст. н.,

доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

Грисенко Світлана Олександрівна

здобувачка освіти 1 курсу

юридичного факультету,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

Abstract. The article analyzes the purpose of the activities of public organizations dealing with gender issues on the example of the public organization Center "Women's Perspectives" (Lviv). It is written that the mission of this organization is to ensure full rights and equal opportunities for both women and men in various spheres of life. It was emphasized that public organizations are the leading force in updating and addressing gender issues.

Key words: gender, gender policy, equality, rights, public organization, Lviv, Center for Women's Perspectives, Ukraine

Гендерні питання стосуються тих наукових аспектів вивчення соціальної реальності, до яких наукове співтовариство ставиться з «обережністю». Частково це пояснюється дещо упередженим ставленням до гендерного питання у самому суспільстві. Також причинами відносно складного шляху вирішення питань гендерної дискримінації є це нечітке трактування гендерної проблематики та особливості законодавства, яке на сучасному етапі значно

посилило позиції гендерної рівності, однак все ще знаходиться на стадії розвитку щодо гендерних ініціатив. Однією з найдієвіших сторін громадянського суспільства щодо захисту прав та свобод людини в Україні виступають саме громадські організації. Не є виключенням і реалізація гендерного питання, адже саме громадські організації взяли на себе одну з найпотужніших ролей «лобіювання» захисту рівних гендерних відносин у суспільстві.

Сьогодні в більшості держав світу рівний правовий статус чоловіків і жінок, а також рівні можливості його застосування в суспільстві, тобто це стало звичним явищем у публічному дискурсі та політиці. В Україні рівність жінок та чоловіків декларується на конституційному рівні: статтею 24 Конституції України гарантується таке: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»), що говорить про наближення нашої країни і суспільства до європейського та світового рівня вирішення проблеми гендеру. Загалом гендерний паритет відображений у низці законодавчих актів України: Кодексі про шлюб і сім'ю; Кодексі про працю; Кримінально-процесуальному, Цивільному кодексах України; Кодексі України про адміністративні порушення, а також в Законах України «Про зайнятість населення», «Про пенсійне забезпечення», «Про охорону праці», «Про державну службу» тощо. Крім цього, в Україні діють спеціальні Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.) та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) [1].

На сучасному етапі розвитку гендерного питання в Україні рушійною силою щодо врегулювання проблеми рівності чоловіків та жінок виступають громадські організації, що займаються гендерним напрямком діяльності. Основна мета більшості відповідних громадських організацій полягає в подоланні гендерної дискримінації в різних галузях, превентивна діяльність щодо унеможливлення гендерної нерівності, а також сприянні впровадженню гендерних підходів у практику діяльності інституцій – державних та недержавних.

У м. Львів діє громадська організація «Центр «Жіночі перспективи». Протягом понад двадцяти років своєї діяльності ця організація посіла одне з провідних місць в «третьому секторі» (недержавні та некомерційні структури, до прикладу, громадські організації) України. Пріоритетними напрямками організації виділяють: протидія домашньому насильству, протидія торгівлі людьми, підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС), сприяння у працевлаштуванні та підприємницькій діяльності осіб, що опинилися в складних життєвих обставинах, проведення соціологічних досліджень [2].

ГО «Центр «Жіночі перспективи» змогла звести в єдине ціле професіоналізм, творчість та практичний досвід жінок-фахівців у галузях бізнесу, психології, економіки, соціального захисту і психології. Безперервні старання членів організації, волонтерів, в тому числі партнерських організацій спрямовані, на впровадження гендерної політики в Україні, скорочення рівня насильства, зростання конкурентоздатності жінок на ринку праці, а також на розвинення в Україні ініціативних груп та організацій, що займаються гендерною проблематикою [3]. Центр втілює в життя більше 30 різних проектів, провівши велику кількість різних досліджень, надав підтримку і допомогу понад п'яти тисяч особам, досить активно співпрацював з місцевими органами влади, здійснює освітню, інформаційну та правову допомогу різноманітним цільовим групам, проявляв різні ініціативи.

Львівська міська рада в 2013 р. реалізувала ініціативу, яка була спрямована на підтримку та активізацію спільноти жінок Львова, які прагнуть до самореалізації у підприємницькій діяльності та потребують практичних інструментів, щоб здійснювати своє право і мати вплив на ухвалення рішень у громаді на місцевому рівні. Проект «Жінки в підприємстві» реалізується в рамках проекту «Місцевий економічний розвиток міст України», що здійснюється Федерацією канадських муніципалітетів у партнерстві з Асоціацією міст України за фінансової підтримки Уряду Канади, наданої через Канадське агентство міжнародного розвитку (КАМР) та Федерацією канадських муніципалітетів (ФКМ) [4].

З квітня 2015 р. до грудня 2020 р. Федерація канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади впроваджує проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), спрямований на зміцнення муніципального сектору, упровадження ефективного демократичного управління та прискорення економічного розвитку міст в Україні. Особливим фокусом діяльності є посилення ролі жінок в органах місцевого самоврядування, активне залучення до процесів економічного розвитку, скорочення гендерної нерівності в доступі до економічних ресурсів і суспільних благ. За результатами цієї ініціативи у м. Львів було вперше розроблено Гендерний портрет міста Львова, завдяки дослідженню почали враховуватись принципи гендерної рівності у місцевих стратегіях розвитку міста; створено платформу Women's Lab Lviv на базі ГО «Центр «Жіночі перспективи», яка слугує майданчиком для різних тренінгів і зустрічей із активними й успішними жінками Львова; розроблення рекомендацій щодо гендерної політики міста; 300 жительок м. Львів отримали навички та знання щодо започаткування і розвитку власного бізнесу, підвищили свої лідерські якості та були залучені для ухвалення рішень на місцевому рівні та ін. [5].

Загалом, громадською організацією «Центр «Жіночі перспективи» проводяться заходи [6] просвітницького спрямування, ініціативи щодо підтримки жінок в різних галузях життєдіяльності суспільства, допомога у випадках домашнього насилля, а також правовий та психологічний супровід. Зокрема, проведено аналіз судової практики по обмежувальних приписах (2019 р.), тренінги «Феміністичний інтенсив» та «Сторітелінг у комунікаційних та адвокаційних феміністичних кампаніях в Україні» (жовтень 2019 р.); центром підготовано та опубліковано брошуру «Домашнє насильство: оцінка ризиків, терміновий заборонний / обмежувальний приписи у запитаннях та відповідях» (матеріали фінансуються Швецією); зроблено презентацію шкільного феміністичного щоденника «FemSchoolPlanner» (проект реалізовується у програмі міні-грантів Центру «Жіночі перспективи», підтриманий Open Society

Foundations) (жовтень 2020 р.); взяли участь у регіональному флешмобі #НЕ_ламай_калину! (листопад 2020 р.), феміністичному марші на підтримку прав жінок, всесвітній акції «Задзвони у дзвін заради гендерної рівності!», всеукраїнському марафоні «Час жіночого лідерства» (березень 2021 р.), долучився до дослідження Спеціальної доповідачки ООН з питань насильства щодо жінок, його причин та наслідків, Дубравки Шимонович (Dubravka Šimonović) та ін. Отже, гендерні організації відіграють досить важливу роль в розробці гендерної політики, оскільки вони надають широкий розголос проблеми нерівності жінок і чоловіків в усіх сферах, допомагають багатьом громадянам реалізувати свої права, надають цікаву для кожної цільової групи інформацію.

Також такі організації проводять численні соціальні дослідження стосовно гендерної проблематики, що надає можливість окреслити коло гендерних проблем та здійснювати їх подальше вирішення задля забезпечення рівноправ'я та рівних можливостей як для жінок, так і для чоловіків в різних сферах суспільного життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гендер в Україні: юридичний аналіз і рекомендації для ЗМІ. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/advice/gender-v-ukrajini-yuridichniy-analiz-i-rekomendatsiji-dlya-zmi-i2356>
2. Наша діяльність. Громадська організація «Центр Жіночі перспективи». URL: <http://www.women.lviv.ua/>
3. Трохим І. Порівняльне дослідження «Гендерний портрет міста Львова» (Ред. О. Волосевич). 2017. URL: https://city-adm.lviv.ua/lmr/lmrdownloads/economy/RA/Gendernyj-portret-m_-Lvova-.pdf
4. Програма «Жінки в підприємстві». Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/business/2171-prohrama-zhinky-v-pidpriemnytstvi>
5. Федерація канадських муніципалітетів / Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2019. URL:

https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/528/Gender_initiatives_in_Ukraine.pdf

6. Новини. ГО Центр «Жіночі перспективи». URL:
<http://www.women.lviv.ua/novyny/>

ART

УДК 746.3:549.282/.283

ШИТВО В САКРАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Гнатюк Лілія Романівна

канд. арх., доцент

Гнейм Діана Русланівна

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: Розглядаються сакральні тканини, як засіб відтворення і підкреслення урочистості і небуденності церемоній богослужіння. Основна мета дослідити в чому особливість та унікальність церковного шитва та яких змін воно зазнало протягом періоду від запровадження християнства в Київській Русі до наших часів.

Ключові слова: Гаптування, церковне шитво, золотне шитво, християнство, обрядово-інтер'єрні тканини, сакральні, літургійна вишивка.

Історичний розвиток церковного шитва починається в X ст. після запровадження християнства в Київській Русі. Як відзначають дослідники, перші вироби дорогоцінного храмового убранства, форма службових предметів, прикраси, і орнаментальні мотиви гаптованих, були привезені візантійським духовенством для літургійних обрядів, саме з появою християнства в Київській Русі і візантійського богослужіння [1, ст. 21].

Сакральні тканини надавали особливої урочистості інтер'єру, виконували естетичні функції. Також богослужбові предмети з тканин були невід'ємною складовою частиною в богослужінні, маючи християнську символіку.

Церковне літургійне шитво було поширене в усіх богослужбових предметах, про що є згадка в багатьох літочисленнях: «індитія» – на престольний одяг, «завіси» – навколо ківорія у вітварі, «плати служебці» – воздухи для Святих Дарів, «паволоки» – прозорі, тонкі тканини оздоблені золотом, тощо [2, ст. 71].

З археологічних, писемних і іконографічних джерел відомо, що церковні вишивані речі і предмети прикрашались коштовним гаптуванням. Гаптовані речі церковного вжитку в період Київської Русі виготовляли, в основному, в жіночих монастирях. Вишивка церковних предметів вважалася богоугодною справою. Дівчаток привчали до рукоділля з дитинства, як вищих багатих верств, так і в селянському середовищі. Вишивали в цей період, в основному, на шовкових тканинах металевими нитками двох видів: пряденими (сухозлітка) і волоченими (витягнуті), привезеними з Візантії [3, ст. 139].

Вишивку оздоблювали перлами, коштовним камінням. Переважали в храмах гаптовані тканини з орнаментальною вишивкою, а от з вишитими зображеннями образів гаптованих тканин було менше. В багатих храмах, про що свідчать описні книги, біля ікон центрального іконостасу в святкові дні висіли пелени з дорогих, пишних, яскравих тканин (рис. 1.), які змінювали «повсякденні» менш прикрашені. На раки святих і на «мирські» труни клали покрови з зображенням Голгофського хреста, вишиті золотом і сріблом. Покрівці, воздухи і облачення священників прикрашали орнаментальною вишивкою. Пелени з дешевих тканин були у бідних церквах [4, ст. 258].

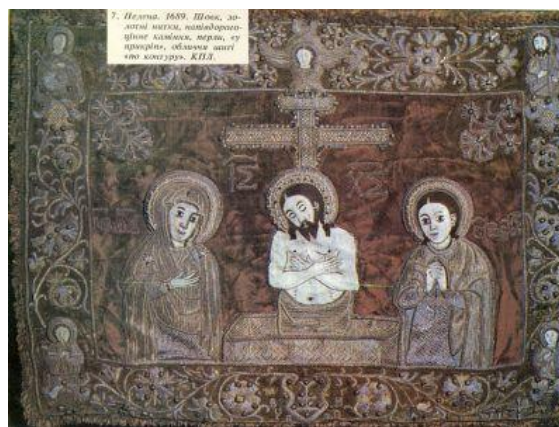

Рис. 1. Пелена 1689. Шовк, золотне шиття, дорогоцінне каміння, перли «у прикріп», обличчя шиті «по контуру».

Подібно до написання ікон в середньовічному і пізнішому образотворчому християнському мистецтві, зображення святих в золотному шитві, їхнє життя, біблійні і євангельські сюжети, християнські знаки і символи, вишивка відкритих частин тіла і лицьове шиття, підпорядковувалося канонам і виконувалося за правилами [5, ст. 528]. Помітний занепад золотного шитва в Україні відбувся наприкінці XVIII ст. Декорування православних храмів обрядово-інтер'єрними тканинами зазнало значних змін. У зв'язку з розвитком текстильного промислового виробництва, відбувалась стандартизація і уніфікація церковного текстилю. В богослужбовий обіг вводились парчеві тканини фабричного виготовлення з металізованими нитками. Церковний текстиль оздоблювався, в основному, позументом (яскравими шнурами) або золото-срібним мереживом [6, ст. 211]. Створені сьогодні зразки церковного шитва поєднують в собі традиційну форму, духовний зміст, композицію зі сучасними рисами: нові іконографічні сюжети, розмаїття застосовуваних матеріалів та технік, стилістичні експерименти, пошук оригінальних художніх форм [7, ст. 49]. Внесення новітнього у художню мову церковного шитва вимагає критичної уваги та терпіння, щоб вписати його у традиційно створений, а нині відновлений образ церкви. На зміну ручній клопіткій праці прийшли машинні та комп'ютерні технології. Звичайно, це дозволило вивести обрядово-інтер'єрні тканини на новий рівень, проте втрачається унікальність та цінність церковного шитва [8, ст. 123].

Отже, після прийняття християнства у Київській Русі використовували дорогі обрядово-інтер'єрні тканини для прикрашання храмів. Швидкого розвитку та розквіту набуло золотне шитво, принесене з Візантії.

Важливою методологічною засадою при створенні художнього церковного твору спеціалістом текстилю було усвідомлення стильових особливостей того чи іншого храмового ансамблю і підпорядкованість його розкриттю божественної сакральної ідеї. Богослужбові предмети і речі протягом століть зазнавали деяких змін і нововведень, відповідно до прийнятих канонів церковними соборами і вінь часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Gnatiuk L. Aesthetics shaping sacred space / Gnatiuk L., Terletska M. // Theory and practice of design. Collection of scientific papers. – Issue 11. Technicalaesthetics. – К.: НАУ, 2017. – С. 42–56.
2. Гнатюк Л.Р. Естетика формотворення сакрального простору на теренах України/ Л.Р. Гнатюк, М.А. Орищенко // Теорія та практика дизайну. Збірник наукових праць. – Вип. 12. Технічна естетика – К.: НАУ, 2017. – С. 69-77
3. Залевська М. М. Еволюція літургійного шитва: традиції українського церковного гаптування // Мистецтвознавчі записки. - 2018. - Вип. 33. - С. 135-144.
4. Кара-Васильєва Т. В. Шедеври церковного шитва України XII – XX ст. // К.: Інформаційно-видавничий центр Української Православної Церкви, 2000. – 258 с.
5. Матвєєва Ю.Г. Мова тканин у візантійському мистецтві. // Харків: ХНУМГ ім.О.М.Бекетова, 2018. 528 с.
6. Гриднева Ю.Г. Эволюция византийской традиции в иконографии литургического шитья позднего средневековья // Харьковская гос. академия дизайна и искусств. Харків, 2008. 211 с.
7. Гнатюк Л.Р. Протиріччя у формуванні художнього образу сакрального простору в архітектурі XX століття. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Науково-технічний збірник. – Вип.56. –К.: КНУБА, 2020. – С. 17–31.
8. Liliia Gnatiuk Sacrality, Mythologism and Realism of Mural Painting of the Han Dynasty and Its Influence on the Further Development of Chinese Art and Architecture / Michal Krupa, Ding Yang, Valerii Tovbych, Liliia Gnatiuk//Wiadomości Konserwatorskie Journal of Heritage Conservation – 63/2020 – С. 116-125

ВИКОРИСТАННЯ ЕТНІЧНИХ МОТИВІВ У РОЗПИСІ ТКАНИНИ

Чєн Наталія Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва.

Колаєва Олександра Романівна

здобувач другого (магістерського) рівня
факультету мистецтв

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна

Анотація. У статті розглянуті питання щодо художнього оздоблення тканин, види ручного розпису тканин (гарячий та холодний батик, вільний розпис), приділено увагу етнічним мотивам у декорванні тканин.

Ключові слова. «розпис тканини», «батик», «гарячий батик», «холодний батик», «мотив», «етнічні мотиви».

Культура художнього оздоблення тканини – це особливий вид діяльності людини, який поєднує матеріальне виробництво і естетичне, творче осмислення дійсності. У широкій палітрі художнього оздоблення текстилю особливе місце посідає розпис тканин, зокрема, його різновид — батик. Батик — термін малайзійського походження, означає ”малювати гарячим воском”, що й відповідає технології його виготовлення. Сучасне декорування тканин як галузь професійного декоративного мистецтва нараховує цілу низку технік розпису: «гарячий батик», «холодний батик», вільний розпис, розпис зі солями та загустками, різноманітні комбіновані техніки розпису тощо.

Більш складним видом розпису, що розвинувся в Індонезії і потім розповсюдився в інші країни, вважається гарячий батик. Родом він з Індонезії, як і сам розпис по тканині. Як резерв в гарячому батику використовується віск, який наноситься за допомогою спеціального інструменту – чантінгу. Він

дозволяє промальовувати лінії, точки, завитки більш акуратно і витончено. Місця, покриті воском, не тільки не поглинають фарбу, а й обмежують її поширення. Гарячим цей вид батику називається тому, що віск використовується в «гарячому» розплавленому вигляді. Цей спосіб використовується в основному для розпису по бавовняній тканині. По завершенні роботи віск з поверхні тканини видаляється. Ефект розпису досягається завдяки пошаровому нанесенню фарби. У наш час найбільшу популярність отримала техніка холодного батику, де замість гарячого воску використовують спеціальну резервуючу суміш – «резерв», який не дає фарбі розтікатися по тканині. Техніка вільного розпису відрізняється від техніки холодного і гарячого батику тим, що більше схожа на живопис. У вільному розпису використовують три техніки: акварельний, трафаретний і вільно-акварельний.

В Україні мистецтво батику з'явилося в 20-х роках ХХ століття. Відтоді цей спосіб декорування тканин поступово набув значного поширення і викликав зацікавленість не тільки художників, а й науковців. Деякими вітчизняними й зарубіжними вченими, такими як Н. Глухенька, Н. Велігоцька, П. Жолтовський, Т. Касьян, П. Мусієнко, Т. Арманд, М. Соболева та ін., розглядалися питання становлення мистецтва батику, а також аналіз творів українських художників, які працювали в цій сфері. Однак нема ґрунтовних досліджень з проблеми використання етнічних мотивів у декоруванні тканин розписом. Поняття «етнічні мотиви» пов'язане з поняттям «етнічна культура». Етнічна культура – єдність матеріальних і духовних цінностей, які продуковані певною етнічною спільнотою, сукупність ціннісно-культурницьких традицій, яка ґрунтується на етнічних маркерах, усвідомлюється представниками відповідного етносу. [1, с. 22]. У певному сенсі етнічна культура локалізована, обмежена ореалом існування певного етносу, пов'язана з традиціями певного регіону, що проявляється в способі життя, характері житла та одягу, менталітеті, формах господарської діяльності, традиціях, тощо Терміном «мотив» означено тему чи ідею твору мистецтва; «зразок, характерну

особливість (малюнка, зображення тощо)» [2, с. 810]. Отже, розуміємо трактування поняття «етнічні мотиви», їх використання в батику як застосування народної теми/тематики/ідеї в художньо-образному вирішенні розпису тканин.

Саме етнічні мотиви в повній мірі здатні відобразити самотні традиції, дух і характер певного народу. Особливе місце в світовій скриньці безцінного народного мистецтва займає *індійський орнамент*. Рослинний індійський орнамент в стародавні часи був для багатьох єдиною формою прикраси, сьогодні таке прикладне мистецтво використовується повсюдно. Найбільш відомий індійський орнамент - це Пейслі (або «огірок»). Корінні жителі Індії називають його «буту». Також популярним рослинним мотивом є зображення лотоса, шанованої і священної для жителів Індії квітки. Крім лотоса, індійські візерунки можуть бути доповнені зображенням плодів манго та гранату, квітів гвоздики, пальмами і кипарисами. Нарівні з Пейслі і зображенням квітів і рослин, в Індії популярні геометричні візерунки.

Можна назвати безліч етнічних мотивів різних народів, однак найбільшими після Індії, вважаються наступні...

Орнаменти Стародавнього Єгипту. Мистецтво Стародавнього Єгипту багато в чому засноване на релігійно-міфологічному сприйнятті світу.

Один з повторюваних елементів єгипетських орнаментів — зображення дерева, так звані «черепичні мотиви». Серед рослинних мотивів неодмінним атрибутом багатьох орнаментів є лотоси. Також часто можна побачити фігури птахів, які є глибоко символічними. [3. с.87-99].

Орнаментальні мотиви Японії. Птахи (журавель або цуру) і метелики в Японії були символом процвітання і довголіття. Птахи і метелики, особливо такі, що сидять на квітах, були символом любовних переживань. Багато візерунків у японському мистецтві мають власні назви. Наприклад, традиційний візерунок «сей-гай-ха» (хвиля блакитного океану), шестигранний візерунок у вигляді бджолиних сот називається «Кикко» (черепашачий панцир) і символізує добру долю, круглі хризантеми утворюють візерунок «маругіку»,

який часто використовувався на тканинах і в розпису. [З.с149].

Мотиви Китаю. Серед китайських декоративних візерунків легко знайти рослинні мотиви і елементи – стилізовані чашолистки, квіти, тичинки, коріння, що переплітається, вусики, що утворюють геометричний візерунок. [З.с157-160].

Орнаментальні мотиви слов'янських народів. Як і багато інших народів, стародавні слов'яни до прийняття християнства шанували сили природи, обожнювали сонце, вітер і вогонь, поклонялися птахам, тваринам і деревах. Тому і етнічні мотиви розписів пов'язані зі стилізованими фітоморфними, антропоморфними й зооморфними зображеннями.

Ручний розпис тканин є різновидом декорування художнього текстилю. Цей вид мистецтва має глибокі народні корені і традиції, які розвиваються і в наш час. Вивчення історичних витоків розпису тканин є джерелом натхнення та творчості для сучасних художників з текстилю, що і зумовлює появу нових технологій, які базуються на основі використання давніх традицій розпису.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с.
2. Словник української мови / [Винник В. О., Градова В. П., Кільчевський І. О., Лагутіна А. В та ін.]: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 4. – 1972. – С. 810.
3. Афонькин С. Ю., Афонькина Е. Ю. Орнаменты народов мира: Практическое пособие – Спб.: Кристалл, 1998 — 272 с.
4. Касьян Т. К. Художній розпис тканини в техніці «батик» в історичному, технологічному та творчому аспектах / Т. К. Касьян // Вісник ХДАДМ. — 2008. — № 11. — С. 63–67.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 001.94(477-25)(=411.16)«1941–1945»

БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ НА ТЛІ ІСТОРІЇ (ДО 80-РІЧЧЯ З ДНЯ ТРАГЕДІЇ)

Поцупко Олена Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент

Бойко Анастасія Дмитрівна

студентка I курсу Фармацевтичного факультету

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Анотація. У статті запропоноване нове концептуальне бачення історії Бабиного Яру як визначного історичного місця, де відбувалися й досі відбуваються події, що мають символічне значення для історії Києва, України, Європи. Проаналізовано зв'язок між історією та сучасним станом Бабиного Яру, що досі залишається місцем громадського протистояння різних суспільних груп населення.

Ключові слова: Друга світова війна, Велика Вітчизняна війна, Київ, Бабин Яр, Голокост, окупація, Сирецький концтабір.

Актуальність дослідження. Досліджувати проблему трагедії Бабиного Яру надзвичайно важко і складно. Не всі документи доступні дослідникам, багато з них зникло безслідно, особливо це стосується Києва. Часто офіційні документи і спогади свідків містять досить суперечливу інформацію. Висвітлення цієї теми в науковій і документальній літературі є неповним, і це не дивно. Адже впродовж багатьох років, за невеликим винятком, проблема трагедії Бабиного Яру взагалі не порушувалася. І це при тому, що Києву часів Великої Вітчизняної війни присвячено десятки книг, статей, брошур. Тому навіть й досі існує багато запитань та суперечностей, пов'язаних з історією

Бабиного Яру. По-перше, існує принципова суперечність між загальносвітовим і українським сприйняттям цього місця-символу. Для всього світу він є одним із двох (поряд з Аушвіцем) символів Голокосту. До речі, формулювання офіційних документів, що передбачають відзначення 80-річчя трагедії Бабиного Яру наприкінці вересня – на початку жовтня 2021 р., не залишили іншої можливості трактувати його історію, як пов'язану лише з масовим розстрілом нацистами київських євреїв 29 – 30 вересня 1941 р. Але для України Бабин Яр є також символом знищення багатьох інших груп її населення – ромів, українських націоналістів, радянських підпільників, футболістів київського «Динамо», душевнохворих із лікарні імені академіка І.Павлова та ін. По-друге, його минуле досі не може вважатися остаточно дослідженим та узгодженим у суспільній свідомості. Зусиллями аматорів, що довгий час самотужки намагалися дослідити історію цієї трагедії, її було спотворено в усіх ключових питаннях, як-от довоєнна топографія Яру, місця розстрілів, поховання і знищення трупів, у тому числі жертв радянського режиму, склад карателів – виконавців злочинів, кількість загиблих. Усі ці питання, зрештою, другорядні для існування абстрактного символу, виявилися дуже актуальними для історії конкретного місця. По-третє, виникла низка проблем суто практичного ґатунку, пов'язаних з увічненням пам'яті жертв. За радянських часів існування Бабиного Яру як загального символу Голокосту задовольняло потреби як тих, хто прагнув гідно вшанувати пам'ять жертв, так і тих, хто в будь-який спосіб намагався цьому завадити. Але з падінням радянської влади, коли відкрилися можливості для практичного увічнення пам'яті загиблих, суспільство зіткнулося з тим, що спроби меморіалізації трагедії раз у раз спричиняють жорстке громадське протистояння [4, с. 107].

Величезний суспільний інтерес, що існував стосовно проблеми Бабиного Яру не тільки в колишньому СРСР, а й в усьому світі, протягом десятиліть, і знову розігрівшись в останні роки, є доказом того, що трагедія Бабиного Яру й досі залишається найактуальнішою проблемою сьогодення.

Виклад основного матеріалу. До цих пір як в науковій, так і в

громадській свідомості існує уявлення про якусь єдину дію, яка почалася 29 вересня і закінчилася чи то 30 вересня, то чи пізніше, але відбувалася як би безперервно і за одним сценарієм. Очевидно, що саме 29 вересня 1941 р. є певною кульмінацією, котрій передувала і наслідувала її низка безпосередньо пов'язаних із нею подій. Можна вибудувати такий їх ланцюг:

а) до 29 вересня 1941 р.: 1) захоплення вермахтом Києва 19 вересня. У полудень цього дня у Київ увійшли війська 6-ї німецької армії під командуванням генерал-фельдмаршала фон Рейхенау, які впродовж 72 днів намагалися захопити місто. Вже з перших днів нацисти почали розстрілювати військовополонених, у першу чергу політпрацівників, комуністів та євреїв. Для німецьких окупантів проблема київських євреїв відразу стала актуальною. Київ – одне з найбільших (після Москви і Ленінграда) за чисельністю населення місто Радянського Союзу, і четверта частина його населення – євреї. За переписом населення 1939 р. у Києві проживало 846,7 тисяч жителів, у тому числі українців – 53,2 %, євреїв – 25,5 %, росіян – 16,5 %. Київ на початку війни став першим великим містом, цілком «вільним від євреїв» [3, с. 139]; 2) підриви радянськими диверсантами Київської цитаделі й Хрещатика, загибель значної кількості німецьких офіцерів, невщухаючі пожежі у центрі міста; 3) рішення про показову «акцію помсти»; 4) арешт і розстріл 1,6 тисяч євреїв-заручників; 5) поява 28 вересня на вулицях Києва оголошень: «Наказується всім жидам міста Києва та околиць зібратися в понеділок дня 29 вересня 1941 року до год. 8 ранку...» [5, с. 79-80].

б) 29 вересня 1941 р.: 1) колони євреїв, переважно жінок, старих і дітей, що з валізами й клумаками тягнулися з усіх районів міста до Лук'янівської площі. Оголошення про збір євреїв складали люди, погано обізнані з топографією Києва. Через це в них фактично було зазначено дві точки збору (ріг вулиць Мельникова та Дегтярівської й «біля кладовищ»), відстань між котрими становила близько 2 км; 2) рух щільної колони євреїв, які з 8-ї години ранку невпинно йшли вулицею Мельникова в напрямі Бабиного Яру, упевнені в тому, що їх будуть кудись вивозити, адже неподалік знаходилася Лук'янівська

товарна станція. До того ж нацисти цілеспрямовано розповсюджували напередодні саме такі чутки; 3) патрулювання німецьких поліцейських і військових жандармів, що нищпорили вулицями міста, перевіряючи, чи ніхто з євреїв не залишився вдома; 4) перша дротяна загорожа, за яку пропускали партіями по 500 – 600 осіб та з-поза якої вже не було зворотного шляху; 5) складна дорога із трьома поворотами, що нею спрямовували далі євреїв так, щоби ті, які йшли позаду, не могли бачити, що сталося з їх попередниками; 6) щільне поліцейське оточення всього їх шляху і самого Бабиного Яру; 7) юрби киян, які мовчки спостерігали за цим рухом тисяч приречених людей; 8) стіл позірної «реєстрації» біля Братського кладовища, де в євреїв відбирали гроші, коштовності, документи, а також наказували залишати речі й верхній одяг. Його прямо тут же сортирували службовці української допоміжної поліції, яких було набрано з числа військовополонених у житомирському таборі та в кількості 300 осіб напередодні передано у розпорядження нацистських карателів; 9) подальший шлях між Лук'янівським і Братським кладовищами до верхів'я Бабиного Яру. Тут уже, очевидно, було чути постріли й крики; 10) подвійний ряд есесівців із собаками, що били людей кийками, позбавляючи їх будь-якої волі до спротиву; 11) майданчик на краю урвища, на якому побитих, розгублених людей змушували роздягатися догола та спускатися в яр; 12) нарешті, самий яр, де людей клали долілиць, шар за шаром, а вздовж рядів ішли німецькі поліцейські й методично вбивали їх пострілами в потилицю. І так – до 18-ї години, коли тих, що залишилися, було замкнено у гаражах танкоремонтного господарства. Того дня було страчено 22 тисячі осіб [1, с. 90].

З метою збереження таємниці злочину айнзацкоманди і зондеркоманди одержували накази про операції щодо винищування «ворогів Рейху» усно. Для проведення операції виділена зондеркоманда 4-а під командуванням штандартенфюрера СС Пауля Блобеля, посилена 45-м (під командуванням майора поліції Бессера), 303-м (під командуванням майора поліції Ганібала) поліцейськими батальйонами і загоном української допоміжної поліції. Майор поліції Ганібал відмовився виконувати цей наказ, і його батальйон

використовувався тільки для внутрішнього та зовнішнього оточення, а також для посиленого патрулювання у місті. Відмовився брати участь у розстрілах командир доданої до оперативної групи «С» роти військ СС оберштурмфюрер СС Графхорст; надалі його рота використовувалась для несення охоронної служби в місті, а наприкінці жовтня 1941 р. переведена в дивізію СС «Вікінг» [3, с. 139-140].

Питання про склад виконавців, а саме участь у розстрілах української допоміжної поліції, причетність до цього членів ОУН і чиновників Київської міської управи, – активно використовується у суспільній дискусії щодо оцінки українського визвольного руху часів Другої світової війни та його ролі в Голокості. Зрештою, твердження про наявність у Бабиному Яру лише масових поховань жертв Голодомору й Великого терору має підсилити ревізійністську тезу про те, що київських євреїв узагалі не було там розстріляно, а вивезено невідомо куди. Доведення цього «факту» дозволило б одразу кардинально вирішити питання як щодо співучасті української поліції, зокрема оунівців у розстрілах, так і стосовно «переважних прав» євреїв на меморіалізацію Яру.

в) після 29 вересня 1941 р. Розстріли євреїв не завершилися того дня, так само, як не закінчилася їх жалобна хода до Бабиного Яру. Різниця полягала лише в тому, що в наступні дні їх одразу збирали у цих гаражах, а потім вантажівками відвозили до місця страти. Змінювався й склад катів. 30 вересня ще майже 12 тисяч осіб розстріляли службовці тієї самої зондеркоманди 4а. Потім, до 15 жовтня, страти здійснювали німецькі поліцейські батальйони зі складу полку «Південь». На початку жовтня до цих акцій долучилася айнзатцкоманда 5, яка залишилась у Києві й стала основою для формування місцевої служби поліції безпеки і СД. Треба зазначити, що склад виконавців розстрілів, зокрема питання щодо участі в них Буковинського куреня, створеного мельниківською ОУН, та взагалі української допоміжної поліції вже у 1980-х рр. також стали об'єктом свідомої фальсифікації. Усього до середини листопада було розстріляно близько 65 тисяч київських євреїв [3, с. 116]. Темп цих акцій ставав дедалі повільнішим, а відтак вони справляли менше враження

на неєврейське населення.

Очевидно, що концентрація драматичних подій, апогеєм яких були розстріли 29 вересня, виводять їх на авансцену історії Бабиного Яру часів окупації. Але це не має призводити до забуття трагедії інших жертв нацизму, серед яких – радянські військовополонені (насамперед комісари, комуністи, євреї), роми, цивільні комуністи й націоналісти, радянські та українські підпільники, душевнохворі з лікарні імені І.Павлова (колишньої Кирилівської) та заручники з числа пересічних киян. Усі вони разом становили близько третини з 90 – 100 тисяч жертв Бабиного Яру.

Чому саме пам'ять про єврейські жертви Яру не лише вийшла на перший план, а на довгі роки взагалі затьмарила всі інші трагедії цього місця? Тому що: 1) про українських націоналістів згадувати не можна було взагалі; 2) жертви з числа військовополонених старанно приховувалися, оскільки це було значною мірою наслідком сталінської політики відмови від приєднання до відповідних міжнародних угод. До того ж мільйони вояків, котрі здалися в полон, підривали міф про «героїчних бійців Червоної армії», що готові були радше загинути, аніж віддати ворогові рідну землю; 3) так само важко було пояснити, чому залишилися на окупованій території десятки тисяч комуністів – головна опора сталінського режиму; 4) загибель учасників радянського підпілля висвітлювала вади в його організації та моральний клімат серед підпільників, а відтак цей бік історії також краще було не згадувати; 5) до ромів і душевнохворих усім узагалі було байдуже, тим більше, що співробітників лікарні імені Павлова після війни звинуватили у співробітництві з нацистами; 6) нарешті, прості мешканці Києва залишалися без згадки про будь-яке реальне місцеве самоврядування, а відтак сталася руйнація відчуття єдності, притаманного нормальній міській громаді.

Таким чином, тривалий час лише євреї зберігали живу пам'ять про своїх загиблих, і всі неформальні спроби вшанувати жертви Бабиного Яру зосереджувалися на їх пам'яті. З іншого боку, саме такі прагнення наражалися на жорсткий опір із боку влади. Підґрунтя його було подвійне:

– по-перше, від 1948 р. антисемітизм став невід'ємною складовою

радянської державної політики;

– по-друге, виняткова доля євреїв під час Голокосту суперечила тезі про переважні втрати, що їх зазнали у боротьбі з нацизмом слов'янські народи, передусім «великий російський». Відтак усі інші народи СРСР «мали право» лише на таку кількість жертв, котра відповідала їх частці у складі населення країни за останнім переписом.

Не вдаючись до детального опису трагічних подій Бабиного Яру, які розгорнулися в роки Радянсько-німецької війни зазначимо, що їх можна розподілити на три блоки: 1) систематичні розстріли, які почалися вже наступного дня після захоплення Києва вермахтом і завершилися напередодні його визволення Червоною армією 6 листопада 1943 р.; 2) знищення в'язнів у Сирецькому концтаборі, що існував поряд з Яром від весни 1942 р.; 3) спалення трупів жертв в Бабиному Яру в'язнями Сирецького табору протягом серпня – вересня 1943 р.

Влітку 1943 р., коли фронт наближався до Дніпра, окупанти заходилися знищувати сліди злочинів. Спеціально сформована зондеркоманда 1005, очолена П. Блобелем, змусила військовополонених – в'язнів Сирецького концтабору – розкопати і спалити тіла усіх жертв, похованих у Бабиному Яру за два роки окупації Києва. 28 вересня 1943р. в'язні розклали у цьому урочищі останню піч для спалювання тіл. Вони усвідомлювали, що «мартен» споруджають для себе, і вчинили відчайдушну спробу втечі, з 327 врятувалося 18 [3, с. 141-142]. Вони й стали першими свідками злочину нацистів у Бабиному Яру, про що розповіли Надзвичайній комісії з розслідування злочинів на окупованих територіях, а потім – на Київському та Нюрнберзькому процесах.

6 листопада 1943 р. розпочалася нова доба історії Бабиного Яру. Основним її змістом слід уважати боротьбу за гідне увічнення пам'яті жертв нацистів, що не завершилася до сьогодні. Саме тепер опозиція «громадськість (людина) – влада» виходить на перший план. За радянських довоєнних часів та під час нацистської окупації тоталітарна влада практично не залишала жодного

простору для громадської активності. Винятком, єдино можливим за такої ситуації, були героїчні вчинки тих, хто рятував від смерті потенційних жертв нацистського терору: євреїв, підпільників, душевнохворих.

Отже, радянський період повоєнної історії Бабиного Яру пройшов під знаком боротьби громадськості з державою за право увічнити єврейські жертви нацизму. Додатковий відбиток на цю боротьбу накладали послідовні спроби місцевої влади перетворити Бабин Яр та прилеглі кладовища на спортивно-паркову зону. Показова у цьому контексті постать А. Власова – головного архітектора Києва в перші повоєнні роки. Саме ця людина створила перший проект пам'ятника жертвам Бабиного Яру та водночас розробила генплан розвитку Києва, згідно з яким на цьому місці мали бути прокладені нові вулиці та висаджено парк [1, с. 191-192]. Ключовими подіями цього періоду були:

- Куренівська катастрофа 1961 р., що стала наслідком заливання Яру пульпою з цегельних заводів;
- вихід 1966 р. документального роману А. Кузнецова «Бабин Яр»;
- несанкціонований мітинг 29 вересня 1966 р. у 25-ті роковини початку масових розстрілів;
- встановлення 1976 р. офіційного пам'ятника «Радянським громадянам і військовополоненим», розстріляним у Бабиному Яру.

Наступний період повоєнної історії Яру припадає на кінець 1980 – початок 1990-х рр. – останні роки СРСР та перші – незалежної України. Тоді керівництво КПУ, а потім України пішло назустріч громадськості в її прагненні особливим способом увічнити пам'ять єврейських жертв Бабиного Яру. Це був короткий період історії, коли керівники держави й лідери демократичного руху сподівалися створити країну, де б «росіянам жилося краще, ніж у Росії, а євреям краще, ніж в Ізраїлі». Саме у той період, 1991 р., було встановлено Менору – пам'ятник загиблим євреям [1, с.203-204], а президент Л.Кравчук на мітингу в Бабиному Яру публічно покаявся за всі образи, утиски і переслідування, яких вони зазнали на українській землі.

Але ці події не завершили історії Бабиного Яру. По-перше, на той час

стало зрозумілим, що єврейська трагедія, хоч би яка масштабна, не була єдиною на цьому місці. По-друге, українці, євреї й інші народи України виявилися неготовими до справжнього примирення та порозуміння. Відтак невдовзі розпочався останній період повоєнної історії Бабиного Яру, що триває донині. Його принципова відмінність від попередніх полягає в: 1) мовчазно визнаному «єврейському» пріоритеті в Бабиному Яру за умови «дозволу» на паралельне відзначення трагедії інших груп населення; 2) активності громадських організацій, різних суспільних груп, спрямованої на увічнення пам'яті «своїх» жертв; 3) невтручанні держави у цю діяльність; 4) байдужості її до реального вирішення проблем комплексного увічнення пам'яті жертв Бабиного Яру [4, с. 119].

Така ситуація призвела до того, що в Яру й поблизу від нього вже встановлено близько 20 пам'ятників і пам'ятних знаків, аж ніяк не пов'язаних між собою, що не об'єднані в архітектурний ансамбль [2]. Ця діяльність триває, і Бабин Яр поступово перетворюється на місце змагань у конкурсі на найкращий пам'ятник.

Висновки. 29 вересня 1941 р. в Бабиному Яру стався масштабний злочин, але на символ, на втілення всіх подій такого ґатунку він перетворився вже тоді, коли минуло достатньо часу, щоб усвідомити, що, по-перше, Бабин Яр не був унікальною подією. Навпаки, він був типовим, хоча й одним із наймасштабніших злочинів нацизму на окупованих територіях СРСР (на захід від радянського кордону євреїв знищували в інший спосіб). По-друге, сукупні масштаби Голокосту перетворили його на одну з найбільших (на думку євреїв та західного світу – взагалі унікальну) трагедій ХХ ст. та всієї історії людства. А відтак він вимагав посиленої фіксації в пам'яті не лише його жертв і свідків, а й багатьох поколінь нащадків, у тому числі за допомогою меморіалізації місць трагедії та перетворення найбільш визначних із них на загальні символи.

Ставлення Української держави щодо проблеми Бабиного Яру не можна визнати задовільним. Дійсно, держава не забороняє наукову, освітню чи громадську діяльність у царині пам'яті про Голокост, проте вона й не виступає

ініціатором таких заходів та по-справжньому, реально не підтримує їх, хоча водночас майже завжди декларує цю підтримку. Це красномовно демонструє відсутність державної політики пам'яті про жертв Другої світової війни в Україні. Це – виклик історичній спільноті України, українському суспільству, яке сьогодні, як ніколи раніше, має можливість сприяти усвідомленню трагедії Бабиного Яру як універсального символу, пам'ять про який має бути збережена задля кращого розуміння природи тоталітарних режимів та людського суспільства взагалі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: В 5-ти кн. – Кн. 1. Историческая топография. Хронология событий / Сост. Т.Евстафьева, В. Нахманович. – К.: Внешторгиздат Украины, 2004. – 730 с.

2. Концепція створення державного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» (проект) // Друга світова війна і доля народів України [Електронний ресурс]: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/preserve/art00029.html>

3. Євстаф'єва Т.О. Трагедія Бабиного Яру крізь призму архівних документів Служби безпеки України // Архіви України. – 2011. – № 5(275). – С. 137 – 158.

4. Нахманович В. Р. Бабин Яр. Історія. Сучасність. Майбутнє?.. (роздуми до 70-річчя київської масакри 29–30 вересня 1941 р.) // Укр. іст. журн. – 2011. – № 6. – С. 105 – 121.

5. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941– 1944 годах. – К., 2002. – 485 с.

УДК 94 (477)

**ВІТАЛІЙ ГАВРИЛОВИЧ БОРОВИК: ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО
ІНТЕЛІГЕНТА НА ЗЛАМІ ЕПОХ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Чмихало Григорій Григорович

магістр історичних наук

військова частина А1314

м. Дніпро. Україна

Квятковський Роман Володимирович

магістр соціальної роботи

військова частина А1277

м. Львів. Україна

Анотація: Розглянуто формування світогляду українського інтелігента Віталія Гавриловича Боровика - громадського та культурно-освітнього діяча, дослідження життя та діяльності котрого дозволить більш повно висвітлити певні аспекти питань соціального та національного самовизначення української інтелігенції кінця ХІХ–початку ХХ ст.

Ключові слова: Життєвий шлях, Громадський діяч, Братерство, Віталій Боровик.

У процесі вивчення української історії важливе значення має дослідження біографій – «малих життєвих світів» в межах своєї соціальної групи як вияв неповторного – призму, через яку переломлюються соціальні макропроцеси та унікальний досвід особистості. Так, життєвий шлях Віталія Гавриловича Боровика (Боровикова) – українського громадського та культурно-освітнього діяча, одного із засновників Братерства тарасівців – є відображенням соціального та національного самовизначення української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. Науковий інтерес до біографій українських громадсько-політичних та культурно-освітніх діячів викликаний недостатнім вивченням проблеми у попередній історіографічній традиції. Особливо, з цілком зрозумілих причин, така тенденція простежується в сфері досліджень життєвих

шляхів репресованих. Зокрема, про Віталія Гавриловича Боровика – громадського діяча і письменника перша коротка згадка з'явилася 1955 р. в «Енциклопедії Українознавства» [4, 161]. Окремі розвідки щодо життя та громадсько-політичної і громадсько-культурницької діяльності В. Г. Боровика належать одеським дослідникам Г. Д. Зленку, Т. І. Максим'юку, А. І. Мисечку, В. М. Хмарському [5, 221; 6, 324 – 325; 12; 13, 84 – 88; 14, 90 – 100; 15, 132 – 136; 16, 141 – 158; 21, 273 – 537], котрі розширили джерельну базу через оприлюднення матеріалів з приватних колекцій та державних архівів Києва та Одеси. За наявною джерельною та історіографічною базою дослідження життя та діяльність Віталія Гавриловича Боровика умовно можна поділити на наступні великі етапи: 1. Київський (кінець 1880-х рр. – 1893 р.); 2. перший Одеський (1893 – 1899 рр.); 3. Волинський (1890 – 1911 рр.); 4. Одеський (1911 – 1937 рр.). В статті зосередимо увагу на Київському етапі – формуванні світогляду В.Г. Боровика як українського громадського та культурно-освітнього діяча.

Віталій Боровик народився 18 жовтня 1864 р. у м. Ніжині Чернігівської губернії в родині відставного офіцера, українського дворянина з козацької старшини. Коли Віталій був ще дитиною, родина Боровиків переїхала до Луцька Волинської губернії, тому своєю батьківщиною вважав Волинь, про що й зазначив у своїй автобіографії. У 1876 – 1880 рр. він навчався в Острозькій прогімназії, у 1880 – 1884 рр. – в Київській гімназії. У 1889 р. Боровик закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Під час навчання в університеті належав до літературного гуртка «Плеяда». У ньому Леся Українка залучила Віталія Боровика до створення бібліотеки перекладів зі світової літератури. У Київський період В. Г. Боровик спілкувався з родинами Косачів, Лисенків, Старицьких, що не могло не вплинути на його світогляд та культурно-освітню і громадську діяльність [9; 13, 84 – 88].

З середини ХІХ до початку ХХ ст. українська інтелігенція відігравала визначальну роль у пошуках шляхів українства до соціального й національного

оновлення в непростих конкретно-історичних умовах відсутності власної держави, національно-державної роз'єднаності українського народу кордонами двох імперій, утисків щодо української національної освіти, науки та культури з боку імперських режимів [19, 85 – 132]. В інтелігентному середовищі відбувалося формування національних вартостей, зокрема таких, як вільний розвиток української мови, літератури, освіти, науки, спільна історична пам'ять, економічний устрій, культурні, релігійні та юридичні традиції і звичаї, символи, розуміння єдності (соборності) певної території та певної людської спільноти, яка вирізнялася не тільки етнічною, а й національною самобутністю [7]. Неабияку роль в цих процесах відігравав В. Г. Боровик. Після закінчення університету Віталій Гаврилович деякий час працював за фахом, а потім, захопившись літературною працею, підготував і надрукував кілька художніх творів, зокрема «Мати-українка», займався перекладами. Наприкінці 1890-х рр. був близький до старої Київської громади, входив до заснованої 1897 р. Загальної безпартійної української організації, згодом – до Української демократичної партії. Наприкінці XIX – на початку XX ст. українська інтелігенція вступила в політичну стадію свого світоглядного розвитку. Пошук нових ідей, шляхів, організаційних форм призвів до виникнення ряду національних об'єднань з виразною політичною спрямованістю, котрі стали перехідним містком до утворення українських партій [1; 2; 3; 8]. Першим серед них було Братерство тарасівців, засноване в 1891 р.

В 1890-х рр. В. Г. Боровик працював дрібним урядовцем в Полтавській губернії, де, під керівництвом О. Русова, займався статистико-економічним описом міст. Іван Липа так згадував про ті часи: «Ми вижидали, чогось чекали, щось хотіли зробити таке, щоб з одного боку зостатися на ґрунті національному, а з іншого, цілою своєю гарячою душею прагнули справи серйозної, політичної, відповідальної. Підходячи з такою міркою до наших знайомих, ми не бачили серед них нічого нового: були всі або українофілами, або й ніще. І тільки єдина фігура – Боровик... Він завжди національну справу ставив так різко, що йому не було діла до Росії. Нехай вона живе, як хоче, а ми,

Українці, маємо творити своє життя, ми не тільки націоналісти, ми сепаратисти, ми – Мазепинці. Се обурювало всіх і нас прозвали мазепинцями. в подальшій подорожі по Полтавщині усі статистики одстали від нас... з нами був уже до кінця Боровик» [11, 67 – 71]. Тоді ж, відвідавши м. Канів, І. Липа, В. Боровик, М. Байздренко та М. Базькевич на могилі Т. Г. Шевченка поклялися на все життя бути вірними його заповітам . Так було закладено основи Братерства тарасівців [10].

Віталій Боровик брав участь у розробці статуту організації, що за своїм змістом мав яскраво виражений націоналістичний характер, закликав до боротьби за національну незалежність України і згодом був опублікований у журналі «Правда» за 1893 р. та називався «Profesion foі молодих українців» («Визнання віри») [20]. Повернувшись восени 1891 до Києва, Боровик заснував у Київському університеті гурток тарасівців, до якого, крім нього, увійшли Є.Тимченко, М.Кононенко, О.Черняхівський, В.Самійленко, М.Міхновський та ін. Братерство тарасівців сповідувало таку систему думок, котра передбачала, що «націоналізм має бути космополітичним», бо «добро, що зроблено в одній громаді – це здобуток усього світу, усього космосу». З другого боку, націоналізм, що «суперечить вищим людським гуманним ідеям – не націоналізм, це просто варварство, що прикриває свою погану і мерзотну вдачу чистим, святим покровом націоналізму» [17]. Відтак космополітизм і націоналізм визначався як ціле й частина, розумівся як родове і видове – таким чином оформилися перші засади українського націоналізму. При цьому вказується, що «самостійність держави – найкраща і найпевніша запорука національного життя, але така задача виходила б із порядку речей реальних і ніщо інше, як дитяча мрія». Тобто вважається, що до того треба нації «дорости», саме тому й вказує на вимушену необхідність: національне життя народу можна узгодити з чужою державою, але тільки тоді, коли ця держава сприяє збереженню індивідуальності народу і коли цей народ може користуватися у чужій державі «з усіх прав самостійного народу», однак, для цього держава має мати форму федерації. Братство об'єднало переважно

студентів харківських та київських вищих навчальних закладів, хоч мало свої філії і в інших містах. Тарасівці також були федералістами, але виступали за повну національно-культурну автономію українців як окремої нації [18]. Основні ідеї товариства: культивування української мови, повсякденна культурна робота з українізації народу, що мало призвести до консолідації, подолання роз'єднаності між простолюттям та інтелігенцією, об'єднання українців, що живуть під різними державами. Отже, кожен українець «має відрізнити свою націю від інших і підносити національне питання й право української нації скрізь, де тільки можливо» [20].

У 1893 р. через важке захворювання гнійним плевритом В. Боровик переїжджає до Одеси, де отримує посаду помічника експерта при Одеському філоксерному комітеті. Так розпочався перший Одеський період громадської та культурно-освітньої діяльності Віталія Гавриловича, котрий закінчився арештом за пропаганду серед молоді соціалістичних ідей, «демократизацію навчального процесу» та пропаганду «українських анархо-соціалістичних ідей» у 1899 р. [21, 277 – 278] Після чого він повертається на Волинь, але вже у 1911 р. назавжди переїжджає до Одеси. В. Г. Боровик переїхав до Одеси у період післяреволюційної реакції, коли політична активність української інтелігенції була зведена до мінімуму й центральне місце в його житті посідали культурно-освітні товариства. І в цей час Боровик свої ідеали втілював громадсько-політичною та громадсько-культурницькою діяльністю, силою слова, а не зброї.

26 грудня 1937 р. В. Г. Боровика було заарештовано «як активного діяча контрреволюційної націоналістичної організації» а вже 28 грудня «трійка» оголосила «розстрільний» вирок, який було виконано наступного дня [21, 285]. Отже, бачимо, що доля Віталія Гавриловича Боровика то є шлях пройдений і тогочасною українською інтелігенцією, котра за період кінця XIX – початку XX ст. пройшла важливий етап світоглядного зростання, ставши духовно-культурним і політичним авангардом української нації в період її формування і становлення, запропонувавши народу цілий спектр ідейних цінностей у сфері

духовно-культурного, національного, соціально-економічного та політичного життя.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Голобуцький О. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття. / О. Голобуцький, В. Кулик – К.: Смолоскип, 1996
2. Гошуляк І. Соборність України: У 2 кн. / І. Гошуляк, І. Дробот, В. Кривошея, В. Кучер, М. Обушний / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2000. Кн. 1: Від зародження ідеї до першої спроби реалізації.
3. Гошуляк І. Соборність України: У 2 кн. / І. Гошуляк, І. Дробот, В. Кривошея, В. Кучер, М. Обушний / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2000. Кн. 2: На шляху до об'єднання та утвердження української державності.
4. Енциклопедія Українознавства. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 161.
5. Зленко Г. Д. Боровик Віталій Гаврилович / Г. Д. Зленко, Т. І. Максим'юк // Українська літературна енциклопедія. – Т. 1. – К., 1988. – С. 221.
6. Зленко Г. Д. Боровик Віталій Гаврилович / Г. Д. Зленко, Т. І. Максим'юк // Енциклопедія сучасної України. – Т. 3 – К., 2004. – С. 324 – 325.
7. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX –XX століть. Соціально-політичний портрет. / Г. Касьянов – К.: Либідь, 1993. – 172 с.
8. Катренко А. М. Український національний рух XIX ст.: У 2 ч. / А. М. Катренко: Навч. посібник – К., 1998 – 1999. – Ч. 1 – 2.
9. Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк – Нью-Йорк, 1970.
10. Липа І. Братерство тарасівців / І. Липа // Літературно-Науковий вісник. – 1925. – № 7 – 8.
11. Липа І. Братерство тарасівців (Спомини) / І. Липа // Український засів. – Х., 1991. – № 7 – 9 – С. 67 – 71

12. Максим'юк Т. І. «Батьківщиною своєю вважаю Волинь...» / Т. І. Максим'юк // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник «Велика Волинь». – Т. 21. – Житомир, 2000.
13. Максим'юк Т. І. Віталій Боровик і «Плеяда» / Т. І. Максим'юк // З Україніки Причорномор'я. – Одеса: Маяк, 2008. – С. 84 – 88.
14. Максим'юк Т. І. Мазепинці-самостійники в Одесі / Т. І. Максим'юк // Чорноморська минувшина. – Одеса, 2006 – Вип. 1. – С. 90 – 100
15. Мисечко А. І. Віталій Гаврилович Боровик / А. І. Мисечко // Записки історичного факультету Одеського університету. – 1999. – Вип. 9. – С. 132 – 136
16. Мисечко А. І. Віталій Боровик в українському національному русі: «одеський слід» / А. І. Мисечко, В. М. Хмарський // Записки історичного факультету Одеського університету. – 2009. – Вип. 20. – С. 141 – 158
17. Наумов С. О. Братство тарасівців / С. О. Наумов // Український історичний журнал. – 1999. – № – 5 – 6.
18. Сарбей В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей: Серія «Україна крізь віки»: У 15 т.– т. 9. – К., 1999 – 336 с.
19. Світленко С. І. Народництво в Україні 60 - 80-х років ХІХ століття: Теоретичні проблеми джерелознавства та історії / С. І. Світленко – Д., 1999 – С. 85 – 132.
20. Українська суспільно-політична думка в 20 ст. Документи і матеріали. / Упорядкували Т. Гунчак, Р. Сольчаник // Сучасність. – 1983. – Т. 1.– 510 с.
21. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр.: Монографія / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський та ін. – Одеса: ТЕС, 2011. – С. 273 – 537.

CULTUROLOGY

УДК 433

РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: ВОЛОДИМИР ІВАСЮК – ГЕНІЙ МУЗИЧНОГО «ШІСТДЕСЯТНИЦТВА» НА МАПІ БУКОВИНИ

Сінькова Юлія Сергіївна

студентка ВСП «Фаховий
коледж ЧНУ ім. Ю. Федьковича»

Остапович Марія Олександрівна

к. ф. н., викладач ВСП «Фаховий
коледж ЧНУ ім. Ю. Федьковича»

м. Чернівці, Україна

Анотація: у статті висвітлено перспективи тематичного туризму на Буковині, зокрема крізь призму постаті В. Івасюка

Ключові слова: регіональний туризм, В. Івасюк, творчість, визначні місця, художня самодіяльність

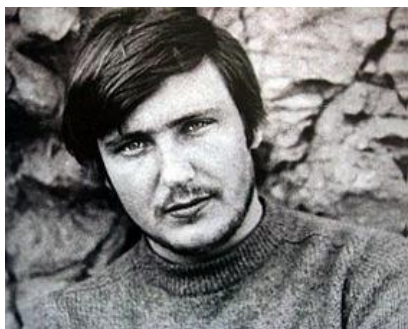
Володимир Івасюк - один із творців української популярної музики: він є автором 107 пісень, 53 інструментальних творів, музики до кількох виступів. Професійний лікар, скрипаль, він грав на фортепіано, віолончелі, гітарі та вміло виконував свої пісні. Видатний характер буковинця певною мірою є візитівкою регіону, але я вважаю, що слід також розвивати й інші перспективні аспекти. Метою цієї роботи є поглиблене вивчення поета та створення умов для розробки оригінальних туристичних маршрутів, місцевих

**Мал. 1. Івасюк
Володимир
Михайлович**

подорожей. Звідси актуальність матеріалу, предмет дослідження - актуальна біографія поета та його творчості, а тема - його зв'язок із сучасністю.

Володимир народився 4 березня 1949 року в місті Кіцмань, Чернівецької

**Мал. 2. Композитор
Володимир Івасюк**

області. Змалку захоплювався музикою, тому батьки віддали п'ятирічного сина у підготовчий клас до Чернівецької музичної школи. Там він опанував скрипку. У 1956 році він пішов у перший клас середньої школи. Талановитого хлопчика відразу

помітили і запросили виступити на концерти художньої самодіяльності. Після шостого класу

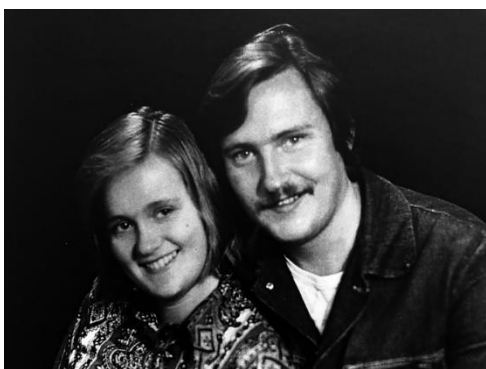
Володимир вступив до Київського музичного училища ім. Микола Лисенка. Але життя в гуртожитку стало занадто важким для дитини, що неминуче позначилося на його здоров'ї. Тому після першого семестру він повернувся до рідного міста і продовжив навчання у середній школі. Одночасно він вивчав фортепіано в музичній школі. У 1964 році Івасюк написав дві пісні: «А мені шістнадцять літ» та «У двадцять літ».

У своїй рідній школі він створив жіночу вокальну групу «Буковинка». У червні 1965 р. Завдяки перемозі у національному конкурсі команда «Буковинки» здобула право брати участь у святковому концерті на честь «25-річчя возз'єднання Буковини в єдиній українській державі». Крім того, музикантів нагородили поїздкою на Дніпро [1, 2, 4].

Радянські "Beatles" - це те, що друзі та музичні критики назвали перший "проект" Івасюка. Крім того, молодий композитор захоплювався фольклором, тому їздив у буковинські села і збирав народні пісні. Не зважаючи на цю творчу роботу в школі, все пройшло добре, і він закінчив школу з відзнакою. Потім трапились неприємні пригоди. Одного разу, гуляючи парком, хлопці кинули картуш у бюст Леніна, а потім піднялися, щоб зняти його. Але гіпсовий бюст не був прикріплений до постаменту і відвалився. За це молодих людей відправили на 15 днів, а проти Івасюка відкрили справу. Його хотіли виключити з комсомолу і позбавити атестату. Завдяки батькам цього не сталося. Згодом

родина Івасюків переїхала до Чернівців, і Володимир вступив до Медичного інституту.

Згодом його виключили з інституту, але Володимир не здався, а влаштувався слюсарем на завод і організував робітничий хор. Ця команда швидко завоювала прихильність на конкурсах художньої самодіяльності. Натхненний успіхом Івасюк під псевдонімом Весняний, на 50-ту річницю Жовтня він подав на конкурс дві пісні - «Відлітали» та «Колискова для Оксаночки» та отримав 1-у премію. Протягом року за рекомендацією заводу Володимир знову вступив до медичного інституту.

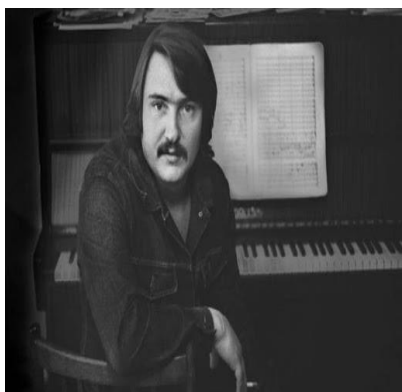

Мал. 3. Володимир Івасюк з сестрою Оксаною Івасюк. Львів, 1976 р.

Звичайно, студентське життя не обійшлося без кохання, цим коханням стала студентка філологічного факультету Галина Тарасюк, якій присвятив «Пісня буде серед нас» [4, 2].

Одне з місць, яке варто відвідати - Театральна площа: 13 вересня 1970 року тут вперше були виконані "Водограй! та "Червона Рута" [2, 3].

Навесні 1972 року Володимир переїхав до Львова і вступив на підготовчий композиторський факультет Львівської консерваторії, одночасно вступивши на четвертий курс Львівського медичного інституту. Саме тут

Мал. 4. Володимир Івасюк

композитор написав такі твори: «Я - твоє крило», «Два перстені», «Наче зграї птахів», «Балада про мальви».

У тому ж році Івасюк отримав всенародне визнання, піснею року стала «Водограй». Протягом року режисер Віктор Стороженко зняв музичний

фільм «Пісня завжди з нами». У стрічці було шість пісень Івасюка, зйомки відбувалися на природі в селі Плоска Путильського району, Буковини. Це село розташоване недалеко від

кордону, приємне доброзичливими людьми і дивовижними краєвидами Карпат [3].

Смерть Володимира була несподіваною, з одного боку, навіть дуже дивною, адже 24 квітня 1979 року пролунав дзвінок в оселі Івасюка. Володимир одягнувся і пішов до консерваторії. Його більше ніхто не бачив. Тільки 18 травня тіло композитора знайшли підвішеним у військовій зоні Брюховицького лісу: він стояв на колінах. Влада намагалася видати смерть Івасюка ніби

Мал. 5. Пам'ятник Володимиру Івасюку

самогубство. Під цією протекцією партійні керівники тривалий час відмовлялися поховати композитора на Личаківському кладовищі. Некрологи та співчуття родині Івасюк були заборонені в газетах. У день похорону всюди плануються комсомольські та партійні збори з обов'язковою присутністю, а також вказівки, які загрожують виключенням та звільненням. Звістка про смерть Володимира Івасюка шокувала всіх. Однак похорон насправді перетворився на велелюдну маніфестацію, на яку прийшли десятки тисяч людей з усієї України та з-за кордону.

Визначні місця, які я обов'язково раджу відвідати:

1. Будинок Івасюка в місті Кіцмань Чернівецької області.

Мал. 6. Будинок, в якому народився Володимир Івасюк

2. Меморіальна дошка на будівлі Буковинського державного медичного університету.

Мал. 7. м. Чернівці, Театральна площа, 2.

3. Чернівецький обласний меморіальний музей Володимира Івасюка.

Мал. 8. вулиця Маяковського, 40/1, Чернівці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Марусик Т. В. Івасюк Володимир Михайлович. *Енциклопедія історії України*. Т. 3 .Київ: Наукова думка, 2005. С. 407.
2. Селезінка В. М. Івасюк Володимир Михайлович. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 11. Київ, 2011. С. 158.
3. Спогади про композитора. Літературна Україна. 1988. 11 серп.
4. Шевелева М. Володимир Івасюк – геній музичного «шістдесятництва». URL: <https://uain.press/blogs/volodymyr-ivasyuk-genij-muzychnogo-shistdesyatnytstva-1189213>

LITERATURE

THE FACE OF HUNGER

ORZESZKOWA'S OBRAZEK Z LAT GŁODOWYCH

Załęska-Olszewska Ines

Jan Długosz University in Częstochowa, Poland

*Pain is pain, wherever it appears,
as terrible in man as in a fly,
we develop a feeling of pure suffering,
our hell has become universal [...].*

Witold Gombrowicz (Gombrowicz 2004: 20-21)

Introduction *Obrazek z lat głodowych* (A picture from the hungry years) is a literary debut of Eliza Orzeszkowa, the Polish writer of the nineteenth century. The narrator of the story is similar to the authoress – they accuse noblemen of indifference at the beginning as well as at the end of the story. Orzeszkowa expresses her attitude in moralizing: “Listen, beautiful gentlemen and ladies, let me tell you a short tale. [...] One of the million times repeated [...], played in the poor and dark layer of humanity, disappear without a trace” (Orzeszkowa 1994: 5).

In this study, some essential problems are discussed, including starvation, death, neglect, indifference and love. In *Obrazek z lat głodowych* Orzeszkowa is mostly focused on the oldest daughter of Symon Harwar whose name is Hanka. The girl is in love with Wasylek Chmara and they live a simple life together. In contrast, close to the peasants' houses, there is the privileged class' manor house.

The distinctions between social classes have always been questionable, but analyzing Orzeszkowa's works – *Obrazek z lat głodowych* in this study – it is

possible to show them from the other point of view. What is important, this abstract is only a minor part of the whole literary research.

Purpose of work Socioeconomic statuses have an influence on the distinctions between social classes. In Orzeszkowa's works there are representatives of privileged class as well as lower class – peasants and their families. They differentiate from each other in terms of income, education, power, behavior, prestige and heritage. Those who are wealthy organise meetings and buy new, often unnecessary, things, others – suffer. The cause of death due to starvation is lack of enough food, but also infections. The purpose of work is to present the situation of peasants and depict rural life. Moreover, *Obrazek z lat głodowych* confirms the Orzeszkowa's sensitivity.

Materials and methods *Obrazek z lat głodowych* can be found in the collection of Orzeszkowa's short stories, all within the frame of Polish literary Positivism. In the study, there are some essential books and articles mentioned: *Z chłopskich doświadczeń i rozmyślań* by Jakub Bojko, *Dziennik II* by Witold Gombrowicz and *Social, dietary and clinical correlated of oedema in children with severe acute malnutrition: a cross-sectional study* by Maren Johanne Heilskov Rytter, Hanifa Namusoke, Esther Babirekere-Iriso *et al.* Some authors are especially focused on Orzeszkowa's works: *Pańszczyzna i przemoc. Historie literackie i wspomnieniowe z XIX wieku* by Paweł Tomczok and *Eliza Orzeszkowa* by Jan Detko.

Results and discussion According to the model of villain-inflicted violence, presented by Paweł Tomczok, peasants are treated badly by privileged classes (Tomczok 2017: 237-266). Exploitation and violence contribute to success of lords, i.e. earning money and living with no concerns. The gulf between the poorest sections of society and wealthy families is easily noticed in the literature of the nineteenth century (Bojko 1947: 98).

The situation of Symon Harwar's family, described in *Obrazek z lat głodowych*, is tough. They are forced to eat goosefoot, grass or common nettles because there is no barley which can be used to prepare barley bread. Some families get a pot of rye weekly, but often it is not enough for all the family members. In the Orzeszkowa's story there are three adults and three children in Hanka's house and in

Wasylek's – five adults and two children. Although peasants are required to work for the privileged class (the lord of the manor) who owns the demesne land (in other words – in serfdom), their social status is not improved. The peasants and older children are always hungry as well as the newborns who are “swollen” (it is a *nutritional oedema* which occur in starvation; Rytter, Namusoke, Babirekere-Iriso *et al.* 2015).

Hanka is one of the most beautiful women in the village: “She was right and thin [...], her eyes were blue as forget-me-not, and she looks so sweet that, whatever you like it or not, you have to love this girl; her hair was braided with light plaits around her tanned but smooth and serene forehead, or loose and thick, falling to the waist from under a white handkerchief” (Orzeszkowa 1994: 7). Eighteen-year-old Wasylek is in love with the girl, and they are going to marry. Severe winter changes their plans: “The faces of the young people quickly turned pale, the boy's eyes sunken and the vivid blue of the girl's eyes faded slowly, because the terrible, destructive hunger gnaws at the breasts, blacks face and extinguishes the glare of the eye” (Orzeszkowa 1994: 10). In the situation of constant hunger, deprived of all hope Hanka prefers to give her pot with a mash to Wasylek than eat it herself. It shows how strong the woman's love is. The privileged class does not notice the visual change of peasants. They are focused on new clothes (e.g. beautiful dress from distant lands for this year's wedding anniversary) and festivals. In their free time, the lord and his lady play and read, indifferent to the fate of the peasants. *Obrazek z lat głodowych* ends tragically – Hanka and almost all of her siblings dies as well as Wasylek: “Hanka's pretty face and her lover's kind heart were ravaged by worms underground” (Orzeszkowa 1994: 15).

Conclusions The social issues, presented in Orzeszkowa's works, are important for the reader. The authoress of *Obrazek z lat głodowych* presents human misfortune and individual suffering; she wants to define a place for people, who are thrown out the boundaries of social life, in the social microcosm (Detko 1971).

The story shows the differences between social classes – peasants and privileged class. Symon Harwar and his wife lose three children (only one girl

becomes a shepherdess in the manor house), Wasylek also dies. In the same time, the representatives of privileged class come back from a stay in a big city and renew their social contacts. Their neglect leads to indifference.

BIBLIOGRAPHY:

- 1.Bojko J. (1947). „*Z chłopskich doświadczeń i rozmyślań*”. [In:] *Wybór pisarzy ludowych*. T. 1. Ed. S. Pigoń. Wrocław: Ossolineum.
- 2.Detko J. (1971). *Eliza Orzeszkowa*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- 3.Gombrowicz W. (2004). *Dziennik II*. [In:] W. Gombrowicz. *Bestiarium*. Introduction and selection by W. Bolecki. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- 4.Orzeszkowa E. (1994). *Opowiadania*. Warszawa: Czytelnik, p. 5-15.
- 5.Rytter M.J.H., Namusoke H., Babirekere-Iriso E. *et al.* (2015). *Social, dietary and clinical correlated of oedema in children with severe acute malnutrition: a cross-sectional study*. “BMC Pediatr”, 15.
- 6.Tomczok P. (2017). *Pańszczyzna i przemoc. Historie literackie i wspomnieniowe z XIX wieku*. „Praktyka Teoretyczna”, 1 (23), p. 237-266.

ОБРАЗ АВТОРА В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ

Дубравська Зоряна Романівна

к. ф. н., доцент

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Анотація: у статті розглянуто категорію образ автора в автобіографічному творі. Зазначено, що взаємодія між автором і віртуальним читачем здійснюється за допомогою художнього твору. Підкреслено, що автор як дискурсивна особистість вже в процесі породження тексту має чіткий образ свого конкретного або соціального адресата.

Ключові слова: автор, образ автора, адресат, автобіографічний текст, художній твір.

Структурно організованим центром автобіографічного твору є образ автора, що формується в процесі авторської мови, за допомогою якої здійснюється спілкування автора з читачем.

Слід зазначити, що образ автора в художньому тексті – одна з дискусійних і досить вивчених філологічних проблем як з позиції лінгвістики, так і з позиції теорії літератури. Більшою мірою образ автора проявляється і викликає інтерес, коли мова йде про персональний дискурс оповідача, в якому «ми бачимо референтну картину, що висвічує самого автора [7, с. 245].

Багато дослідників розглядають світ автобіографічного (як і будь-якого іншого художнього) тексту на основі різних підходів і методів. Спираючись на наукові ідеї як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників в області автобіографії і безпосередньо в вивченні образу автора (М. М. Бахтін, М. Г. Бахтіозіна, Е. Брас, В. В. Виноградов, С. В. Волошина, , М. В. Іванова,

Ж.-П. Міро, Л. А. Мішина, О. С. Москальчук, Н. А. Ніколіна, В. В. Одинцов...), а також теорії дискурсу та лінгвістики тексту (Ж.-М. Адан, М. Я.

Блох, І. Р. Гальперін, В. І. Карасик, М. Л. Макаров, Л. П. Рижова, П. Серіо) з огляду на специфіку досліджуваного матеріалу в якості методів дослідження прийняті: метод безпосереднього спостереження матеріалу з подальшим аналізом і узагальненням результатів і контекстуально-інтерпретаційний метод, спрямований на асоціативно-вербальний простір мовної особистості автора автобіографічного дискурсу / тексту.

Вивчення оповідання є актуальним і перспективним, воно відбивається у «взаємодії людини і мови, що відповідає сучасній антропоцентричній парадигмі в лінгвістиці» [2, с. 12]. Тим самим забезпечує актуальність проведеного дослідження, безпосередня мета якого полягає у виявленні та аналізі фактологічного матеріалу, присвяченого вивченню образу автора і теоретичних концепцій, які позиціонують автора як головну дійову особу художнього автобіографічного твору. Для досягнення даної мети в коло дослідницької задачі входить узагальнення точок зору і позицій лінгвістів, теоретиків та істориків літератури, релевантних до зазначеної проблеми, в рамках основних положень дискурсивної лінгвістики як наукової основи для спрямування автобіографічного тексту.

Автобіографічний літературний текст є базовим компонентом автобіографічного дискурсу, що реконструює життєвий шлях, персональне Я, і в якому взаємодія між автором і віртуальним читачем здійснюється за допомогою художнього твору. Автобіографічний дискурс – це суб'єктивований творчий акт, де автор розглядається як дискурсивна особистість, тобто як мовна особистість, що породжує певний дискурс від першої особи. Авторське вивчення і погляд на проблему виникнення жанру автобіографії як «відтворення історії індивідуального життя» знайшло своє відображення в раніше опублікованих роботах Виноградова, в тому числі в статті «З приводу жанру автобіографії» [8, с. 13].

Образ автора, оповідача і головного героя жанру літературних спогадів, на думку видатного вітчизняного філолога В. В. Виноградова, «є одночасно і відбитком творчої свідомості його дослідника чи шанувальника і – разом з тим

– відблиском об'єктивних якостей художніх властивостей стилю і особистості самого предмету вивчення» [1, с. 511]. Осмислюючи категорію образу автора, слід визнати, що дане поняття в літературному тексті з класичною формою розповіді складається з двох складових точок зору: автора і створеного ним суб'єкта розповіді, в творах «особистого» жанру автор і оповідач представляють єдине ціле, перш за все з точки зору їх повної ідентичності.

Одним із прикладів вивчення питання про роль головного суб'єкта в автобіографічному творі є дослідження, проведене С. Риндіним «Фігури автобіографічного суб'єкта в сюрреалістичній і екзистенціалістичній прозі («Вік чоловіка» М. Лейріс, «Слова» Ж.-П. Сартра)». У ньому автор дотримується позиції, виходячи з якої суб'єктивні Я розкладається на два рівня вживання: дискурсивний і наративний, причому другий розуміється і приймається не тільки Е. Бенвеністом, а й, наприклад, Ж. Женеттом. У роботі С. Б. Риндіна відзначається також і те, що «сама нарратологія розпадається, так би мовити, на дві дослідницькі практики: аналіз наративних та аналіз дискурсивних рівнів. При першому, досліджуються різні наративні рівні (наприклад, конкретний автор – конкретний читач, абстрактний автор – абстрактний читач і т.д.) в їх відношенні до макро рівня художньої комунікації літературного тексту» [5, с. 31]. З огляду на те, що творцем автобіографії рухає «потреба перетворити себе самого в лабораторію спостереження над людством» [3, с. 816], автор збирає навколо себе специфічний набір деталей життя і особливостей своєї особистості з точки зору самого автора, для їх відображення в художній текст.

На думку французького філософа Мішеля Фуко, постать автора покликана об'єднати і встановити зв'язок розрізнених і випадкових висловлювань в дискурсивну форму. [10, с. 440]. Інститут автора цікавив Фуко саме з позицій мовного втілення в художню мову, підкреслюючи, що має на увазі мова, «яка повинна прийматися цілком певним чином і повинна отримувати в даній культурі статус визнання» [10, с. 445].

Безумовно, авторський дискурс в художньому тексті виступає, перш за все, як «демонстрація особистості його творця» [6, с. 137], автора твору. Даних

позицій дотримується Є. Самарська, зазначає, що «... присутність автора обумовлено необхідністю передати читацькій аудиторії своє особистісне уявлення про особливості зовнішнього світу, створюючи цілісні образи різних» внутрішніх світів "на основі власного життя і особистого життєвого досвіду. Створення автором життєвого шляху описуваної особистості здійснюється на основі системи. Слід особливо підкреслити, що автор як дискурсивна особистість вже в процесі породження тексту має чіткий образ свого конкретного або соціального адресата і може залишатися «комунікативною особистістю навіть після своєї смерті, за умови, що створений нею дискурс залишається соціально значущим» [4, с. 24].

Авторська присутність в тексті має складні й різноманітні форми, так як ґрунтується на ставленні автора до реальної дійсності. Характер і способи спілкування автора з читачем протягом всієї розповіді відображають процес формування образу автора, сприяють розкриттю його ідентичності. Презентація самого себе передбачає різноманітний характер уявлення: від констатуючого, хронологічно послідовного, що представляє ті чи інші факти з життя персонажів, до психологічно-емоційного, що характеризує емоційний стан героя, його почуття і настрої. Це не автопортрет, це автоінтерпретація [6, с. 137] в процесі творчого самопізнання, яке, на думку Д. Г. Трунова, «є творінням свого унікального життєвого світу, який, в свою чергу, стає джерелом розвитку культури... У творчому самопізнанні світ – це засіб розширення світу культури, збагачення його новими сенсами. [9, с. 118 – 119].

Підкреслимо, що створюючи свій власний образ, автор автобіографічного твору представляє, перш за все, унікальний досвід самоусвідомлення і самопізнання себе як окремої людини, як особистості. Уявлення себе – це не тільки факт ідентифікації, але й ланцюг самооцінок.

Проблема автора автобіографічного твору і його образу цікава ще й тим, що вкрай важливо вивести не тільки «ідентифікацію оповідача й головного персонажа» [5, с. 49], а й, перш за все, самого автора. Автор і його образ в рамках суб'єктивної категорії, безумовно, має велике значення, так як «в образі

автора, як у фокусі, сходяться всі структурні якості словесно-художнього цілого» [1, с. 211].

Висновок. Вивчення образу автора як системотворчої конструкції і структурно організованого центру всього автобіографічного тексту є актуальним і перспективним, перш за все, в зв'язку з антропоцентричною сутністю і спрямованістю сучасного мовознавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Виноградов В. В. О теории художественной речи. М.: Высшая школа, 1971. – С. 211, 511.
2. Волошина С. В. Автобиографический рассказ как объект лингвистического исследования // Вестник Томского государственного университета. Томск, 2008 «Томский государственный университет». 2008. No 308. – С. 11 – 14.
3. Лотман Ю. М. Литературная биография в историко-культурном контексте. О русской литературе. СПб: «Искусство – СПб», 1997. С. 804 – 816.
4. Михайлова С.В. Фемининная идентичность и способы ее объективации в художественном дискурсе XVII века: автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2012. – С. 24.
5. Рындин С. Б. Фигуры автобиографического субъекта в сюрреалистической и экзистенциалистической прозе («Возраст мужчины» М. Лейриси, «Слова» Ж.-П. Сартра): Дис. ... канд. филол. наук. СПб., 2005. С. 49, 180.
6. Самарская Е. Г. Автобиографическое представление как репрезентант личности персонажа в художественном тексте: Дис. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2008. – С. 137.
7. Тимашева О. В. Библейские сюжеты и евангельские мотивы у Андре Жида. От Рабле до Уэльбека. СПб.: Алетейя, 2012. – С. 240 – 252.
8. Торопова Е. С., Савельева Е. Б. К вопросу определения понятия «автобиографизм» и Филипп Лежен. // Студенческая наука Подмоскovie:

Материалы межд. научн. конф. молодых ученых. Орехово-Зуево: МГОГИ.
Орехово-Зуево, 2014. – С. 237 –239.

9. Торунов Д.Г. Введение в феноменологию самопознания: монография.
Пермь, 2008. – С. 118 – 256.

POLITICAL SCIENCES

УДК 323

INFORMAL FORM OF POLITICAL INVOLVEMENT OF YOUTH OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Basharova Diana Damirovna

second year master's student

L.N.Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan, Kazakhstan

Annotation: young people are the driving force behind any state. That is why it is so important to study the political involvement of the younger generation of the Republic of Kazakhstan. The scientific article includes an analysis of the political activity of youth in an informal form of manifestation. The modern world is developing rapidly, and the forms of demonstration of participation in the political life of the country are changing along with it. The 21st century is the century of digitalization, therefore, the author paid special attention to the manifestation of the political activity of Kazakhstani youth on the Internet and social networks.

Key words: youth, political activity, Kazakhstan, Internet, political involvement, social networks.

For democracies, the political involvement of all citizens is especially important. That is why the field of research of political activity is developing, new methods of analysis are emerging based on the data of those who take part in voting and who do not, why people all participate in the political life of the country, and in which activities more citizens are involved.

Anyway, in order to study the political involvement of citizens, one needs to know exactly what such political activity is and in what spheres of activity it is

applied. At the moment, political activity can manifest itself in voting, rallies, political demonstrations, contact with state public figures, boycotting, volunteering, joining flash mobs, signing a petition and much more. Thus, the degree and scale of citizens' involvement in political activity is the main criterion in assessing the manifestation of democracy in the state.

Milbrath and Goel gave the classic definition of political activity: "Political activity is the action of private citizens seeking to influence or support government and politics" [1, p.2]. But they also argue that this is a fairly broad definition, since political activity includes ceremonial and ancillary events.

There are several theories regarding political activity. They will be considered in the context of the political activity of citizens.

Swedish scholars Ekman and Amna have developed a new approach to the typology of political activity [2, p. 283-300]. It is especially important that they drew a clear line between overt political activity and latent form of activity. In their opinion, it is precisely the "hidden" forms that help to better understand the changes in contemporary political activity. Under the term "apparent political activity" is considered "formal" and "extra-parliamentary" political activity. Formal political activity includes voting, membership in political parties, citizens' appeal to government officials [2, p. 295].

Scientists believe that non-traditional participation has become the main form of behavior for the younger generation, which is why the term is outdated. Ekman and Amna proposed a new term - extra-parliamentary political participation. Extra-parliamentary political activity is subdivided into legal and illegal. The legal form includes signing petitions, demonstrations, protests, political consumerism, new social movements, and strikes. Illegal extra-parliamentary activity includes violent actions and protests: damage to property, seizure of buildings, confrontation with the police and political opponents.

Latent forms of political activity should not be forgotten. People can take part in the political life of the country not only through formal forms. The latent form of political activity includes personal interest and attentiveness to political events, civic

activity, as well as a sense of belonging to a particular political group.

It is worth noting that political interest plays an important role in considering political activity. That is why the topic of political interest has been studied by many scholars in their writings. It is necessary to consider the informal form of political activity of the youth of Kazakhstan, since this form is not always considered as political involvement in the republic. First, the participation of young people in protest events is related to informal political activity.

Secondly, online political activity. The development of the Internet and social networks such as Facebook, Instagram and WhatsApp allow young people to disseminate information, share their opinions, comment and discuss events taking place in the country and the world. Thus, the younger generation manifests its political activity online, which later develops into offline participation.

Thirdly, a high interest in politics, offline discussion of events, volunteer activities also refer to informal political activity, since they are almost invisible to the eyes of people, and they can be called hidden forms of manifestation of political activity.

Young people of Kazakhstan are more attracted by new forms of political activity, implemented through volunteering, participation in daily political discussions offline and online in social networks, political organizations, informal associations of interests. 43% of respondents from Kazakhstan agree with the statement that at present active participation on the Internet replaces traditional political participation and there is no need to be a member of political parties or youth organizations; posts of politicians and public figures. The share of young Kazakhstanis disagreeing with this statement was 21.6%. According to the analysis of the sociological survey, the share of those who participated in volunteer activities is 9.3% of the respondents. The main forms of volunteering for Kazakh youth are: cleaning public places (46.2%), providing assistance and support to vulnerable groups of the population and disadvantaged people (38.7%), creating and caring for green spaces (33.3%), assistance or art training (14%) [3, p. 146]. The main reasons for engaging in volunteer activities are the desire to feel involved in the life of

society. This reason was named by more than half of young people who were engaged in volunteering (52.7%) [3, p. 148]

The youth of Kazakhstan and Kyrgyzstan, like youth around the world, use social networks not only for communication and new acquaintances, but also as a daily platform for informing, expressing positions, initiatives, actively participating in public life online and then offline. There are also many examples when a post on social networks caused a public outcry on the Internet, and influenced both the public opinion of citizens and the political decision of the authorities. The Kazakhstani Internet community is growing very rapidly. According to the World Statistics on the Internet for 2017 (Internet World Stats) [4], 76.8% of the total population of 18,064,470 people are recorded in Kazakhstan. If in 2000 there were only 70,000 Internet users, then in 2005 there were 400,000 of them, which amounted to 2.7% of the total population. 13 873 513 Internet users, that 3.3 million people actively use social networks [5].

The most popular social network in Kazakhstan (1,000,954 users) is Vkontakte. The overwhelming majority of Vkontakte users are young people under 18 years of age. Instagram is the second most popular social network with over 1,000,136 subscribers. Facebook is actively used by 123,800 Kazakhstanis, of which 20% are young people aged 18-24 and 45.4% are users aged 26-34.

Kazakhstani youth actively follows the posts of famous politicians, political scientists, experts and public figures on the social networks Facebook, Instagram. Social media will certainly not replace meetings and events for citizens, but many young people use Facebook and Instagram to organize offline events, where they can get information about the content of the upcoming event, addresses and approximate number of visitors. Now, sitting at home, you can "join" organizations and groups on socio-political interests, follow the events, receiving notifications in Facebook or by mail. Thus, thanks to the Internet in Kazakhstan, as well as throughout the world, an everyday self-fulfilling form of citizenship has appeared, providing an opportunity for everyday conversation and discussion of socio-political problems. At the same time, in order to be involved in politics and have access to certain information,

citizens no longer need to formally join traditional organizations.

Reading, viewing, sharing news and opinions are available in no time. It should be noted that many existing offline youth, autonomous political groups and organizations also disseminate information, recruit and adapt mobilization in the digital age [6, p. 80-100].

The political activity of citizens remains in the sphere of formal politics. The youth of Kazakhstan can directly influence politics, but their actions are not directly and formally viewed as political. Therefore, this is a type of political activity, in which in some way there are approaches. In Kazakhstan, the trend towards research remains hidden from view and is not considered a political activity, which we call informal. Latent forms of political activity (interest in politics, reading and discussion is really difficult to attribute to political activity, since interest in politics, reading and discussing political problems and news are not perfect actions and have little effect on political decisions. The level of political activity of citizens cannot be judged only on the news, on civic volunteer activity), on the presence of concrete political actions of citizens, so to speak, on the basis of obvious political activity. It is very important to take into account the interest and attention of young people in politics, activities based on personal interest and attention to political and social issues, volunteer work to improve conditions in the local community, charity and helping others. Without citizens' interest in politics, reading and discussing news and socio-political problems, a person will not show a desire to change anything around him. In most cases, there is also a latent, so-called pre-political civic activity.

In most cases, by displaying civic activity and hidden, so-called pre-political participation (interest in politics, reading and discussing the news), citizens come to conscious political activity.

BIBLIOGRAPHY

1. Milbrat LV, Goel ML Political participation: 2nd edition. - Maryland: United Press of America, 1977.
2. Ekman J., Amno E. Political participation and civic engagement: on the

way to a new typology // Human Affairs. - 2012 .- Vol. 22.

3. Умбеталиева Т., Ракишева Б., Тешендорф П. Молодежь Центральной Азии. Казахстан. -2016.

4. Internet World Stats.Usage and Population Statistics, - Internet Usage in Asia, 2017 // <http://www.internetworldstats.com/stats3.htm>

5. Tengrinews. Сколько людей «сидят» в социальных сетях в Казахстане II <https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/> [14.03.2016]

6. Vromen A., Xenos M., Loader B. Young people, social media and connective action: from organizational maintenance to everyday political talk // Journal of Youth Studies. – 2014.

ПАРАДИГМИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН

Мішин Сергій Іванович
аспірант кафедри політичних теорій
Національного Університету
«Одеська юридична академія»
Одеса, Україна

Анотація. Стаття направлена на дослідження демократичних змін в аспекті характеристики основних парадигм. Сучасний політичний процес може мати різні траєкторії та коливання. Саме вони визначають напрямки політичних трансформацій. Це можуть бути широкий спектр політичних режимів: від демократій до нових форм автократії та диктатур. І важливим тут є визначення того, які є об'єктивні умови, які сприяють або перешкоджають формуванню нових демократичних інституцій.

Ключові слова: демократія, трансформації, зміни, демократичний режим, політичні трансформації.

Вступ. В сучасному політичному процесі існують різні траєкторії політичних трансформацій, які характеризуються широким спектром політичних режимів: від консолідованих ліберальних демократій до різних «гібридів», нових форм автократії різних типів та диктатур. І тут виникає питання: чи існують якісь специфічні об'єктивні умови, які сприяють або перешкоджають формуванню нових демократичних інститутів та практик, хто або що визначає межі демократичного розвитку в конкретному історичному контексті. «В суспільному розвитку повсякчас відбуваються кардинальні перетворення, розробляються та удосконалюються моделі управління, з'являються нові, більш актуальні з погляду сучасності, підходи до здійснення реформ в управлінській діяльності, спостерігається становлення держави ринкового типу з іншою ідеологією, стереотипами мислення, філософією,

стилем життя. XXI ст. все більше і більше вимагає від нас здійснення змін, а не просто реагування на них» [1, с. 81]. Тому, слід звернути увагу на розгляд основних парадигм демократичних змін.

Метою статті є: характеристика парадигм демократичних змін.

Матеріали та методи: було використано теоретичну базу, яка заснована на дослідженнях у напрямку розвитку демократії. Ми спираємося на класичні дослідження зарубіжних авторів: С.Гантінгтона, Ш.Ейзенштадта, Р.Інглетарта, Д.Норта, А.Пшеворського, Дж.Сарторі тощо. Українська політична наука також активно приймає участь в дослідженні демократичних змін. Слід відзначити розробки таких авторів як М. Головатий, В.Горбатенко, Г.Зеленько, А. Колодій, Ю. Шайгородський та інші. Багато цікавих робіт здійснено одеською школою політології, зокрема такими науковцями як Л.Кормич, С.Наумкіна, К.Вітман, М.Польовий, А.Пехник, А.Кройтор, Ю.Завгородня та інші.

Результати та обговорення. Почнемо з термінології. Саме поняття «парадигма» у більшості випадків використовується у розумінні «теорія, концепція, доктрина, модель, уявлення, система поглядів. Парадигма співвідноситься із концепцією як часткове і ціле, відрізняючись від останньої тим, що парадигма є системою уявлень, характерною для певного етапу розвитку науки, культури, суспільного життя; являє собою приклад або показовий випадок концепції чи теоретичного підходу» [2, с. 422]. На думку А.Максимової, «парадигма демократичного транзиту – сукупність філософських, загальнотеоретичних, методологічних, світоглядних, наукових, управлінських та інших настанов, які сформувалися історично і прийняті у пострадянських країнах як зразок, норма, стандарт вирішення проблем» [3, с. 69].

В політичній науці існує дві головні парадигми, які пояснюють рухи демократії: як вона виникає, формується та підтримується. Перша виникла в середині ХХ сторіччя та заснована на положенні, що виникнення інститутів політичної демократії є результатом певних об'єктивних процесів та передумов. Тобто, демократія виникає як результат соціальних або економічних

перетворень як оформлення результатів інших соціальних і економічних процесів. Такі структурні процеси та передумови мають різну природу і відносяться до історичних, соціальних та економічних факторів, особливостей створення нації та держави, типу політичної культури тощо. Важливим є те, що ці передумови мають історичну природу, вони об'єктивні і не залежать від конкретних рішень і дій політичних акторів. Відповідно, відсутність цих умов і передумов встановлює межі демократичного розвитку.

Наступна парадигма виникла пізніше і вона намагається розробити теоретичну модель пояснення режимних змін процесів демократизації. Особливо увага направлена на конкретні політичні рішення та дії політичних акторів, які мають функції розробки політичних стратегій та тактик. Парадигма передбачає, що формування демократичних інститутів та процедур не залежить від настання об'єктивних, структурних умов. В даному випадку мова йде про суб'єктивний фактор рішень та дій політичних акторів. Частіше маються на увазі елітні групи.

Перша передумова, це - формування ефективної державності, державної єдності та національної ідентичності. На мою думку, одна з головних умов демократії. Дійсно, коли відсутні ефективні державні інститути, це приводить до хаосу. Але, важливе питання в розумінні того, які критерії ефективності суспільство визначає. Це стосується й критеріїв якості державних інститутів.

Рівень економічного розвитку також виступає як умова демократії. Початкова теза полягає в тому, що відносно високий рівень економічного розвитку є умовою для демократії, оскільки породжує нову соціальну структуру. Мова йде про формування середнього класу, який вимагає представництва своїх інтересів за допомогою демократичних інститутів. Але, є зауваження, яке слід вказати і на це є відповідні аргументи: демократизація може починатися при різних (інколи досить низьких) рівнях економічного розвитку, однак високий ВВП на душу населення є гарантією проти занепаду існуючого демократичного режиму і його заміни авторитаризмом.

Наступна передумова демократичних змін – це політична культура

громадянського типу. Це означає, що переходи до демократії можуть починатися в умовах, коли загальні громадські цінності є домінуючими та поширеними.

Перелік структурних факторів, які потенційно виступають як сприятливі чи несприятливі умови демократії, можна продовжити, наприклад, додати кліматичні умови чи загальнонаціональний рівень.

Відповідно до іншого підходу, наголос робиться на суб'єктивних факторах, що впливають на характер та спрямованість режимних трансформацій. Саме вони пояснюють траєкторії та результати транзиту. Першим фактором можна назвати характер та особливості виходу з авторитаризму (або посттоталітаризму) на демократичної трансформації. Наступний, - роль та вплив інституційного дизайну, що обирається для нової демократії (форма правління, характер партійної та виборчої систем та ін.). Далі можна виділити взаємовідносини з позицією та процес формування системи взаємодій між ключовими політичними акторами на всіх стадіях режимної трансформації. Тут мова також йде про зміну або збереження старих еліт в будь-яких перетворених формах.

Також, до таких факторів слід віднести ротацію влади як один із ключових критеріїв демократичного правління; рівні реальної (неформальній) політичної конкуренції; ставлення влади до політичного плюралізму; якість проведених виборів; використання владою чи опозицією насильства для досягнення політичних цілей та результатів; наявність ефективних інституційних обмежувачів (в тому числі реального поділу влади), що перешкоджають зловживанням виконавчої влади та ін.

Слід зазначити, що вплив об'єктивних факторів здійснюється через суб'єктивні дії реальних політичних акторів, в той час як особливості прийнятих акторами рішень і обраних ними стратегій та тактик, в свою чергу, мають свої коріння в специфіці історичних, культурно-цивілізаційних, соціально-економічних умовах. Тобто, структурні чинники мають особливе значення в розумінні процесу консолідації демократії в цьому процесі.

Оскільки ці структурні умови не можуть бути змінені швидко, слід звертати більше уваги на ті умови, які можна змінити за допомогою політичної інженерії та політичного лідерства.

Висновки. В цілому, ці підходи використовуються в науці в якості двох альтернативних пояснювальних моделей щодо аналізу режимних трансформацій, зокрема, до аналізу демократичних змін. Але, на мою думку, для вирішення актуальних питань демократичних перетворень слід виходити за межі даних парадигм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шумовська К. (2012) Еволюція парадигми управління і соціальні зміни. Економічна наука, 22, 79-81.
2. Енциклопедія державного управління (2011). 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, Т. 1. 748 с.
3. Максимова А. (2020) Генезис парадигми демократичного транзиту як механізму державотворення пострадянського періоду. Механізми публічного управління. 17, 69-72.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 811.112.2 42

PRAGMATIC ASPECT OF THE SEMANTICS OF INSTRUMENTALITY VERBS IN MODERN ENGLISH

Вракіна Вікторія Вікторівна

Доцент кафедри іноземних мов
Національний технічний університет “ХПІ”
г.Харків, Україна

Танько Євгенія Владиславівна

к.п.н., доцент кафедри іноземних мов
Національний технічний університет “ХПІ”
г.Харків, Україна

Беркутова Тетяна Іванівна

Доцент кафедри іноземних мов
Національний технічний університет “ХПІ”
г.Харків, Україна

Anotation: The realization of communicative intention of the participants of speech communication has been described. Illocutionary and perlocutionary aspects of communication have been analyzed. It has been found what exactly became one of the means of language expression of communicative intention of the speaker or expression of reaction of the listener to the received information.

Key words: communicative intention, pragmatics, speech utterance, semantics, instrumentality verbs.

The pragmatic function of language units is closely connected both with the theory of human communicative activity and with the theory of speech acts, currently attracting close attention of linguists. The subject of the study of pragmatics is the communicative content of the statement [1,p.137]. In turn, the communicative

content of the statement can be considered only in connection with the participants of the acts of communication - the speaker and the listener. The term "pragmatics" is used in modern linguistic literature to denote the branch in the science of language, which studies the realization of communicative intention of the participants of speech communication. Every utterance is aimed at exerting a certain impact on the communication partner, that is, speech activity, like any human activity, is associated with the target setting: "They proceeded to satisfy their appetites with countenances to which an expression of cheerfulness was again restored"[2,p.87]. The communicative intention of the subject of speech is not identical with the semantic side of a speech utterance, it is formed in the last stages of utterance formation as a result of the choice and combination of specific lexemes [3,p.30].

The communicative intention of the subject of speech can pursue a variety of goals: to inform the listener about something, to influence his actions, behavior, to stimulate his emotional, mental, behavioral or verbal reactions, etc. [4,p.325]. Within the theory of speech acts this is recognized as the illocutionary and perlocutionary aspects of communication. The illocutionary component correlates the content of the statement with the speech intention of the speaker, and the perlocutionary component reflects the impact on the communication partner in order to achieve a certain effect and obtain a response to the statement of the speaker. It is natural to assume that we can talk about the success of communication only when the communicative intention of the speaker is recognized by the listener and the latter's behavioral or verbal response confirms this: "Were you entrusted with this message to me, by name? I was not present myself, replied the visitor"[2,p.29].

The pragmatic content of the communicative act reflects the situation of speech communication of objective reality in its orientation to the speaker and is realized directly in the text through correlation. This means that pragmatic content is transmitted in the text by special speech means, and, accordingly, communicative-speech processes are actualized. Thus, the study of issues of communicative activity in general and the theory of speech acts in particular is impossible without taking into account the pragmatic function of language communication.

The implementation of the pragmatic characteristics of a linguistic sign is determined by the target setting of their use, therefore it is legitimate to talk about the potential pragmatic specialization of language units. In concrete conditions of speech communication pragmatically specialized language units act as one of means of language expression of communicative intention of the speaker or expression of reaction of the listener to the received information. The pragmatic aspect in the semantics of verbs is quite clearly manifested. The pragmatic component of the semantics of a language unit should be understood as a peripheral component, which is "superimposed" on the semiological meaning of a language unit /word, word combination, sentences, statements, texts. The pragmatic component itself is three-part, as it includes the speaker, the addressee and the pragmatic index linking them. For example: "Hank, I advise you to wash your trousers with the help of washing machine" [5,p.38].

Thus, the realization of the pragmatic aspect of speech communication is obligatory, however, its expression in specific contextual conditions may be different. In the functioning of pragmatically specialized verbs, it is expressed by the verb itself, which turns out to be a pragmatic index, while in the functioning of non-specialized verbs this content is conveyed by elements of the context, in particular by pragmatic and complementary verbs.

REFERENCES

1. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Проблемы интоксикационных и прагматических контекстов. Сб.1. – М.: Высшая школа, 1989. – С.137-141
2. Dickens Ch. The Pickwick papers. – Wordsworth, 1993. – 751p.
3. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Едиториал, 2003. – С.30-37
4. Кибрик А.А. Когнитивные исследования по дискурсу // ВЯ, 1994. - №5. - С. 126-139.
5. Forrester H. The Latchkey Kid. – Great Britain: Fontana, 1971. – 240p.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТОЛОГИИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Дрощенко Т. Ю.

Духненко Д. А.

Научные сотрудники

Национальный научный центр «Институт судебных экспертиз

им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса»,

г. Харьков, Украина

Аннотация: исследование англоязычной и украиноязычной юридической терминологии актуально не только в теоретическом, но и в практическом плане. Существует необходимость подготовки специалистов, способных адекватно переводить тексты судебной экспертологии на английский язык.

Ключевые слова: перевод, судебная экспертология, адресант, исходный текст, ложные (фальшивые) друзья переводчика, коммуникация, эргоним.

Перевод — это всегда переход, осуществляемый индивидом (или имитирующей его машиной) либо от одной семиотической системы к другой, либо от одного варианта той же семиотической системы к другому. Главной функцией перевода, отличающей его от других разновидностей коммуникации с использованием двух языков, является общественная функция посредничества, то есть передача чего-либо от одного индивида другому [1, с. 211].

Согласно данным терминологического словаря-справочника «Теория и история языкознания» [2, с. 9, 34, 94, 137, 224], при переводе текстов судебной экспертологии переводчики чаще всего используют следующие виды перевода:

1) *адекватный* — перевод, предусматривающий соответствие тем ожиданиям, которые возлагают на него участники коммуникации, а также тех условий, при которых он осуществляется. Такой перевод ориентирован на получателя сообщения, созданного переводчиком;

2) *дословный* — способ перевода, при котором с максимальной точностью воспроизводится синтаксическая структура исходного языка на язык, на который переводят. То, что на выходе мы получаем некорректный, а чаще всего абсолютно непонятный текст, в данном случае не считается недостатком;

3) *машинный* — перевод с одного языка на другой, осуществляемый компьютером, то есть компьютерной программой;

4) *письменный* — вид перевода, при котором оригинал и перевод выступают в процессе перевода в виде фиксированных (в основном письменных) текстов, к которым переводчик может неоднократно обращаться;

5) *эквивалентный* — перевод осуществляется на уровне, необходимом и достаточном для передачи неизменяющегося плана содержания при соблюдении норм языка, с которого осуществляется перевод.

Для грамотной передачи информации исходного текста в работе с текстами судебной экспертологии следует всё же чаще прибегать к адекватному переводу, избегая буквального перевода.

Судебная экспертология — наука, которая изучает закономерности функционирования судебно-экспертной деятельности, методологию формирования и развития экспертиз, исследования объектов экспертиз и которая реализуется на основе специальных знаний, трансформированных на базе отраслевых наук в систему научных методов, методик и средств решения экспертных задач [3, с. 12—13].

Поскольку украинское и американское (британское) право существенно отличаются, то терминологию судебной экспертологии в ходе перевода анализировать довольно сложно. Бывают случаи, когда взятое из словаря слово не даёт правильного представления о лексической единице: ведь аналогичные термины в двух языках можно трактовать по-разному или придать разный смысл понятиям, описав одни подробно, а другие — кратко. Например, «prosecutor» переводится как «прокурор», однако функции этих двух фигур в системах американского и украинского права не совпадают, а американец,

услышав слово «prosecutor» представляет себе нечто иное (по сравнению с тем, что вкладывает в это понятие носитель украинского языка).

Кроме того, существуют различия в использовании юридической терминологии в американском и британском вариантах английского языка.

Приведём несколько примеров:

— *Министерство финансов* — *Treasury Department (USA), Treasury (UK)*;

— *Министерство юстиции* — *Department of Justice (USA), Department for Constitutional Affairs (UK)*;

— *министр юстиции в США и генеральный прокурор в Великобритании*
— *Attorney General*.

По мнению В. С. Виноградова, юридические тексты относятся к официально-деловым, ориентированным на передачу содержания. К таким документам нередко применяют приём дословного перевода.

Одна из основных проблем переводоведения, требующая особого подхода и детального изучения,— проблема ложных эквивалентов и ложных друзей переводчика.

Фальшивые эквиваленты, ложные друзья переводчика, языковая асимметрия — это всё наименования одного и того же явления, встречающегося в переводческой практике и означающего пару слов в двух языках, похожих по написанию и произношению, часто с общим происхождением, но с разным значением [4, с. 83].

Источником возникновения ложных эквивалентов могут быть: калькирование, заимствование слов из другого языка, при котором берётся одно значение слова (как правило, неосновное). Переводчик — как специалист — должен знать наиболее распространённые лексические единицы, относящиеся к фальшивой асимметрии.

Например, английское слово «rayon» — *a textile fibre or fabric made from regenerated cellulose* — на украинский язык переводится как «вискоза, искусственное волокно, искусственный шёлк». Значение «район» (радиус действия) используют довольно редко. Для этого определения существует

целый ряд слов: «district», «region», «area», «zone».

Пример: *The chemical is used in the production of textiles such as rayon and viscose — Это вещество используется в производстве таких тканей, как искусственный шёлк и вискоза.*

Существует широкий спектр слов с устойчивым значением, при переводе которых следует обращаться к специальным терминологическим словарям.

Например, военный термин «intelligence» не стоит переводить на украинский язык как «интеллигенция», так как такого значения в предложенной лексической единице вообще не существует. Значение этого слова в военном словаре — «разведка, шпионаж». «Интеллигенция» в английском словаре имеет форму «intelligentsia».

Пример: *He is a former British soldier who was ordered by military intelligence chiefs to infiltrate the IRA — Ему, британском солдату в отставке, начальниками военной разведки был отдан приказ проникнуть в Ирландскую республиканскую армию.*

Следует отметить, что ошибки при переводе приводят или к искажению смысла оригинала, или к нарушению норм языка, на который выполняется перевод. Все слова, значения которых не известны переводчику, требуют тщательного подбора переводных эквивалентов. Не стоит отталкиваться только от графической и/или фонетической оболочек слова в переводе. Все незнакомые переводчику слова требуют тщательного подбора переводных эквивалентов. Для того чтобы решить проблему фальшивой асимметрии, переводчик должен как можно чаще обращаться к словарю, постоянно пополняя свой лексический запас и заучивая наиболее распространённые лексемы, относящиеся к ложным друзьям переводчика (см. табл. 1).

Деятельность переводчика имеет ряд ограничений, в том числе в форме распоряжений этического кодекса переводчика, регулирующих нормы и правила поведения членов переводческого сообщества в ходе осуществления профессиональной деятельности. В своей работе переводчик не должен выходить за рамки своих языковых, предметных, культурных и

технологических компетенций, у него нет права вносить в перевод личные суждения и выражать своё отношение к сообщению: переводчик обязан сохранить нейтральную позицию и стремиться максимально точно передать сообщение [5, с. 1—5].

Таблица 1

Примеры ложных друзей переводчика

Английское слово	Ложный друг переводчика	Правильный перевод
accurate	аккуратный	точный, правильный
actually	актуально	на самом деле
data	дата	данные
fabric	фабрика	ткань
intelligence	интеллигенция	интеллект, ум
mark	марка	оценка, метка, пятно
obligation	облигация	обязанность
personal	персонал	личный
trace	траса	след
aspirant	аспирант	кандидат
codex	кодекс	древняя рукопись

Переводчик должен стремиться к коммуникативной точности. Коммуникативная точность представляет собой категорию, реализуемую в использовании в зависимости от стилевой принадлежности структурных, лексико-грамматических и параграфных средств (шире — лингвистических и нелингвистических), которые обеспечивают адекватное восприятие и понимание смысла сообщения. При этом точность — это характеристика адресанта, а ясность — адресата.

Например, в повседневной работе мы сталкиваемся со сложностями перевода следующих названий в сфере экспертологии:

- высших учебных заведений, научных и других учреждений;
- лабораторий, судебных экспертиз, отделов и отделений.

Перевод названий судебных экспертиз. Следует отметить, что термин «экспертиза» можно перевести следующими синонимами: «examination», «analysis», «expertise». Выбор того или иного слова зависит от контекста статьи, в которой употребляется слово. Если в работе экспертиза описана более

детально, то целесообразно перевести «экспертиза» как «examination» или «analysis», а не «expertise». Потому что слово «expertise» обычно употребляют в общем смысле, то есть как совокупность знаний и навыков, применяемых для проведения тщательного исследования («examination»/«analysis»).

Например, на сайте Центральной криминалистической лаборатории полиции Польши [6], «автотехническая экспертиза» переведена как «examination of traffic accidents», тогда как на сайте European Network of Forensic Science Institutes (далее — *ENFSI*) [7] — «road accident analysis». «Трасологическая экспертиза лаборатории полиции» Польши переведена как «traseology examination», тогда как New Jersey State Police [8] предлагает перевести это название как «trace evidence analysis». Анализируя оба примера, мы более склонны к вариантам *ENFSI* и New Jersey State Police, поскольку *ENFSI* является европейской сетью, в составе которой — множество международных судебно-экспертных учреждений, а New Jersey State Police — учреждение, в котором работают носители языка.

Следующий вид экспертизы — «товароведческие исследования», которые также имеют несколько вариантов перевода, например: в Национальном Бюро Экспертиз Национальной Академии Наук Республики Армения [9] — «commodity expertises», в отличие от Национального научного центра «Институт судебных экспертиз им. Засл. проф. М. С. Бокариуса» [10], который использует термин «commodity examination».

При переводе названий высших учебных заведений, научных учреждений и компаний, переводчик в первую очередь должен отталкиваться от перевода названия, размещённого на официальном сайте учебного заведения (учреждения, компании). Если перевод отсутствует, переводчик руководствуется общими нормами перевода эргонимов. Согласно мнению Ю. А. Моложавской, если название представляет собой описание компании с точки зрения её реальной деятельности и тем более привязано к топониму, означающему город или регион, где эта компания действует, лучше использовать кальку. Таким образом, мы переводим «Мозырский

нефтеперерабатывающий завод» как «Mozyr Oil Refinery», потому что реальной деятельностью компании является завод, перерабатывающий нефть и находящийся в Мозыре.

При этом крайне важно учитывать, что компания имеет право самостоятельно определиться с английским вариантом названия, потому что англоязычный вариант названия разрешено фиксировать в уставных документах, после чего он вместе с этими документами регистрируется в надзорных органах и приобретает юридическую силу. Именно поэтому при передаче названия компании следует прежде всего попытаться выяснить, существует ли в компании официально утверждённый англоязычный вариант названия.

Если название компании имеет не описательный, а экспрессивно образный характер или вообще не мотивирован, тогда применяют практическую транскрипцию (транслитерацию), например: «группа “Детский мир”» — «Dytiachyi svit Group».

Категориальные слова («корпорация», «компания», «группа», «научно-производственное объединение» и т. д.) калькируют, а не транслитерируют.

Таким образом, в наименовании компании не должно быть слова «kompaniуa» далее [11, с. 1—5].

Полезные ссылки, онлайн словари, терминологические базы для переводчиков. В письменном переводе специалисту-переводчику помогут следующие интернет-ресурсы:

1. Multitran (<https://www.multitran.com>) — терминологический словарь, включающий различные тематики. Любой пользователь имеет возможность зарегистрироваться на сайте онлайн-словаря и добавить свой вариант перевода того или иного термина, тем самым упрощая работу переводчикам. Что касается недостатков, то существует риск выбора неадекватного перевода слова или словосочетания из-за непрофессионализма отдельных зарегистрированных лиц.

2. Cambridge Dictionary (<https://dictionary.cambridge.org/ru/>) — удобный в

использовании инструмент, предоставляющий как дефиницию, так и полноценные примеры употребления слов в конкретных ситуациях.

3. АБВУ Lingvo — компьютерная программа и совокупность профессиональных электронных словарей. Многоязычный, профессиональная программа-словарь, предлагающая множество синонимов по различным темам.

4. Форумы для переводчиков <https://www.proz.com> и <https://www.translatorscafe.com>. На форумах переводчики и зарегистрированные лица ведут дискуссии о правильном варианте перевода определённого слова или словосочетания, обмениваются опытом, знаниями и навыками.

5. Computer-aided translation (далее — CAT) — «перевод с помощью компьютера». Преимущества таких баз — унифицированная работа с одной из самых распространённых систем для перевода TRADOS, разработанной немецкой компанией Trados GmbH. Преимущества системы: поддерживает 93 языка (больше других подобных систем), большой объём памяти. Из недостатков можно отметить специфический интерфейс, неподдержку некоторых форматов, а также неспособность распознавать текст с изображений.

6. Translation memory (далее — TM) — база данных, в которой хранятся ранее переведённые тексты. Она способна автоматически заполнить некоторые сегменты текста при переводе в TRADOS. Автозаполнение является как преимуществом, так и недостатком, потому что переводчику постоянно нужно следить за его процентным соотношением.

Выводы. Решение проблем, с которыми сталкивается переводчик при переводе текстов судебной экспертологии, тезисов, докладов и т. п., зависит прежде всего от правильного подбора соответствующей терминологии, стилистической направленности, морфологических и семантических особенностей, правильной передачи смысла первоначального текста на иностранном языке — для соблюдения когнитивного баланса между автором первоначального текста и читателем.

Поскольку наша работа заключается в переводе текстов судебной экспертологии на английский язык, нужно: чётко разграничивать украинское и

американское (британское) право; удачно подбирать эквиваленты для иноязычного слова, зафиксированные или отсутствующие в переводных словарях; не использовать ложных друзей переводчика; особое внимание уделять переводу названий высших учебных заведений, научных и других учреждений, названий лабораторий; пользоваться в процессе перевода соответствующими компьютерными программами (ABBYY Lingvo и др.), форумами (<https://www.proz.com> и <https://www.translatorscafe.com>) и базами данных (ТМ и пр.), облегчающими работу переводчика с терминологией, автоматизирующими, ускоряющими отдельные процессы, а также удобными при работе с однотипными текстами.

Главное при переводе юридических и судебно-экспертных текстов — всегда учитывать характерные особенности авторского стиля (стиля исходника) и соблюдать логичность, единообразие терминологии и формулировок, рациональность, однозначность изложения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода : учебник. — 2007. — 544 с.
2. Основные понятия переводоведения (Отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / Отд. языкознания; отв. ред. канд. филол. наук М. Б. Раренко. — М., 2010. — 260 с. — (Сер.: Теория и история языкознания).
3. Сегай М. Я. Судова експертологія: Курс лекцій : навч. посіб. — К., 2007. — С. 33—34.
4. Малых Л. М. Введение в мультилингвальное обучение. Принципы сравнения языков : учеб. пособ. — М., 2011. — С. 83 с.
5. Этический кодекс переводчика. URL: <https://translation-ethics.ru/code> (дата обращения: 28.08.2021).
6. Центральна криміналістична лабораторія поліції Польщі. URL: <https://clkr.policja.pl/cfl> (дата обращения: 28.08.2021).
7. ENFSI. URL: <https://enfsi.eu/member/member-institute-forensic-research->

ifr-krakow-poland (дата обращения: 28.08.2021).

8. New Jersey State Police. URL: <https://www.njsp.org/division/investigations/trace-evidence.shtml> (дата обращения: 28.08.2021).

9. Национальное Бюро Экспертиз Национальной академии наук Республики Армения. URL: <http://www.nbe.am> (дата обращения: 01.09.2021).

10. ННЦ «ИСЭ им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса». URL: <http://www.en.hniise.gov.ua/13993-collection-of-scientific-works.html> (дата обращения: 07.09.2021).

11. Способы передачи эргонимов при переводе с русского на английский язык. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38545925.pdf> (дата обращения: 09.09.2021).

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 091:364-787.26

ДЖАЙНІЗМ: «ТРИ ПЕРЛИНИ» СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Осетрова Оксана Олександрівна
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Анотація: дана робота присвячена аналізу сутності давньоіндійського філософського учення джайнізму, зокрема, шляху звільнення, що отримав у джайнів назву «три перлини», філософське осмислення якого важливо в контексті практичної діяльності сучасного фахівця із соціальної роботи в громаді, оскільки йдеться про дотримання людиною етичних правил у життєдіяльності, що у перспективі відкриває шлях до покращення якості життя.

Ключові слова: джайнізм, «три перлини», ахімса, сатья, астейя, брахмачарья, апаріграхі, соціальна робота в громаді.

Наразі в Україні спостерігається активний процес розбудови об'єднаних територіальних громад і, відповідно, впровадження такого методу, як соціальна робота в громаді, спрямованого на вирішення актуальних соціальних проблем громади та підвищення якості життя окремих її членів, що в результаті призводить до примноження всезагального блага. При цьому, на жаль, окремі громадяни, які опинилися у складних життєвих обставинах, часто глибоко переконані, що інші члени громади, а особливо фахівці із соціальної роботи, мають їм надати безпосередню допомогу, у т. ч. грошову або матеріальну.

Однак зовсім залишається поза увагою таких людей той факт, що зміни у житті слід починати зсередини себе, адже, на жаль, складні життєві обставини часто супроводжуються негативними явищами у житті людини – алкоголізм, жебрацтво, бездоглядність дітей та ін., які задля свого викорінення потребують певних зусиль самої людини.

У даному контексті слід зауважити, що звернення до історико-філософського надбання людства відкриває перед людиною можливість для усвідомлення шляхів подолання тих складних життєвих ситуацій, в яких вона опинилася. У зв'язку з цим актуальним, на мою думку, є аналіз давньоіндійського філософського учення джайнізму, усвідомлення ключових настанов якого відкриває, зокрема, перспективи правильної поведінки людини, що наслідком своїм матиме подолання нею складної ситуації, в якій вона опинилася. Ознайомлення з філософськими настановами джайнізму важливе як для фахівців із соціальної роботи, одним з обов'язків яких є правильне змотивування людини до правильних зусиль і дій, так і для клієнтів, які потребують змін у власному житті.

Загалом слід наголосити, що філософське учення джайнізму, відзначаючись своєрідністю своїх філософсько-етичних настанов і культовою практикою, має низку положень, спільних з індуїзмом і буддизмом, зокрема, йдеться про визнання закону карми, принципу переродження та ідеалу мокши (Одосягнення нірвани) як єдино гідної мети людського існування.

Перебуваючи на позиціях раціоналізму, джайни розробили учення про 5 «видів свідомості»:

1) маті (думка, міркування) – чуттєве сприйняття оточуючих об'єктів та їх властивостей; за дайнами, існує декілька класифікацій маті:

а) згідно з однією, джайни розрізняли: власне маті – пізнання через відчуття; смріті – пам'ять про уже відомі об'єкти і 2 логічні способи аналізу явищ: тарка (індукція) і анумана (логічний висновок);

б) згідно з іншою, джайни виділяли 3 ступені маті: упалабдхі (безпосереднє сприйняття), смріті (пам'ять) і упайогу (букв.: осмислення);

2) шруті – сприйняття досвіду, накопиченого попередніми поколіннями; (для порівняння: якщо маті є знанням окремого індивіда, то шруті – це колективне знання, що отримувалося та узагальнювалося протягом епох;

3) авадхі – безпосереднє сприйняття об'єктів у ясновидінні;

4) манах-пар'я – упізнавання думок інших людей (телепатія);

5) кевала – досконале всепізнання.

Порада для фахівця із соціальної роботи. Під час спілкування з клієнтом соціальної роботи для досягнення ефективного результату важливо акцентувати увагу на таких ключових процесах життєдіяльності, загалом властивих людській природі, як:

1) осмислення того, по-перше, *що* з ним відбувається (наприклад, деградація особистості), по-друге (основне), *чому* це відбувається (їдеться про усвідомлення причини / низки причин, які детермінували певний стан особи / сім'ї, адже усвідомлення причини проблемної ситуації – це перший крок до вирішення проблеми;

2) досвід як індивідуальний, так і колективний (їдеться про досвід як самого клієнта, так і фахівця із соціальної роботи, який має, з одного боку, надати інформаційну, консультаційну підтримку, а з іншого, – як член мультидисциплінарної команди, спрямувати до відповідних фахівців (лікаря, юриста, психолога, педагога тощо).

Надалі вважаю за доцільне звернути увагу фахівця із соціальної роботи в громаді на означену прибічниками джайнізму ієрархію душ залежно від рівня свідомості, в якій виокремлюються:

1) найвищий щабель – досконалі душі, ті, що стали вічними і здатні пізнавати (бачити) абсолютно усе одночасно;

2) найнижчий – найбільш недосконалі душі, які живуть у землі, воді, вогні, повітрі та навіть у рослинах. Вони усі також мають свідомість, хоча і на зародковому рівні розвитку (дотик);

3) проміжні ланки заповнені душами мурашок, бджіл, людей.

Душа пізнає речі, відчуває насолоду та страждання, а також виявляє себе

та інші об'єкти. Вона вічна і разом з тим схильна до змін. Вона не має власної форми, але набуває форму тіл, у яких живе, неначе світло. Існування душі можливо довести у процесі самоусвідомлення.

Порада для фахівця із соціальної роботи. Необхідно звертатися до свідомості, підсвідомого та самосвідомості клієнта соціальної роботи, між іншим, акцентуючи увагу на швидкоплинності таких життєвих крайнощів, як насолода та страждання, а, з іншого боку, на значущості сенсу життя й цінності саморозвитку, усвідомлення яких і відкриває онтологічні перспективи.

Учення джайнізму пропонує шлях звільнення людини, який отримав назву «три перлини»:

«Перша перлина» – *правильна віра*, йдеться про віру в авторитет тіртханкарів. *Для довідки:* засновниками джайнізму, який виник приблизно у VI – V ст. до н. е., вважаються 24 легендарні тіртханкари – творці шляху (у перекладі з санскриту – ті, що долають океан буття). Останній з них – ВАРДХАМАН, друге ім'я якого – Махавіра («великий герой») – і стало головним. Згідно з ученням джайнізму, тіртханкари завдяки власним зусиллям досягли кевали-джняни (всезнання). Усі вони були джинами – переможцями карми. До речі, ще одним ім'ям Махавіри є Джина (переможець) – означення, що позначилося на назві цієї філософської школи.

Коментар: фахівець із соціальної роботи має допомогти клієнту віднайти віру в можливість подолання складної життєвої ситуації, що, з одного боку, відкриє перед людиною онтологічні перспективи, а з іншого, – закумуляє зусилля клієнта до більш / менш активної діяльності.

«Друга перлина» – *правильне знання*, йдеться про знання істини загалом, у т. ч. про детальне пізнання реальної природи «я» та «не-я», вільне від сумніву, помилок і невизначеності.

Згідно з ученням джайнізму, душа людини може перебувати у 2-х таких станах, як:

- 1) довершений;
- 2) недовершений.

У *довершеному* стані душа набуває повної свободи керувати власним буттям, що їй дозволяє їй зрештою досягти нирвани, або мокши. Зі свого боку, у *недовершеному* стані, залежному від світу, душа втрачає частину своїх здібностей і зазнає страждань. У зв'язку з цим у вченні джайнізму розрізняють 2 види пізнання:

1) недосконале – безпосереднє (тілесне);

2) досконале – можливе лише після звільнення від світу; його досягнення вимагає обов'язкового дотримання «третьої перлини».

«Третя перлина» – *правильна поведінка*. Слід зазначити, що прибічники джайнізму, на відміну від буддистів, сповідують ідеал непохитного дотримання жорстких етичних правил. Джайни були глибоко переконані, що саме правильна поведінка відкриває перед людиною перспективу звільнення від карми та страждання.

Важливо зауважити, що правильна поведінка, згідно з ученням джайнізму, визначається 5-ма обітницями:

1) ахімса – не ушкодження, неспотворення, інакше кажучи, збереження життя будь-якій істоті (*для довідки: страх знищити життя будь-якої істоти був настільки глибоко вкорінений у свідомість джайнів, що вони ніколи не вживали їжу після заходу сонця, щоб необачно не проковтнути у темряві бодай єдину комашку; чернець завжди закривав рот пов'язкою, щоб уникнути випадкової жертви; на думку джайнів, чим менше буде пересуватися людина, тим нижчий ризик наступити на маленькі живі істоти; найвищою добродійністю вважалися нерухомість і безперервний піст; якщо ж траплялася необхідність у пересуванні, то шлях перед собою джайни скрупульозно розмітали*);

2) сатья – правдивість;

3) астейя – «не вкради»;

4) брахмачарья – утримання від спокуси слабкостей, притаманних людській природі;

5) апаріграхі – утримання від усіх уподобань до чуттєвих об'єктів.

Як бачимо, учення джайнізму спрямоване на дотримання ключових

морально-етичних принципів, які дозволяють співіснувати людині в сім'ї / громаді / суспільстві, та на обмеження людських бажань, оскільки останні свідчать про недосконалість як пізнання, так і людської душі загалом, на чому слід акцентувати увагу фахівцям із соціальної роботи, зокрема, вдаючись до прикладу життєвих настанов джайнів.

Отже, давньоіндійське учення джайнізму, зокрема шлях «три перлини», утворює світоглядний і морально-етичний стрижень життєдіяльності людини, у т. ч. сучасної, що мають взяти до уваги фахівці із соціальної роботи в громаді.

ECONOMIC SCIENCES

UDC 338.24.01

GREEN INTELLECTUAL CAPITAL AS THE BASIS OF GREEN GROWTH

Dryhola Kristina Volodymyrivna

PhD student in Economics, Professor's Assistant,
Department of International Economics and Public Administration,
Prydniprovskya State Academy of Civil Engineering and Architecture
Dnipro, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of the structure of green intellectual capital. It has been established that green intellectual capital consists of three elements – green human capital, green organizational capital and green relational capital. Analysis of the works of scientists has shown that green intellectual capital increases the financial results of organizations, which is the basis of green growth. It has been noted that a necessary condition for the development of all components of green intellectual capital is green education, which should form the environmental consciousness of people and act as a foundation for the development of each element of the green intellectual capital.

Key words: green economy, green intellectual capital, sustainable development, green growth, intellectual content

Introduction. In the current course of humanity to achieve sustainable development goals, it becomes obvious that in the condition of green economy and intellectualization of human life, the appropriate intellectual and social capital should be formed. Organizational business structures are also undergoing significant intellectualization. In the course of the green economy, most economic entities are transformed towards green business, the foundation of which is new green knowledge systems, environmental management, green operational processes, environmental

corporate culture. That is why *green intellectual capital* is a set of both human resources and connections – in the form of social and organizational business structures which form the basis for green growth.

The aim of the study is to to analyze the structure of green intellectual capital and its role in the green growth.

Material and methods. In the course of the study such scientific methods as analysis, synthesis, induction, deduction, formalization and scientific abstraction, have been used. The research was based on scientific articles by scholars in the field of green economy, intellectual content of green growth and strategies for achieving the goals of sustainable development.

Results. According to E. Bombiak [1], it is possible to distinguish three basic components of green intellectual capital (Fig. 1): green human capital (GHC) (knowledge, skills, experience, creativity of people who are aimed at protecting the environment), green organizational capital (GOC) (a set of organizational solutions, management systems, IT systems and databases, operational processes, corporate culture that operate to reconcile the economic and environmental components of society) and green relational capital (GRC) (public relations, law, culture, business communications aimed at the development of environmental innovation) [1-5].

In a market economy, it is important to analyze the impact of green intellectual capital on the financial results of organizations especially in the green sectors. Thus, according to Chaudhry, N., Bilal, A., Awan, M., and Bashir, A. [6], green intellectual capital increases the efficiency of financial results. First of all, the basis for the introduction of this type of capital in organizations is environmental awareness, which should be shown by managers, shareholders and stakeholders and, as a result, direct financial and organizational efforts to develop the three components of green intellectual capital. In turn, the presence of a high level of this type of capital creates a competitive advantage of enterprises, which in the long run lead to increased efficiency of financial performance of organizations.

Similar conclusions were reached in the studies of Bontis, N., Wu, S., Chen, M., Cheng, S. and Hwang, Y. [7], who proved that green intellectual capital increases

productivity, profitability and market value of enterprises. Sharabati, A., Naji Jawad, S. and Bontis, N. [8] obtained similar results when analyzing the impact of components of green intellectual capital of enterprises on financial performance. This hypothesis was confirmed in the studies of Sydler, R., Haefliger, S. and Prukša, R. [9], who found that the development of green intellectual capital is a source of competitive advantage of enterprises, which are the foundation of high financial results.

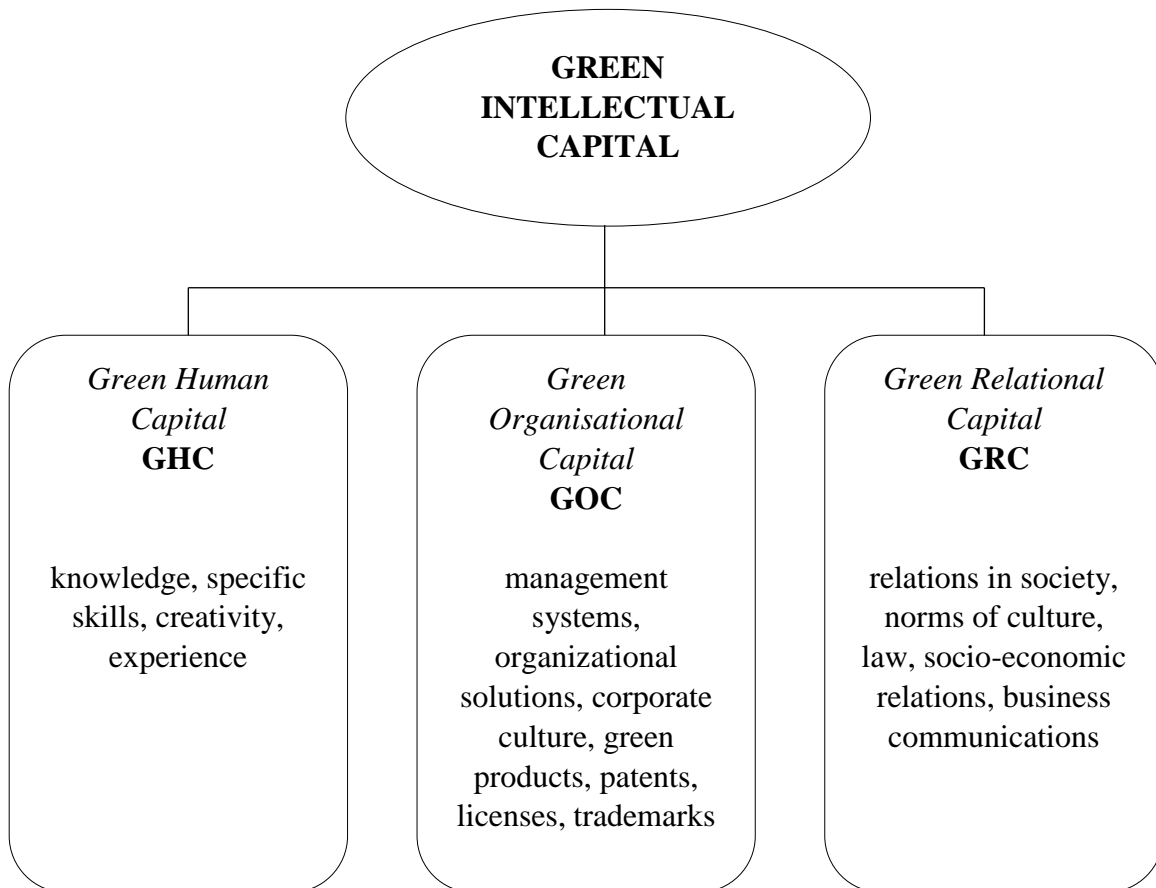

Fig. 1. Components of green intellectual capital

Source: built by the author on the basis of [1-5]

According to Yadiati W., Nissa N., Paulus S., Suharman H. and Meiryani M. [10], green intellectual capital is not only the basis of high financial results and competitive advantages, but also forms the organizational reputation of enterprises, which affects society and as a consequence the effectiveness of environmental measures. Summarizing the above, it can be argued that green intellectual capital helps to increase the financial performance of organizations, which in turn is the basis

of socio-economic well-being [11].

Conclusions. Given the characteristics of the components of green intellectual capital, it is possible to determine that it should be formed and developed at different levels on the basis of green education as a fundamental basis of green intellectual capital. The green economy is intellectually oriented and should be based on the achievements of the intellectual economy, which is a type of economic system based on intellectual human capital, which in the context of informatization and digitalization uses knowledge to increase social welfare and protect the environment. The main products of the intellectual economy are specific knowledge and various forms of information products, which form the basis of innovative economy, circular and bioeconomy within which green innovations arise.

Understanding that the premise of green innovation, biotechnology and waste-free production cycles is a set of knowledge that catalyzes the development of innovation processes in green sectors of the economy and thus act as a driver of green growth, makes it possible to argue about the intellectual content of green economy. That is why the development of green intellectual capital is an important task on the way to achieving the sustainable development goals and objectives of the green economy.

REFERENCES

1. Bombiak E. (2021). "Assessment of the Level of Green Intellectual Capital Development – Polish Enterprises Case Study," *European Research Studies Journal*, *European Research Studies Journal*, vol. 1, pp. 1139-1156.
2. Chen, Y.S. (2008). The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms. *Journal of Business Ethics*, 77, pp. 271-286. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9349-1>.
3. Yong, J.Y., Yusliza, M-Y., Ramayah, Y., Olawole Fawehinmi, O. (2019). Nexus between green intellectual capital and green human resource management. *Journal of Cleaner Production*, 215, pp. 364-374.
4. Yusliza, M.Y., Yong, J.Y., Tanveer, M.I., Ramayah, T., Faezah, J.N.,

Muhammad, Z. (2020). A structural model of the impact of green intellectual capital on sustainable performance. *Journal of Cleaner Production*, 249, 119334 <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119334>.

5. Benevene P., Buonomo I., Kong E., Pansini M., Farnese M. (2021) Management of Green Intellectual Capital: Evidence-Based Literature Review and Future Directions. *Sustainability*. 13(15): 8349. <https://doi.org/10.3390/su13158349>

6. Chaudhry, N.I., Bilal, A., Awan, M., & Bashir, A. (2017). The role of environmental consciousness, green intellectual capital management and competitive advantage on financial performance of the firms: an evidence from manufacturing sector of Pakistan. URL: http://pu.edu.pk/images/journal/iqtm/PDF-FILES/003-xii_2_dec2016.pdf

7. Bontis, N., Wu, S., Chen, M.-C., Cheng, S.-J. & Hwang, Y. (2005). An empirical investigation of the relationship between intellectual capital and firms' market value and financial performance. *Journal of intellectual capital*. 6 (2). p.pp. 159–176.

8. Sharabati, A.-A.A., Naji Jawad, S. & Bontis, N. (2010). Intellectual capital and business performance in the pharmaceutical sector of Jordan. *Management Decision*. 48 (1). p.pp. 105–131.

9. Sydler, R., Haefliger, S. & Pruksa, R. (2014). Measuring intellectual capital with financial figures: Can we predict firm profitability? *European Management Journal*. 32 (2). p.pp. 244–259.

10. Winwin Yadiati & Nissa Nissa & Sugiono Paulus & Harry Suharman & Meiryani Meiryani, 2019. "The Role of Green Intellectual Capital and Organizational Reputation in Influencing Environmental Performance," *International Journal of Energy Economics and Policy*, *Econjournals*, vol. 9(3), pages 261-268.

11. Orlovska Ju., Drygola K., Baltaksa D. (2020). Teoretychnyj bekgrund zelenoi ekonomiky v ramkah svitovoi paradygmy stalogo rozvytku [Theoretical background of the green economy within the world paradigm of sustainable development]. *Economic Scope*, 160, 23-27. doi: 10.32782/2224-6282/160-4

**ANALYSIS AND CONSTRUCTION
OF A MARKETING ANALYTICAL SYSTEM**

Ivanov Sergey

Ph.D. in Economics, Assistant Professor
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine

Abstract: The paper provides an overview of how to build a marketing analytical system.

This paper proposes a method for processing data using the MapReduce model. In this paper also proposes a structure for a marketing analytic system using multidimensional databases.

Keywords: marketing analytical system, Big Data, MapReduce model, digital economy, OLAP.

As Laurent Flores explained [1], the success of the use of information technology is determined by the success of the digital economy, and therefore by how they are measured and used. However, in the digital economy, attention is paid to forecasting taking into account intelligent systems.

Intelligent systems and the use of multidimensional communication have determined the emergence of a new concept of Industry 4.0, when the virtual world is combined with the physical world using information technology. Industry 4.0 is characterized by changes in economic relations and the widespread use of intelligent technologies (Big Data, artificial neural networks, intelligent data processing, and others).

It is worth noting that with the use of digital technologies, the D2C models began to be applied. The D2C (Direct to Consumer) model is a direct selling system in which companies themselves manufacture, promote, sell and deliver their product without the involvement of intermediaries. Therefore, the D2C model, develop their

own distribution channels. Thanks to their good positioning, these companies not only have a competitive advantage in the market, but also have their own structure on the Internet. These companies have changed the relationship between producer and consumer and are closing the distance between them. Today, any buyer can directly contact the manufacturer, ask his question and make a purchase, avoiding unnecessary costs and saving time. Renowned manufacturers have recognized the need to develop their own analytics-driven D2C strategies.

Given the widespread use of digital marketing, article author Rimma Katz in article [2] explored social commerce, which fostered development along the D2C model. Today social commerce is being used to increase the reach of consumers, those who may be aware of direct contact with the manufacturer.

It should be noted that one platform will not be able to sustain the economic growth achieved in previous years. Therefore, modern companies base their strategy on direct selling (D2C) models. This allows you to capture shopper images and segment them. In addition to these tasks, it is necessary to solve the forecasting of the market, which changes quickly enough during each year.

This information is stored in cloud storage (Big Data). The information used includes data from the moment of attracting both a new consumer and the appearance of a new product. The purpose of this paper is to build a data processing method using the MapReduce model and to propose the structure of a marketing analytical system using multidimensional databases.

The modern economy is characterized by the rapid dynamics of economic processes. In these conditions, data mining takes on new significance in the process of making management decisions. The process of the importance of making management decisions in digital marketing systems is shown in Fig. 1.

In this fig. 1 presents the area of traditional marketing analytics (MTA), which is based on the use of classical approaches and forecasting methods. The MTA is aimed at solving problems of economic forecasting, when the processing time and obtaining forecast results takes a long time.

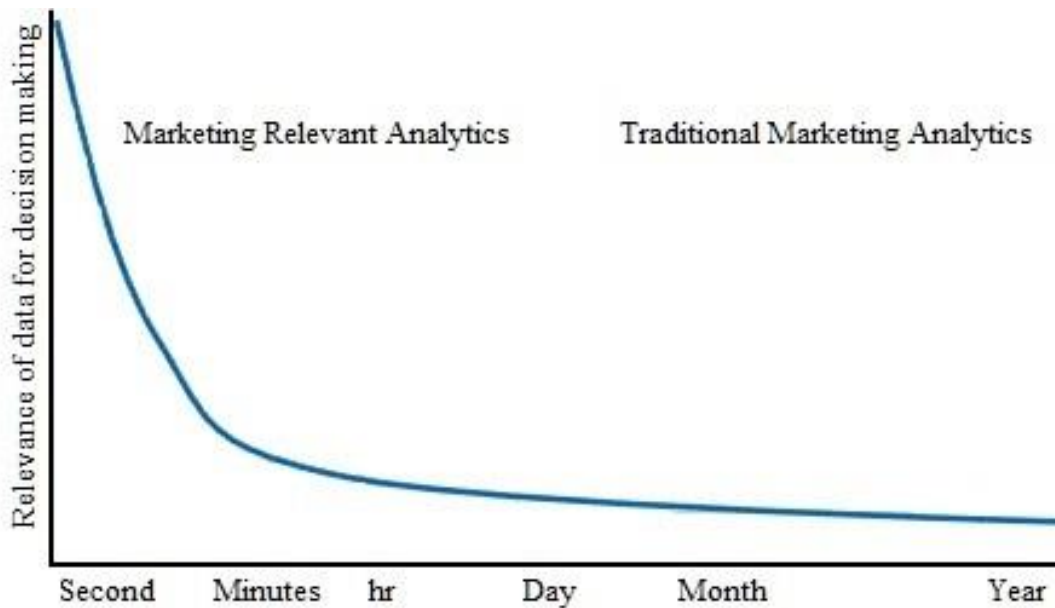

Figure 1. The Importance of Management Decision Making in Digital Marketing.

This time for solving forecasting problems can range from several days to a month or a year, which is incommensurate with the dynamic processes in the digital economy. Therefore, forecast results become outdated, lose their relevance and can lead to negative results. Therefore, solutions related to the intelligent analysis of melons for a short period of time are an urgent task. The magnitude of this problem is depicted in Fig. 1 as Marketing Relevant Analytics (MRA). Marketing Relevant Analytics (MRA) and is aimed at solving the problem of predicting fast processes, namely from the moment information appears up to several hours. Today the number of information sources of data in the world is growing rapidly.

Therefore, technologies for storing and processing information are becoming more and more in demand. By storing information, the use of Big Data can be distinguished, for which the basic principles of work can be formulated:

1. Horizontal scalability, which takes into account that data can be arbitrarily large from any system. They have the ability to handle Big Data.
2. Resilience to failures, using the principles of horizontal scalability and applying methods of clustering systems; locality of data, which allows large distributed systems to separate data from a large number of data centers.

All modern tools for working with big data, one way or another, follow these

three principles. The first principle is based on the MapReduce model. The MapReduce model provides distributed data processing, as suggested by Google. In fig. 2, a method of data processing using the MapReduce model is proposed.

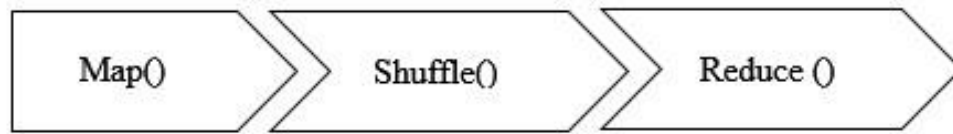

Figure 2. Data processing according to the MapReduce model.

MapReduce provides that data is organized as relational or multidimensional data (OLAP). The data processing technique consists of three stages.

The first stage is aimed at executing the Map () function. At this stage, the data is preprocessed using the Map () function, which is defined by the user. The work of this stage is preprocessing and filtering data.

The second stage of the model is performed by the Shuffle () function. This stage goes unnoticed by the user. At this stage, the Map () function performs the data immersion procedure similarly to the formation of data marts (Data Mart), that is, one Map () data output corresponds to each mart. In the future, these storefronts will serve as the input to the Reduce () function.

The third stage of the model is aimed at executing the Reduce () function. Each data mart, formed at the second stage, transfers information to the input of the Reduce () function. The Reduce () function is user-defined and calculates the result for individual storefronts. The result of this method is a set of all the values returned by the Reduce () function. Therefore, Big Data technology is considered as a tool that allows you to increase the speed of data transfer while providing a large capacity of information carriers. In addition, this technology can improve the availability of cloud applications and data services.

Thus, digital marketing is built around basic e-commerce models. The interrelation of the main models (B2B, B2A, D2C, C2A and C2C) of e-commerce systems based on systems for collecting, storing and analyzing information in real time. Which is based on subsequent storage in layers of historical data. To implement systems that perform marketing relevant analytical tasks using data, OLAP data

systems are used, which are structured according to the principle of multidimensional information presentation. Reducing the cost of creating multidimensional warehouses can be achieved with a data mart. A data mart can only contain thematically aggregated data. Today, big data is a single, centralized source of information across the entire domain. The structure of the marketing analytical system can be represented as follows (Fig. 3).

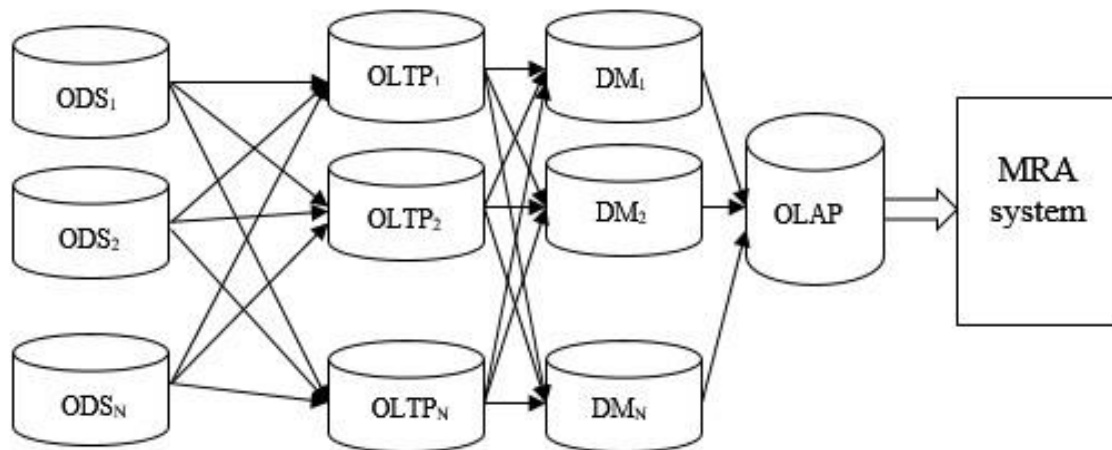

Figure 3. The structure of the marketing analytical system.

The marketer has the ability to access multidimensional data in the repository, as well as complete economic information for conducting an MRA. The advantages of this approach are:

- simplicity of creating and filling OLAP, since filling comes from reliable sources of data marts;
- Reducing the load on working with multidimensional data, namely, one multidimensional query processes multiple OLAP layers.

The data coming from the ODS is transferred to the OLTP and the data marts are moved. OLAP stores data as multidimensional layers of measures and dimensions [11]. For neural network forecasting, a multidimensional query is formed to multidimensional data, which allows obtaining the following information input stream (Inflow) - formed by data from OLTP and DMN subsystems:

$$I = \{p_j = (g_j, in_j, mi_j)\}, j = \overline{1, N}, \quad (1)$$

where g_j is the product included in the analyzed sets of N — the object of research,

in_j — indicator of income j of the product,

mi_j — product indicators j .

Datasets from set I stored in OLAP and on demand allow you to obtain and conduct analysis with the subsequent storage of data, which are called transactions.

Description of a transaction to set I as follows:

$$T = \{in_j | in_N \in I\}. \quad (2)$$

Such transactions for retail outlets on the Internet correspond to the nomenclature of goods that the consumer buys and the data stored in OLAP as multidimensional data cubes (OLAP).

Conclusion. In this paper, the author examines the solution to the problem of building a marketing analytics system.

The paper proposes a data processing method using the MapReduce model. This paper also proposes the structure of a marketing analytical system using multidimensional databases.

REFERENCES

1. L. Florès, How to Measure Digital Marketing, Springer, London, 2014.
2. R. Kats, Mucinex Eyes Social Commerce to Help Bolster D2C Business, eMarketer Web, 2020. URL: <https://www.emarketer.com/content/mucinex-eyes-social-commerce-help-bolster-d2c-business/>.

MODELS OF ECONOMIC BEHAVIOR IN THE SYSTEM OF FACTORS OF ADAPTIVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE GLOBAL ENVIRONMENT

Ostapenko Tetiana
National Aviation University
Popova Diana
National Aviation University

Behavior is a set of interrelated reactions carried out by a person to adapt to the external environment. Five basic forms of human behavior in a social group are considered [1]:

- Attuned to images of unnatural denial of evil;
- Proclaims human benevolence, adherence to only high principles of behavior (honesty, decency, generosity, wisdom, etc.);
- Built on the implementation of the principles of public morality, admitting deviations and limitations, which recognize the dialectical unity of good and evil;
- Behavior inherent in people who constantly violate the moral code of society;
- Absolutely immoral, illegal, which excludes the observance of public morality.

The criterion basis of human behavior includes those stable characteristics of his personality that determine the choice, decision-making by a person about his behavior. Of course, such decisions are influenced by the goals that the person pursues, the conditions in which the actions unfold, mood and a number of other factors. But with such a variety of factors, the behavior of each individual person is characterized by stability and predictability, determined by the principles of behavior corresponding to it, criteria of choice and advantage, taboos and other similar moments. Moreover, in absolutely identical situations, if only such exists, different people can make completely different decisions. And these decisions should relate to

the positioning of the company in a global environment, when the quality of entering international markets depends on the individual behavior of an individual. And this will again be determined by the fact that they have different criteria bases, which sets their priorities and assessment of events that take place in the international environment.

The initial base of any person's behavior consists of its attachment to people, events and processes, a set of values that this person shares, a set of beliefs that a person adheres to, and the principles that he adheres to in his behavior [2]. All these components of the criterion base of behavior are in close interaction, mutual influence and interpenetration. But despite the significant interdependence, they can be viewed as relatively isolated characteristics of a person's personality that affect his behavior. The criteria for assessing human behavior in a global environment are subject to the conditions for the development of nanoeconomics, because the human economy has its own apparatus for classifying behavior. Thus, behavior can be rational, quasi-rational, and irrational. The study of rational behavior provides for the optimization of the processes of influence of decision-making on the entry of companies into the international environment. Quasi-rational and irrational behavior becomes such that it is difficult to analyze and take into account, there should be so many spontaneous actions and decisions so that the activity is as predictable as possible. This is especially appreciated in the context of the development of the global environment. The model of human inclusion in the global environment is shown in Fig. 1

A person's attachment to people, individual processes, the environment, dedication to his work, the economy as a whole plays a very important role in establishing a normal relationship between a person and the economic environment. The same phenomenon or action, which have the same manifestations and carry out the same effect on people, can cause different reactions depending on the fact that people have different adherence to this phenomenon and action.

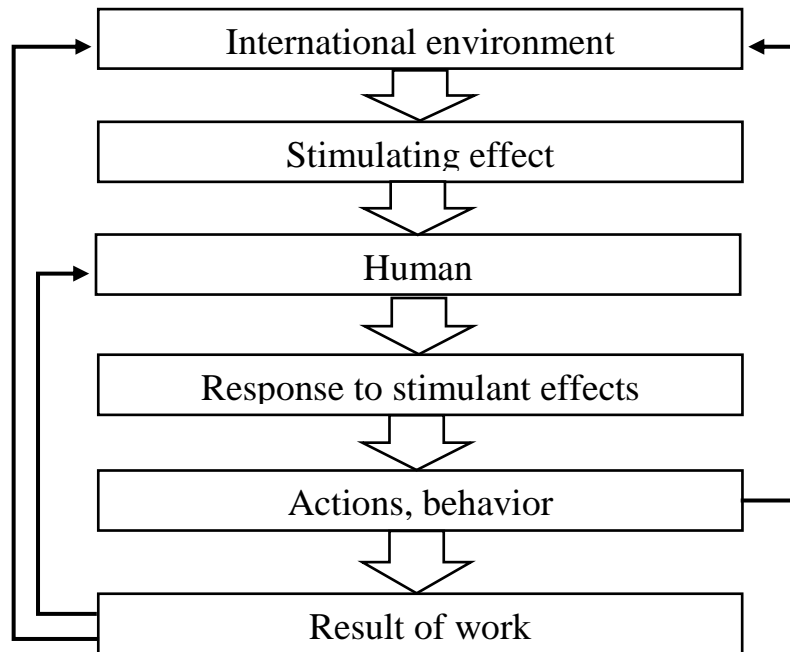

Fig. 1. Model of human inclusion in the global environment

Reflecting a person's feelings, attitude to a specific object, location makes her decisions and actions individual. In doing so, it is important to emphasize that usually a person has a specific commitment to each object or phenomenon that she encounters in life. Commitment must relate to factors of the internal and external environment. So, the internal environment concerns the activities of the enterprise and its state, in particular, the internal factors are goals, structure, tasks, technologies and personnel. The external environment consists of a variety of factors: economic, legal, political, cultural, scientific and technical, and the like. The human economy actively influences the formation of such factors and the creation of a global external environment.

There are three types of attachment important to an efficient economy and good group relationships [2]:

- Job satisfaction;
- Passion for work;
- Commitment to the group.

The nature and content of the work is consistently most influencing the increase in job satisfaction, in particular in an international team. It is necessary to consider in more detail the influence of the individual components of this factor.

For a long time, standardization and specialization of work have been considered and in our practice have been a strong source of increasing productivity at work. Standardization is the process of allocating unified actions that allow you to get a product that meets the high requirements of the modern world, including also meets the standards of ISO and other structures involved in the allocation of standards for the production of goods and services. Specialization is the process of isolating specific activities that can be performed by individual high-performance workers.

The processes of standardization and specialization are quite common in the international environment. The specified ISO produces standards for completely different goods and services, and the workers who produce these products become the basis for the globalization processes in the world. Specialization becomes a process in which individual countries, enterprises and individuals are characterized by the performance of certain actions and functions. This is what distinguishes these entities in the international environment. Thus, Ukraine specializes in information technologies produced by specialists in this area, but the basis of such specialization is IT specialists, individuals working in this area. It should be noted that the higher the standardization and specialization, the higher the productivity at work. But the relationship between job satisfaction and job standardization and specialization is different. If the work is not at all standardized, then job satisfaction is low. As specialization and standardization increase, it begins to grow, but until a certain point, after which it begins to decline rapidly. With complete standardization, satisfaction drops to the same low level as if the work was completely unstandardized. Therefore, management must think about how to mitigate the negative impact on job satisfaction caused by high standardization and specialization. The two most common ways of doing this is to rotate and expand work responsibilities by giving the worker additional tasks.

Standardization is the basis for the spread of globalization processes, because a series of actions to unify production processes is the result of standardization. The thesis is well-known by globalization is a system of subordination of all national to international norms and standards becomes the basis for understanding the influence

of this factor on the formation of the global environment.

Specialization is also the flip side of standardization, where efforts are allocated to the selective capabilities of manufacturing processes. Specialization is known in international economic relations, there are also many works of researchers from A. Smith and D. Ricardo to E. Heckscher and B. Olin and institutionalist scientists. They provide for the separation of industries whose products will be exported and the definition of goods for import. The behavior of people within the framework of nanoeconomics should influence the intensification of export-import relations. So, taking into account the stereotypes of nations in doing business, negotiations, cooperation with a wide range of international partners in behavior leads to more favorable relations in the global environment. There is such a phenomenon as values that have a great influence on the preferences of a person, the decisions that he makes. Values are at the core of a person's personality. They are fairly stable over time and there are not so few of them. Values are usually viewed as the normative base and foundation of human behavior. Values are of two kinds:

- Values related to life goals, desired outcomes, and the like. Such goals of life concern various aspects of the development of national stereotypes of economic behavior. For some nations, the values of the goals of life are basic; for others, the providing values play this role;

- Values that refer to the means that a person uses to achieve goals. These values are a mechanism for achieving the goals of life and there are a lot of them and, in addition, they are also different for different nations.

The value system of a person is formed, in the main, in the process of his upbringing and development as a specialist. The multifactorial quality of a specialist is competence. It presupposes not only the presence of a certain amount of knowledge, abilities, skills, experience and personal qualities, which are very important factors for achieving high results in professional activity, but also the value orientations of a specialist, his awareness of his place in society and an understanding of the world around him, corresponding the style of interaction with other people, the general culture of the individual, as well as the abilities and capabilities to constantly

improve their creative potential. Competencies become the basis for the formation of behavior in international economic relations, when the creative potential of an individual must be used 100%. Competencies are acquired within a certain country, when training and education in universities in particular takes place, and then a young person is looking for an effective way to work in such jobs that most need such specialists. Specialization becomes the basis for taking a position according to certain characteristics. On the other hand, the world's leading companies track and search for highly specialized specialists and offer decent salaries.

Competence is a set of interrelated personality traits (knowledge, abilities, skills, means of activity), set in relation to the corresponding range of objects and processes, and necessary in order to efficiently and productively act in relation to them. In accordance with this, competence is a person's possession of competence, including his personal relationship to her, as well as to the subject of activity. Thus, competence helps a specialist to solve difficult situations and vital problems, makes it possible for a person to act effectively in all spheres of his professional activity within the framework of international economic relations. Note that at the present stage of development of the behavioral approach in nanoeconomics, it is necessary to distinguish three main aspects of the human factor in the economy, namely: the behavior of individuals; behavior of people in groups; the nature of the leader's behavior, leadership. The defining characteristic of the actions of the human factor is the behavior of individuals who shape nanoeconomics. So, it depends on the activity of an individual in a certain area whether his word will be competent in solving certain problems and making specific decisions. These decisions in economic relations are made to solve the global problems of mankind. Such competencies become the basis for the formation of experts in various fields of human activity, from trade to the provision of international consulting services. Being competent means being cosmopolitan and taking into account all the circumstances of the formation of the global environment.

So, behavior is a form of interaction between a person and the environment, which is determined by the natural properties of the person and her personality.

Behavior becomes the basis for an environment such as a global one. After all, adaptation to external circumstances in international economic relations is key. Thus, the external environment of the country is limited by the framework of the national economy, and the external international environment is very broad, and it is necessary to understand the conditions of its creation and functioning. International behavior becomes decisive for the formation of specialists in the field of decision-making in determining the problems of the international external environment.

Note that individuality is a set of features that distinguish one person from another. They depend on the living conditions and human activities; systems of needs, interests and motives; personality control systems and her “I am in the mind”. Individuality becomes the key to its positive positioning within the global environment, when the system of needs, interests and motives determines the position of an individual in international corporations, international economic organizations and intergovernmental institutions. Thus, the model of a person in the economy and international economic relations is determined by the possibility of standardization and specialization, is formed under the influence of competencies and various aspects of the formation of individuality.

REFERENCES:

1. Gibson J.L., Ivancevich J.M., Donnelly J.H. Organizations: Behavior, Structure, Processes. 7th ed. (Boston, 2004).
2. Wagner J.A. Hollenbeck J.R. Management of Organizational Behavior. (Prentice-Hall, 2001).

THE NANOSECTOR OF THE ECONOMY IS A SET OF SOCIAL TIES, RELATIONS AND INSTITUTIONS

Ostapenko Tetiana

National Aviation University, Kyiv

Sapsai Olha

National Aviation University, Kyiv

Economics includes macro and micro analysis. The definition of these occurrences is described in numerous scientific and educational literature. Meso-, meta- and mega-levels are added to the existing macro and micro levels of economic systems. K. Arrow [1] added another level - the nanoscale. As we noted above, this is the level of economic activity of an individual. This level of the economic system predicts the existence of a set of public relations.

Connection - is the mutually limited existence of occurrences, which is divided in space and time [2]. We describe the classification of connections in nanoeconomics:

1. For forms of motion of matter that can be variable and stable. The variables connections of nanoeconomy include the interdependence of human existence in this world. In connection with the world, the self-perception of an individual and their attitude to the material circumstances of existence change. Stable change involves a set of skills and competencies, as well as material goods, that allow an individual to use stable connections to form the basis for a successful business or to produce the latest nanoscience;

2. According to the forms of determinism, there are unambiguous, probable and correlated connections. Thus, unambiguous connections are such that in any case lead to a profit, which is converted into human capital and affects the possibility of self-management and the formation of an effective basis for the nanoeconomy. Probable connections become an opportunity to choose the direction of nanoeconomy development. Possibly it can be the sector of education and training, scientific developments and technologies, pilot production, serial production process,

distribution, exchange and efficient consumption. Correlation connections assume the existence of interaction between the phenomena of nanoeconomics and all aspects of the existence of macro- and microeconomics;

3. According to the strength of connections in the nano economy, they are rigid and corpuscular. The first includes those that are not flexible. This is for example the financial component, if it is present, then these funds can be spent on development, if there are no funds to address their receipt from external sources, but these resources must be reimbursed clearly to form a positive credit history. Corpuscular connections involve the separation of individual parts with flexible control. Parts become the basis for the accumulation of various resources and their flexibility leads to the establishment of a significant force of connections between people and the outside world.

4. The nature of the result, which gives a connection to the nanoeconomy, determines the connections of birth and the connections of transformation. Birth connections are essentially the child's ties to their parents and the world around them. Circumstances of birth are different in different countries of the world. For Europe, this is a decreasing number of children in one family and the aging of parents, for Asia a significant number of children per couple and the young age of the first child remain relevant. Transformation connections are lifelong connections when a child is born, learns, works, invents knowledge for future generations, and so on.

5. Direct and feedback connections are determined by the direction of action. The first of which is characterized by the influence of the nanoeconomy on the outside world, and the reverse - the outside world on the nanoeconomy. In general, most connections are hybrid, combining both forward and reverse connections

6. The type of nanoproceses that reveal this connections are as follows: relationships with functioning, relationships with development, relationships with management. Thus, the ratio of economic activity to functioning involves the allocation of functions of economic activity of an individual. These include: the functions of the child, the functions of the student, the functions of specialists, the

functions of the scientist and so on. The connections of economics with development draw the following directions: functions of navigation load with the use of theoretical knowledge, functions of improvement of certain knowledge (both theoretical and applied), functions of new economic activity, functions of transformation of new nanotechnologies in production wide navigation systems. The connections of economics with management involve the opening of management functions of economic entities: planning, organization, motivation, coordination and control. All these functions are used for well-established management systems of individuals studying;

7. According to the content that is the subject of connections, for example, the connection that provides the transfer of matter, energy and information. Transmission connections focus on the transformation of human property. Thus, property involves using it to start an economic activity and profit from it. Connections on energy transfer are determined by the transfer of solar energy to human activity and the formation of the latter circumstances of economic life with the help of such energy (according to M. Rudenko). The digital economy is responsible for the transfer of information, which involves the production of information by an individual and the transfer of such information to other subjects of the nanoeconomy. The relations of the nanosector of the economy are also determinative for its development.

Nanoeconomy is characterized by corresponding productive forces, production relations and management mechanisms.

By analogy with social production, the production relations of the human economy, as well as the nanoeconomy in general, the use of technical and economic, organizational and economic and socio-economic relations. Technical and economic connections significantly (positively or negatively) affect the accumulation of fundamental and applied knowledge, the introduction of innovations. In this relation people play a leading role, because researchers, designers, manufacturers of innovative goods and services are individuals.

Organizational and economic connections, in our context, primarily relate to

the introduction of new (innovative) developments in production in order to obtain economic effect (commercial benefit). This stage of the relationship involves the connections with existing equipment and technology, when the existing technical level depends on the possibility of improving or applying a qualitatively new technology (equipment). Humanity is a nanoparticle in the system of production relations, they are the producer of certain goods offered for consumption in this economic environment. The production of demanded goods is the main task of humanity (individuals) and at the same time the main function of organizational and economic relations in the system of human economy. These relations: a) are the leading relations in the economic environment of a particular economic system; b) provide adequate to the technological structure of the environment human behavior.

Socio-economic relations, usually aimed at improving the life of the individual. Thus, they are a consequence and at the same time a manifestation of the economy, when a person creates, produces and consumes in order to improve the level and quality of life, self-improvement, self-realization, and the acquisition of all signs of a developed personality in a developed society. Of course, there is a certain share of individuals with low needs who do not encourage nanoeconomy to develop.

REFERENCES:

1. Arrow, K. (1987). Reflection on the essays. Arrow and the Foundations of the Theory of Economic Policy. London, 727-734. doi: http://doi.org/10.1007/978-1-349-07357-3_36.
2. Kleyner, G. B. (1997) Nanoekonomika. Anatiya esche odnogo strannogo rossiyskogo fenomena. Yuridicheskiy vestnik, 22.

BUSINESS CLUSTERS IN UKRAINE

Popovych Nataliia

PhD student in the Department
of Enterprise Economics and Personnel
Management of Chernivtsi National University

Abstract Ukrainian economic environment is underdeveloped in the sphere of clusters. The article reveals the first and foremost problem lies in our legislation system because there are no explicit norms and rules of how clusters should exist. Many clusters remain uncared for and unrecognized for years because they have little support from their economies.

Key words: cluster, clustering, COVID-19, clusters` concept, IT cluster.

These days, people face many challenges and trials because they live in a global world of constant changes and great opportunities. Economic relations are not an exception because, with the development of technology, competition on the market increases. The winner is the one who has more resources and opportunities to use these innovations earlier than others. Fortunately, society understands that cooperating is much more profitable than competing, so some businesses can come together according to their specialization and location. A clear example of such an association is forming a cluster: interaction between enterprises located in a specific area and doing a familiar activity type. This paper aims to inform the audience about the importance of business clusters in the country's economy and analyze the Ukrainian market's current situation. It also includes information about the consequences of COVID-19 on the national business communities and gives some advice on how to overcome them appropriately.

To begin with, let us look at the history of the clusters` concept. The first person to develop the cluster theory was American economist Michael Eugene Porter. "This theory says that companies can benefit from several advantages if they are

located in a small area with their rivals, suppliers, and related institutions such as universities, high schools, government institutions..." (Pavlysh and Poklonsky 112). In his book, *The Competitive Advantage of Nations*, Michael Eugene Porter says that economic clusters may work in different industries. However, the most effective ones exist in an advanced economy and IT-sphere. Without a doubt, Silicon Valley and Cambridge IT-Clusters are great examples of successfully working Porterian clusters` theory. Both clusters consist of the country's most profitable companies and make up a significant part of the state's GDP. Also, people who live and work in such regions usually have higher salaries and better living standards than in other states of the US. For this reason, creating solid and robust economic clusters is becoming more and more engaging these days.

Ukrainian economic environment is underdeveloped in the sphere of clusters. The first and foremost problem lies in our legislation system because there are no explicit norms and rules of how clusters should exist. For example, tiny and weak associations of enterprises may be controlled too much by their local authorities, and as a result, such clusters become inefficient. Many clusters remain uncared for and unrecognized for years because they have little support from their economies. However, there are a couple of successful cluster stories in Ukraine. Proof of this is the most potent IT cluster in Ukraine, the *Lviv IT cluster* created from 65 different IT companies. In the future, they plan to build a modern *IT Park* that includes six office centers, two business centers, a hotel, a shopping mall, a university, and kindergarten. The approximate area of the complex is going to be 10 hectares. "The task of the cluster is to support entrepreneurs at all stages from cultivation to implementation: maintain interaction between producers and inspectors, transporters and consumers" (About Clusters in Ukraine and the World). Another excellent example of modern clusters in Ukraine is *The First Agricultural Cluster in Chernivtsi*, which unites fruit and berry products and horticultural development.

Even so, the Ukrainian government cannot support and develop national clusters properly. They try to follow modern economic tendencies in terms of creating and boosting clusters on the national level. For instance, in 2017, the

Ministry of Economic Development announced the new development program for Ukrainian clusters. "The combination of modern cluster policies, strategies for smart specializations with decentralization policies will allow Ukraine to create conditions for economic and industrial development, strengthen the competitive advantages of certain regions and increase the economic capacity of communities on the ground," (Ministry of Economic Development) said the First Deputy Minister of Economic Development and Trade of Ukraine Maxym Nefyodov. Unfortunately, because of the worldwide COVID-19 pandemic, which started at the end of 2019, the Ukrainian government needed to pause development strategies and protect the country's economy from a potential crisis.

Starting from March 2020, the Ukrainian government announced several measures to combat the pandemic, following foreign countries' example. At first, the Ministry of Economic Development decided to expand the program "Open loans 5-7-9%" It allowed small businesses and clusters to pay lower rates and expand payments. Also, during the quarantine period, it was prohibited to conduct planned state supervision measures in economic activity. To deal with the consequences of the pandemic, the Ukrainian government launched the Comprehensive program to stimulate the national economy, "which provides a package of measures to promote the stabilization and development of domestic industry, increase its technological level through the introduction of modern technological approaches to the concept of "Industry 4.0"..." (Kharkiv IT Cluster)

However, the government and national clusters play an important role in dealing with the worldwide pandemic's aftereffects. For instance, *Kharkiv IT Cluster* is one of the most active in organizing and fighting with COVID-19. In early March 2020, the cluster launched the IT4Life project, which brought together IT companies in the Kharkiv region to fight coronavirus, "The community raised more than 6 million hryvnias, for which medical equipment was purchased to increase the volume of diagnosis and treatment to 100,000 patients per month." (Kharkiv IT Cluster) The cluster and other associations joined the *#BreatheUkraine* initiative, which developed plans to expand medical equipment production in Ukraine. Despite quarantine

conditions, the cluster continued to be active in developing the region's technological ecosystem.

One of the leaders among clusters in the medical sphere is *StopCovidUA*, which assists physicians and people from vulnerable categories, forms new projects for entrepreneurs, and helps them develop innovations, "The movement is based on the principles of openness, trust and broad network cooperation, respect, equality, charity and efficiency." (Kharkiv IT Cluster) These principles encourage proactive cooperation between various market players and hundreds of volunteers. One of the small achievements of this organization was to help raise money for Ivano-Frankivsk antiCOVID-19 headquarters. As a result, with the help of partner organizations, they have raised 208 thousand hryvnias.

In conclusion, the cluster movement in Ukraine covers the list of clusters discussed in this article and much more progressive and powerful associations of enterprises. This fact only confirms that clustered enterprises play an essential role in economic development. Unfortunately, like most of the world, the Ukrainian economy has suffered significant losses due to the COVID-19 coronavirus pandemic. However, the national cluster movement has shown its effectiveness and readiness to influence change in the country.

Many cluster initiatives were active during quarantine periods, and most of them demonstrated a willingness to adapt to new challenges. Some clusters, mainly from the IT industry, focused their charitable aid activities on health professionals and institutions. Many clusters faced problems of interaction with the government and other government agencies. As a result, it has become difficult to overcome challenges such as expanding or reorienting production to a new product or service without proper government support.

If we consider the COVID-19 pandemic as new opportunities for Ukraine, the state had every chance to launch a powerful cluster of medical equipment manufacturers. Unfortunately, due to weak government coordination and the lack of appropriate cluster policies, Ukraine has not yet seized this opportunity. Simultaneously, within the cluster movement, there were positive examples of

enterprises' reorganization to combat the pandemic. The creation of a new powerful *StopCovidUa* initiative and the activity of various headquarters on the ground - gives hope that the cluster movement in Ukraine has every opportunity to restart and further proper development. Moreover, the experience of 2020 shows that clusters are a tool for development under normal conditions, and an equally powerful tool for counteracting crises.

REFERENCES

- 1 "About Clusters in Ukraine and the World." *Про Кластери в Україні Та Світі*, Бізнес-Асоціація
- 2 "Ми-Херсонці", 10 Apr. 2019, business100.kh.ua/pro-klasteri-v-ukrayini-ta-sviti/.
- 3 "Cabinet of Ministers of Ukraine - Ministry of Economic Development Launched
- 4 Discussion of the Cluster Development Program for Ukraine." *Government Portal*, Ministry of Economic Development, 3 July 2017, www.kmu.gov.ua/en/news/250103501.
- 5 Pavlysh, E. "Clusters and Cluster Policy in Ukraine." *Ekonomichnyy Visnyk Donbasu*, edited by S
- 6 Poklonskyu, Donetsk National Technical University, 2013, core.ac.uk/download/pdf/87412408.pdf.
- 7 Skubenko, Max. "Чи Потрібні Насправді Україні Галузеві Кластери." *VoxUkraine*, VoxUkraine,
- 8 10 Mar. 2017, voxukraine.org/uk/ukrainian-cluster-policy-whats-wrong-ukr/. "Кластери – Як Драйвери Розвитку Та Протидії Кризовим Явищам – Дайджест № 5."
- 9 *Industry4Ukraine*, Kharkiv IT Cluster, 18 May 2020, www.industry4ukraine.net/digest-5.

СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК МОДЕЛЬ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

Антошкіна Лідія Іванівна

д.е.н., професор

Антошкін Вадим Костянтинович

д.е.н., доцент

ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»

м. Бердянськ, Україна

Анотація: дана стаття знайомить з ретроспективою та окреслює сучасні підходи Спільної аграрної політики (САП) з визначенням місця і ролі політики держав з ринковою економікою.

Ключові слова: економіка, аграрний сектор, продовольча безпека, державна політика.

Складовим елементом системи забезпечення економічної безпеки є розвиток аграрного сектора держави.

Враховуючи кореляційну залежність результатів господарської діяльності в аграрному секторі та засобів виробництва, з яких основний — земля, простежується вплив її якості, родючості та місця розташування. Адже, розглядаючи сільськогосподарську діяльність як один із найбільш ризикованих видів діяльності, на її результати впливають такі чинники:

- природно-кліматичні умови;
- забезпеченість фінансовими та матеріально-технічними ресурсами;
- стан кон'юнктури аграрного ринку;
- окремі заходи соціально-економічної політики держави тощо.

Варто додати, що жодна з ринкових систем не спроможна забезпечити умови існування сільських територій без належної, цілеспрямованої державної політики щодо перерозподілу значної частини національного доходу на підтримку розвитку аграрного сектора економіки.

Зважаючи на це, з метою координації процесів ринкових перетворень в аграрному секторі, саме держава з високим економічним розвитком стає гарантом сприяння підтримки цього сектора економіки, спрямованої на процеси реформування та створення ефективного виробництва аграрної продукції. Саме тому сучасну ринкову економіку таких країн визначають економікою регульованого і соціально орієнтованого господарства.

Державна політика підтримки розвитку аграрного сектора є одним із пріоритетних напрямів економічної політики розвинених країн світу.

Також державна політика підтримки аграрного сектора створює можливості не лише для забезпечення країни продовольством, але й нарощення параметрів експорту сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, не послаблюючи при цьому продовольчу безпеку держави.

За останні роки Україна активізувала свою діяльність у напрямку покращення політичного та економічного співробітництва з Європейським Союзом (ЄС) з намірами входження до європейської спільноти. Підготовка до вступу та членства в ЄС має значний вплив на сільське господарство та державну аграрну політику. Сучасні тенденції актуалізують необхідність дослідження політики підтримки аграрного сектора країн-учасниць ЄС як складової економічної безпеки та невід'ємної частини європейської стратегії розвитку. Починаючи зі створення ЄС і до сьогоднішнього дня характерні риси діючої моделі аграрних відносин у європейських країнах визначає Спільна аграрна політика (САП). Протягом багатьох десятиліть САП змінювала основні принципи та підходи до підтримки аграрного сектора економіки. Сьогодні основним напрямом, на який націлена САП, є розроблення ефективної та адекватної аграрної політики шляхом надання основних «суспільних благ» та встановлення підтримуючої законодавчої, адміністративної і регуляторної систем задля стимулювання приватних інвестицій у сільське господарство. Діяльність САП передбачає заходи, спрямовані на підтримку конкурентоспроможності аграрного сектора ЄС на світовій арені без застосування експортних субсидій, зменшення способів підтримки, що

призводять до викривлення умов торгівлі, та більшою мірою — на розвиток сільських територій, захист навколишнього середовища та забезпечення продовольчої безпеки [1]. Головною метою САП є гарантування закупівельних цін для виробників аграрної продукції та підтримка стабільного рівня доходів суб'єктів сільськогосподарського виробництва. У той же час, реагуючи на актуальні економічні, технологічні, політичні виклики, країни-члени Європейського Союзу вносили корективи в аграрну політику та змінювали поточні пріоритети її розвитку.

Цілісність та прогресивність САП визначається не лише усвідомленням її базових принципів, а виконанням умов, що сприятиме формуванню рівноправних взаємовідносин між країнами-членами ЄС. Крім того, результатом такої політики повинна стати захисна стратегія модернізації аграрного сектора в умовах глобалізації, існуючих внутрішніх загроз індустріалізації суспільства та впливу світових конкурентів, серед яких доцільно відзначити такого торгового партнера як США.

Політика САП була спрямована на досягнення різних цілей. Однак в умовах реформування першочергового вирішення потребували такі проблеми:

- 1) встановлені урядом надвисокі ціни підтримки стимулювали надмірне виробництво сільськогосподарської продукції;
- 2) м'ясо-молочні продукти постійно були у надлишку, оскільки ціни на них були значно вищими від світових;
- 3) посилення заходів субсидіювання експорту аграрної продукції спровокували недобросовісну конкуренцію зі сторони таких країн як США [2].

Сучасний етап реформування САП характеризується прогресом у домовленостях у межах СОТ про лібералізацію торгівлі аграрною продукцією, з одного боку, і розбіжностями у рівнях розвитку аграрного сектора окремих країн ЄС, що склалися історично (рівень прямих виплат, продуктивність праці, структура господарств), з іншого — обумовлюють необхідність у регулярному перегляді САП, удосконаленні інструментів політики та визначенні нових цілей. З 2000-х років провідною ідеєю САП стає забезпечення сталого

функціонування аграрного сектора ЄС через фінансування розвитку сільської місцевості та посилення вимог захисту довкілля і безпеки аграрної продукції [3, с. 24]. Варто зазначити, що значний обсяг грошових коштів у межах сформованого бюджету ЄС передбачено на розвиток аграрної політики.

Державна підтримка аграрного сектора у розвинених країнах реалізується через складний механізм, охоплює систему інструментів впливу на:

- витрати і доходи фермерів;
- структуру сільськогосподарського виробництва;
- аграрний ринок і ціни;
- соціальну та виробничу інфраструктури села;
- міжгалузеві відносини.

При цьому вплив держави на аграрний сектор у зарубіжних державах можна представити як поєднання економічних та адміністративних методів, які охоплюють визначені інструменти політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зоря С., Нів'євський О. Еволюція Спільної аграрної політики ЄС: наслідки для України / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. URL : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancywork?pid=1740.10>. [Дата звернення 27 січня 2021].

2. Гоголь Т. В. Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу та регулювання розвитку сільських територій. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>. [Дата звернення 23 грудня 2020]

3. П'ясецька-Устич С. В. Генезис спільної аграрної політики ЄС: перспективи та ризики для України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. URL : www.vestnik.econom.mgu.od.ua/journal/2016/16-2016/7.pdf. [Дата звернення 12 березня 2021].

**ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА**

Власенко Олена Олександрівна

к.е.н., доцент

Зільберблат Геннадій Михайлович

магістрант

Міжнародний Європейський Університет

м. Київ, Україна

Анотація: Висвітлені питання впровадження сучасних маркетингових стратегій. Проведено узагальнення та логічний аналіз використання новітніх підходів, щодо системи стратегічного управління. Встановлено необхідність розробки диференцьованої маркетингової стратегії для окремого продукту. Визначено основні принципи побудови маркетингової діяльності на підприємстві.

Ключові слова: інноваційні підходи, стратегічне управління, принципи побудови, диференцьована стратегія, маркетингова діяльність.

Світові тенденції розвитку економіки доводять, що роль інновацій постійно зростає. Сьогодні неможливо представити маркетингову діяльність без використання інноваційних підходів. Особливо коли перед підприємством постає проблема пошуку та аналізу нових ринкових можливостей. Тому аналіз інноваційних підходів до управління маркетингової діяльності підприємства є як ніколи актуальним.

Сучасна економіка вимагає від підприємства використання новітніх підходів, щодо системи стратегічного управління. Виникає необхідність розробки стратегії підприємства з урахуванням новітніх інструментів управління. Сучасна стратегія повинна адаптуватися до невизначеного та постійно змінного зовнішнього середовища.

Таким чином постає проблема постійного моніторингу ринку та адаптації підприємства до нових умов існування.

Основними тенденціями у світі є зростання значення маркетингової діяльності та використання інструментів маркетингу у всіх сферах життя. Підвищення рівня конкуренції, перенасичення ринку товарами і відповідно підвищення вимог споживача вимагають від підприємств швидкого реагування на ринкові зміни шляхом впровадження сучасних маркетингових стратегій, які повинні забезпечувати [1]:

1. Унікальність товару. Тому, що на думку більшості науковців, для досягнення успіху необхідно створювати унікальний товар, а не конкурувати із іншими ринковими учасниками з аналогічним продуктом. Особливо це стосується нових ринків.

2. Орієнтування підприємства на споживчі запити цільової аудиторії.

3. Забезпечення комплексного підходу до формування стратегії. А саме врахування оптимального поєднання фінансових, матеріальних, кадрових та інтелектуальних ресурсів підприємства.

4. Підвищення інноваційного рівня процесу розробки стратегії. Стратегія повинна ґрунтуватися на власних інноваційних підходах та розробках. Особливо це ефективно, коли ці розробки були набуті власними працівниками підприємства.

5. Залучення до розробки стратегії всіх працівників, що надасть можливість створити сприятливий психологічний клімат у колективі та повною мірою використати власні кадри.

6. Створення диференцьованої товарної пропозиції для певного товарного ринку, що надасть змогу зробити її унікальною. Це у свою чергу надасть можливість створити унікальну конкурентну перевагу. Відповідно до результатів дослідження Р.Г. Купера [2], близько 75% ідей нових товарів генерується на основі аналізу потреб ринку, при цьому 75% їх ринкових невдач пояснюються, у більшості, дією ринкових факторів.

7. Використання інформаційних онлайн мереж для просування та збуту

товарів. Особливо це актуально в умовах сучасних обмежень. Впровадження інноваційного маркетингу поширюється не тільки на просування на ринок нових товарів, але і на просування на ринок нових технологій. Мається на увазі продаж ліцензій на винаходи та продаж технологій і обладнання для його виготовлення.

Зважаючи на різноманіття інноваційної продукції, для її просування на ринок кожне підприємство розробляє свою маркетингову стратегію інноваційного розвитку та впровадження товару на ринок. Основним завданням управління маркетинговою діяльністю є співставлення процесу управління елементами комплексу маркетингу так, щоб розвиток одного з них не заважав іншим частинам. Основним фактором, що перешкоджає підприємству здійснювати ефективну інноваційну діяльність є те, що керівництво підприємством не відчуває необхідності в ній.

Виходячи з вище означеного, можна сказати, що основними принципами побудови маркетингової діяльності на підприємстві є:

- програмно-цільове управління,
- інноваційний підхід,
- орієнтація на споживача,
- ефективне використання власних ресурсів,
- можливість швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Л.В.Шульга, І. О. Терещенко, О. В. Шарлай Сучасні маркетингові стратегії управління підприємством / Ефективна економіка / http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/65.pdf

2. С. М. Ілляшенко, М. П. Рудь Маркетингові інновації в інноваційній діяльності підприємств України / Ефективна економіка / <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5626>

УДК 338.2

**ШЛЯХИ І ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕРМІНАТИВНОГО (СТАЛОГО)
РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ.
(ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ МОМЕНТИ
ВИРІШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ)**

Гагалюк Ольга Іванівна

Аспірантка

Тернопільський національний технічний університет

імені Івана Пулюя

м. Тернопіль, Україна

Анотація: у статті розглянуто проблеми недотримання екологічних норм та ігнорування реалізації і впровадження гермінативного (сталого) розвитку, що є головною причиною забруднення навколишнього середовища та засмічення всієї планети. Запропоновано шляхи і засоби забезпечення гермінативного (сталого) розвитку промислових підприємств в Україні. Описано способи вирішення проблеми із забруднювачами повітря у приміських та сільських зонах територіальних громад.

Ключові слова: гермінативний (сталий) розвиток, Євросоюз, екологічні норми, підприємство, навколишнє середовище.

Одним із засобів зменшення забруднення навколишнього середовища може слугувати реалізація концепції гермінативного (сталого) розвитку підприємствами запропонована науковцями України, зокрема Мельник Л.М. [2, с. 167-286].

Поштовхом до впровадження цієї концепції стає тотальне у локальному та глобальному масштабах засмічення планети, яке призводить до забруднення.

З доповіді інституту навколишнього середовища при ООН, зокрема на Стокгольмській конференції 1972 року [0] відомо, що кількість спожитих енергоресурсів і відповідно шкідливих викидів у атмосферу з 1930 р. по 1980 р.

співрозмірні з викидами до 1930 року. Тобто рівень забруднення за неповних 50 років ХХ сторіччя майже такий самий, як до періоду стрімкого розвитку науково-технічного прогресу. Попри те, що ця концепція усяко просувається різноманітними урядовими та іншими організаціями і відома своєю метою щодо зменшення викидів від зародку до споживання, але серед багатьох підприємців сприймається скептично і навіть утопічно. Взагалі концепція гермінативного (сталого) розвитку більш глобальна, адже має на меті збереження усієї планети, її екології, флори і фауни від зародження до споживання утилізації відходів. І як би це пафосно не звучало – заради комфортного проживання наступних поколінь. І на перший погляд може здатися, що вона придумана економістами та інженерами, проте ні - екологами і захисниками навколишнього середовища. Адже, як на своєму локальному рівні, так і у межах глобального світу, дрібні країни та їх уряди, або й великі розвинуті країни не дуже мають бажання та політичну волю втілювати цю концепцію у життя.

Відомо також, що промисловість Україні залишилася в спадок від СРСР. Вона була енергоємною, нетехнологічною, неекологічною і загалом неефективною, проте продукція, зокрема металургія та молочна промисловість успішно експортувалися в Росію, що влаштовувало підприємців і власників заводів. Попри експорт української продукції до ЄС, до 2014 року Росія була найбільшим її ринком збуту.

Незважаючи на те, що така продукція загалом була набагато нижчої якості у порівнянні з європейською, але дозволяла забезпечувати власників достатніми прибутками, що насправді відтерміновувало таку необхідну модернізацію підприємств. З боку Росії як агресора це був один із інструментів економічного впливу, який дозволяв вводити різного роду санкції та ембарго, що робило Україну економічним заручником. Здебільшого в таку економічну залежність попадали промислові гіганти центральної та східної частин України.

З 2015 року Україна стала учасником «Паризької угоди», тим самим взяла на себе зобов'язання до 2030 року зменшити рівень викидів парникових газів на

40% у порівнянні з 1990 роком [3]. Як відомо лідером з впровадження «зелених технологій» є Європа, яка всіляко стимулює інші країни зменшувати викиди промисловості та скорочувати видобування викопного палива. Україна, як сусід, економічний партнер просто зобов'язана прийняти такі умови, адже ми частина Європи. Насправді, у нас просто немає вибору і тотальну модернізацію підприємств необхідно було провести ще на початку 1990-х років із отриманнями незалежності. Але з описаних вище причин цього не сталося. У 2019 році у ЄС набула чинності нова екологічна програма European Green Deal, бо як виявилось «Паризької угоди» не достатньо. Вона стосується трансформації економіки до 2050 року і передбачає повну відмову від викопних видів палива та витіснення з економіки галузей, що створюють шкідливі викиди. Для України це важливо, бо за даними Energodata рівень енергоефективності ВВП України у 2,5 рази нижчий у порівнянні із Польщею і у 3,3 рази – з Німеччиною. Це означає, що на одиницю продукції Україна витрачає у 2,5 рази більше енергії, що робить наш експорт не рентабельним. За даними Мінеконміки у 2018 році через низьку енергоефективність Україна втратила 1,5 млрд. доларів.

Насправді, досить важко за рахунок яких чинників Україна має за 25 років зробити такий стрибок в енергоефективності. Адже та сама Німеччина до цього йшла досить довго і лише у 2015 році досягла 40% видобутку енергії з альтернативних джерел енергії (вітрогенератори та сонячні панелі).

Як відомо, що металургія є одним із найбрудніших виробництв і на 1 т сталі припадає 1,3 т викидів CO₂ і в процесі виплавки сталі чи чавуну утворюються такі шкідливі речовини, як: діоксид азоту, ангідрид сірчистий, речовини у вигляді суспендованих твердих частинок, оксид вуглецю та ін.

Для прикладу, виплавляння сталі чи видобуток електроенергії (в залежності від типів електростанцій) процеси інертні і тривалі та відносно безперервні в часі. Тому діяльність багатьох важливих машинобудівних підприємств регламентується не екологічними нормами, а технологічними процесами, які мають певні вимоги і які неможливо зупинити повністю, а лише

призупинити частково. Повна зупинка подібних металургійних підприємств може призвести до величезних фінансових збитків і навіть до банкрутства. А їх повторний запуск може тривати декілька місяців. Тому, навіть модернізація проводиться поетапно, на частково працюючих підприємствах. Разом з тим, підвищення екологічних вимоги щодо викидів стимулює проводити модернізацію виробництва та встановлювати системи очистки газових та інших викидів. ЄС завдяки новій ініціативі планує зменшити викиди CO₂ до 320 кг за тону сталі.

Отже, головною причиною є недотримання екологічних норм та реалізація концепції впровадження гермінативного (сталого) розвитку. А це у свою чергу може призвести до перерозподілу виробників на ринку товарів і послуг. Інакше кажучи, така ситуація ймовірно зумовить появу якогось регулятора, який забезпечуватиме паритетні умови існування виробників заради рівномірного спланованого доходу. Підходи, які любить запроваджувати Євросоюз досить часто нагадує батіг. Іноді краще спробувати пряник, іншими словами запропонувати механізми зацікавленості вирішення проблеми.

Насправді, поява будь-якого регулятора призводить до породження схем його обходу або корупції. Найкращим регулятором для підприємців є совість, але краще коли вона підкріплена ще й фінансами. Тому, кращим варіантом, на нашу думку є пропозиція щодо певних податкових пільг або компенсацій на модернізацію витрат – по аналогії з дотаціями для сільського господарства. А також стимулювати переробну, а не видобувну промисловість. У світі стільки металолому для перероблення, що цілком можна відмовитися від видобування і переробки руди як первинної сировини. Прагнення до зменшення забруднення це добре, але технологічний процес має свої правила і історія з «дизельгейтом» це підтвердила. Навіть великі європейські компанії йдуть на хитрощі у цьому плані. Тому ігнорування гермінативними принципами може призвести до того, що Україна може перетворитися на згромадження старих німецьких, британських чи американських заводів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стокгольмська конференція URL: <https://necu.org.ua/stokgolmska-konferencziya/>
2. Мельник Л.М., Забезпечення сталого розвитку промислових підприємств засобами управління бізнес-процесами: теорія, методологія, практика: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А. 2018. 367 с.
3. Український зелений курс: декарбонізація або смерть. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/ekopromyslovist/2020/12/16/668493/>

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ КОМПАНИЕЙ

Демченко Татьяна Анатольевна

к. э. н., доцент

Уманский государственный педагогический университет

имени Павла Тычины

г. Умань, Украина

Аннотация: практический характер изменений и дискуссионный характер научных подходов к решению вопроса эффективности деятельности инвестиционных компаний обуславливают выявления возможностей для ее повышения. Исследование направлено на решение, прежде всего, проблемы обеспечения управленческого персонала инвестиционных компаний необходимой и подробной информацией для принятия оперативных управленческих решений с целью минимизации и предотвращения рисков вложения капитала в такие компании.

Ключевые слова: управление, активы компании, инвестиционные компании, инвестиционные проекты, финансовые ресурсы.

Проблемы управления активами инвестиционных компаний имеют многогранный характер, что обуславливает необходимость ее комплексного решения. Эффективная система управления активами инвестиционных компаний должна базироваться на развитии ресурсных возможностей инвестиционных компаний, учете рисков возможных угроз и факторов неопределенности в хозяйственной деятельности, оптимизации бизнес-процессов. Международные стандарты дают четкое понимание того, на что инвестиционной компанией необходимо обращать внимание в управлении активами, в том числе наличия четко определенной системы управления активами, контроля и измерения эффективности использования активов и

системы управления активами [1, с. 168].

Мониторинг эффективности управления активами инвестиционных компаний, хотя и сложный, является относительно хорошо понятной сферой. В то же время, особенности учетной политики и наличие системных проблем в экономике развивающихся стран, формируют новый круг проблем для компаний, функционирующих в этих странах.

Проблематика преодоления негативных факторов сдерживания эффективности в управлении активами инвестиционных компаний в Украине заключается в отсутствии правильного управленческого направления данным процессом и отражается в трех аспектах:

- 1) сложная экономическая ситуация в стране и неразвитость фондовых рынков обуславливает дефицит ликвидных инвестиционных активов, и из которой вытекают два других аспекта;
- 2) высокая рискованность инвестиций;
- 3) низкая ликвидность активов субъектов хозяйствования.

Если задача нейтрализации факторов первой группы носят более сложный системный характер, то минимизация факторов двух других групп – это вполне посильные для выполнения задачи совершенствования управления активами инвестиционных компаний [2, с. 77].

Обобщая мнения ученых и практиков по проблемам, которые препятствуют управлению активами инвестиционных компаний, считаем целесообразным объединить их в три группы.

Первая группа рассматривает управление активами инвестиционных компаний с позиции организационно-экономической системы управления, обуславливает поиск путей выявленных экономических проблем в этом контексте.

Вторая группа упор делает на выявлении на основе экономического анализа тех факторов, оказывающих влияние на эффективность управления активами компаний, на основе чего разрабатываются соответствующие инструменты управления.

Третья группа концентрирует внимание на институционально-организационных аспектах управления активами, национальных особенностях инвестиционных рынков и соответствующего опыта их государственного регулирования.

Однако, несмотря на многочисленные исследования современных ученых-экономистов по данной проблематике, требуется дальнейшее научное исследование формирования институционально-организационной системы управления активами инвестиционных компаний, осуществление экономико-математического анализа эффективности использования активов таких компаний.

Считаем целесообразным при этом взять за основу принципы учета, которые являются единственными едиными для всех видов деятельности: осмотрительность; полное освещение; автономность; последовательность; непрерывность; начисление и соответствие доходов и расходов; превалирование сущности над формой; историческая (фактическая) себестоимость; единый денежный измеритель; периодичность. Большинство указанных принципов непосредственно касаются и инвестиционно-инновационной сферы [3, с. 14].

При этом нормативно-правовая база должна обеспечивать государственную поддержку системы венчурного инвестирования, в том числе путем внесения соответствующих изменений и дополнений в налоговое, таможенное и банковское законодательства, создания надлежащих механизмов для развития вторичного фондового рынка, в частности биржевой торговли ценными бумагами венчурных предприятий, системы электронных торгов.

Государство и местные органы могут предоставлять предприятиям, работающим в таких сферах, дополнительные льготы. Основной задачей венчурного бизнеса должны стать установление связей между научно-исследовательскими институтами, учебными заведениями и предприятиями, стимулирования научных исследований и прикладных разработок.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Семенова В. Г. Инновационное развитие предприятий в Украине: финансовый аспект. //Проблемы и перспективы развития предпринимательства, 2017. –№ 1. – С. 165–170.
2. Черкасова С. В. О необходимости усиления инновационной направленности деятельности венчурных фондов в Украине. // Причерноморские экономические студии, 2016. – Вып. 10. – С. 76–81.
3. Фомина А. В. Концептуальные основы учета венчурной деятельности. //Инвестиции: практика и опыт, 2017. –№. 24. – С. 12–16.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ЗАКОНОМЕРНЫЙ ЭТАП ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЖИЗНИ

Дещенко Александра Юрьевна

к.э.н., доцент

Донецкий национальный университет экономики
и торговли имени Михаила Туган-Барановского,
г. Донецк, Украина

Аннотация: В статье проведено исследование соотношения теории глобализации с традиционными концепциями исторического развития человечества, что вполне укладывается в пределы концепций всемирно-исторической эволюции, согласно которой история человечества представляет собой целостный процесс развития. Детальное исследование содержания, факторов и противоречий процесса глобализации как закономерного этапа интернационализации хозяйственной жизни дает возможность раскрыть сущность глобализации как исторической тенденции и выявить противоречия глобального развития.

Ключевые слова: Концепция исторического развития, теория глобализации, цивилизация, исторический процесс, концепции глобализации, глобальные исторические конструкции, интернационализация, глобальные противоречия.

Отличие современного этапа экономического развития – возникновение огромного количества рисков, вызовов и противоречий, которые ставят под угрозу будущее всего человечества. В связи с этим перед мировой экономической наукой объективно сформировалась задача поиска новых концептуальных подходов, путей и механизмов развития в условиях глобализации, что предполагает детальное изучение сущности самого этого понятия и процесса.

Процесс глобализации по своему содержанию и структуре является настолько сложным и неоднозначным, что даже среди специалистов, исследующих эту проблему и ее производные, наблюдаются значительные расхождения. Определенное влияние на формирование представлений о глобализации формируют работы классиков теории и методологии развития экономических систем. Методологической основой исследования стали научные работы таких авторов: О. Белоруса, М. Блауга, Б. Боулинга, Д. Боуза, Н. Данилевского, Р. Коуза, П. Кругмана, М. Кастельяса, Д. Лукьяненко, В. Лукашевича, Ю. Пахомова, Р. Робертсона.

Не смотря на многообразие разработок по данной проблеме, в научных трудах дискуссионными являются позиции относительно сущности, этапов развития, основных факторов, проявлений глобализации, ее взаимодействия с общественной и экономической жизнью, определение путей и направлений решения глобальных противоречий [1, 2, 3]. Исходя из указанного, целью исследования является обобщение современных научных взглядов и собственная оценка содержания, факторов и противоречий процесса глобализации как закономерного этапа интернационализации хозяйственной жизни.

В современных научных публикациях отсутствует единое определение процесса глобализации. При этом одни авторы считают его процессом усиления взаимосвязей и взаимозависимостей отдельных стран и их экономик, который имел прецеденты и в прошлом [2, 3]. Другие же утверждают, что глобализация - это новейший процесс, который начался в последней четверти XX века, хотя и органически связан с более общим процессом интернационализации хозяйственной (и не только хозяйственной) жизни. При этом новый глобальный уровень организации, одни считают экономикой, которая может функционировать как единая система в режиме реального времени в масштабе всей планеты [4, с. 105], а другие - видят создание единого, взаимосвязанного мира, целостного по очертаниям и внутренней связи элементов, как формирование структур глобальной управляемости [1, с. 183-

191].

Наиболее радикальная позиция у исследователей, поддерживающих мнение о «конце национального государства» [5, с. 114]. Они представляют научное направление, так называемого, гиперглобализма, утверждающего, что жизнедеятельность происходит в мире без границ. Для национального в нем не осталось места, национальные государства и их экономики больше не являются самостоятельными институтами: их место якобы займут глобальные корпорации, которые не принадлежат ни одному государству и поставляют стандартизированные в глобальном масштабе продукты. Некоторые исследователи выступают против гиперглобализации. По их мнению, хотя глобализация и стала определяющей чертой международной экономики, ее значение слишком преувеличено: на самом деле, основными детерминантами экономических процессов все еще выступают национальные государства и их экономики [6].

Существует и промежуточная точка зрения: глобализация является одной из закономерностей, определяющей современное состояние и перспективы развития мирового сообщества и приобретающей признаки характерных конкретных форм, в которых проявляются как высокий уровень сформированности современной мировой метасоциальной системы, так и новое качество противоречий в ней [7, с. 212]. То есть глобализация - тенденция историческая. Она формирует глобальную структуру политических, экономических и культурных отношений, распространяющихся за пределы любых традиционных границ и связывающих отдельные общества в единую систему. В результате человечество больше не рассматривается как «статистическая совокупность», философская или идеологическая категория. Оно превращается в социально-экономическую целостность, охватывающую всех людей на земле. Такое понимание сущности глобализации позволяет утверждать, что «феномен глобализации» выходит за экономические рамки и охватывает практически все основные сферы общественной деятельности, включая политику, идеологию, культуру, образ жизни, а также сами условия

существования человечества.

Такой подход к определению сущности глобализации дает возможность считать современную мировую экономическую систему находящейся в состоянии трансформации в результате длительной эволюции национальных экономических систем, постепенного развития и повышения степени их взаимозависимости, интеграционных форм и инструментов, влияющих на выбор и качество стратегических целей, на механизмы и условия их достижения. Таким образом, глобализация - это процесс структурных изменений и поэтапного формирования органически целостного мирового хозяйства как необходимого элемента развития целостности мирового сообщества.

Глобализация в своей основе - это, прежде всего, новая, более высокая ступень интернационализации хозяйственной жизни в планетарном масштабе. Что непосредственно связано: с углублением общественного разделения труда; концентрацией и централизацией капитала на международном уровне; тенденциями к интернационализации других сторон жизни современного человечества. Это объективно-субъективный процесс, на который влияют разносторонние факторы, прежде всего, идеология и политика. Они направлены, с одной стороны, на его ускорение, а с другой - на замедление. Эти факторы связаны с такими общими, по своему характеру, явлениями, как тип цивилизации, уровень экономического развития страны.

Известно, что и в настоящее время в мире сохраняются два основных типа цивилизации: традиционный и европейский. Им свойственны родовые черты. И если первый имеет достаточно консервативный характер, ориентированный, прежде всего на окружающий мир, и стремятся сохранить его таким, каким он был и есть, то второй тип – в основном на человека, на постоянную трансформацию, преобразование природы и общества. В этом случае национальные традиции и национальный менталитет не проявляются столь ярко, как, скажем, в восточных странах, то есть там, где господствуют традиционные цивилизации. В то же время в странах, относящихся к

европейской цивилизации, как правило, более развитые производительные силы, выше жизненный уровень населения, значительная концентрация производства и капитала.

На основе вышеизложенного есть основания считать, что носителями идеологии и практики глобализации являются наиболее развитые в экономическом отношении страны, что есть очевидным проявлением либеральной экономической идеологии. Последняя, в свою очередь, имеет принципиальную связь с так называемым «либертарианством» - своеобразной идеологией свободы личности. Определяя содержание либертарианства, один из его современных идеологов и пропагандистов Дэвид Боуз пишет, что «это убеждение в том, что каждый человек имеет право жить так, как хочет, если уважает права других» [11, с.2].

Итак, несмотря на то, что глобализацию можно, пожалуй, рассматривать как закономерный процесс, она не носит исключительно стихийный характер, а на ее ход сильное влияние оказывают разного рода факторы, в том числе институциональные. Часть из них действует в интересах глобализации и даже стимулирует ее, а другая - превращает ее, собственно говоря, в тенденцию.

Теперь стоит обратиться к вопросу о том, как соотносится концепция глобализации с традиционными концепциями исторического развития человечества. И сразу следует заметить, что она вполне укладывается в пределы концепций всемирно-исторической эволюции, согласно которой история человечества представляет собой целостный процесс развития.

Наука утверждает: поскольку существует всемирная история - действуют общие закономерности исторического процесса. При этом историческое развитие носит прогрессивно-поступательный характер. Именно в рамках данного рода концепций разрабатываются схемы исторического развития, создаются глобальные исторические конструкции. К концепциям такого рода вполне может быть отнесена и марксистская теория формационного развития, согласно которой все системы должны пройти путь - от первобытнообщинного строя к коммунизму и дальше. В концепции глобализации заложена, таким

образом, идея цивилизационного пути. Смысл в данном случае в том, что есть классический образец - Европа с ее историей и всеми основными нормами жизни, а все остальное - лишь отклонение от нормы.

Однако концепции всемирно-исторического пути развития общества воспринимаются далеко не всеми учеными. Существует ряд концепций локально-исторического развития, которые строятся на идее «локальных цивилизаций», то есть акцент делается на особенности развития той или иной цивилизации. Представители локально-исторического подхода исходят из того, что в истории нет смысла, который может быть однозначно принят, следовательно, детальные глобальные прогнозы будущего - нереальны. К таким относятся концепции «философии жизни» и «критики исторического разума», согласно которым исторический процесс базируется на биологической модели. Это означает, что отдельные культуры или «локальные цивилизации» осуществляют своеобразный кругооборот, проходя стадии рождения, роста, расцвета и гибели.

Но более адекватно воспринимается концепция ученых, которые категорически выступают против утверждения, что европейская цивилизация является единственной и общечеловеческой, что определяет универсально одинаковое развитие всех наций и народностей. Общечеловеческой цивилизации не существует и не может существовать, потому что она была бы неполной [13, с.148]. На основе глубокого исследования истории народов Европы сделан вывод, что «естественная система истории должна заключаться в отличии культурно-исторических типов развития» [13, с.153].

Глобализация - это комплексное геополитическое, геоэкономическое, геокультурное явление, которое влияет на все сферы жизнедеятельности общества, включенные в глобальный процесс. Процесс глобализации - это ослабление традиционных территориальных социокультурных, государственно-политических и экономических барьеров, которые, с одной стороны, изолируют отдельные государства, а с другой - защищают от негативных внешних воздействий. Для оценки степени включения государства

в процесс глобализации проводится рейтинг по ряду параметров (ПРООН). Согласно ему, за последние 6 лет его первая 20-ка не изменилась, то есть слишком большого стремления, а также возможности подчиниться «глобальному центру управления» пока нет.

Проведенное исследование позволяет сделать выводы:

Во-первых, глобализация - тенденция историческая. Она формирует глобальную структуру политических, экономических и культурных отношений, распространяющихся за пределы любых традиционных границ и связывающих отдельные общества в единую систему.

Во-вторых, глобализация - это новая, более высокая степень интернационализации хозяйственной жизни в планетарном масштабе. Что непосредственно связано: с углублением общественного разделения труда; концентрацией и централизацией капитала на международном уровне; тенденциями к интернационализации других сторон жизни современного человечества.

В-третьих, глобализация - объективно-субъективный процесс, на который влияют разносторонние факторы, прежде всего, идеология и политика. Они направлены, с одной стороны, на его ускорение, а с другой - на замедление. Эти факторы связаны с такими общими, по своему характеру, явлениями, как тип цивилизации, уровень экономического развития страны.

В-четвертых, глобализация в существующем виде отождествляется с установлением однополярной западной модели, что недопустимо. Глобализация должна быть многомерной, то есть в этот процесс и Запад, и Восток должны быть включены на равновесной и равнозначной основе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ильин М. В. Стабилизация развития / М. В. Ильин // Мегатренды мирового развития / отв. ред. М. В. Ильин, В. Л. Иноземцев ; Центр исслед. постиндустриал. о-ва. - М., 2001. – С. 183-191
2. O'Rourke K.H. Globalization and history / Kevin H. O'Rourke, Jeffrey G. Williamson. — Cambridge, Mass ; London : MIT Press, 1999. – 343 p.

3. Robertson R. T. The three waves of globalization: a history of a developing global consciousness / R. T. Robertson. — Black Point, Canada ; London : Fernwood Publishing ; Zed Books, 2003. — 291 p.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана ; Гос. ун-т Высш. шк. экономики. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 606, [2] с.
5. Omae K. The end of the nation state: the rise of regional economies / K. Omae. — New York ; London : Free Press, 1995. — 214 p.
6. Gilpin R. Global political economy: Understanding the international economic order / R. Gilpin, J. M. Gilpin. — Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2001. — 423 p.
7. Лукашевич В. М. Глобалистика : учеб. пособие / В. М. Лукашевич. — Львов : Новий світ, 2004. — 392 с. .
8. Коллонтай В. Западные концепции экономической глобализации / В. Коллонтай // Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / Горбачев М. С. [и др.]. - М., 2003. — 592 с.
9. Бочан І. О. Глобальна економіка : підручник / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. — К. : Знання, 2007. — 403 с. : табл. — Бібліогр.: с. 338-357.
10. Глобализация во благо: иллюзия или реальность? // Единый мир: <Электр. ресурс : [http:// kabmir.com/ nepolitika/ globalizacija_ vo_ blago_ illjuzija_ ili_ realnost.html](http://kabmir.com/nepolitika/globalizacija_vo_bлаго_illjuzija_ili_realnost.html) >
11. Боуз Д. Либертарианство. История, принципы, политика / Д. Боуз. — Челябинск : Социум, 2004. — 391, [16] с. : ил., табл. — Библиогр.: с.337-341.
12. Мартин Г.-П. Западная глобализации. Атака на процветание и демократию / Г.-П. Мартин, Х. Шуанн. - М. : Альпина, 2001. - С. 116. 330 с. : ил.
13. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н. Я. Данилевский. - М. : Известия, 2003. — 605, [1] с. — (Мыслители России).

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА
В СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Дяченко Тетяна Олексіївна
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Національний транспортний університет
М. Київ, Україна

Анотація: Розглянуто основні питання щодо розробки механізму управління конкурентоспроможністю транспортного підприємства в сфері зовнішньоекономічній діяльності. Визначено, що функціонування механізму забезпечується за допомогою інструментів та методів, які мають забезпечити збереження конкурентних позицій та можливість підвищувати їх рівень у перспективі.

Ключові слова: конкурентоспроможність, зовнішньоекономічна діяльність, транспортне підприємство, механізм управління, система

Управління конкурентоспроможністю ґрунтується на системі взаємовідносин, які впливають на діяльність підприємств у відповідності до існуючих підходів: системному, процесному та ситуаційному. Системний підхід включає бачення конкурентоспроможності через сукупність елементів внутрішнього та зовнішнього середовища. Процесний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства полягає у взаємозалежності функцій управління на всіх етапах діяльності. Ситуаційний підхід визначає необхідність альтернативних розробок, які сприятимуть застосуванню принципів адаптивності та гнучкості у процесі підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що сьогодні найбільш ефективно управління конкурентоспроможністю підприємства має

забезпечитися шляхом розробки та використання механізму управління, заснованого на принципах трьох класичних підходів до системи, процесу та ситуації. Механізм конкурентоспроможності підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності забезпечується через набір відповідних інструментів та методів, що надають можливість створення такої системи управління, яка не тільки сприяє збереженню конкурентних позицій, але й надає можливість підвищувати їх рівень у перспективі.

Для автотранспортного підприємства в умовах зовнішньоекономічної діяльності особливого значення набуває загальна система управління логістичною інфраструктурою підприємства, яка розглядається як сукупність двох взаємопов'язаних елементів, а саме двох підсистем: зовнішнього та внутрішнього управління. Серед факторів, які впливають на транспортні послуги, що здійснюються в зовнішньоекономічній діяльності слід відмітити стан політико-економічних відносин держав, коливання валютного курсу, цін на нафту, попит і пропозиції перевезення товарів тощо.

Для побудови ефективного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства необхідно визначити його основні компоненти, а саме: суб'єкт, об'єкт, мету, цілі, рівні, функції, принципи, інструменти та методи управління, сферу та фактори впливає на конкурентоспроможність. До суб'єктів управління відносяться власники, менеджмент усіх рівнів управління, сукупність яких утворює підсистему управління механізмом управління конкурентоспроможністю підприємства.

До об'єкту управління конкурентоспроможністю підприємства слід віднести сукупність складових внутрішнього середовища, поєднання елементів якого представляє керовану підсистему механізму управління. До її складу включаються наступні підсистеми: фінансова, управління персоналом, маркетингова тощо. Управлінський механізм конкурентоспроможності транспортно-автотранспортного підприємства має відповідати певним принципам, серед яких: наукова обґрунтованість управління, багатоваріантність, розвиток конкурентних переваг, ринкова орієнтація, системність, цілеспрямованість. Всі

принципи мають враховувати сучасні управлінські тенденції (рис.1).

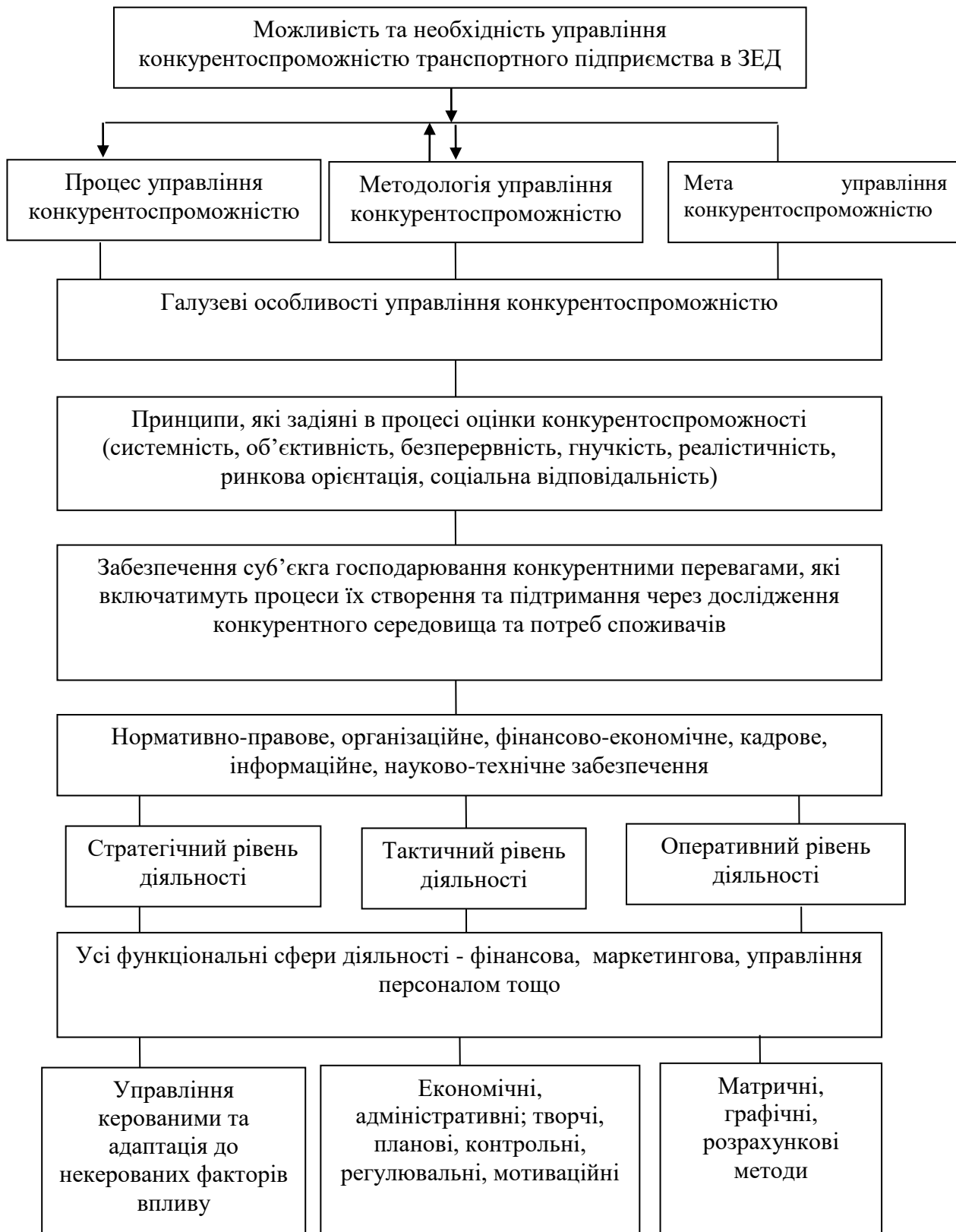

Рис.1. Механізм управління конкурентоспроможністю транспортного підприємства в сфері ЗЕД

Треба відмітити, що принципи конкурентоспроможності підприємств не

мають чітко визначеного переліку. На практиці керівництво може самостійно їх доповнювати шляхом поєднання загальних принципів управління та конкретних принципів управління конкурентоспроможністю.

До системи інструментів управління конкурентоспроможністю підприємства слід віднести креативні інструменти, що забезпечують творчий підхід до вирішення проблем та наявність елементів інновацій та попиту, та стандартні, сформовані на основі досвіду.

Щодо методів управління конкурентоспроможністю, то вони складаються з методів оцінки конкурентних позицій компанії серед конкурентів, методів порівняльного аналізу, що включають вивчення роботи конкурентів, методи стратегічного аналізу компанії.

Тому на початку формування механізму управління конкурентоспроможністю підприємства необхідно визначити його головну мету, яка узгоджується з усіма подальшими діями суб'єктів управління - керівників інституційного, управлінського та оперативного рівнів. Суб'єкти управління виконують свої функції та розробляють стратегію та конкретні завдання у сфері підвищення конкурентоспроможності підприємства відповідно до чітко визначених принципів та з урахуванням існуючої підсистеми підтримки.

Управління конкурентоспроможністю підприємства має бути спрямованим на: 1) нейтралізацію (подолання) або обмеження кількості негативних (деструктивних) чинників впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства через формування захисту проти них; 2) використання позитивних зовнішніх чинників впливу для нарощування та реалізації конкурентних переваг підприємства; 3) забезпечення гнучкості управлінських дій і рішень — їх синхронізації з динамікою дії негативних і позитивних чинників конкуренції на певному ринку.

В результаті механізм управління конкурентоспроможністю підприємства повинен забезпечити задоволення потреб клієнтів та створити можливості для збереження та збільшення конкурентних позицій, поліпшення іміджу компанії і

забезпечити високу прибутковість. Важливо зазначити, що в процесі управління конкурентоспроможністю підприємства потрібно постійне пристосування до мінливих умов господарювання шляхом коригування конкурентної стратегії, поточних бізнес-планів, завдань та заходів, спрямованих на придбання нових та підтримку існуючих конкурентних переваг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богацька Н.М. Особливості оцінки конкурентоспроможності підприємства // Ефективна економіка. – 2020. – № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7789>
2. Зось-Кіор М.В., Брижань К.О. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільності // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2017. – № 6. – С. 62–65.
3. Савченко Т.В. Вплив факторів зовнішнього середовища на систему управління конкурентоспроможністю підприємства // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2015. – № 5. – С. 142–148.
4. Супрун С.Д. Система оцінки перспектив розвитку підприємства // Економіка і суспільство. – 2018. – Випуск # 18. – С.551-555.
5. Yatsenko, I.V. (2016), «Management of competitive strategies and competitiveness of the enterprise», *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*, vol. 2, pp. 270–274.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ
ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ**

Євсєєва Ольга Олексіївна
доктор економічних наук, професор
Український державний університет залізничного транспорту
м. Харків, Україна

Анотація: Транспортно-експедиторські послуги, безпосередньо пов'язані з організацією перевезень вантажів, можуть містити в собі різні супутні операції із підготовки і забезпечення: оптимального транспортного обслуговування; здійснення робіт, пов'язаних із прийманням, доробкою, сортуванням, збереженням вантажів; супроводу й охорони вантажів, товарно-транспортні тощо. Здійснювати транспортно-експедиторські послуги можуть суб'єкти господарювання всіх форм власності: юридичні особи – резиденти і нерезиденти України; фізичні особи – громадяни України, іноземці й особи без громадянства.

Ключові слова: транспортно-експедиторська послуга, договір транспортного експедирування, облік, організація обліку, транспортні документи.

Згідно ст. 1 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.04 р. № 1955-IV [1] (далі – Закон 1955-IV) транспортно-експедиторська послуга полягає в тому, щоб організувати та забезпечити перевезення експортного, імпортного, транзитного вантажу або вантажу всередині України. По суті, експедиторові потрібно надати замовникові весь комплекс послуг, пов'язаних із доставкою вантажу з пункту відправлення до пункту призначення. Причому до цього комплексу входять не тільки послуги перевезення, але й інші, пов'язані з нею послуги (навантаження-розвантаження, складування і т. п.). Перелік таких послуг наведено в ст. 8 Закону № 1955 [1].

Частину послуг, передбачених договором транспортного експедирування, експедитор може надавати сам, а для надання інших послуг залучати третіх осіб. У другому випадку експедитор виступає посередником між замовником і виконавцем послуг, укладаючи з останнім договори або від свого імені (як комісіонер), або від імені клієнта (як повірений) (ст. 9 Закону № 1955 [1]).

Залежно від обсягу послуг, надаваних експедитором, договір експедирування може бути [2]:

-прямим (експедитор займається не тільки організацією перевезення, але й сам надає весь комплекс послуг, пов'язаних із перевезенням);

-посередницьким (експедитор займається тільки організацією перевезення, а до надання послуг перевезення та інших супутніх послуг залучає третіх осіб);

-змішаним (експедитор займається організацією перевезення, а з усього комплексу послуг, пов'язаних із перевезенням, одні послуги надає сам, а для надання інших залучає третіх осіб).

Плата за організацію та забезпечення процесу перевезення є винагородою експедитора. Витрати експедитора на оплату послуг третіх осіб, залучених до перевезення, повинні компенсуватися замовником окремо й до винагороди експедитора не включаються (ст. 9 Закону № 1955 [1]).

Для здійснення транспортного експедирування укладається договір транспортного експедирування.

За договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу. [3]

Договором транспортного експедирування можуть установлюватися обов'язок експедитора організувати перевезення вантажу транспортом і за маршрутом, обраним експедитором або клієнтом, зобов'язання експедитора укласти від свого імені або від імені клієнта договір перевезення вантажу, забезпечити відправку й одержання вантажу, а також інші зобов'язання,

пов'язані з перевезенням. [3]

Крім того, договором транспортного експедирування може передбачатися надання додаткових послуг, необхідних для доставки вантажу (перевірка кількості та стану вантажу, його завантаження та розвантаження, сплата мита, зборів і витрат, покладених на клієнта, зберігання вантажу до його одержання у пункті призначення, одержання необхідних для експорту й імпорту документів, виконання митних формальностей тощо). [3]

Таким чином, усі правовідносини учасників транспортно-експедиторського процесу в обов'язковому порядку мають бути закріплені договором транспортного експедирування, укладеним у письмовій формі.

Облік транспортного експедирування буде залежати від статусів резидентності / нерезидентності суб'єктів господарювання [2]:

- якщо замовник і перевізник – резиденти;
- якщо замовник – нерезидент, перевізник – резидент;
- якщо замовник – резидент, перевізник – нерезидент.

В процесі транспортного експедирування задіяні три особи [3]:

-вантажовідправник – фізична або юридична особа, яка є власником вантажу і зобов'язана правильно виписати документи;

-експедитор – посередник між вантажовідправником та вантажоодержувачем, який полегшує робочі моменти при організації перевезення, та надає кваліфіковану допомогу;

-вантажоодержувач – фізична або юридична особа, яка є власником вантажу після розвантаження т/з та правильно оформлених документів.

Транспортно-експедиційні послуги включають в себе багато аспектів, в тому числі організаційних в обліку.

На облік також впливатимуть змістовність самої послуги транспортного експедирування [3]:

- плата за послуги експедитора;
- витрати на оплату послуг (робіт) третіх осіб, з якими укладено окремі договори з надання деяких видів транспортно-експедиторських послуг.

Це стосується тих коштів, які отримані в рамках договорів транспортного експедирування, що мають ознаки договорів комісії або доручення. В інших випадках такі кошти включаються до плати за послуги експедитора.

Щодо клієнта, то він може отримувати транспортно-експедиторські послуги з доставки запасів, які [3]:

-придбаваються клієнтом для використання у власній діяльності;

-продаються клієнтом покупцеві, причому вартість доставки включається до ціни проданих запасів; продаються клієнтом покупцеві, причому вартість доставки оплачується покупцем окремо.

Облік операцій має бути виключно на підставі документів, що підтверджують факт виконання послуг. Так, згідно ст. 9 Закону № 1955 [1] підтвердженням витрат експедитора є документи (рахунки, накладні тощо), видані суб'єктами господарювання, що залучалися до виконання договору транспортного експедирування, або органами влади. Цією самою нормою передбачено, що факт надання послуги експедитора при перевезенні підтверджується єдиним транспортним документом або комплектом документів (залізничних, автомобільних, авіаційних накладних, коносаментів тощо), які відображають шлях прямування вантажу від пункту його відправлення до пункту призначення. Перевезення вантажів супроводжується товарно-транспортними документами, складеними мовою міжнародного спілкування залежно від обраного виду транспорту або державною мовою, якщо вантажі перевозяться в Україні. Такими документами можуть бути [3]:

-авіаційна вантажна накладна (Air Waybill);

-міжнародна автомобільна накладна (CMR);

-накладна СМГС (накладна УМВС);

-коносамент (Bill of Lading);

-накладна ЦІМ (CIM);

-вантажна відомість (Cargo Manifest);

-інші документи, визначені законами України.

Окрім вищезазначених документів факт надання послуги, як правило,

підтверджується підписаним сторонами (експедитором та клієнтом) актом приймання-передачі послуг, до якого додають підтвердні документи. Замість акту може складатися звіт експедитора, своєрідний аналог до звіту за договорами доручення або комісії. Яким саме документом (актом, звітом тощо) оформляти надання транспортно-експедиторських послуг, доцільно обумовити окремим пунктом у договорі транспортного експедирування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про транспортно-експедиторську діяльність: Закон України від 01.07.04 р. № 1955-IV, із змінами та доповненнями, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 52, ст.562. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text> (дата звернення 19.08.2021).
2. Uteka [сайт]: Бібліотека «Баланс». URL: <https://uteka.ua/ua/biblioteka-balance> (дата звернення 19.08.2021).
3. Вісник. Офіційно про податки [сайт]: офіційне видання Державної фіскальної служби України. URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/o_zhurnale (дата звернення 19.08.2021).

**МІЖНАРОДНИЙ ЛІЗИНГ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРОГРЕСИВНИЙ ФАКТОР ЗРОСТАННЯ ДОХІДНОЇ
ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ**

Заїка Олексій Олександрович
директор з питань експорту
ДП ДГЗП «Спецтехноекспорт»,
м. Київ, Україна

Анотація: актуальність міжнародного лізингу в зовнішньоекономічній діяльності на сьогоднішній день є дуже важливим, адже, аналізуючи поняття лізингу, розуміємо, що це – один з сучасних напрямків залучення капіталу для підприємств ЗЕД. У статті детально проаналізовано поняття лізингу, охарактеризовані види лізингу, розкрито питання взаємозв'язку між банківським кредитом та лізинговими платежами. Також у статті представлена процедура видачі класичного лізингу та наведено формулу для розрахунку щомісячної оплати лізингового платежу, а ще автором зроблено висновки та пропозиції щодо доцільності застосування лізингу для підприємств ЗЕД, проаналізовано їхні переваги.

Ключові слова: лізинг, фінансовий лізинг, оперативний лізинг, лізингова компанія, лізингова угода, міжнародний лізинг.

Для збалансування стабільного наповнення бюджету держави необхідно першочергово забезпечити умови розвитку виробництва, а саме – виготовлення продукції, переробку сировини та комплектуючих, що необхідно для реалізації товару, його виготовлення та відвантаження як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках збуту.

Для виробництва продукції необхідно забезпечити відповідні фактори виробництва, а саме – ресурси:

- матеріальні (засоби і предмети праці);

- машини та обладнання, сировина, основні та допоміжні матеріали;
- трудові (працевдатне населення);
- фінансові (грошові накопичення).

Фактори виробництва – це основні компоненти, які використовуються у виробничому процесі. Для задоволення потреб ринку – виробництва конкурентоспроможного товару – необхідно у виробничому процесі використовувати сучасні нанотехнології з використанням новітньої техніки, модернізованого обладнання, що, своєю чергою, потребує великого фінансового ресурсу. Тому у виробничій діяльності необхідно використовувати лізинг, який забезпечить оптимальне використання фінансової складової у виробничому процесі.

Лізинг – це вид фінансових послуг, форма фінансової оренди для придбання основних засобів підприємства та інших товарів фізичними та юридичними особами [1].

Лізинг – це сукупність економічних і правових відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією договору лізингу.

Договір лізингу – договір, відповідно до якого орендодавець (лізингодавець) зобов'язується придбати у власність вказане орендарем (лізингоотримувачем) майно у визначеним продавця і надати лізингоотримувачу це майно за плату в тимчасове володіння і користування [2].

Згідно зі статистичними даними, в США 45% промислового капіталу перебуває у лізингу, у Німеччині – 18%, в Японії – 33%. На сьогоднішній день в Україні є достатній потенціал у рік лізингових контрактів – близько 500 млн доларів США, але реально працює 1/5 частина, тобто, в середньому, – 100 млн дол. США. Лізингові контракти між орендарем і орендодавцем як у нашій країні, так і за кордоном головним чином передбачають у строкове платне володіння і під лізингом розуміють довготермінову оренду машин, обладнання, рухоме та нерухоме майно, автоматизовані технології виробництва, робототехніки.

Лізингові операції бувають двох типів:

- ✓ фінансовий лізинг;
- ✓ оперативний (виробничий) лізинг.

Фінансовий лізинг передбачає укладання угоди на відповідний термін. Розірвання угоди в період фінансового лізингу є неможливим. У період дії фінансового лізингу відбувається погашення всіх витрат орендодавця за рахунок орендних платежів орендаря. Орендар може придбати лізинговий предмет оренди за залишковою вартістю або підписати новий договір. Операційний лізинг – угода на короткий термін, менша від амортизаційного періоду устаткування.

Лізингові платежі значно вищі, ніж у фінансовому лізингу, враховуючи, що орендар не має гарантії повної окупності витрат. Він змушений враховувати ризики, що підвищує вартість лізингових платежів.

Специфічна оренда наближає лізинг до банківських кредитів, хоча участь у лізингових контрактах може брати декілька суб'єктів господарської діяльності, а саме:

- постачальник;
- лізингова фінансова компанія;
- користувач лізингу;
- посередник;
- банк-кредитор;
- страхова компанія;
- гарант та інші.

Процедуру видачі класичного лізингу можна розділити на декілька стадій:

- підбір клієнтом (лізингоотримувачем) необхідного товару (обладнання, нерухомості, автоматизованих ліній, робототехніки та ін.);
- укладання угоди між лізинговою компанією (лізингодавцем) та лізингоотримувачем з умовою першого платежу (30-40%) від вартості майна;
- кредитування лізингодавця у випадку нестачі коштів;

- купівля майна лізингодавцем у визначеному покупцем (постачальником) порядку;
- оплата лізингоотримувачем щомісячних (річних) лізингових платежів лізингодавцю;
- оплата лізингодавцем кредиту банківській установі (відсотки та тіло кредиту (варіанти кредиту можуть бути: «пружинний» та ануїтетний));
- передача майна у власність клієнту за актом після сплати останнього лізингового платежу.

Враховуючи, що клієнт отримує фінансову послугу від лізингової компанії, купляє майно не за повну суму, а платить згідно з лізинговою угодою, можна характеризувати лізинг як передачу майна у тимчасове користування в умовах повернення, терміновості та кваліфікувати як кредит в основні засоби, капітал. Відповідно до кількості учасників у лізинговій угоді, розрізняють прямий на непрямий лізинг.

Прямий – коли постачальник самостійно передає в лізинг об’єкт без посередників.

Непрямий – передача майна в лізинг відбувається через посередників. Їх може бути декілька.

У лізингові платежі включаються:

- амортизація майна протягом лізингової угоди;
- плата за кредитні кошти (залучені);
- плата за надані послуги;
- податок на додану вартість;
- страхові випадки у разі страхування;
- податок на майно;
- дохід лізингодавця, включаючи премію за ризики.

Наводимо формулу для визначення лізингових платежів:

$$Lp = \frac{Zo}{Ni} + Lr$$

де Lp – лізинговий платіж;

Z_0 – вартість майна залишкова;

Lr – відсотки по лізингу;

Ni – термін лізингу в місяцях;

$\frac{Z_0}{Ni}$ – залишкова вартість майна на день оплати.

$Lr = Ai + Pi + \Pi i + Si + PDV + \% \square$

де Ai – амортизація майна (% відсотки);

Pi – % по кредиту;

Πi – послуги лізингодавця;

Si – страхові внески;

PDV – податок на додану вартість;

$\% \square$ – дохід лізингодавця, премія за ризик.

Лізингові платежі відносяться на собівартість продукції лізингоотримувача.

У міжнародній діяльності розрізняють три види оренди:

- короткотермінова оренда, рентинг, (англ. **renting**) – від декількох днів до 1 року;
- середньотермінова оренда (хайринг) – від 1 року до 3-х років;
- довготермінова оренда (лізинг) – від 3-х до 5-ти років.

Контракти на рентинг у міжнародній практиці укладають винятково. Його предметами бувають транспортні засоби. Зазвичай, такі контракти передбачають зобов'язання орендодавців здійснювати страхування і технічне обслуговування предметів оренди. Договори на тимчасову оренду транспортних засобів (суден, авіалайнерів, автобусів тощо) з екіпажем і водіями називають «тайм-чартер», без екіпажа – «бербоут».

У середньотермінову оренду здаються дорожньо-будівельні машини, монтажне устаткування, сільськогосподарські машини. Ставки на середньотермінову оренду також складаються під впливом попиту та пропозиції на ринку. Залежно від домовленості, страхування та технічне обслуговування здійснюють орендодавці або орендарі. Здача в середньотермінову оренду може відбуватися з експлуатаційним персоналом або

без такого. Найбільшого поширення в міжнародній торгівлі набули лізингові операції, обсяг яких постійно збільшується, так само як коло товарів, що винаймаються.

Лізинг, як своєрідна форма оренди, істотно відрізняється від інших її форм, від умов надання в оренду, продаж у кредит і від прокату [4].

Предметом рентингу є туристичні товари, транспортні засоби. До хайрингу можемо зарахувати транспортні засоби, дорожньо-будівельні машини, сільськогосподарське, монтажне та технологічне обладнання. В міжнародних орендних відносинах найвищий рівень належить лізингу, який використовується контрагентами для вкладення інвестицій з нестандартних потреб, а саме:

- ✓ машини, обладнання;
- ✓ апарати, дослідно складні ремонтні установки та інші товари.

Використання лізингу в ЗЕД дозволяє швидко оновити обладнання та технології, блискавично освоїти нові виробництва, ефективно використовувати дестинації різних рівнів для організації виробництва, використовувати корисні копалини, лісові ландшафти, водні ресурси для фізичних і юридичних осіб.

Використання лізингу призводить до суттєвого збільшення виробництва, що, своєю чергою, є головним фактором у збільшенні ВВП країни та прогресивному зростанні наповнення бюджету України.

Лізинг є міжнародним, якщо у лізинговій угоді одна зі сторін є нерезидентом. В Україні поширений міжнародний лізинг, в якому лізингодавцем виступає міжнародна лізингова компанія. Міжнародні лізингові компанії створені іноземними банками спільно з комерційними організаціями [3].

Згідно з класифікацією, міжнародний лізинг буває:

- короткотерміновий (до 3 років);
- середньотерміновий (3-7 років);
- довготерміновий (від 7 років).

За видами міжнародний лізинг класифікують:

- стандартний;
- поворотний (лізингоотримувачем є продавець);
- лізинг (з довготерміновими послугами, предмет лізингу здається в оренду з технічним обслуговуванням);
- поновлюваний (в процесі договору об'єкт змінюється на більш досконалий).

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що міжнародний лізинг має особливості оперативного або фінансового внутрішнього лізингу. Він вигідний для всіх учасників. Лізингодавець отримує додатковий прибуток у вигляді відсоткової ставки відповідно до угоди, а лізингоотримувач – отримує предмет лізингу для провадження бізнесу, його розвитку, що стимулює економічне зростання країни, малого та середнього бізнесу, збільшення відрахування податків у бюджет країни, що забезпечує покращення рівня життя в країні та соціального захисту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лізинг. <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>
2. Міжнародний лізинг. <https://stud.com.ua>
3. Міжнародний лізинг в Україні. Види, переваги, складності оформлення договорів міжнародного лізингу. <https://bankchart.com.ua>
4. <https://subject.com.ua/economic/foreign/26.html>

УДК: 341.1

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ ПОБУДОВІ НЕЙРОМЕРЕЖЕВИХ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Кліпкова Оксана Ігорівна

к.е.н. доцент кафедри менеджменту і соціального забезпечення
Університет банківської справи
м. Львів, Україна

Анотація. У матеріалах дослідження розкрито сутнісний зміст поєднання основних аспектів тайм-менеджменту: цілеутворення, визначення чітких часових обмежень для виконання певних дій із нейромережевими моделями досягнення мети у діяльності кадрового менеджменту. Запропонована нейромережева модель управління персоналом акцентує свою увагу на залученні внутрішніх альтернатив та зовнішніх факторів впливу на часові обмеження досягнення генеральної мети та формування стратегій індивідуального розвитку.

Ключові слова: тайм-менеджмент, нейромережева модель, мета, управління персоналом

Ефективне і раціональне використання часу є результатом наукової організації праці, режиму праці та відпочинку, вміння встановити пріоритетні завдання, специфіки ділових комунікацій. Ефективне використання часу – це невід’ємна складова культури управління, етики професійних відносин. Щоб ефективно управляти часом, необхідно почати з таких інструментів, які справедливо дають картину тимчасових витрат. Одним із використовуваних інструментів планування витрат часу можна вважати нейромережеві моделі, які складені таким чином, щоб сфокусуватися на досягненні мети через поставлені завдання та визначити часові обмеження на їх виконання. Цілеутворення є визначальним принципом побудови нейромережеских моделей у динамічному економічному середовищі. Визначення цілі проходить ряд етапів:

- 1) постановка мети, визначення і формулювання мети (цілей);
- 2) планування і розставляння пріоритетів;
- 3) реалізація – конкретні кроки і дії відповідно до наміченого плану і порядку досягнення мети;
- 4) контроль досягнення мети і виконання планів [1].

Моделювання мережевої моделі із врахуванням аспектів тайм-менеджменту базується на виокремленні трьох суб'єктів управління часом організації, а саме її керівника, систему кадрового менеджменту та безпосереднього лінійного керівника, формувача завдань та величини впливу, що перебувають у постійній кореляційній взаємодії в інформаційному просторі, що складається із статичних та динамічних, внутрішніх та зовнішніх детермінант змін [2].

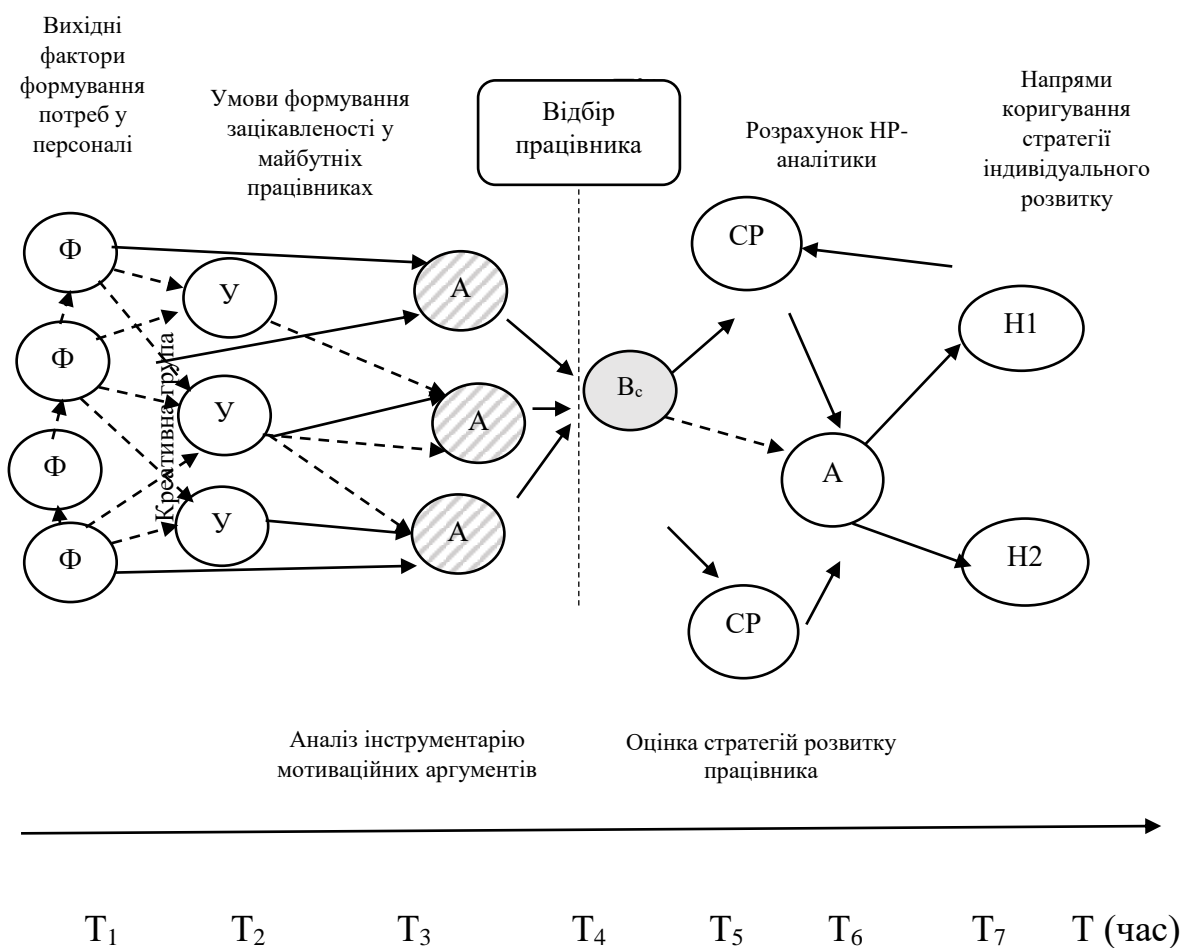

Рис. 1. Нейромережева модель управління персоналом з елементами тайм-менеджменту (сформовано авторами)

Критеріями оцінки ефективності використання тайм-менеджменту є

матеріалізованість, вимірність, системність, гнучкість, цілеспрямованість, інвестиційність, пріоритетність, своєчасність, контрольованість, легкість.

Запропонована нейромежева модель розгорнута у межах координатної площини T , яка складається із часових проміжків T_n , відображає можливу координацію дій в процесі формування інноваційної культури управління персоналом і у якій на досягнення мети виділяється оптимальний для її досягнення проміжок (тривалість) часу. Якщо мета за своїм характером не нова, то для визначення часу на досягнення мети варто використовувати відомі нормативи витрат часу (отримані в результаті інвентаризації та аналізу витрат часу). Такий підхід «від нормативів» передбачає, що, розбивши мету на проміжні завдання, ми вже заздалегідь знаємо, скільки часу буде затрачено на виконання кожного із цих завдань. Тоді методом простого підсумовування витрат часу на реалізацію окремих завдань ми можемо отримати (з деякою погрішністю) загальний час досягнення мети. Якщо мета за своїм характером нова або включає в себе непрогнозовані аспекти витрат часу, то тут у визначенні часу, необхідного для досягнення мети, варто використовувати інтуїтивний підхід.

Вибудовується чітка ієрархія цілей і окремих завдань (в рамках досягнення кожної окремої мети). Передбачається, що найбільш важливі цілі (завдання) як пріоритетні досягаються в першу чергу, для їх виконання виділяється найбільше часу. Тобто передбачається, що порядок цілей (завдань) в ієрархії (тобто пріоритетність) з високою точністю переноситься на плановий порядок їх досягнення. Так як час є загальним ресурсом, який необхідно поділити між кількома цілями, то планування передбачає розподіл і координацію тимчасових затрат на досягнення різних цілей (завдань) протягом виділеного проміжку часу [3]. Розподіл і координація тимчасових витрат на досягнення різних цілей зазвичай здійснюється за допомогою системи планів, де дії, спрямовані на досягнення цілей, «розподіляються» по роках, місяцях, тижнях, днях, годинах і хвилинах життя, що інтенсифікує можливість моделювання процесів досягнення мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зайверт Л. Если спешишь – не торопись. Новый таймменеджмент в ускорившемся мире. Семь шагов к эффективности и независимости в использовании времени : [учебное пособие] / Л. Зайверт. – СПб. : АСТ Артель, 2007. – С.21.
2. Писаревська Г. І. Використання тайм-менеджменту для підвищення ефективності управління персоналом URL: www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/38.pdf
3. Калинин С. И. Тайм-менеджмент: Практикум по управлению временем. – СПб.: Речь, 2006. – С. 209-210.

**НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В
УМОВАХ ПАНДЕМІЇ**

Княженко Ірина Іванівна

к.е.н., доцент

Рунчева Наталія Вікторівна,

д.е.н., доцент

Горяча Оксана Любомирівна

к.е.н., доцент

Бритвенко Анастасія Сергіївна

к.е.н., доцент

ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»

м. Бердянськ, Україна

Анотація: дана стаття окреслює важливість розробки стратегії забезпечення продовольчої безпеки та механізмів її формування в умовах пандемії «Коронавірус СОВІД-19».

Ключові слова: продовольство, продовольча безпека, пандемія, стратегія, загрози.

Надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від цього залежать не лише її продовольча, а й національна безпека. В Україні, на сьогодні, існує ряд загроз продовольчій безпеці, які потребують вирішення. В першу чергу це низька купівельна спроможність окремих соціальних груп населення, що зумовлює низький рівень повноцінного харчування значної частини населення. За даними Держстату, у 2019 році середньомісячні споживчі сукупні витрати домогосподарств у загальній структурі витрат становили 8826,32 грн., на продукти харчування та безалкогольні напої – 4501,64 грн., на харчування поза домом – 180,42 грн. Як і усі попередні роки, частка витрат на харчування у сукупних споживчих витратах залишається високою, і за підсумками 2019 року склала 51% (проти

51,8% у 2018 році), а частка витрат на харчування поза домом всього 2% (1,9%). У структурі споживчих продовольчих витрат основне місце як і в попередні роки посідають витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 24%, хліб і хлібопродукти та молоко і молочні продукти – 15%, відповідно [1].

Внаслідок поширення пандемії COVID-19 та пов'язаного із нею економічного спаду, можна очікувати, що ситуація із збільшенням частки витрат на харчування у сукупних споживчих витратах може погіршитися.

Пандемія COVID-19 наочно продемонструвала вразливість глобальних продовольчих товаропровідних ланцюгів, а введені обмеження на переміщення людей та товарів стали реальною проблемою для багатьох країн у забезпеченні продовольчої безпеки, особливо найбільш вразливих верств населення. Зазначене ставить під загрозу досягнення цілей сталого розвитку, у тому числі викорінення голоду до 2030 року. У цьому зв'язку розроблено Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року» [2]. Продовольча безпека безпосередньо залежить і від соціальних складових: рівень розвитку аграрної освіти й науки, поширення у суспільстві знань про правильне харчування, від екологічного стану у країні: стан сільськогосподарських угідь, якісні та кількісні характеристики водних ресурсів, у тому числі питної води, біологічного різноманіття, рівня забруднення ґрунтів та водних ресурсів тощо.

Згідно з Стратегією одним із завдань продовольчої безпеки є: вдосконалення державного контролю в сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину та захисту рослин, дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання ГМО [2]. При цьому основними напрямками реалізації Стратегії є: забезпечення біологічної безпеки території країни через здійснення протиепізоотичних заходів, запобігання виникненню та поширенню хвороб тварин, у тому числі зоонозів, створення дієвої системи державного контролю за виробництвом та вмістом генетично

модифікованої продукції.

Наразі планування і розробка нових проектів з урахуванням вимог посиленої біологічної безпеки відтворюються на основі Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року "Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» [3]. Так, для «...вдосконалення системи біологічної безпеки та біологічного захисту» [3] ставиться задача щодо:

- розробки проекту закону про біологічну безпеку та біологічний захист, порядок взаємодії, координації й оперативного реагування заінтересованих центральних та місцевих органів виконавчої влади у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з біологічними патогенними агентами, а також з метою здійснення заходів із забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту у сфері охорони здоров'я; порядок одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, зокрема продуктів біотехнології та інших біологічних агентів; порядок функціонування спеціалізованих мобільних бригад для надання оперативної організаційно-методичної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з біологічними загрозами;

- порядку проведення оцінки біологічних ризиків і управління ними;
- порядку обліку, зберігання, видачі, транспортування, знешкодження, ввезення в Україну та вивезення за її межі штамів мікроорганізмів, токсинів і отрут тваринного та рослинного походження;

- переліку пріоритетних біологічних патогенних агентів;
- забезпечення розробки та затвердження порядку проведення навчань з питань біологічної безпеки та біологічного захисту;

- порядку інформування населення з питань біологічної безпеки і біологічного захисту;

- забезпечення вжиття заходів щодо впровадження електронної

системи здійснення контролю за біологічними патогенними агентами з функцією реєстрації аварій у лабораторіях мікробіологічного профілю всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та фізичних осіб-підприємців, які працюють з біологічними патогенними агентами.

Таким чином, діяльність, пов'язана з виробництвом, зберіганням, дистрибуцією, переробкою, пакуванням, роздрібним збутом і маркетингом продуктів харчування, не повинна припинятися. Агробізнес повинен і далі займатися інноваціями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2019 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/06/zb_vrd_19_ue.pdf (дата звернення 24.05.2021).

2. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року» URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення 25.05.2021).

3. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року "Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» Указ Президента України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U111_21.html (дата звернення 25.05.2021).

**ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ – РЕАЛЬНА МОЖЛИВІСТЬ ПОЖВАВИТИ
«ОЗЕЛЕНЕННЯ» ЕКОНОМІКИ**

Сучек Світлана Ігорівна

Аспірант

Волинський національний університет

ім. Лесі Українки

Анотація: в статті розглянуто тему запуску на ринку цінних паперів України «зелених» облігацій. Використання зелених облігацій в екологічно орієнтованих країнах підтвердило ефективність даного інструменту. Суттєвою перевагою є можливість залучення іноземних інвесторів в яких досить високий рівень довіри до такого виду цінних паперів. Залучення приватних коштів до фінансування «озеленення» економіки дозволить знизити навантаження на бюджет та розширити можливості як приватних підприємств, так і громад у реалізації еко-проектів.

Ключові слова: фінанси, «зелена» економіка, «зелені» фінанси, облігації, цінні папери, ринок цінних паперів.

Зелена економіка - те, що неминуче чекає на кожену країну, яка вважає себе гідною прогресу і бодай трохи слідкує за світовими економічними, екологічними, соціальними трендами. Вигоди від перегляду загарбницько-споживацького підходу до екологізації економіки очевидні для всіх учасників ринку: держави, бізнесу, населення, єдине чого не вистачає – досвіду та рішучості дій і ще часу, адже великий ресурс часу вже втрачено. Світові економічні лідери (вони ж найбільш соціально орієнтовані країни) вже давно й однозначно визначились з тим, що важливо зберегти довкілля для наступних поколінь і реалізують для цього повномасштабні заходи протягом тривалого часу.

Наразі варто відзначити, що Україна зрушила з мертвої точки і вже є

кроки якими варто пишатись.

Один з інструментів озеленення економіки – зелені облигації нарешті отримали в Україні світло.

12 серпня 2020 року Президент підписав Закон України № 738-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» («Закон № 738-ІХ»), яким передбачено публікацію Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» в новій редакції. Відповідно до Закону № 738-ІХ в обіг вперше вводиться поняття «зелені облигації» як окремих вид цінних паперів, а також визначається порядок та особливості їх емісії.

Відповідно до Закону № 738-ІХ, зелені облигації – це облигації, проспект яких передбачає використання залучених коштів виключно на фінансування проекту екологічного спрямування або окремого його етапу.

Випуск зелених облигацій здійснюватимуть особи, що реалізують або фінансують відповідні орієнтовані проекти. До цієї групи проектів відносяться, проекти у сфері альтернативної енергетики, утилізації та переробки відходів, проекти, спрямовані на захист навколишнього середовища тощо.

Реалізацію або фінансування таких проектів можуть здійснювати як органи державної влади та місцевого самоврядування, так і юридичні особи приватного права, а також міжнародні фінансові організації [1].

Зелені облигації є одним з найпотужніших інструментів, спроможних спершу відчутно зменшити масштаби, а надалі і вирішити проблему залучення іноземних інвестицій для фінансування масштабних екологічних проектів в Україні, що відповідно розвиватиме галузі екологічного спрямування. При цьому очевидно, що ряд вітчизняних підприємств, чия діяльність наразі далека від зеленої ризикують якщо не втратити ринок, то зазнати значних змін. Прогнозуючи різні сценарії можливе переорієнтування виробництва відповідно до еко-тенденцій або ж і перенесення потужностей та переорієнтації ринків в країни, які поки не планують екологізації, другий варіант доволі сумнівний з точки зору перспектив, не кажучи про соціальну відповідальність.

Вперше зелені облигації випустили масштабні фінансові організації – Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Світовий банк.

Зараз спостерігається значний попит на зелені облигації. Як повідомляє Держенергоефективності, у 2007 році вперше в світі було випущено 900 млн доларів зелених облигацій, а у 2019 році – на суму понад 250 млрд доларів. У 2020 році очікується емісія зелених облигацій обсягом 350 млрд доларів [1].

За даними агентства Moody's, у 2016 році найбільший випуск «зелених облигацій» зафіксовано в КНР – \$3 млрд., а в 2017 році пройшла ще одна рекордна емісія у Франції – суверенні бонди на суму 7 млрд. євро. Згідно зі звітом «Green Bonds – Global: France's Sovereign Offering Propels Strong First-Quarter 2017 Issuance», у I кварталі 2017 року обсяг емісії «зелених бондів» досяг \$29,5 млрд., що виявилось трохи менше показника аналогічного періоду 2016 року – \$30,2 млрд. У Baker Tilly зазначають, що «зелені бонди» ще тільки знаходяться на шляху до повноцінної інституалізації, хоча ринок зростає дуже активно, тож для України наразі дуже доречним є узаконення статусу «зелених» облигацій» .

Абсолютним лідером ринку є Європа, де емітовано «зелених бондів» на суму понад \$30 млрд., в Північній Америці випущено облигацій на майже \$20 млрд., Азія наближається до \$10 млрд. [2]. Зважаючи на те, що Україна прагне до поглиблення співпраці з ЄС, вкрай створити належні умови для функціонування ринку облигацій.

Тренд сталого розвитку залишається незмінним для провідних країн світу. В глобальному сенсі, світ прямує до зеленої економіки, єдине – кожна країна робить це власним темпом, реалізуючи різного масштабу екологічних проєктів. У різних точках світу — все більше нових «зелених» проєктів. ЄС планує досягти кліматичної нейтральності до 2050 року.

Green Recovery розглядається багатьма країнами як необхідний пакет реформ, щоб відновити економіку після пандемії [3].

В свою чергу Держенергоефективності всіма можливими способами

підтверджує, що Україна враховує взяті на себе зобов'язання через підписану Угоду про асоціацію з Європейським союзом і притримується курсу на розвиток «чистої», енергоефективної, низьковуглецевої, при тому конкурентоздатної економіки.

Втім, один із найчастіших бар'єрів, з яким стикаються міста, громади, девелопери еко-проектів, — це фінансування, а точніше, його відсутність.

Проекти екологічного спрямування, які мають ряд безперечних переваг для добробуту суспільства, потребують значних довгострокових інвестицій. Таке фінансування вкрай важко отримати від української банківської системи та на місцевому ринку капіталу.

Для вирішення цього питання Україна й запроваджує новий перспективний інструмент – «зелені» облігації [3]. Про сам ринок зелених облігацій ще дещо рано говорити, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України та міжнародні партнери наразі активно формують законодавчий фундамент для зелених облігацій.

Світовий ринок «зелених» облігацій росте в геометричній прогресії. У 2007 році, вперше, в світі було випущено «зелених» облігацій на загальну суму 900 млн доларів, а в 2019 році – на рекордну суму у понад 250 млрд доларів.

Важливо, що особливу увагу до формування міжнародного і національних ринків «зелених» облігацій приділяють уряди Великої двадцятки, Європейська Комісія, Світовий банк та Міжнародна фінансова корпорація, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Організація економічного співробітництва та розвитку.

Рейтинг країн світу з випуску «зелених» облігацій очолюють США, Китай та Франція. Питома вага їх облігаційного випуску в загальній світовій емісії 2018 року склала 47%.

У ТОП-світових емітентів «зелених» облігацій також входять багато європейських країн: Німеччина, Нідерланди, Бельгія, Швеція, Іспанія, Великобританія, Ірландія, Норвегія, Італія [3]. Вищезазначений список країн –

для Уряду України може стати прекрасним посібником з кращих практик, ми маємо можливість не йти шляхом спроб і помилок, а обрати шляхи формування та розвитку ринку зелених облігацій оптимальним для нас та протестованим іншими країнами шляхом.

Розвиток в Україні ринку зелених облігацій синхронізується з європейськими нормами та передбачає:

- переорієнтування потоків капіталу на стійкі інвестиції для досягнення сталого та інклюзивного зростання;
- управління фінансовими ризиками, що виникають внаслідок зміни клімату, виснаження ресурсів, деградації довкілля та соціальних проблем;
- стимулювання прозорості у фінансах та економіці в цілому із зосередженням уваги на довгострокових прибутках

Беручи до уваги міжнародні принципи, Комісія з цінних паперів підготувала рекомендації та ключові ознаки моделі зелених облігацій, що емітовані в Україні:

- відповідність проекту, під який залучаються кошти шляхом емісії зелених облігацій, міжнародно визнаній таксономії;
- цільове використання надходжень від розміщення зелених облігацій;
- звітність емітента про вплив цих проєктів на довкілля;
- залучення емітентом зовнішнього незалежного контролера (верифікатора);
- наявність у емітента власної політики щодо зелених облігацій.

Ключовим моментом є відповідність проєктів, що фінансуються/рефінансуються за кошти від розміщення зелених облігацій, Таксономії сталої економічної діяльності (Taxonomy for Sustainable Activities) в разі відсутності хоча б однієї із ознак, дії прирівнюється до шахрайських і носитимуть назву «зелений камуфляж» [4].

Отже, робота з цінними паперами є перспективним напрямком як з економічно, так і з екологічної точки зору, адже поживить ринок цінних

паперів в Україні та дозволить акумулювати кошти на реалізацію «зелених» проектів не здійснюючи додаткового навантаження на бюджет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дейнеко Є. Зелені облигації в Україні [Електронний ресурс] / Євгеній Дейнеко // Everlegal. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://everlegal.ua/zeleni-obligatsiyi-v-ukrayini>.

2. СВІТОВИЙ РИНОК «ЗЕЛЕНИХ ОБЛИГАЦІЙ» НАБИРАЄ ОБЕРТІВ [Електронний ресурс] // Finpost. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://finpost.com.ua/news/4469>.

3. Гура К. "Зелені" облигації: як Україна планує залучати кошти на екологічні проекти [Електронний ресурс] / Костянтин Гура // Економічна правда. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/25/670304/>.

4. Зелені облигації в Україні: які напрями їх використання та які сектори фінансування є перспективними? [Електронний ресурс] // Вісник. Офіційно про податки. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100025716-zeleni-obligatsiyi-v-ukrayini-yaki-napryami-yikh-vikoristannya-ta-yaki-sektori-finansuvannya-ye-perspektivnimi>.

УДК 331.1

**ДЕІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО СЕКТОРУ СФЕРИ ВИЩОЇ
ОСВІТИ ЯК НАСЛІДОК ІСНУЮЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ У СИСТЕМІ
КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

Яковенко Роман Валерійович

к.е.н., доцент

Алексєєва Лариса Миколаївна

Павлова Ольга Володимирівна

к.е.н.

Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
м. Кропивницький, Україна

Анотація: У статті, за результатами особистих спостережень, автори наводять негативні тенденції в сфері кадрового менеджменту закладів вищої освіти, що належать до бюджетного сектору України. Наслідками зазначених тенденцій є повзуча деградація системи вищої освіти України та послідовне, але невідворотне погіршення стану трудових ресурсів. Впроваджено нове економічне поняття – „тіньова кадрова політика”.

Ключові слова: вища освіта, кадровий менеджмент, деінтелектуалізація, тіньова кадрова політика.

Становлення та формування нової прогресивної людини в сучасних умовах відбувається за умови визнання освіти, знання, культури та виховання визначальними потребами її існування. При цьому матеріальні потреби, зокрема такі, як нагромадження грошових заощаджень, формування інвестиційного капіталу, концентрація засобів виробництва в одних руках з метою впливу на інших членів соціуму та управління ними є рисами, що сприяють деградації особистості, декомпонують соціальну структуру суспільства, висувають перед ним несуттєві, з погляду еволюційного поступу, завдання.

Сфера вищої освіти України перебуває у кризовому стані, що

викликається як зовнішніми чинниками (демографічними, соціально-економічними, адекватністю та якістю управління галуззю), так і внутрішніми, передусім – формуванням соціально-трудова відносин та морально-психологічного клімату в колективах. Реальна ситуація полягає в тому, що експлуатація та розмір оплати праці в галузі визначається не якістю роботи персоналу, а особистими вподобаннями керівництва, їх здатністю підтримувати прийняття як відверто безглузких управлінських рішень, так і рішень, що спрямовані на особисте збагачення керівників різних ланок. Додаткове ускладнення полягає в тому, що якщо приватний бізнесмен, здійснюючи соціально безвідповідальну поведінку, оперує власним або позиченим капіталом, то керівництво державних навчальних закладів використовує державний фінансовий ресурс (бюджетне фінансування) для поширення соціальної несправедливості, кар'єрного зростання своїх родичів та наближених осіб, нагромадження матеріальних статків [1, с. 58-59].

За таких умов, при визначенні складу та структури виробничого персоналу не беруться до уваги традиційні критерії кадрового менеджменту, такі як професіоналізм, креативність, рівень професійної підготовки та відповідності робочому місцю, поступливість, здатність йти до компромісу, усвідомлення та розуміння спільних цілей економічної діяльності колективу. Це обумовлено тим, що першочерговою метою кадрової політики навчального закладу виступає збереження можливостей особистого збагачення певних осіб та членів їх родин через зловживання та маніпулювання різноманітними зовнішніми та внутрішніми документами, що регламентують діяльність закладу вищої освіти. Водночас, за таких умов ми отримуємо домінування особистих інтересів або інтересів малих соціальних груп адміністрації над загальним (колективним) економічним інтересом.

При цьому така непряма, опосередкована кадрова політика здійснюється не безпосередньо структурами, що мають перейматись питаннями рекрутингу, а через непрямі методи впливу адміністрації на навчальне навантаження, робочі та навчальні плани, професійно-освітні програми. За такої діяльності

відбувається збільшення навантаження „правильних” учасників виробничих відносин та зведення нанівець навантаження „поганих” працівників, які часто-густо здійснюють формування рейтингів та виконують основну, визначальну наукову та навчально-методичну роботу.

Формально, з-зовні процес кадрового менеджменту закладу вищої освіти, за таких умов, виглядає абсолютно правильно й логічно – просто відбуваються зміни в навчальних планах. Так, можна запроваджувати нове економічне поняття – „тіньова кадрова політика”.

Наслідком застосування такого підходу є зростання статків адміністративного персоналу, скорочення прямих доходів представників „нижчого класу”, поступове „виштовхування” за межі таких навчальних закладів осіб, що мають свою думку, розуміють можливі результати вищезазначених заходів та здійснюють висвітлення таких дій керівництва.

Рано чи пізно застосування такого підходу в управлінні персоналу призводить до втрати інтелектуального потенціалу закладу вищої освіти, розбазарювання його попередніх надбань, в тому числі й морально-психологічного капіталу, розбалансування психологічного клімату навчального закладу. Але, для представників „еліти” ЗВО це не має жодного значення, оскільки за період „панування” вони встигають забезпечити не лише існування своїх кланів, а й їх нащадків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковенко Р. В. Специфіка корпоративної соціальної відповідальності у сфері вищої освіти України державного сектору України в умовах пандемії covid-19. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17-18 вересень. С. 57–62. DOI:10.32702/23066814.2020.17—18.57.

LEGAL SCIENCES

УДК 351

РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА РІВЕНЬ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Губенко Валентина Валеріївна

викладач кафедри

«Публічне управління та адміністрування»

Університет Григорія Сковороди

в Переяславі

Вже третій рік поспіль Міністерство цифрової трансформації працює над реформуванням публічного управління та визначило основні цілі і принципи діяльності, що прямопропорційно пов'язані з цифровою грамотністю державних службовців, а саме формуванням та реалізацією:

- державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства;

- державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян;

- державної політики у сфері відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу;

- державної політики у сфері надання електронних та адміністративних послуг;

- державної політики у сфері електронних довірчих послуг, виконання функцій центрального засвідчувального органу, шляхом забезпечення створення умов для функціонування суб'єктів правових відносин у сфері

електронних довірчих послуг;

- державної політики у сфері розвитку ІТ-індустрії.

Цифрова трансформація України, реформування сучасного публічного управління є ключовими завданнями розвитку держави.

До 2024 року в галузі цифрової трансформації заплановано оцифрувати усі державні послуги, навчити щонайменше 6 млн українців цифрової грамотності. Також принципово важливим завданням є покриття 95% транспортної інфраструктури, населених пунктів та їхніх соціальних об'єктів високошвидкісним якісним інтернетом.

Окрім цього, пріоритетною є цифровізація публічного управління, митниці, податкової, містобудування, земельних відносин, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та пенсійного забезпечення, судочинства та захисту інформації. Ці галузі є найбільш затребуваними і водночас мають найвищий ризик корупції. Мінцифри велику увагу приділяє взаємодії державних реєстрів, створенню надійних систем захисту інформації.

Для громадян трансформуються електронні послуги, пов'язані із народженням дитини, записом до дитячого садочка або школи, зміною місця проживання, вступу та навчання в університетах, реалізацією виборчих прав, шлюбу, працевлаштування та призначення пенсії. Дані послуги мають надаватися онлайн без жодних довідок, черг та інших незручностей.

Для бізнесу запроваджується можливість отримання ліцензій та дозволів онлайн. Адже не може бути такого документу, якого б не існувало в електронному форматі. Для цього навчають та залучають до роботи відповідальних за цифровізацію спеціалістів, цифруються електронні реєстри, процеси та послуги. В подальшому - створення віртуальної бізнес-країни **Дія Сіті**, легалізації віртуальних активів, запровадження Е-резиденства та місцевої інформатизації.

Створення цифрової держави – виклик часу, потреба, яка має вивести Україну у світові лідери із залучення інвестицій, ефективного публічного управління, протидії корупції та викорінення непотрібної бюрократії, а

найголовніше – забезпечити зручність та комфорт при взаємодії людини із державою.

За півтора роки Україна зробила значний прорив у цифровізації. Перші у світі паспорти у смартфоні, найшвидша реєстрація бізнесу — усе це стало можливим завдяки програмі «**Держава у смартфоні**». У багатьох громадах в Україні запрацював чат-бот **СВОЇ** для покращення взаємодії місцевої влади і громадян. Серед найбільших міст, у яких працюватиме чат-бот, — Одеса, Луцьк, Вінниця, Кам'янське, Тернопіль, Хмельницький і Северодонецьк.

На сьогодні Мінцифри має найбільш відчутні для громадян результати – це мобільний додаток **Дія** та портал державних послуг із кабінетом громадянина. У 2022 році планується запуснути єдину національну платформу взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства **Взаємодія**.

В свою чергу Національне агентство кваліфікацій нещодавно запустило національний тест на цифрову грамотність для державних службовців. Як зазначила заступник Міністра цифрової трансформації з питань євроінтеграції Валерія Іонан під час презентації тесту: «Державна служба — це можливість змінювати країну на краще. Це масштабні проекти національного та міжнародного характерів, що позитивно впливають на життя мільйонів людей, бізнеси та державні інституції. При цьому кількість бюрократичних, паперових процедур скорочується і робота державного службовця вже не така, як 5-10 років тому. Держслужбовці обов'язково мають володіти сучасними професійними компетентностями».

А це означає, як ми розуміємо, – постійне навчання... Цифрограм для держслужбовців втілений за підтримки Програми EGAP (Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади»), що фінансується Швейцарією і реалізується Фондом Східна Європа.

Час змушує нас погодитися зі словами Голови НАК (Національного агентства кваліфікацій) Юрія Баланюка, який сказав: «Професії потребують володіння цифровими навичками і без цих компетентностей працівник

ставатиме неконкурентоспроможним. З кожним роком відсоток тих, хто володіє необхідними цифровими навичками, збільшується, і в першу чергу — завдяки таким проєктам, як Цифрограм».

Державні службовці, завдяки Цифрограму, дізнаються рівень цифрової грамотності, свої сильні та слабкі сторони. Чим більше вони опанують цифрові інструменти і матимуть мотивацію навчатися нового, то продуктивнішою буде їхня робота і легше буде впроваджувати реформи в роботі державного апарату.

Саме наявність такого інструменту допоможе і вищій школі спрогнозувати запит і потребу у професійному навчанні в напрямку цифрової освіти і вчасно забезпечити підготовку та перепідготовку професійних кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України “Про Державний бюджет України на 2021 рік”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>.
2. Інтернет-ресурс <https://thedigital.gov.ua/news/mikhaylo-fedorov-mintsifra-vprovadzhue-innovatsii-y-pidtrimue-pidpriemtsiv-na-kozhnomu-etapi>.
3. Інтернет-ресурс <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-zapustila-platformu-svoi-dlya-vzaemodii-gromad-iz-naselennyam>
4. Бюджетний Кодекс України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2542-14#Text>.

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

Заборовський Віктор Вікторович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородський національний університет,

Змикало Олександр Іванович

аспірант кафедри цивільного права та процесу,
Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, Україна

Анотація: Стаття присвячена дослідженню розвитку правового регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних з використанням електронних засобів комунікації. Проведено аналіз нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання цивільних правовідносин у сфері обміну електронними повідомленнями, електронним документообігом та електронною торгівлею. На підставі проведеного аналізу встановлено, що в цивільному праві України спостерігається послідовний і логічний процес зростання ролі електронного документообігу і все більшу роль інформаційно-телекомунікаційних систем в житті людини.

Ключові слова: електронний договір, електронний правочин, електронне повідомлення, електронний документ, електронний підпис, електронна торгівля.

Виникнення, розвиток і широке поширення різного роду технологій, що забезпечують телекомунікації (електронний зв'язок) між учасниками цивільних правовідносин, не могло обійти стороною і не вплинути на розвиток останніх. Водночас правочин, як один з основних, найбільш поширених юридичних фактів у системі цивільного права України, зазнав чи не найбільшого впливу стрімкого поширення різного роду електронних засобів зв'язку. Все більше

використання електронних засобів зв'язку в повсякденному житті відбилося в першу чергу на зобов'язальних відносинах, які є однією з форм цивільних правовідносин. Оскільки зобов'язання є формою цивільних відносин, згідно з ч. 2 ст. 509 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) підставою їх виникнення можуть бути юридичні факти (у тому числі й правочини), які викладені у ст. 11 ЦК України [1].

Згідно з легальним визначенням, правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202 ЦК України). Будучи, з одного боку, одним з найбільш поширених видів юридичних фактів, а з іншого — одним з джерел цивільних прав та обов'язків, правочину властиві наступні ознаки: 1) правочину — це вольовий акт; 2) правочин — це правомірна дія, оскільки є джерелом цивільних прав і обов'язків, чим відрізняється від правопорушення; 3) правочин — це законна дія, що відповідає вимогам цивільного права. 4) правочин — це акт вольової цілеспрямованої поведінки, чим правочин відрізняється від правових актів, у яких воля особи спеціально не спрямована на виникнення правових наслідків.

Так, як правочин є актом вольової поведінки особи, то він характеризується поєднанням волі (внутрішнього психологічного ставлення людини) і волевиявлення, тобто об'єктивовану зовні волю людини. Волевиявлення, як спосіб об'єктивації волі особи знаходить своє відображення через форму правочину. Так, відповідно до ст. 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або в письмовій формі; сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом.

Як швидкий розвиток зобов'язальних відносин між учасниками цивільних правовідносин всередині держави, так і розвиток міжнародної торгівлі вимагав належного правового регулювання багатьох аспектів пов'язаних як власне з торгівлею, фінансовими потоками, так і з захистом прав учасників таких відносин. У зв'язку з чим, в слід за міжнародними актами у сфері електронної торгівлі, обміну повідомленнями при укладанні договорів, електронного документообігу та інформаційної безпеки, в Україні почали прийматися

аналогічні нормативно-правові акти.

Так, одними з перших в Україні нормативно-правових актів у сфері використання електронної інформації стали прийняті 22 травня 2003 року Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2] та Закон України «Про електронний цифровий підпис» [3]. Прийняття даних законів дозволило встановити організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів, визначено поняття оригіналу електронного документу та його обов'язкові реквізити, а також був визначений правовий статус електронного цифрового підпису та врегульовані відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису. Тим самим національне законодавство було наближене до правового регулювання ЄС у цій сфері, а зокрема, Директиви 1999/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 1999 року «Про систему електронних підписів, що застосовуються в межах Співтовариства» [4] та Директиви 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2000 року «Про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію») [5].

Визначення статтями 205 і 207 ЦК України можливості вчинятися правочину усно або в письмовій (електронній) формі, а також того, що правочин вважається вчиненим у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного чи іншого технічного засобу зв'язку і що використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного чи іншого копіювання, електронного цифрового підпису або іншого аналога власноручного підпису [1], не було б можливим без визначення правового статусу електронних документів, електронного документообігу та електронних цифрових підписів, і не було б можливим їх подальше використання в цивільних правовідносинах.

Ратифікація 16 вересня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку (далі — Угоди про

асоціацію) [6] необхідним кроком для поступової адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу відповідно до взятих на себе зобов'язань. В результаті чого, 3 вересня 2015 року було прийнято Закон України «Про електронну комерцію» [7] в якому вперше на законодавчому рівні було закріплено такі поняття як електронна комерція, електронна торгівля, електронний договір, електронний правочин, електронна форма подання інформації, порядок здійснення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем, а також визначено права та обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції. Законом також були внесені зміни до низки нормативно-правових актів, одним з яких став ЦК України. Так, зокрема, були внесені зміни до частини першої статті 205 ЦК України, в якій після слова "письмової" статтю було доповнено словом "(електронної)". Тим самим вперше в цивільному законодавстві визначено поняття електронної форми правочину як різновиду правочину.

Як справедливо зазначає Ю. Крегула та В. Батрименко, Закон України «Про електронну комерцію» описує типові шляхи законодавчо правильного ведення електронної комерції та спирається на низку інших законів, кодексів, які детально описують права та обов'язки покупців та продавців при фізичній торгівлі без застосування телекомунікаційних систем [8, с. 16].

Попри те, що основною метою прийняття Закону України «Про електронну комерцію» (як зазначено в пояснювальній записці до законопроекту) була систематизація чинного законодавства України у сфері електронної комерції та забезпечення правового порядку дистанційного укладення та виконання правочинів із застосуванням електронних інформаційно-комунікаційних засобів і технологій, однак після введення закону в дію стало зрозуміло, як зазначає Л. Р. Катинська, що в законі використовується термінологія, не характерна для ЦК України та його положень, створюється низка юридичних колізій з чинним законодавством України. На думку автора, Закон України «Про електронну комерцію» повинен був бути приведений у відповідність до норм Директиви 2000/31/ЄС

Європейського Парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку». шляхом скасування та зміни низки положень, а також приведений у відповідність до внутрішнього законодавства України [9, с. 168-169].

Необхідність приведення Закону України «Про електронну комерцію» у відповідність до норм Директиви 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради було пов'язано з прийняттям 28 серпня 2014 року Розпорядження Європейського Парламенту та Ради № 910/2014 «Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для цілей електронних трансакцій на внутрішньому ринку» [10] та скасуванням Директиви 1999/93/ЄС.

Як зазначено в розпорядженні Європейського парламенту і Ради № 910/2014, Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту і Ради розглядала питання електронних підписів, не забезпечуючи комплексних транскордонних і міжгалузевих рамок для безпечних, надійних і простих у використанні електронних правочинів. У зв'язку з чим, з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку та належного рівня безпеки засобів електронної ідентифікації та довірчих послуг був прийнятий цей Регламент. Враховуючи, що значною мірою Закон України «Про електронний цифровий підпис» базувався на нормах і правих конструкціях, які були закріплені в директиві 1999/93/ЄС Європейського парламенту і Ради, необхідним стало прийняття нових положень, що забезпечать гармонізацію національного законодавства з законодавством ЄС та виконання взятих на себе Угодою про асоціацію зобов'язань.

Таким чином, 5 жовтня 2017 року було прийнято Закон України «Про електронні довірчі послуги» [11] який визначив правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації. Ключовими

моментами закону стали принцип відповідності вимог до надання електронних довірчих послуг електронної ідентифікації європейським та міжнародним стандартам, а також міжнародне співробітництво у сферах електронних довірчих послуг електронної ідентифікації.

Висновок. Проведений аналіз вказує на те, що хоч правове регулювання електронних угод тісно пов'язане з такими поняттями як «Електронна комерція» і «електронна торгівля», проте більший вплив на розвиток цивільних правовідносин та їх правового регулювання надають такі явища, як електронні повідомлення, електронні документи та електронні підписи, що в силу постійного розвитку інформаційних технологій, знаходять все більшого поширення у всіх сферах суспільного життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

2.Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

3.Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 № 852-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 276.

4.Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council on a Community framework for electronic signatures. December 13 1999. *Official Journal of the European Communities*. 2000. L 13. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2000:013:TOC> (дата звернення: 20.08.2021)

5.Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). June 8 2000. *Official Journal of the European Communities*. 2000. L 178. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2000:178:TOC> (дата звернення:

25.08.2021)

6.Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. С. 2843

7.Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. С. 2344

8.Крегул Ю., Батрименко В. Гармонізація системи регулювання електронної комерції України з ЄС. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 13–25

9.Катинська Л. Р. Питання відповідності Закону України «Про електронну комерцію» європейському законодавству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35(2.1). С. 165-169.

10.Regulation (EU) 910/2014 of the European Parliament and of the Council. August 28 2014. *Official Journal of the European Union*. 2014. L 257. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2014:257:TOC> (дата звернення: 05.09.2021)

11.Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. С. 5.

УДК: 37.06

СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: МЕТА І ЗАВДАННЯ

Коваленко Інна Анатоліївна

к.ю.н., доцент

Алізаде Ісмаїл

Студент

Київський Національний університет

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація. На сьогодні дистанційне навчання є однією з основних форм освіти. Провідні світові університети створюють свою структуру дистанційного навчання, розробляючи спеціальні курси та навчальні матеріали для підготовки фахівців різних спеціальностей.

Ключові слова: дистанційне навчання, заклади вищої освіти, форми освіти, освітня політика.

Однією з основних проблем побудови навчальної системи є вибір платформи. Ознайомившись з досвідом розвитку дистанційного навчання в світі, різноманітність його моделей в розвинених країнах, можна зробити висновок, що становлення дистанційного навчання обумовлено розходженням підходів, освітньої політики, національних традицій. Безумовно, що переніс одної моделі в інші країни неможливо. Разом з тим використання досвіду провідних зарубіжних центрів дозволяє створити оптимальну модель розвитку системи дистанційного навчання (СДО), пристосовану до національних особливостей України. Очевидно також, що розвиток дистанційного навчання в країні має враховувати досягнення як вітчизняної, так і зарубіжної педагогіки, розширювати область їх застосування та аудиторію на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Але перш ніж говорити про різні системи дистанційного навчання та способи їх створення, необхідно зрозуміти, що таке система дистанційного навчання, а також які завдання і функції вона

виконує. Дуже часто під системою дистанційного навчання розуміють програмне забезпечення, використовується для управління навчанням. Однак сама СДО включає в себе технологічний аспект (програмне забезпечення та апаратну частину), процеси організації навчання в умовах дистанційної освіти людей, які забезпечуватимуть ці процес (адміністратори, викладачі, методисти, студенти, абітурієнти). Таким чином, система дистанційної освіти – це освітня система, що забезпечує умови для отримання освіти в рамках дистанційного навчання. Як і будь-яка освітня система СДО включає в якості компонентного складу цілі, зміст, метод, засоби та організаційні форми навчання, а також взаємодію діяльності викладача та учнів в контексті обраної концепції навчання [2]. Головною метою системи дистанційної освіти є надання рівних освітніх можливостей самим широким колам населення в будь-яких районах країни, а також підвищення рівня освіти за рахунок більш активного використання наукового та освітнього потенціалу провідних університетів, академій, інститутів, лідируючих галузевих центрів підготовки та перепідготовки кадрів, центрів підвищення кваліфікації та інших освітніх установ [3]. СДО дозволяє учням (студентам) отримати як базову, так і додаткову освіту по його основній діяльності. Це передбачає перехід від концепції фізичного переміщення учнів з країни в країну до концепції мобільних ідей, знань і навчання з метою розподілу знань за допомогою обміну освітніми ресурсами.

Основними завданнями систем дистанційного навчання є [4]:

1. Негайний зворотний зв'язок між користувачами та інформаційними технологіями.
2. Комп'ютерна візуалізація навчальної інформації про об'єкти або закономірності процесів, явищ як реально протікають, так і «віртуальних».
3. Архівне зберігання досить великих обсягів інформації з можливістю її передачі, а також легкого доступу і звернення користувача до центрального банку даних.
4. Автоматизація процесів обчислювальної інформаційно-пошукової діяльності, а також обробки результатів навчального експерименту з

можливістю багаторазового повторення фрагмента або самого експерименту.

5. Автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю та контролю за результатами засвоєння.

Таким чином, в системі дистанційного навчання тісно переплітаються питання навчально-методичного забезпечення, організації навчального процесу, експлуатації комп'ютерної та телекомунікаційної систем, підготовки та підвищення кваліфікації викладацького складу та інші. На сьогодні системи дистанційного навчання застосовуються в наступних сферах навчання: корпоративне; ДО в системі вищої та середньої освіти; ДО в органах державного та місцевого управління. Найбільші темпи розвитку має корпоративне навчання, яке поступово стає повсюдним. В першу чергу, це відбувається через різке збільшення залежності ефективності роботи підприємства від темпів і рівня навчання персоналу. У зв'язку з цим, багато компаній починають розробку власних систем дистанційного навчання, адже їх впровадження дозволяє скоротити витрати і оптимізувати процес підвищення кваліфікації персоналу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кобзарєва Т. І. Вища заочна педагогічна освіта на Україні. Т.І. Кобзарєва Радянська школа 1980. № 2. С. 80-83.

2. Блощинський І. Г. Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній Науковій літературі. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. вип. № 3. 2015. С. 27-35.

3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. Київ, 2000. 12 с.

4. Концепція розвитку електронного освітнього середовища В державному вищому навчальному закладі «Криворізький державний педагогічний університет» проект. Електронний ресурс.
<https://kdpu.edu.ua/component/search>

НАСИЛИЕ И КУЛЬТУРА

Леонов Борис Дмитриевич

д.ю.н., с.н.с.,

главный научный сотрудник

Украинский научно-исследовательский институт

специальной техники и судебных экспертиз

Службы безопасности Украины

г. Киев, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы взаимосвязи насилия и культуры. Описаны причины культурализации политики с позиции ценностей определенной культуры. Утверждается, что культура имеет непосредственное отношение к самым масштабным и разрушительным формам деструктивной деятельности человека.

Ключевые слова: насилие, культура, эволюция, политика, цивилизация, ценности.

А.Тойнби утверждал, что культура появляется вместе с цивилизацией и является основным критерием, определяющим вступление общества в цивилизационный тип развития[1].

Однако, каждая культура, как известно, отгораживается от других культур защитными механизмами, препятствующими смешению с ними, и заявляет претензии на превосходство над ними. В рамках национального государства подыскиваются более или менее правдоподобные объяснения такого превосходства. Этому содействовала в начале 20 века доктрина социал-дарвинизма, в рамках которой проводилась аналогия между конкуренцией между национальными государствами рассматривалось и дарвиновской борьбы за существования. Эта псевдонаучная доктрина приобрела особую популярность в государствах, правящая элита которых тяготела к переделу мира посредством агрессии.

Чуть позже представители социальных наук крайне неохотно высказывали оценочные суждения в адрес той или иной культуры. Любое сравнение, если оно выходит за рамки одних лишь фактов, может показаться оскорбительным. Дурным тоном считается также говорить, что та или иная культурная практика, религия или образ лучше, чем другие[2]. Эта позиция называется культурным релятивизмом, в основе которого лежит идея о равноценности всех культур. Культурные релятивисты старались доказать, что люди, которых колонизаторы викторианской эпохи называли дикарями, по уровню культурного наследия стоят ничуть не ниже европейцев[2].

Сейчас, эта наивная уверенность в превосходстве западной культуры осталась в прошлом. Высокомерие отдельной культуры, не подвергая сомнению вера в свое дарование свыше превосходство обычно приводит к проблемам. Свидетель гибели викторианской Англии, двух мировых войн и распада колониальной системы, английский историк А.Тойнби утверждал, что «на вершине своего могущества Запад сталкивается с незападными странами, у которых достаточно стремления, воли и ресурсов, чтобы придать миру незападный облик» [1].

Можно ли объяснить насилие с позиции ценностей определенной культуры; какую роль они играют в объяснении природы насилия?

Безусловно, мы осуждаем молодого араба-смертника, направляющего начиненный взрывчаткой грузовик на иностранное посольство, однако мы уже не можем чувствовать свое моральное превосходство над его верой в то, что всех воинов, приносящих себя в жертву, ждет рай. Мы подошли к пониманию того, что наши представления о добре и зле ничего не стоят за пределами нашей культуры[2].

Политические различия — различия, обусловленные политическим неравенством или экономической эксплуатацией — натурализуются и нейтрализуются в различиях «культурах»; значит, нечто такое, чего нельзя преодолеть, присуще разным «образам жизни». Таким образом, от культурализации политики происходит сдвиг в сторону политизации

культуры[3].

Причина такой культурализации — отступление, крах непосредственно политических методов решений, таких как «государство всеобщего благосостояния» или разнообразные социалистические проекты. Толерантность — их постполитический эрзац[3].

Критики культурного релятивизма исходят из того, что даже самую правильную мысль можно довести до абсурда, если проводить ее прямолинейно, отвлекшись от общей исторической связи явлений. В.Парето был одним из первых социологов, который активно указывал на опасность релятивизма, широко пропагандируемого социологией. Едва ли вызывают уважения такие «культурные ценности», как обычай охоты за головами на Новой Гвинее, гладиаторские бои в Древнем Риме, костры инквизиции в средние века, концентрационные лагеря в фашистской Германии. Высшей точкой своего деструктивного воплощения насилие достигает в борьбе за утверждение базовых ценностей культуры[4].

Это подводит нас к следующему парадоксу: главный источник варварства — культура как таковая, прямое отождествление себя с какой-то отдельно взятой культурой, в результате которого человек становится нетерпимым по отношению к иным культурам.

Когда же люди понимают, что действительность несколько отличается от того, во что они верили, они утрачивают веру во все, что знали прежде. Лишившись поддержки со стороны культурных ценностей, они увязают в трясине тревоги и апатии. Однако невозможно поддержать какой-либо социальный порядок, если бы члены общества не следовали заданной культурой нормам.

Постоянно повторяющуюся историю насильственных войн нельзя никак объяснить, исходя из человеческого разума. Разумная, но нелогическая человеческая натура заставляет две нации состязаться и бороться друг с другом, даже когда их не вынуждает к этому никакая экономическая причина; она подталкивает к ожесточенной борьбе две политические партии или

религии, несмотря на поразительное сходство их программ всеобщего благополучия; она заставляет какого-нибудь Александра Македонского или Наполеона жертвовать миллионами своих подданных ради попытки объединить под своим скипетром весь мир[5]. Все эти поразительные противоречия находят естественное объяснение и полностью поддаются классификации, если заставить себя осознать, что социальное поведение диктуется отнюдь не только разумом и традицией, но и тем закономерностям, которые присущи любому филогенетическому поведению[6].

Более чем вероятно, пишет К.Лоренц, что внутривидовой отбор в далекой древности снабдил человека определенной мерой агрессивности, для которой он не находит выхода при современной организации общества[6].

С точки зрения С.Пинкера, ничто не может быть дальше от современного научного понимания психологии насилия как идея о том, что люди питают внутреннюю тягу к агрессии (инстинкт смерти или жажда крови), которая накапливается внутри нас и должна периодически сбрасываться. Исследования показывают, что «агрессия — это результат нескольких психологических систем, которые различаются своими триггерами окружающей среды, внутренней логикой, неврологической основой и социальным распределением» [7]. Жестокость идет на убыль одновременно со снижением терпимости к насилию и к его воспеванию, и часто именно смена мировоззрения становится ведущей силой изменений[7].

Культурная традиция у человека имеет собственную эволюцию, в ходе которой инстинкт внутривидовой агрессии был значительно ограничен, сначала в применении к «собственной» группе, а потом ко всем людям в целом, тогда как сфера действия социального инстинкта расширялась потенциально на весь род человеческий[6]. У человека, кроме генетической наследственности, существует культурная наследственность, которая включает понятийное мышление и языковое общение, различающееся в зависимости от культуры. Из структуры этих взаимодействий, протекающих почти исключительно в подсознании, вырастают побуждения ко всем нашим поступкам, в том числе и

тем, которые сильнее всего подчинены управлению нашего самовопрошающего разума[6].

Культура имеет непосредственное отношение к самым масштабным и разрушительным формам насилия только потому, что насилие, в борьбе за власть и в процессе осуществления выступает в качестве средств утверждения базовых ценностей субъектов исторического процесса, не только потому, что оно возникает в результате глубоких ценностных конфликтов на религиозной, этнической, национальной, моральной, либо идеологической основе, но и потому, что насилие является результатом распрямления логической пружины, свернутой в интегративных ценностях, лежащих в основе миропонимания, мировоззрения, миромоделирования господствующим в том или ином типе культуры[1].

Об этом говорит А.Тойнби, утверждающий, что именно культура предполагает создание эффективной идеологии, способной защитить общество от возможных угроз. Этот тезис выводит нас на проблему взаимосвязи насилия, культуры и власти[1]. Концепция локальных цивилизаций А.Тойнби предлагает оригинальную стратегию интерпретации прошедшей истории, настоящего времени и будущего сквозь призму рассмотрения проблемы взаимосвязи культуры и власти.

Можно ожидать, что цивилизация будет развиваться все более ускоренным темпом – хотелось бы надеяться, что культура не будет от нее отставать, – и в той же мере будет возрастать и становиться все тяжелее бремя, возложенное на ответственную мораль, силу которой тоже не следует переоценивать. Гораздо полезнее скромно признать, что она – всего лишь компенсационный механизм, который приспособливает наше инстинктивное наследие к требованиям культурной жизни и образует с ним функциональную систему.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тойнби А.Дж. Постижение истории; пер. с англ. Е.Д.Жаркова. – М.: Айрис-пресс, 2010. – 640 с.
2. Чиксентмихайи М. Поток: психология оптимального переживания. – М. : «Альпина но-фикшн», 2011. – 461 с.
3. Вальтер Беньямин. К критике насилия. Сокращенный перевод И. Чубарова по изданию W. Benjamin. Zur Kritik der Gewalt und andere Aufsätze. Suhrkamp Verlag. 1965. – P.29-66.
4. Кугай А.И. Природа политического насилия и его роль в современном мире: дис. ...канд. филос. наук.. М.,1993. 24 с.
5. Арндт Х. О насилии. Новое издательство, 2014. – 150 с.
6. Лоренц К. Агрессия, или так называемое зло. / пер. с нем. Г. Ф. Швейника. — М. : Прогресс ; Универс, 1994. – 272 с.
7. Pinker S. The better angels of our nature. The decline of violence in history and its causes. N.Y.: Viking Penguin, 2011.

ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ БАНКІВСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Соколецкая Клавдія Михайлівна
Доцент навчально-наукового морського
гуманітарного інституту Одеського
національного морського університету,
кандидат юридичних наук,
Одеса, Україна

Анотація: У статті узагальнені проблеми наукового дослідження проблем правової відповідальності за порушення банківського законодавства України. Визначені об'єкти та суб'єкти адміністративної відповідальності посадових осіб у сфері проходження банківської інформації та банківських активів. Функції щодо регулювання правовідносин в банківському секторі, НБУ використовує такий інструмент як Кодекс України про Адміністративні правопорушення.

Ключевые слова: законодавство у сфері банків та банківської діяльності, адміністративна відповідальність у сфері обігу банківських активів.

Згідно зі ст.99 Конституції України Національний банк України є центральним банком України, основною функцією якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці України - гривні. Така особливість правового статусу НБУ зумовлена в першу чергу його основною функцією - забезпеченням стабільності гривні [1, с. 11].

Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави. Для виконання своїх прямих функцій щодо регулювання правовідносин в банківському секторі, НБУ використовує такий інструмент як Кодекс України про Адміністративні правопорушення. Підставою для адміністративної відповідальності виступає адміністративний

проступок, поняття, ознаки і склад якого закріплені в КУпАП [2, с. 17].

Законодавство про адміністративні проступки — це своєрідний збірник санкцій, значної частини галузевих правових норм. До визначень адміністративної відповідальності можна віднести такі як:

— застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права;

— накладення на порушника загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру.

Відмінність КУпАП від інших норм права полягає в тому, що за вчинення адміністративних правопорушень не тягне за собою судимості чи звільнення з роботи. В той же час порядок застосування адміністративної відповідальності до фізичних та юридичних осіб за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, недостатньо розроблений і недостатньо нормативно регламентований.

Підкреслю, відповідно до ст. 66 Закону України «Про банк і банківську діяльність», нагляд за банками та банківською діяльністю є прерогативою Національного банку, та до переліку відповідних правопорушень включені такі справи, про вчинення яких розглядаються посадовими особами Національного банку України. Це свідчить про те, що правопорушення виявляються працівниками Національного банку України під час здійснення ними наглядової діяльності, та відповідно посадові особи НБУ мають право складати протоколи правопорушення, відповідно до розділу, що стосуються правопорушень у сфері банківської діяльності та банківських операцій.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у формі адміністративного регулювання, таких як: 1. реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; 2. встановлення вимог та

обмежень щодо діяльності банків; 3. застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; 4. нагляд за діяльністю банків; 5. надання рекомендацій щодо діяльності банків.

Так, закріплені законодавством норми банківського нагляду, як система контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямовані на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Від імені Національного банку України розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладання адміністративних стягнень мають право Голова Національного банку України та його заступники, керівники територіальних управлінь Національного банку України та їх заступники, уповноважені правлінням Національного банку України керівники структурних підрозділів Національного банку України та їх заступники, які забезпечують виконання функцій Національного банку України з нагляду (оверсайту), контролю.

В КУпАП прямо передбачено, що Національний банк України розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням порядку здійснення операцій з електронними грошима (стаття 163-14), порушенням банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійсненням ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (стаття 166-5), порушенням порядку припинення юридичної особи (частини третя, четверта статті 166-6), порушенням законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем (стаття 166-20) [4, с. 23].

Особливість притягнення до адміністративної відповідальності полягає в тому, що порушення справи про адміністративне правопорушення відбувається в процесі здійснення уповноваженими особами наглядової діяльності, в основному під час проведення інспекційних перевірок. Тобто провадження у справах про адміністративні правопорушення співпадає у часі із відповідною

стадією контрольно наглядового провадження, уповноваженими особами НБУ [2, с. 46].

До заходів впливу, передбачених чинним законодавством, належать:

- письмове застереження;
- анулювання ліцензії та/або інших документів, які надають право на здійснення певної діяльності;
- відсторонення посадової особи від посади до усунення правопорушення;
- штрафні санкції.

У разі, якщо за результатами нагляду Національним банком України були виявлені відхилення від закріплених у нормативно правових актах та законодавстві, в залежності від їх характеру і можливих подальших наслідків, НБУ має право застосувати до банків чи інших кредитно фінансових установ заходів впливу адміністративного чи фінансового характеру, які передбачені ст. 73 та ст. 74 Закону України «Про банки і банківську діяльність», або надавати рекомендації щодо діяльності банківських установ щодо врегулювання правовідносин відповідно до чинного законодавства України.

Правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність переважно закріплюється за спеціальними суб'єктами – службовими та посадовими особами. Оскільки у посадових осіб за посадовою інструкцією закріплюються кваліфікаційні вимоги, службові повноваження, та, у разі, коли посадова особа не знає того, що вчинювані дії чи бездіяльність підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, це свідчить про неналежне виконання посадових обов'язків, а так, відповідно до ст. 68 Конституції України, незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності.

Є проблема визначення суб'єктів відповідних адміністративних правопорушень. У складі адміністративних правопорушень законодавець виділяє як суб'єктів:

- 1) посадових осіб юридичних осіб – суб'єктів господарювання;
- 2) Пов'язаних з банком осіб або інших осіб, які відповідно до закону

можуть бути об'єктом перевірки НБУ;

- 3) Емітентом електронних платіжних засобів;
- 4) Еквайрингові установ (еквайри);
- 5) Фізичних осіб-підприємців;
- 6) Посадових осіб юридичних осіб, які є об'єктом нагляду (оверсайту);
- 7) Осіб, які є об'єктом нагляду (оверсайту);
- 8) Посадових осіб юридичних осіб, які надають послуги платіжної

системи;

- 9) Керівників банків.

У випадку якщо у рамках розгляду справи про адміністративному правопорушенні буде вказана конкретну посаду або ознаки правопорушення, то проблем щодо визначення суб'єкту правопорушення не виникає.

Цікавим моментом є визначення особи, яка буде притягуватися до адміністративної відповідальності. У КУпАП, часто вказуються юридичні особи, в той же час, суб'єктом адміністративного правопорушення може бути лише фізична особа (фізично осудна особа), яка на момент вчинення адміністративного проступку, досягла передбаченого законодавством віку адміністративної відповідальності (шістнадцятирічного віку у відповідності до ст. 12 КУпАП). Зокрема юридичними особами є більшість видів, пов'язаних із банками осіб, емітенти електронних платіжних засобів, еквайрингові установи, об'єкти нагляду (оверсайту).

Отже, логічним буде визначення особи, суб'єкту адміністративної відповідальності, яка має бути фізичною особою, яка знаходиться у відповідному юридичному зв'язку із юридичною особою, і в силу своїх повноважень, впливає на зміст та результати її діяльності.

Щодо порядку притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності, то вони регулюється нормами КУпАП України, який прямо не закріплює можливість притягнення до адміністративної відповідальності юридичної особи, адже не визначає юридичну особу як суб'єкт адміністративного правопорушення та не виділяє, які санкції можуть

застосовуватися стосовно юридичної особи-порушника.

Крім того, доцільно зауважити, що діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб тісно пов'язана з роботою Національного банку України. Фонд є установою, що виконує спеціальні функції в сфері гарантування вкладів фізичних осіб, виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків. Учасниками Фонду гарантування вкладів є всі банки, що мають ліцензію на право здійснення банківської діяльності, окрім АТ «Ощадбанк» (ст. 57 Закону України «Про Банки та банківську діяльність»).

Контроль за діяльністю банків з боку Фонду слід розуміти як комплекс впорядкованих дій Фонду, спрямованих на спостереження за діяльністю банків-учасників системи гарантування вкладів фізичних осіб, перевірку дотримання ними законодавства України з метою забезпечення виконання зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб, виявлення порушень, притягнення винних осіб до відповідальності, надання рекомендацій щодо їх усунення. Правопорушення, які розглядаються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, та зміст їх викладений в КУпАП, зокрема відповідальність за Протидію тимчасовій адміністрації або ліквідації банку викладена в ст. 166-7 КУпАП, а відповідальність за порушення законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб викладена в ст. 166-19 КУпАП. До цих двох правопорушень застосовується такий вид адміністративної відповідальності, як штрафні санкції.

Згідно з ч. 1 ст. 33 Закону в разі порушення банками законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб Фонд, адекватно вчиненому порушенню, застосовує до банків адміністративно-господарські санкції у вигляді письмового застереження або штрафу чи розпорядження про усунення порушень законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб. Контроль з боку Фонду за діяльністю банків є управлінською діяльністю, що реалізується в межах регулюючої діяльності Фонду.

Отже, контроль за діяльністю банків з боку Фонду слід розуміти як комплекс впорядкованих дій Фонду, спрямованих на спостереження за

діяльністю банків-учасників системи гарантування вкладів фізичних осіб, перевірку дотримання ними законодавства України з метою забезпечення виконання зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб, виявлення порушень, притягнення винних осіб до відповідальності, надання рекомендацій щодо їх усунення.

Окремої уваги потребують види відповідальності за порушення законодавства Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Основу всіх правопорушень становить фінансова операція, яка підлягає фінансовому моніторингу.

Слід зазначити, що адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, може наставати:

—Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

—відповідальності за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму що зазначено в ст. 166-9 КУпАП, де суб'єктами правопорушення є працівники суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких належать банки, страхові та інші фінансові установи, які відповідно до законодавства здійснюють фінансові операції.

—а також відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб, суб'єктів державного фінансового моніторингу, у відповідності до ст. 188—34 КУпАП.

Слід наголосити, що адміністративна відповідальність, відповідно до КУпАП, настає за наслідками розгляду судами протоколів про адміністративні

правопорушення, що складаються уповноваженими на те посадовими особами суб'єктів державного фінансового моніторингу. До адміністративної відповідальності в порядку Закону притягують безпосередньо суб'єкти державного фінансового моніторингу та оформлюють своє рішення у вигляді постанови.

Зміст адміністративних стягнень полягає у обмеженні або позбавленні порушників певних прав, благ. За вчинене порушення, особа або позбавляється якогось суб'єктивного права, наприклад, тимчасове відсторонення від займаної посади (частина шоста статті 23 Закону Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом), або на неї покладаються спеціальні «штрафні» санкції (частини третя, четверта статті 23 Закону Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, стаття 166-9 КУпАП).

Підкреслю, що вказані в Законі Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом штрафні санкції застосовуються не до фізичної особи, як такої, а до суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Саме цим аргументуються значно вищі ніж у КУпАП штрафи (в той же час згідно з Законом Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, якщо порушення вчинить суб'єкт первинного фінансового моніторингу, який не є юридичною особою до нього застосовується штраф у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

У підсумку з урахуванням положень, закріплених у чинному законодавстві України, та виходячи з правової природи банківського нагляду, можна зробити висновок, що банківський нагляд є невід'ємним, структурним елементом державного управління, де застосовуються заходи державного впливу за характером, на прямі і непрямі. Прямі - впливають на обмеження або розширення банківської діяльності, а непрямі - безпосередньо явного впливу, не надають, однак результат часто буває більш вагомим.

Проведення у справах про адміністративні правопорушення

характеризуються певною послідовністю та логічністю вчинених окремих дій. Відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність має розглядатись як невід'ємна складова банківського нагляду здійснюваного НБУ, а більш узагальнена, як один із засобів державного регулювання діяльності банків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30);
2. Закон України Про банки і банківську діяльність (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст.30);
3. Закон України Про Національний банк України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 29);
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс введено в дію з 1 червня 1985 року Постановою Верховної Ради Української РСР від 7 грудня 1984 року N 8074-X

УДК: 4414

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЙНА
ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ
У РОЗРІЗІ РИЗИКІВ ЇЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Черкас Вікторія Миколаївна

Аспірантка кафедри господарського права
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого

Анотація: Проаналізовано та надано характеристику змісту поняття ризику господарської діяльності фізичної особи-підприємця, досліджено питання правового статусу майна фізичної особи-підприємця, у тому числі його обсягів у випадку поділу. Запропоновано заходи мінімізації ризиків, пов'язаних із обсягом майнових прав фізичної особи-підприємця.

Ключові слова: господарське право, ознаки ризику, ризик господарської діяльності фізичної особи-підприємця, сутність ризику, правовий статус майна фізичної особи-підприємця.

Господарським кодексом України поняття підприємництва визначено як самостійна, ініціативна, систематична, здійснювана суб'єктами господарювання на власний ризик господарська діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Наведене визначення свідчить про існування ризику як невід'ємної частини комерційної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання та фізичної особи-підприємця зокрема.

Водночас, правове регулювання діяльності фізичної особи, яка у встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» порядку набула статусу підприємця без створення юридичної особи, має ряд особливостей, наявність або відсутність яких породжує виникнення майнових та інших загроз

як для самого підприємця, так і для його контрагентів, контролюючих органів та осіб, які не пов'язані із безпосереднім здійснення підприємцем своєї господарської діяльності.

З огляду на принцип забезпечення рівності суб'єктів господарювання у широкому сенсі та беручи до уваги особливості правового статусу фізичної особи-підприємця, існує необхідність практичного та, передусім, теоретичного механізму виявлення, управління та мінімізації ризиків у господарській діяльності такого суб'єкта господарювання, серед яких належне місце посідає питання регулювання меж та обсягу відповідальності фізичної особи-підприємця. Потреба у модернізації державної регуляторної політики та забезпечення дослідження даного напрямку, у першу чергу, обумовлена превентивним завданням зменшення потенційної вірогідності порушення прав учасників господарських відносин.

У сучасних умовах держава не несе відповідальності за зобов'язаннями суб'єктів господарювання і для фізичної особи-підприємця розширюється коло господарських можливостей і ступінь свободи у процесі прийняття управлінських рішень. Гарантуючи свободу господарської діяльності, держава шляхом правового регулювання визначає межі допустимої поведінки підприємця і має можливість створення ефективного інструмента досягнення балансу урівноваження інтересів усіх учасників правовідносин із таким суб'єктом господарських відносин.

Попри наявність значного масиву законодавства, нормами права врегульовано лише обмежене коло відносин за участю приватних підприємців. Об'єктивно необхідним є подальше вдосконалення господарського законодавства як складової забезпечення ефективного застосування правових норм, усунення прогалин і суперечностей правового регулювання.

Одним із найсуттєвіших елементів мінімізації ризиків у господарській діяльності фізичної особи-підприємця є інститут її відповідальності. Господарська відповідальність фізичної особи - підприємця, як і відповідальність інших суб'єктів господарювання, виникає в результаті

порушення нею своїх договірних зобов'язань або в результаті порушення норм чинного законодавства і тягне за собою застосування організаційних та/або майнових санкцій з настанням негативних наслідків відповідного характеру. Утім, майнова відповідальність фізичної особи - підприємця, а точніше – її межі, є однією з особливостей її правосуб'єктності у порівнянні з іншими учасниками господарських відносин. Зокрема, фізичні особи-підприємці відповідають не лише тим майном, яке використовується ними для здійснення підприємницької діяльності, а й усім іншим, що належним їм на праві приватної власності.

Вагомою особливістю правового режиму майна фізичної особи-підприємця є те, що громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення [1].

Поряд із цим, як і будь-яка господарська діяльність, ведення власного бізнесу має тісний взаємозв'язок із потенційною можливістю виникнення ризиків, тому має на меті поряд із отриманням прибутку – мінімізації виникнення можливості зменшення активів суб'єкта господарювання.

Слід погодитись із думкою А. В. Михальчук, К. С. Вербицької, які зазначають, що «ризик є обов'язковим елементом бізнесу. Підприємницька діяльність неможлива без ризику, тому при плануванні майбутньої діяльності важливим є врахування та оцінювання ризиків» [2, с. 167].

За таких обставин, у випадку настання негативних наслідків відповідальності фізичних осіб-підприємців, постає питання порушення прав та законних інтересів як кредиторів підприємця, так і осіб, що пов'язані із суб'єктом господарської діяльності цивільними та, відповідно, сімейними правовідносинами.

Цивільне законодавство містить загальні умови виконання зобов'язання, що полягають у його виконанні належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог,

що звичайно ставляться. Це правило є універсальним і підлягає застосуванню як до виконання договірних, так і недоговірних зобов'язань. Недотримання умов виконання призводить до порушення зобов'язання.

Зазначене свідчить про те, підприємницький ризик громадянина-підприємця, у першу чергу, проявляється у можливості втрати всього майна, належного йому як фізичній особі, до складу якого входять як окремі речі або їх сукупність, так і майнові права та обов'язки.

Можливість застосування цивільно-правової відповідальності до фізичної особи-підприємця за її зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, передбачена положеннями статті 52 Цивільного кодексу України. Вказана норма є спеціальною та визначає лише деякі особливості відповідальності приватного підприємця.

Підприємцю, що провадить господарську діяльність у статусі фізичної особи-підприємця, слід зауважити на наявності ризику втрати майна у випадку застосування заходів цивільно-правової та господарсько-правової відповідальності.

Слід зазначити, що відповідно до наведених положень цивільного законодавства фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення. Зазначене свідчить про те, що фізична особа-підприємець, як особа, що у силу вимог закону наділена повною цивільною відповідальністю, під час провадження господарської діяльності повинна усвідомлювати значення своїх дій, та мінімізувати можливість настання відповідальності за порушення прав та інтересів суб'єктів господарських правовідносин.

Важливою особливістю провадження господарської відповідальності без створення юридичної особи є врахування обсягу відповідальності фізичної особи-підприємця, у тому числі, у випадку її перебування у шлюбних відносинах. Системний аналіз норм Цивільного кодексу України свідчить, що майно фізичної особи - підприємця може бути об'єктом спільної сумісної

власності подружжя і предметом поділу між кожним з подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між кожним з подружжя.

З огляду на наведене, законодавцем встановлено, що підприємець, який перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна. Суттєвим аспектом під час встановлення обсягу майнових прав відповідного суб'єкта господарювання є визначення мети укладених правочинів фізичної особи-підприємця, якщо такі мали місце під час ведення бізнесу.

Вказане зумовлене тим, що у розумінні положень частини другої статті 73 Сімейного кодексу України стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і те, що було одержане за договором, використано на її потреби. Отже, якщо кошти, зароблені фізичною особою-підприємцем були спрямовані на потреби сім'ї, то існує реальна можливість звернення стягнення на усе майно, що є їх спільною власністю подружжя, один із яких здійснює підприємницьку діяльність.

Аналіз чинного законодавства України та актуальної судової практики формують висновок про те, що у разі звернення стягнення за господарськими зобов'язаннями на майно фізичної особи-підприємця, виділяти з його складу те, яке використовувалось ним під час здійснення підприємницької діяльності, кредитори чи суд не зобов'язані, оскільки зобов'язання фізичної особи-підприємця не відрізняються у цьому плані від зобов'язань власне фізичної особи. Наведене свідчить, що за рішенням суду стягнення може бути звернене на все майно боржника, незалежно від того, використовувалося воно у підприємницькій діяльності чи ні.

Разом з тим, майно фізичної особи-підприємця, яке використовується для

господарської діяльності фізичною особою-підприємцем, вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів. У випадку, якщо подружжя, в якому хоча б один із нього є підприємцем, набули певні активи під час шлюбу та за спільні сумісні кошти чи внаслідок спільної праці подружжя, таке майно підлягає поділу у рівних частках, виходячи з його дійсної вартості на час судового розгляду.

Конструкція норми статті 60 Сімейного кодексу України свідчить про презумпцію спільної власності на майно, набуте ними в період шлюбу, яка може бути спростована, у тому числі в судовому порядку.

Так, за зобов'язаннями одного з подружжя, який є приватним підприємцем, стягнення може бути накладено на його особисте майно і на його частку у праві спільної сумісної власності подружжя після виділення такої частки в натурі як за позовом кредитора, так і за поданням державного виконавця.

Крім того, на майно фізичної особи - підприємця, що є у спільній частковій власності, кредитор вправі пред'явити позов про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї. Водночас, умовами шлюбного договору може бути визначено розміри часток дружини та чоловіка у праві спільної сумісної власності подружжя, кориговано перелік видів майнових активів, що належать до особистої приватної власності дружини/чоловіка, що зумовлює зменшення ризиків підприємцю та звуження меж майнової відповідальності.

Враховуючи відсутність фактичного правового відокремлення майна фізичної особи-підприємця від такого, що використовується нею поза господарської діяльності, слід зазначити актуальність інституту страхування відповідальності даного суб'єкта господарювання як ефективного засобу мінімізації ризиків у господарській діяльності даного суб'єкта підприємницьких відносин.

На сьогоднішній день, законодавцем вузько застосовуються можливості

інституту страхування відповідальності суб'єктів господарської діяльності та фізичної особи-підприємця зокрема. Зазначене свідчить про те, що існує правова необхідність розроблення механізму обов'язкового страхування відповідальності фізичної особи-підприємця.

З однієї сторони, законодавцем у системному взаємозв'язку наводиться логічний обсяг майнових прав фізичної особи-підприємця, до якого, з огляду на особливості її правового статусу, переходить і обсяг майнових прав власне фізичної особи – суб'єкта цивільних прав.

Поряд із зазначеним, враховуючи відсутність обов'язкового страхування господарської діяльності кожного підприємця, відкритих відомостей щодо майнового статусу такої особи, а також формування у складі фізичної особи-підприємця як суб'єкта господарських правовідносин страхових фондів, вказане наділяє підприємницьку діяльність фізичної особи-підприємця, а також осіб, які вступають з нею у господарські правовідносини, ризиками. При цьому, доцільним вбачається визначення законом мінімального розміру страхової суми, враховуючи предмет та характер діяльності приватного підприємця.

Виходячи з конституційних положень про рівність перед законом усіх суб'єктів права власності і господарювання, доцільним вбачається запровадження такого додаткового правового механізму, що забезпечуватиме захист майнових прав приватного підприємця, гарантії відновлення порушених прав контрагентам. Можливість виникнення негативних правових наслідків існує як у самого підприємця або осіб, які перебувають з ним у сімейних правовідносинах, так і у кредиторів фізичної особи-підприємця, що можуть бути не обізнаними із зміною обсягу майнових прав такого боржника.

Як зазначає Переверзев О.В. «фізична особа –підприємець відповідає перед кредиторами не лише усім своїм особистим майном, а також і часткою в праві спільної сумісної власності подружжя, можна додати, що в невігідному становищі знаходяться і члени його сім'ї [3, с.3-4]. Слід також врахувати те, що неможливість виконання особою зобов'язань, які виникли під час здійснення господарської діяльності фізичною особою-підприємцем, а також після

припинення підприємницької діяльності, не звільняє підприємця від юридичної відповідальності.

Такі зобов'язання продовжують існувати, у тому числі після внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про державну реєстрацію такого припинення. Зазначене зумовлено тим, що такий суб'єкт не перестає існувати як фізична особа, тому відповідає за її зобов'язаннями, пов'язаними із підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, у тому числі тим, яке належить їй на праві спільної сумісної власності.

З огляду на наведене, аналіз чинного законодавства свідчить, що як Господарським Кодексом України, так і Цивільним Кодексом України не визначені особливості правового статусу майна фізичної особи-підприємця, яким остання відповідає у повному обсязі за виконання господарських зобов'язань, та на яке за законом можливо звернути стягнення.

З огляду на особливості господарської відповідальності, фізична особа-підприємець є досить надійним контрагентом для інших учасників господарської діяльності, оскільки з одного боку існує можливість компенсувати збитки, завдані приватним підприємцем за рахунок всього належного йому майна. З іншого боку – перспектива втрати всього наявного майна примушує фізичну особу - підприємця бути обережним у виборі контрагентів і виконувати прийняті на себе зобов'язання належним чином та в строки, передбачені договором. З метою мінімізації ризиків господарської діяльності фізичної особи-підприємця, а також суб'єктів, які вступають з підприємцем у відповідні правовідносини, питання правового статусу майна фізичної особи-підприємця або механізму його виокремлення, забезпечення гарантій виконання підприємцем своїх господарських зобов'язань, питання правового статусу майна фізичної особи-підприємця потребує подальшого дослідження, у тому числі з метою встановлення ефективного механізму забезпечення балансу інтересів як фізичної особи-підприємця або осіб, які пов'язані з нею сімейними відносинами, так і контрагентами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n979>.
2. Михальчук А. В., Вербицька К. С. Підприємницький ризик: функції, методи оцінки та шляхи зниження ризику. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2015. № 2. С. 162-168.
3. Переверзев О.М. Питання правового режиму майна фізичної особи – підприємця. Вісник Луганського університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. 2012. №5. С.294-304.